

Lidija Rozentāle

**Partnerattiecību institūts –
problēmjaudājumi un tiesiskā regulējuma
pilnveide Latvijas Republikā**

Promocijas darbs zinātniskā doktora grāda
“zinātnes doktors (*Ph.D.*)” iegūšanai

Nozare – tiesību zinātne
Apakšnozare – civiltiesības

Rīga, 2022

Lidija Rozentāle

ORCID 0000-0001-5139-4642

Partnerattiecību institūts –
problēmjaūtājumi un tiesiskā regulējuma
pilnveide Latvijas Republikā

Promocijas darbs zinātniskā doktora grāda
“zinātnes doktors (*Ph.D.*)” iegūšanai

Nozare – tiesību zinātne

Apakšnozare – civiltiesības

Promocijas darba vadītājs:

Dr. iur. docents **Ivans Jānis Mihailovs**,
Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija

Rīga, 2022

Anotācija

Personu brīvā kustība un savstarpējās saskarsmes vienkāršotā izplatība (attiecību liberalizācija) aktualizē jautājumu par tiesībām uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences, tostarp “ģimenes dzīves”, neaizskaramību. Mūsdienu sociālā realitāte pieprasa ģimenes tiesību jauninājumus, kā arī mantisko jautājumu risinājumu atbilstoši sabiedrības vajadzībām. Šie jautājumi skar ne tikai Latviju, bet arī citas valstis, kur līdz šim nav partnerattiecību tiesiskā regulējuma, tādējādi juridiski paliek neatzīta divu personu ārpus laulības savienība, kas tādā vai citādā veidā dibina ģimeni. Vēl diskutablāks ir jautājums par viena dzimuma partnerattiecību legalizēšanu nacionālajās tiesību normās. Publiskajā telpā arvien vērojamas plašas diskusijas par partnerattiecību tiesiskā regulējuma nepieciešamību, lai nodrošinātu vienlīdzīgu tiesisko drošību ģimenei neatkarīgi no tās dibināšanas juridiskā fakta esamības vai neesamības.

Promocijas darba mērķis – partnerattiecību institūta doktrīnas un ārvalstu tiesiskā regulējuma analīzes rezultātā konstatēt ģimenes saturiskā tvēruma problēmas partnerattiecību kontekstā un izvirzīt priekšlikumus partnerattiecību tiesiskā regulējuma pilnveidei Latvijas tiesību sistēmā. Promocijas darbā tiek analizēti ne tikai normatīvie akti un tiesu prakse, bet arī Latvijā pieejamie pētījumi, identificējot galvenās partnerattiecībās dzīvojošo pāru tiesiskās problēmas un piedāvājot to risinājuma iespējas. Latvijā ir personas, kas dažādu iemeslu dēļ veido partnerattiecības, radot tādas ģimenes, kas nav veidotas uz laulības institūta pamata. Laulība starp vīrieti un sievieti, kā jau minēts, ir vienīgā un juridiski atzītā kopdzīves forma Latvijas Republikā. Tomēr daudzi ir izveidojuši ģimenes, bet juridiski šīs attiecības nav reģistrējuši tā, kā to nosaka Civillikuma Pirmā daļa – Ģimenes tiesības. Tāpēc šāda personu savienība tiek uzskatīta par kontroversiālu savienību attiecībā pret juridiski noteikto ģimenes institūtu. Tas nozīmē, ka juridiski nenostiprinātas partnerattiecības prevalē arvien lielākā sabiedrības daļā, kas rada nekonkvenci vairākās tiesību jomās, piemēram, mantojuma tiesībās, pacientu tiesībās, sociālajās tiesībās, tiesībās uz informāciju, procesuālo tiesību normās u. c. Būtisks aspekts ir situācijās, kad šīs oficiāli neapstiprinātās faktiskās ģimeniskās saites sairst, rodas domstarpības par kopīgas mantas sadali, uzņemto saistību izpildi, kā arī kopīgo bērnu turpmāko aprūpi u.tml.

Autores piedāvātie normatīvo aktu grozījumi radītu vienlīdzīgāku regulējumu starp partnerattiecībās esošajām personām un laulībā dzīvojošiem pāriem. Ieviešot partnerattiecību tiesisko regulējumu, tiktu nodrošināts vienots normatīvo aktu regulējums ģimenes tiesību jomā, kas atrisinātu tos problēmjautājumus, ko pašreiz praksē rada normatīvo aktu trūkums vai

interpretēšanas problēmas un līdz ar to neviennozīmīgu tiesu praksi, kā arī izveidotu tiesisko regulējumu situācijām, kas šobrīd nav regulētas.

Atslēgvārdi: laulība, partnerattiecības, kopdzīve, cilvēktiesības, LGBT.

Abstract

Partnership Institute – issues and improvement of legal framework in the Republic of Latvia

Both free movement of people and easier people-to-people contacts (the liberalisation of relationships) have put the rights to respect for private life, home and correspondence, including ‘family life’, on the agenda. Today’s social reality calls for the revision of family law and the solution of property matters according to society’s needs. These issues are relevant not only for Latvia but also for other countries that have not yet introduced a legal framework dealing with cohabitation, with the result that an unmarried relationship between two persons starting a family in one way or another is not recognised by law. The legalisation of same-sex cohabitation by means of national law is even more controversial. There is still a broad debate observed in the public domain regarding the necessity of a special cohabitation legislation to ensure equal legal security for families, irrespective of whether or not they are registered from the legal point of view.

The objective of the doctoral thesis – to identify issues concerning the scope of a family in the context of cohabitation by analysing the doctrine of the institution of cohabitation and foreign legislation and formulate recommendations for improvement of cohabitation laws in Latvia’s legal system. The doctoral thesis analyses both the existing legislation and case law and studies available in Latvia to pinpoint the main legal problems faced by cohabiting couples and suggest potential solutions. In Latvia, there are people who prefer cohabitation for various reasons, thereby starting a family that is not based on the institution of marriage. As already mentioned, marriage between a man and a woman is the only way of living together recognised by law in the Republic of Latvia. Nevertheless, many have started a family without registering their relationship officially according to part one “Family Law” of the Civil Law. Therefore, such a union between people is regarded as controversial with respect to the institution of family according to law. This means that unregistered cohabitation is increasingly prevalent in society, leading to certain inconsistency in a number of fields of law, such as inheritance, the rights of patients and their protection, people’s social rights, the right of information, procedure law, etc. This is important in situations when unregistered family ties disintegrate, there are disputes over cohabiting partners’ property division, fulfilment of obligations, subsequent care for the partners’ children, etc.

Legislative amendments suggested by the author would provide a more equal legal treatment of cohabiting and married couples. Introducing cohabitation rules would ensure a uniform framework in the field of family law, which would solve current issues arising due

to the lack of legislation or interpretation and, accordingly, inconsistent case law, and provide a legal basis for situations that are not yet dealt with by law.

Keywords: marriage, cohabitation, living together, human rights, LGBT.

Saturs

Anotācija	2
Abstract	4
Darbā lietotie saīsinājumi	7
Ievads	8
1. Ģimenes jēdziena saturiskais tvērums tiesībās	22
1.1. Jēdziens “ģimene”	22
1.2. Jēdziens “ģimene” Latvijas Republikas Satversmes un Civillikuma sistēmā	31
1.3. Laulības un ģimenes mijiedarbība tiesībās	40
2. Partnerattiecību būtība	52
2.1. Partnerattiecību jēdziens un vēsturiskā attīstība	53
2.2. Partnerattiecību raksturojošie kritēriji.....	69
2.3. Reģistrētas un neregistrētas partnerattiecības	79
3. Partnerattiecībās esošu personu tiesību un pienākumu reglamentējošo normu problemātika un risinājumi	94
3.1. Partnerattiecību problēmjautājumi atsevišķās tiesību nozarēs	95
3.2. Tiesu prakses analīze partnerattiecībās esošu personu tiesību īstenošanā	150
3.3. Likumprojekts “Partnerattiecību likums” un tā pamatojums	159
Nobeigums	169
Publikācijas un ziņojumi par promocijas darba tēmu	183
Literatūras saraksts	185
Pielikumi	199
1. pielikums. Likumprojekta “Partnerattiecību likums” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija)	200
2. pielikums. Partnerattiecību likums	203
3. pielikums. Tiesībsarga atzinums.....	208

Darbā lietotie saīsinājumi

ASV	Amerikas Savienotās Valstis
ECK	Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija
ECT	Eiropas Cilvēktiesību tiesa
ES	Eiropas Savienība
HIV	cilvēka imūndeficīta vīruss (<i>human immunodeficiency virus</i>)
KPFSR	Krievijas Padomju Federatīvā Sociālistiskā Republika
LESD	līgums par Eiropas Savienības darbību
LGBT	lesbietes, geji, biseksuāļi un transpersonas
LGBTI	lesbietes, geji, biseksuāļi, transpersonas un interseksuāļi
LGBTIK	lesbietes, geji, biseksuāļi, transpersonas, interseksuāļi un kvīri (<i>queer</i>)
LPSR	Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika
MK noteikumi	Ministru kabineta noteikumi
MSM	vīrieši, kuriem ir dzimumattiecības ar vīriešiem (<i>men who have sex with men</i>)
OECD	Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (<i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i>)
PACS	Civilās solidaritātes pakts (Francijā – <i>Pacte civil de solidarité</i>)
PSR	Padomju Sociālistiskā Republika
PSRS	Padomju Sociālistisko Republiku Savienība
STI	seksuāli transmisīvas infekcijas
TNS	Tirgus, sociālo un mediju pētījumu aģentūra

Ievads

Dažādos laikos un dažādās valstīs pastāvēja un sabiedrībā izskanēja neviennozīmīgi uzskati par ģimeni un tās formu. Šo jautājumu 19. gadsimtā sāka pētīt sociologs Ogists Konts (*Auguste Comte*), kurš uzskata, ka sabiedrības pamatelements ir ģimene. Ģimene ir dabisks cilvēka socialitātes stāvoklis, un tajā valdošās attiecības var uzskatīt par visu sabiedrībā pastāvošo attiecību pamatu. No ģimenes sabiedrība attīstās, pateicoties vispārējam likumam, kas nosaka, ka attīstības gaitā rodas arvien sarežģītākas un harmoniskākas sistēmas.¹ Jau vēsturiski sabiedrībā pastāv viedoklis, ka laulība ir ģimenes veidošanas pamats un valstij ir jārūpējas un jāaizsargā jebkura ģimene. Laulības tiesiskais institūts ir attīstījies vairāku gadsimtu laikā, un tādējādi ir izveidojies stabils laulības noslēgšanas un šķiršanas tiesiskais regulējums, savukārt ģimenes, kas dibinātas bez laulības noslēgšanas, joprojām nav tiesiski aizsargātas vairākās pasaules valstīs, arī Latvijas Republikā. Līdz ar to realitātē laulības vai kopdzīves esamība nav obligāts priekšnoteikums, lai veidotu ģimeni. Neregistrējot laulību, rodas riski ikdienas dzīvē un no tiem ir izrietoši tiesiskā regulējuma problēmjautājumi, kas ietekmē iedzīvotāju dzīves kvalitāti. Žurnālists, publicists, politiķis un kontemplācijas skolotājs Ilmārs Latkovskis atzīst: “Izskatās, ka asumus par laulības un ģimenes izpratni vairs zem tepiķa paslaucīt nevarēs. Cīņā ir iesaistīti pārāk jaudīgi spēki. Vispirms tā ir valsts augstāko institūciju – Saeimas un Satversmes tiesas – oficiālā sadursme, kur eļļu ugunī pielej subjektīvi nicīgi izteikumi no abām pusēm.”² Tā kā Latvijas Republikā nav partnerattiecību tiesiskā regulējuma, tiesa nav kompetenta pielīdzināt divu personu partnerattiecības laulībai vai arī piešķirt tādas pašas tiesības kā laulātajiem, lai gan arī šajās attiecībās tiek veidota ģimene.

Šobrīd Latvijas Republika juridiski aizsargā ģimenes, kas veidotas laulībā jeb savienībā starp sievieti un vīrieti, taču ģimenes izpratne ir plašāka. Sabiedrībā pastāv dažāda veida attiecības starp personām, t. sk. ģimeniskās. Turklāt Latvijā sastopamas ģimenes, kas veidojušās tradicionālā laulībā un neregistrētās attiecībās starp pretējā dzimuma partneriem, kā arī ģimenes, ko veidojušas viena dzimuma personas.

Partnerattiecību tiesiskais regulējums tajās valstīs, kurās tas vispār ir pieņemts, nav vienveidīgs, un dažādās tiesību sistēmās ir saskatāmas būtiskas atšķirības. Ģimene vīra un sievas savienībā ir maza sabiedrība, kur divi pilntiesīgi locekļi lemj savus jautājumus. Ilgstošā kopdzīvē pāri pieņem, risina ģimenes tiesībām raksturīgas attiecības. Šī konstrukcija skaidri

¹ Wallerstein, I. 1990. Social development, or development of the world-system? / Albrow, Martin and Elizabeth King (eds) // *Globalisation, Knowledge and Society*. London, 157–172.

² Latkovskis, I. *Par ģimeni Satversmē, Bībelē un dzīvē*. Iegūts no: <https://www.lsm.lv/raksts/arpus-etera/arpus-etera/ilmars-latkovskis-par-gimeni-satversme-bibele-un-dzive.a393572/> [sk. 09.03.2021.].

izteic, ka ģimenes tiesības ir normatīva civiltiesiska sabiedrība.³ Valsts, īpaši sociālās valsts, uzdevums ir nodrošināt esošajām un topošajām ģimenēm labklājību, atbalstu sarežģītos brīžos. Valstij ir jārada apstākļi, kas ļautu ģimenei apmierināt tās pamatvajadzības un īstenot tās funkcijas. “Laulāto mantisko attiecību jautājums pieder pie vissarežģītākajiem jautājumiem civiltiesībās, jo mantiskās attiecības ne tikai principā pakļaujas laulāto personīgām tiesībām, bet ir arī cieši saistītas ar pašu ģimeni kā sociālu organizāciju.”⁴

Laulības tiesiskais regulējums pastāvīgi mainījies laika gaitā atbilstoši sabiedrības interesēm. Neraugoties uz to, ka Latvijas valdība vēlas saglabāt laulību kā ģimenes centrālo elementu, aizvien lielākai sabiedrības daļai pastāv viedoklis par vēl viena elementa – partnerattiecību ieviešanas – nepieciešamību.⁵

Arī liela Latvijas sabiedrības daļa dažādu apsvērumu un iemeslu dēļ veido partnerattiecības, radot tādas ģimenes, kas nav veidotas uz laulības institūta pamata. Laulība starp vīrieti un sievieti, kā jau minēts, ir vienīgā un juridiski atzītā kopdzīves forma Latvijas Republikā. Tomēr daudzi ir izveidojuši ģimenes, bet juridiski šīs attiecības nav reģistrējuši tā, kā to nosaka Civillikuma Ģimenes tiesību daļa. Tāpēc šāda personu savienība tiek uzskatīta par kontroversiālu savienību attiecībā pret juridiski noteikto ģimenes institūtu. Tas nozīmē, ka juridiski nenostiprinātas partnerattiecības prevalē arvien lielākā sabiedrības daļā, kas rada nesakārtotību vairākās tiesību jomās, piemēram, mantojuma tiesībās, sociālajās tiesībās, tiesībās uz informāciju, procesuālo tiesību normās u. c. Būtisks aspekts ir situācijās, kad šīs oficiāli neapstiprinātās faktiskās ģimeniskās saites sairst, rodas domstarpības par kopīgas mantas sadali, uzņemto saistību izpildi, kā arī kopīgo bērnu turpmāko aprūpi.

Latvijas Republikas Satversmes daļā “Ievads” vārds “ģimene” ir minēts kā viena no sabiedrības pamatvērtībām. “[..] Uzticība Latvijai, latviešu valoda kā vienīgā valsts valoda, brīvība, vienlīdzība, solidaritāte, taisnīgums, godīgums, darba tikums un ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats.” Šīs vērtības ir nepieciešamas, lai funkcionētu demokrātiska un tiesiska valsts un tai atbilstošas tiesības, jo jebkuras tiesības vienmēr balstās uz aksiomātiskām pamatvērtībām. Šīs pamatvērtības izpaužas arī valsts struktūrā. Savukārt norādes uz ģimeni un darbu nozīmē, ka šīs sociālās dzīves formas ir morāli un tiesiski atzīstamas un veicināmas.⁶ Latvijas Republikas Satversmes 110. pantā līdz 2005. gadam bija noteikts, ka “valsts aizsargā un atbalsta laulību, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem,

³ Latuņina, A. 15.12.1995. Par 1937. gada Civillikuma attīstību// *Latvijas Vēstnesis*. 195.

⁴ Sinaiskis, V. 1938. VCL principi un ģimenes tiesības// *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*. 1, 47.

⁵ Autoru kolektīvs. 2015. *Pētījuma ziņojums “Reģistrētas un neregistrētas kopdzīves faktoru salīdzinoša analīze”*. Rīga: Latvijas Universitāte, Publiskās antropoloģijas centrs, 4.

⁶ *Likumprojekta “Grozījums Latvijas Republikas Satversmē” 2014. gada 12. februāra anotācija*. Iegūts no: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/64D394CCE1123A42C2257C7D00523485?OpenDocument#b> [sk. 19.04.2021.].

bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības”, savukārt 2005. gada 15. decembrī (stājas spēkā 2006. gada 17. janvārī) šis pants tika papildināts, kas definē laulību kā savienību starp vīrieti un sievieti, pārējo normu atstājot nemainītu un neizmantojot iespēju definēt ģimenes institūtu. No tā izriet, ka Latvijas Republikas Satversme ir strikti definējusi valsts prioritāti, nosakot īpaši aizsargājamas personu grupas (ģimenes, laulību, attiecības starp vīrieti un sievieti, bērnus).

Apkopojot Latvijas Republikas Satversmes tiesas nostāju īpaši *aizsargājamo personu grupas* kontekstā,⁷ secināms, ka Latvijas Republikas Satversmē nav noteikts apjoms un veids, kā tieši tiek īstenota valsts aizsardzība. Tādēļ ir pamats uzskatīt, ka arī partnerattiecības, kas tiek veidotas starp vīrieti un sievieti, iekļaujas Latvijas Republikas Satversmes 110. panta tvērumā, kam pašreiz šī institūta tiesiskā regulējuma ieviešanai ir īpaša nozīme.

Lai gan Latvijas Republikas Satversmē ir iekļauts tikai laulības institūts tā tradicionālā izpratnē, Latvijā šāda savienība ir vēlamākais ģimenes modelis, tomēr partnerattiecību tiesiskā regulējuma nepieciešamību apliecina ne tikai sabiedrībā esošie partnerattiecību modeļi, bet arī tiesu prakse, jo arvien vairāk tiesā nonāk strīdi, kas saistīti ar partnerattiecību tiesisko seku risināšanu, t. i., personu personisko nemantisko un mantisko problēmu risināšanu. Piemēram, LR Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 1. februāra sprieduma pirmā tēze noteic, ka pie partnerattiecību tiesiskā regulējuma neesamības tiesa nav kompetenta tiesību tālāk veidošanas ceļā divu personu faktisko kopdzīvi pielīdzināt laulībai un kopdzīves partnerim noteikt tādas pašas tiesības kā laulātajam. Šis tiesas lēmums izriet no varas dalīšanas principa, kas nošķir likumdevēju no tiesu varas un leģitimē tiesu veikt tiesību jaunradi tikai gadījumos, kad tā nav saistāma ar iejaukšanos likumdevēja pilnvarās.⁸ Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra spriedumā lietā Nr. 2019-33-01 “Par Darba likuma 155. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam” norādīts, ka Satversmes 110. panta pirmais teikums ietver valsts pienākumu aizsargāt un atbalstīt ikvienu ģimeni, tostarp arī viendzimuma partneru ģimeni.⁹ Tomēr Satversmes tiesa ir atzinusi, ka likumdevējam piemīt zināma rīcības brīvība, nosakot ģimenes attiecību tiesiskā regulējuma formu un saturu un izvēloties metodes, mehānismus un pasākumus, ar kuru palīdzību tiks nodrošināta ģimenes sociālā un ekonomiskā aizsardzība un atbalsts. Šī rīcības brīvība nav neierobežota. Likumdevējam ir tiesības noteikt tādu ģimenes aizsardzības un atbalsta tiesisko

⁷ Satversmes tiesas 2004. gada 11. oktobra spriedums lietā Nr. 2004-02-0106 “Par Civillikuma 155. panta sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam”. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=94831> [aplūkots 26.09.2013.].

⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 1. februāra spriedums lietā Nr. SKC-4/2012, 1. tēze.

⁹ Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra spriedums lietā Nr. 2019-33-01, 12. punkts.

regulējumu, kas ir balstīts uz objektīviem un pamatotiem kritērijiem, ņemot vērā šo attiecību specifiku, tai skaitā arī šo attiecību dalībnieku un situāciju atšķirības, kas prasa nodrošināt atbilstošu ģimenes attiecību tiesisko regulējumu un ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumus.¹⁰ Savukārt Satversmes tiesa 2021. gada 21. aprīļa spriedumā lietā Nr. 2020-34-03 “Par Ministru kabineta 2009. gada 27. oktobra noteikumu Nr. 1250 “Noteikumi par valsts nodevu par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā” 13. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91., 105. un 110. pantam” 10.2. punktā secina, ka cilvēka cieņa ir jāievēro nevis vienīgi formāli, bet pēc būtības, tādēļ atbilstoši cilvēka cieņas principam ikvienas ģimenes aizsardzības un atbalsta tiesiskajam regulējumam ir jābūt jēgpilnam. Tiesiskais regulējums, kas paredzētu viendzimuma partneru ģimenei vien formālu atzīšanu, bet nenodrošinātu aizsardzību un atbalstu, pēc būtības nozīmētu viendzimuma partneru ģimenes atzīšanu par nesvarīgu ģimenes formu un tādējādi būtu cilvēka cieņu aizskarošs. Tādēļ likumdevējam jā rūpējas, lai tiesiskais regulējums nodrošina viendzimuma partneru ģimenēm ne vien formālu juridisku atzīšanu, bet arī juridisko aizsardzību un sociālo un ekonomisko aizsardzību un atbalstu.¹¹ Tādējādi Latvijas Republikas Satversmes 110. pantā ietvertais laulības saturs izriet no Civillikuma normām,¹² proti, partnerattiecības nekādas tiesiskas sekas nenodibina,¹³ līdz ar to ir nepieciešama likumdevēja izšķiršanās “par jautājumu, vai tiesiski ir atzīstamas partnerattiecības”.¹⁴ Tā kā līdz šim Latvijā nav konkrētas nostājas par partnerattiecībām, ievērojot Eiropas Savienības dalībvalstu praksi, promocijas darba ietvaros tiks pētīti partnerattiecību atzīšanas nosacījumi, partnerattiecību tiesiskais regulējums un partnerattiecību reģistrācijas ieviešanas iespējamība Latvijas Republikā.

Darba autore uzskata, ka normatīvajos aktos nepieciešams noteikt un definēt partnerattiecību institūtu, nosakot kritērijus un sekas, kas iestājas gadījumā, ja persona izvēlas reģistrēt laulību vai partnerattiecības, kā arī noteikt, kādas ir konsekvences gadījumā, ja persona dzīvo neregistrētās / reģistrētās partnerattiecībās. Šāda veida savienība var būt ekvivalenta tradicionālajam ģimenes institūtam, pastāvot vairāku aspektu kopumam, piemēram, partneri, uzsākot kopdzīvi, konstatē kopdzīves sākuma periodu, vienojas par katra partnera atsevišķās mantas sastāvu, partnerattiecību kopdzīves laikā iegūto mantu u. c. būtiskiem aspektiem.

¹⁰ Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra spriedums lietā Nr. 2019-33-01, 12.3. punkts.

¹¹ Satversmes tiesas 2021. gada 8. aprīļa spriedums lietā Nr. 2020-34-03, 10.2. punkts.

¹² Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. *Latvijas Republikas Satversmes komentāri*. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības, 586–58.

¹³ Strelerts, T. 1939. Bezlaulības kopdzīve no procesuālo likumu viedokļa. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*. 3, 11–713.

¹⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 1. februāra spriedums lietā Nr. SKC-4/2012, 10.–12.2. punkts.

Ieviešot partnerattiecību regulējumu, kā arī gadījumā, ja daļa no laulības institūta regulējuma nākotnē varētu būt daļēji attiecināta uz partnerattiecību regulējumu, būs nepieciešams veikt vairākus grozījumus normatīvajos aktos, lai panāktu šo tiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu. Ņemot vērā neviennozīmīgo sabiedrības viedokli par nepieciešamību ieviest partnerattiecību regulējumu, Tiesībsargs 2011. gada 24. maijā saskaņā ar Tiesībsarga likuma 14. pantu¹⁵ pieņēma lēmumu izveidot konsultatīvo padomi par partnerattiecību tiesisko regulējumu (turpmāk – Konsultatīvā padome) ar mērķi, piedaloties profesionāliem juristiem un nevalstisko organizāciju pārstāvjiem, izvērtēt priekšlikumus par partnerattiecību tiesisko regulējumu, kā arī izvērtēt grozījumu nepieciešamību normatīvajos aktos.¹⁶

Partnerattiecību tiesiskā regulējuma ieviešanu un attīstību ietekmē valsts iedzīvotāju tradīcijas, vēsture, reliģija un citi faktori. Ikvienā valstī ir pāri, kas dzīvo kopā, un tiem nav nekādu šķēršļu laulības noslēgšanai, tomēr laulību viņi neregistrē. Valsts izvēle ir, vai tā vēlas atzīt un regulēt šādas attiecības vai ne. Līdzīgas izvēles priekšā ir arī Latvija. “Partnerattiecību regulējums normatīvajā līmenī saistīts ne tikai ar globālām pārmaiņām ģimenes tiesībās, bet tas skar arī sabiedrības apziņu par laulības institūta pamatvērtībām, neizslēdzot laulības kā tiesību institūta nozīmes kā vienas no pamatvērtībām mazināšanu sabiedrībā.”¹⁷

Kaut gan politiski nav izdevies atrisināt partnerattiecību tiesiskā regulējuma ieviešanas regulējumu, vēl aizvien sabiedrībā ir diskusijas par partnerattiecību ieviešanas nepieciešamību, minēto apliecina 2015. gada 24. februārī Saeimas Juridiskās komisijas noraidītais deputāta V. Spoliša priekšlikums mainīt Civillikumu, kas paredzētu partnerattiecību legalizāciju.¹⁸ Jau 2012. gadā LR Augstākās tiesas Senāts norādījis uz nepieciešamību tiesiski noregulēt *de facto* partnerattiecības. Pirms aptuveni pieciem gadiem sabiedrības uzmanība tika pievērsta Jēkabpils un Zolitūdes traģēdijas gadījumiem, kur publiski tika apspriests, vai kopdzīve var būt pietiekams pamatojums valsts atbalsta saņemšanai pēc dzīvesbiedra nāves.¹⁹ Gan pirms, gan pēc traģiskajiem notikumiem sabiedrība aktualizē jautājumus par partnerattiecību tiesiskā regulējuma nepieciešamību, bet līdz šim Latvija nav spējusi pieņemt lēmumu ieviest tiesisko regulējumu. Tikmēr Igaunijas parlaments pieņēma Kopdzīves likumu, paredzot neprecētu pāru

¹⁵ Tiesībsarga likums, Latvijas Republikas likums, 14. pants. *Latvijas Vēstnesis*. 65 (3433), 25.04.2006.; *Zinotājs*. 9, 11.05.2006. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=133535> [sk. 08.01.2015.].

¹⁶ Tiesībsargs, Tiesībsarga konsultatīvās padomes 15.09.2011. protokols. Iegūts no: <http://www.tiesibsargs.lv/par-mums/konsultativas-padomes/par-partnerattiecibu-tiesisko-regulejumu> [sk. 08.01.2015.].

¹⁷ Jarkina, V., Unbedahte, A. 2009. Daži aspekti par partnerattiecībām Latvijā un ārvalstīs// *Jurista Vārds*. 47 (590).

¹⁸ Ķezbere, Z. *Saeima noraida Spoliša priekšlikumu partnerattiecību legalizēšanai*. Iegūts no: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/saeima-noraida-spolisapriekslikumu-partnerattiecibu-legalizacijai.d?id=45652046> [sk.14.07.2016.].

¹⁹ Dzērve, L. 21.07.2015. *Dzīve pēc Zolitūdes traģēdijas: Nav laulības, nav atbalsta un kompensācijas*. Iegūts no: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/cilvekstasti/dzive/civillauliiba-juridisko-liiklochu-vazhas.a91984/> [sk. 09.03.2021.].

tiesības reģistrēt savas attiecības,²⁰ neilgi pēc tam sekoja Latvijas ārlietu ministra Edgara Rinkēviča paziņojums par savu seksuālo orientāciju un aicinājums radīt tiesisku regulējumu visu veidu partnerattiecībām.²¹ Aktīva mediju un sabiedrības diskusija par faktiskās kopdzīves esamību un partnerattiecību tiesiskā regulējuma esamību kaimiņvalstīs rada pārdomas par nepieciešamību papildināt Latvijas Republikas tiesību normas, piemērojot tās partnerattiecībās dzīvojošiem pāriem.

Eiroparometra 2019. gada aptaujā konstatēts: lai arī lesbiešu, geju, biseksuālu un transpersonu pieņemšana Latvijā pēdējo četru gadu laikā ir nedaudz uzlabojusies, tā joprojām ievērojami atpaliek no Eiropas Savienības (ES) valstu vidējā līmeņa. ES valstīs 72 % iedzīvotāju apgalvo, ka nesaskata neko nepareizu viendzimuma attiecībās, savukārt Latvijā – tikai 25 %. Atbalstu viendzimuma laulībām ES valstīs pauž 69 %, savukārt Latvijā – 24 %.²²

Arī Latvijā ir bijuši gadījumi, kuru pamatā, iespējams, bija seksuālā orientācija un naidis pret seksuālo minoritāti, minētais liecina par diskriminācijas izpausmēm sabiedrībā.²³ Iepriekšminētie pētījumi un 2020. gada 8. novembra uzbrukums apliecina, ka valdība vairāku desmitu gadu periodā nav spējusi rast aizsardzības mehānismu pret seksuālo minoritāšu diskrimināciju. Tas arī aktualizēja jautājumu par šādu nodarījumu veicēju atbildību.

Latvijas iedzīvotāji izmantoja likumdošanas iniciatīvas tiesības, kā to nosaka Latvijas Republikas Satversmes 65. pants, un platformā ManaBalss.lv sāka parakstu vākšanu, lai divi pilngadīgi cilvēki varētu juridiski reģistrēt (partner)attiecības neatkarīgi no viņu dzimuma. Ievērojot Latvijas sabiedrības atbalsta trūkuma viendzimuma laulībām / partnerattiecībām, Latvijas Republikas Saeima 2020. gada 29. oktobrī atkārtoti noraidīja 10 392 Latvijas pilsoņu kolektīvo iesniegumu “Viendzimuma partneru reģistrēšana”. Par iniciatīvas noraidīšanu balsoja 55 deputāti, pret – 30 un viens deputāts atturējās.²⁴ Pirms gada Saeimas vairākums noraidīja tā dēvēto Dzīvesbiedru likumprojektu, kas cita starpā paredzēja valsts aizsardzību arī viena dzimuma ģimenēm.

²⁰ Delfi.lv. 2014. *Igaunijas parlaments atbalsta likumu, kas atzīst viendzimuma pāru tiesības*. Iegūts no: <http://www.delfi.lv/news/world/baltics/igaunijas-parlaments-atbalstalikumu-kas-atzist-viendzimuma-paru-tiesibas.d?id=45076840> [sk. 18.07.2016.].

²¹ Pūce, J. 2015. *Kopdzīves likums ir jāievieš cilvēktiesību vārdā*. Latvijas sabiedriskie mediji. Iegūts no: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/puce-kopdzives-likums-ir-jaieviescilvektiesibu-varda.a122997/> [sk. 18.07.2016.].

²² Eiropas Parlaments. 2019. *Eiroparometra spaciāla aptauja Nr. 91.1*. Aptauja tuvāk pilsoņiem, tuvāk vēlēšanām. Iegūts no: <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/files/be-heard/eurobarometer/2019/closer-to-the-citizens-closer-to-the-ballot/executive-summary/lv-eurobarometer-2019-executive-summary.pdf> [sk. 22.02.2021.].

²³ Feldmanis, K. 2020. *Ķengaragā noticis homofobisks uzbrukums RSU profesoram*. Latvijas sabiedriskie mediji. <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/kengaraga-noticis-homofobisks-uzbrukums-rsu-profesoram.a381022/> [sk.10.08.2021.]

²⁴ Latvijas sabiedriskie mediji. 2020. *Saeima noraida pilsoņu iniciatīvu par viendzimuma partnerattiecību reģistrēšanu*. Iegūts no: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/saeima-noraida-pilsonu-iniciativu-par-viendzimuma-partneru-attiecibu-registresanu.a379760/> [sk. 19.12.2020.].

Savukārt Nacionālā apvienība uzskata,²⁵ ka valsts pamatlikumā nepieciešams skaidrāk definēt ģimenes jēdzienu pēc Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembrī pasludinātajā spriedumā – par Darba likumā noteiktā atvaļinājuma piešķiršanu tikai bērna tēvam neatbilst Satversmei. Tāpat tiesa ir uzsvērusi, ka ģimene nav tikai laulībā balstīta savienība. Tādēļ valsts pienākums ir aizsargāt un atbalstīt arī viendzimuma partneru ģimenes.²⁶ Nacionālā apvienība uzskata, ka “tas ir patvaļīgs ģimenes jēdziena skaidrojums, kas neatbilst ne likumdevēja gribai, kas izteikta Satversmes 110. panta esošajā redakcijā, ne Latvijas sabiedrības izpratnei par to, kas ir ģimene”.²⁷ Darba autore uzskata, ka nepieciešama materiālo un procesuālo tiesību normu modernizācija, jo šobrīd Latvijā ir vairāku tiesību normu kopums, kas paredz partnerattiecībās dzīvojošajiem pāriem pienākumus pret valsti, bet netiek noteikti valsts pienākumi pret partnerattiecībās dzīvojošajiem pāriem jeb šo personu tiesības. Ņemot vērā dažādu tiesību normu kolīziju, izveidojas situācija, ka valsts netaisni izturas pret noteiktu partnerattiecībās dzīvojošu sabiedrības daļu, kas darba autores uzskatā ir vērtējams kā cilvēktiesību pārkāpums.

Civillikums neregulē personu faktiskās kopdzīves attiecības bez laulības reģistrācijas, tomēr, kā jau minēts, pieaug iedzīvotāju vajadzība pēc partnerattiecību regulējuma. Līdz ar to ir nepieciešams šo jautājumu aktualizēt, izpētot partnerattiecību institūta būtību, izvērtējot šā institūta ieviešanas pozitīvos un negatīvos aspektus, kā arī ārvalstu tiesisko regulējumu un praksi, lai sagatavotu pamatotus priekšlikumus Civillikuma un citu normatīvo aktu grozījumiem vai papildinājumiem. Partnerattiecību mantisko attiecību strīdi ir vissarežģītākie civiltiesībās, jo mantiskās attiecības ne tikai principā pakļaujas personīgām tiesībām, bet ir arī cieši saistītas ar pašu ģimeni kā sociālu organizāciju. Turklāt ir valstis, kas partneriem piešķir līdzvērtīgas tiesības kā laulību noslēgušajiem pāriem.

Sabiedrībā valda viedoklis, ka pretējā dzimuma personām ir iespēja slēgt laulību, tā iegūstot tiesisko aizsardzību. Tāpat tiek pausts uzskats, ka neregistrētās kopdzīves partneriem ir iespēja savas attiecības regulēt ar civiltiesiskiem līgumiem. Partnerattiecībās dzīvojošajiem jāņem vērā, ka šādas kopdzīves laikā uzkrātai kopmantai nav statusa. Piemēram, pāris dzīvo kopā vairākus gadus un iegādājas māju, viens maksā par to, bet otrs savus līdzekļus iegulda kopīgās mājsaimniecības izdevumos vai bērnu uzturēšanā un aprūpē. Šķiršanās gadījumā pusei, kura rūpējās par bērniem un mājsaimniecību, būs ļoti sarežģīt pierādīt savas tiesības uz

²⁵ Spundiņa, L., Klūga, M. 2020. Latvijas sabiedriskais medijs. *Satversmes tiesa atzīst viendzimuma pāra tiesības uz bērna dzimšanas atvaļinājumu*. Iegūts no: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/satversmes-tiesaatzist-viendzimuma-para-tiesibas-uz-berna-dzimsanas-atvalinajumu.a381484/>

²⁶ Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra spriedums lietā Nr. 2019-33-01.

²⁷ Dzintars, R. *Ar spriedumu par viendzimuma pāra tiesībām Satversmes tiesa ir pārkāpusi savas pilnvaras*. Iegūts no: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/dzintars-ar-spriedumu-par-viendzimuma-para-tiesibam-satversmes-tiesa-ir-parkapusi-savas-pilnvaras.a388844/> [sk. 09.03.2021.].

kopdzīves laikā iegādāto nekustamo īpašumu. Līdzīga situācija arī rastos, ja pāris iegādātos nekustamo īpašumu, tas būtu noformēts uz vienu no partneriem un šis partneris nomirtu.

Tiesības uz īpašumu ir nostiprinātas Latvijas Republikas Satversmē un ir vienas no cilvēka pamattiesībām. Tā kā Civillikums neregulē personu faktiskās kopdzīves attiecības, nepieciešams izstrādāt un piedāvāt sabiedrībai partnerattiecību regulējumu, ko nostiprināt attiecīgajos normatīvajos aktos. Piemēram, Lietuvas Republikas Civillikoda 3. grāmatas 15. nodaļa regulē partneru faktiskās kopdzīves attiecības²⁸. Lietuvai, Latvijai, kā arī citām ES dalībvalstīm ir saistoša starptautisko regulējumu piemērošana. Latvija ir ES dalībvalsts, un tai ir jāiekļaujas vienotā ekonomiskā sistēmā, kā arī lielā mērā vienotā tiesiskā sistēmā, jo ģimenes tiesību normu modernizācija ir nepieciešama mūsdienai Latvijai. Turklāt ģimenes tiesību normu harmonizēšana ES dalībvalstu starpā ir uzdevums ne tikai Latvijai, bet arī visām ES dalībvalstīm kopumā. Būtisks aspekts ir dažāda ārvalstu prakse un tiesiskā regulējuma ieviešana, ignorējot partnerattiecības kā savienību starp vīrieti un sievieti, kas pastāv ārpus tradicionālā laulības institūta. Primārā problēma ir “partnerattiecību” definēšana un tad attiecīgi tiesiskā regulējuma pieņemšana un ieviešana, vienlaikus atzīstot, ka šis jautājums ievērojami pārsniedz civiltiesību ietvaru.

Promocijas darba **mērķis** – partnerattiecību institūta doktrīnas un ārvalstu tiesiskā regulējuma analīzes rezultātā konstatēt ģimenes saturiskā tvēruma problēmas partnerattiecību kontekstā un izvirzīt priekšlikumus partnerattiecību tiesiskā regulējuma pilnveidei Latvijas tiesību sistēmā.

Promocijas darba mērķa sasniegšanai tiek **izvirzīti šādi uzdevumi:**

1. Identificēt ģimenes jēdziena saturisko tvērumu tiesībās.
2. Noskaidrot partnerattiecību būtību, kā arī vēsturisko attīstību un partnerattiecību raksturojošos kritērijus.
3. Analizēt partnerattiecību reglamentējošo normu problemātiku un apzināt piemērotākos risinājumus Latvijas tiesību sistēmā partnerattiecību regulējuma ieviešanas gadījumā.

Pētījuma objekts – partnerattiecībās dzīvojošo personu tiesiskās attiecības, kas izriet no viņu sociālajām tiesībām un mantiskajām interesēm.

Pētījuma priekšmets – civiltiesību un civilprocesuālais tiesiskais regulējums, kas reglamentē partnerattiecībās esošo personu civiltiesību materiālās un procesuālās normas.

²⁸ Lietuvas Republikas Civillikodekss. Iegūts no: http://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=60696 [sk. aplūkots 24.09.2013.].

Pētījuma jautājumi

1. Kāds ir partnerattiecību institūta tiesiskais saturs, tā korelācija ar ģimenes jēdziena saturisko tvērumu?
2. Kādas ir partnerattiecību raksturojošās pazīmes?
3. Kāda ir tiesu prakse un tendences tiesiskajā risinājumā partnerattiecību atzīšanai?

Pētījuma novitāte

Latvijas tiesību zinātnē līdz šim ir veikti divi nozīmīgi akadēmiski pētījumi par personu dzimumlīdztiesības problemātiku: 1) Kristīne Dupate 2007. gadā aizstāvēja promocijas darbu “Eiropas Kopienas dzimumu līdztiesības tiesības Latvijā. Personu tiesības saistībā ar bērna piedzimšanu”, izpētīti ne tikai personu dzimumlīdztiesības jautājumi, bet arī diskriminācijas aizliegumu principa ieviešanas nepieciešamība, pamatojoties uz personas dzimumu; 2) Olga Beinaroviča 2014. gadā savā promocijas darbā “Ārpus laulības kopdzīves ekskluzīvais statuss tiesībās un tās tiesiskais regulējums Eiropā” apskatīja tikai un vienīgi neregistrēto partnerattiecību tiesisko attiecību problēmjautājumus Eiropā. O. Beinarovičas darbs koncentrēts uz starptautiskajiem tiesību aktiem, lai risinātu kopdzīves partnera vidū radušās problēmas.

Savukārt autores pētījuma novitāti pamato vairāki apstākļi:

1. Pētījumā uzsvars likts uz partnerattiecību atzīšanas teorētisko pamatojumu un šī institūta nostiprināšanu Latvijas Republikas tiesiskajā regulējumā. Partnerattiecības analizētas kontekstā ar jēdzienu “ģimene”, kā arī no Satversmes 110. panta izrietošām tiesībām veidot ģimeni neatkarīgi no dzimuma.
2. Darba galvenais pētījuma objekts ir tiesiskās attiecības starp partneriem, kas rodas viņu mantiskajās attiecībās atsevišķās civiltiesību reglamentējošajās normās (mantojuma tiesībās, īres tiesībās, pacientu tiesībās u. c.). Autore izstrādājusi priekšlikumus, kas nodrošinātu partnerattiecībās dzīvojošo personu mantiskās un nemantiskās tiesības un intereses.
3. Līdztekus laulības institūtam autore piedāvā ieviest jauninājumus, kas paredz partnerattiecībās dzīvojošo personu tiesiskās aizsardzības nodrošināšanu un divu jaunu tiesību institūtu ieviešanu:
 - 1) reģistrētu partnerattiecību – divu viendzimuma vai divu dažādu dzimumu partneru attiecību reģistrācijas brīdī vienlaikus tiek izdarīts ieraksts Publisko partnerattiecību mantas reģistrā par vienu mantas sadales veidu (atsevišķa manta, atsevišķi iegūta manta, kopīga manta);

- 2) neregistrētu partnerattiecību – persona savu interešu aizsardzībai vērsas tiesā juridiskā fakta konstatēšanai – par partnerattiecību faktu saskaņā ar Civilprocesa likuma 37. nodaļu. Neregistrēto partnerattiecību atzīšanai nepieciešami konstatēt kritērijus (attiecību ilgums, laulības neesamība, minimālais vecuma sliekšnis, kopīgs bērns, kopīgas saimniecības vešana).

No 2013. gada ir bijuši 9 mēģinājumi ieviest partnerattiecību institūtu, iesniedzot Latvijas Republikas Saeimai vairākas iniciatīvas, savukārt autores sagatavotais likumprojekts “Partnerattiecību likums” vērst uz mantisko un nemantisko jautājumu risinājumu ne tikai pēc reģistrācijas fakta reģistrēto partnerattiecību gadījumā, bet arī neregistrēto partnerattiecību gadījumā no brīža, kad partnerattiecību institūts tiktu ieviests.

Autores sagatavotie priekšlikumi par partnerattiecību institūta ieviešanu šādā griezumā līdz šim nav skatīti. Tādējādi atšķirībā no K. Dupates un O. Beinarovičas pētījumiem, kuri vērsti uz Eiropas un starptautisko normu izpēti, autores fokuss ir koncentrēts uz nacionālā tiesiskā regulējuma analīzi, tiesiskā regulējuma problēmu un to risinājumu identifikāciju.

Promocijas darbā analizēti un izvērtēti partnerattiecībās esošo pāru kopdzīves problēmjaudājumi un to risinājumi. To, ka attiecības sākas un beidzas, apliecina arī statistikas dati, piemēram, pēdējo piecu gadu laikā (2015.–2019.) Latvijā ik gadu noslēgtas aptuveni 13 tūkstoši laulību, no tām ik gadu tiek šķirtas ap 5–6 tūkstoši, tomēr tendence parāda, ka noslēgto laulību skaits lēnām sarūk: 2019. gadā noslēgta vien 12 861 laulība, bet šķirta 5971.²⁹ 2020. gada sākumā bija 344,7 tūkstoši precētu vīriešu un 353,1 tūkstotis precētu sievietes. Pirmo laulību noslēgušo vīriešu vidējais vecums bija 33 gadi, bet sievietes – 31 gads, šis rādītājs, salīdzinot ar 2010. gadu, ir palielinājies par četriem gadiem. 2019. gadā 34 % vīriešu un 35 % sievietes noslēdza atkārtotu laulību. Ar katru gadu samazinās laulību skaits jaunākās vecuma grupās. No 2019. gadā noslēgtajām laulībām 6 % vīriešu un 12 % sievietes bija vecumā līdz 24 gadiem (2010. gadā – attiecīgi 16 % un 29 %, bet 2000. gadā – 30 % un 45 %).³⁰

Attiecībā uz bērnu dzimstību statistikas dati (2016.–2017.) apliecina stabilu tendenci bērnu dzimstības nemainīgumam, t. i., 2016.–2017. gadā ik gadu dzima ap 12 tūkstošiem bērnu, savukārt 2018.–2019. gadā dzimstība samazinājās ap 11 tūkstošiem dzimušo, no kuriem ap 7 tūkstoši dzimuši ārpus laulības.³¹ Diemžēl statistikas dati neatspoguļo dzimušo bērnu tiesiskā

²⁹ LR Centrālā statistikas pārvalde. *Noslēgtās un šķirtās laulības, 2015.–2019.* Iegūts no: https://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__laulibas__ikgad/ILG010.px/table/tableViewLayout1/ [sk. 25.02.2021.].

³⁰ Centrālā statistikas pārvalde. *Dzimumlīdztiesība: Sociālā drošība.* Iegūts no: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/dzimumlīdztiesiba/6299-dzimumlīdztiesiba-sociala-drosiba?themeCode=GE> [27.04.2021.].

³¹ LR Centrālā statistikas pārvalde. *Laulībā un ārpus laulības dzīvi dzimušo skaits, 2016.–2019.* Iegūts no: https://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__dzimst/IDG150.px/table/tableViewLayout1/ [sk. 25.02.2021.].

statusa izcelsmi vecākiem partnerattiecībās. Savukārt Centrālās statistikas pārvalde apkopo datus par laulībā un ārpus laulības dzimušajiem bērniem.³² Sk. 1.1. tabulu.

1.1. tabula

Laulībā un ārpus laulības dzimušie bērni

Gads	Laulībā dzīvu dzimušo skaits	Ārpus laulības dzīvu dzimušo skaits
2019	11 577	7209
2018	11 693	7621
2017	12 420	8408
2016	12 978	8990
2015	12 857	9122

Analizējot pieejamos statistikas datus, darba autore secina, ka ir neiespējami noteikt personas izvēli stāties laulībā vai veidot partnerattiecības. 20. gadsimta pēdējai desmitgadei raksturīgi, ka pieaudzis to pāru skaits, kuri dzīvo kopā bez juridisku laulāto attiecību noformēšanas. Salīdzinot ar 2000. gada tautas skaitīšanas datiem, 2011. gadā pieaudzis neregistrētā kopdzīvē dzīvojošu pāru ģimeņu īpatsvars, bet samazinājies precētu pāru ģimeņu īpatsvars. Tādu pāru īpatsvars, kuriem ir viens bērns un kuri dzīvo neregistrētā kopdzīvē, ir pieaudzis no 29 % (2000. gadā) līdz 35 % (2011. gadā), bet neregistrētā kopdzīvē dzīvojošu pāru īpatsvars, kuriem nav bērnu, ir samazinājies no 45 % (2000. gadā) līdz 40 % (2011. gadā). Savukārt 2011. gada tautas skaitīšanas rezultāti liecina, ka no visām ģimenēm, kurās ir bērni, ģimenes kodolu veido pāris – 66,6 % (t. sk. precēta pāra ģimenes 53,5 % un neregistrētā kopdzīvē dzīvojošas ģimenes 13,1 %).³³ Latvijas ģimenes, kas veidotas partnerattiecībās, autores ieskatā ir mazāk aizsargātas salīdzinājumā ar tām ģimenēm, kas veidotas laulībā, jo partnerattiecību tiesiskā regulējuma nepieciešamība ir saistīta ne tikai ar globālām pārmaiņām ģimenē un ģimenes tiesībās, bet arī ar modernizācijas nepieciešamību mantisko jautājumu sakārtošanā (kredītsaistību dzēšana un mantas sadalījums attiecību beigšanās gadījumā, pāra nāves gadījumā mantojuma sadale, nodokļu atlaides un pabalstu nesaņemšana u. c.).

Pēc darba autores domām, partnerattiecības tiek diskriminētas attiecībā pret laulību, jo personas, kas dzīvo partnerattiecībās, tiek ierobežotas informācijas pieejamības ziņā un neaizsargātas mantisko tiesību ziņā. Piemēram, personai, dzīvojot partnerattiecībās, tiek liegtas tiesības saņemt informāciju par otra partnera veselības stāvokli, pastāvošām saistībām

³² LR Centrālā statistikas pārvalde. Iegūts no: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP_ID_IDS/IDS040/table/tableViewLayout1/ [sk. 09.03.20121.].

³³ Krūmiņš, J., Krišjāne, Z. 2019. *Tautas ataudze Latvijā un sabiedrības atjaunošanas izaicinājumi = Population Reproduction and Challenges for Renewal of Society in Latvia*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 94–95. Iegūts no: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Tautas_ataudze/talsai_viss.pdf [sk. 22.04.2021.].

kredītiestādēs, kā arī partnerattiecību iespējamās sekas ir liegtas tiesības uz īpašumu, piemēram, tiesības mantot.

Privātās dzīves attiecību formas (laulība, ģimene, partnerattiecības) aptver ļoti plašu jautājumu loku. Līdz ar to visus jautājumus vienā promocijas darbā apskatīt pietiekami dziļi nav iespējams. Tāpēc galvenā uzmanība pievērsta partnerattiecību formai un tiesu prakses izpētei, un nacionālo normatīvo aktu pilnveidošanai sociālo un mantisko jautājumu aspektā.

Promocijas darbā ir iespējami pilnīgi un vispusīgi analizēts partnerattiecību institūts, tā saturs un regulējums. Pētījuma metodoloģisko pamatu veido vairākas pētījuma metodes: deskriptīvā jeb aprakstošā metode, analītiski salīdzinošā metode, induktīvā un deduktīvā metode, vēsturiskā pētniecības metode, tiesību modelēšanas metode, loģiski konstruktīvā pētniecības metode, dogmatiskā pētniecības metode.

1. *Deskriptīvā jeb aprakstošā metode* izmantota, lai pētītu tiesisko regulējumu un identificētu problēmas ģimenes tiesību regulējuma mērķa sasniegšanā. Sniegtu dažādu autoru viedokļu izvērtējumu, apkopotu tiesu prakses atziņas, kā arī izvirzītu analīzē balstītus priekšlikumus.
2. *Analītiski salīdzinošā metode* izmantota, lai analizētu normatīvos aktus, salīdzinātu Latvijas Republikas un ES valstu tiesisko regulējumu partnerattiecību aizsardzībai un izvērtētu ECT spriedumus. Ar salīdzinošās metodes palīdzību ir iespējams izziņāt citu valstu praksi, problemātiku un risinājumus partnerattiecību tiesiskā regulējuma kontekstā, kā arī, iespējams, piemērot iegūto informāciju situācijas pilnveidošanai Latvijā.
3. *Induktīvā un deduktīvā metode* izmantota, lai izteiktu viedokli par teorētiskā rakstura atziņām un izdarītu secinājumus par identificētajām problēmām partnerattiecību kontekstā, izpētot tiesu praksi, nacionālās un starptautiskās tiesību normas.
4. *Vēsturiskā pētniecības metode* izmantota, lai noskaidrotu laika gaitā radušās jēdziena un tiesiskā regulējuma izmaiņas ģimenes dzīves aizsardzības jomā un lai izvērtētu tiesiskā regulējuma attīstības tendences.
5. *Tiesību modelēšanas metode* izmantota, lai veidotu vienvērtīgu autores piedāvāto partnerattiecību reglamentējošo tiesību normu grozījumu sakārtošanu Latvijā, kā arī likumprojekta izstrādē.
6. *Loģiski konstruktīvā pētniecības metode* izmantota izteiktajiem secinājumiem un lai formulētu konkrētus priekšlikumus.

7. *Dogmatiskā pētniecības metode* izmantota, lai noteiktu civiltiesību, tostarp ģimenes tiesību, normas. Dogmatiskais paņēmiens piemērots, lai iegūtu tiesību normu juridiskā satura pareizu izpratni un iepazītu būtību.

Promocijas darbā tika izmantotas arī tādas tiesību normu iztulkošanas metodes kā gramatiskā metode, sistēmiskā metode, vēsturiskā metode, teleoloģiskā metode.

1. *Gramatiskā (filoloģiskā) interpretācijas metode* izmantota, lai izzinātu ģimenes jēdziena vārdisko saturu un noskaidrotu tiesību normās izmantoto terminu nozīmi, korelāciju ar partnerattiecību institūtu.
2. *Sistēmiskā interpretācijas metode* lietota, lai noskaidrotu, vai atsevišķas tiesību normas atbilst likuma mērķim, vadoties no to realizācijas, kas ar attiecīgo tiesību normu jāsasniedz. Izzināt Latvijas Republikas Satversmes nostiprinātās tiesības un atziņas partnerattiecību kontekstā, kā arī citos nacionālo tiesību normatīvajos aktos.
3. *Vēsturiskā interpretācijas metode* lietota ģimenes tiesību mantiskajās attiecībās reglamentējošo normatīvo aktu jēgas un būtības izzināšanai, ņemot vērā sociālo, ekonomisko, tiesisko u. c. situāciju normatīvo aktu radīšanas laikā, izvērtējot dažādo sabiedrības grupu tā brīža tiesiskās vajadzības, normu radītāja motivāciju un citus vēsturiskos apstākļus normatīvo aktu tapšanas un lietošanas gaitā. Šī ir nozīmīga metode, izzinot pašreizējo sabiedrības vajadzību loku pēc partnerattiecību regulējošo normu vienotas interpretācijas un modernizācijas.
4. *Teleoloģiskā (jēgas un mērķa) interpretācijas metode* lietota, lai noskaidrotu ģimenes tiesību tiesiskā regulējuma jēgu un mērķi, kā arī lai noskaidrotu tiesiskajā regulējumā iekļaujamo personu interešu nodrošināšanai nepieciešamo daudzumu.

Promocijas darbā analizēti pašreiz spēkā esošie normatīvie akti Latvijā un ārvalstīs, izmantoti latviešu, lietuviešu, angļu, vācu, krievu, kā arī franču valodā izdotie juristu un citu nozaru zinātnieku darbi, publikācijas presē un interneta materiāli. Autore izmantojusi Eiropas Cilvēktiesību tiesas, Eiropas Savienības tiesas un Latvijas Republikas Satversmes tiesas nolēmumus gan par partnerattiecību atzīšanu, gan cilvēktiesību realizēšanu. Diskusiju veidošanai izmantoti to autoru monogrāfijas un publikācijas (E. Kalniņš, S. Osipova, O. Beinaroviča, A. Diduck), kuri snieguši ieguldījumu cilvēktiesību, laulību institūta un partnerattiecību izpētē.

Promocijas darba teorētiskā nozīme izpaužas partnerattiecību institūta teorijas attīstīšanā, jaunu partnerattiecību kritēriju un definīciju piedāvāšanā.

Promocijas darba praktiskā nozīme – veiktā darba rezultātā tiks izstrādāts jauns regulējums partnerattiecību institūta ieviešanai un efektīvai praktiskai piemērošanai, kā arī izstrādāti priekšlikumi tiesību regulējumos.

Promocijas darba struktūra – darbs sastāv no ievada un trijām nodaļām, kas sadalītas apakšnodaļās. Pirmajā nodaļā darba autore analizē ģimenes – laulības institūta – jēdzienu, galvenos kopīgos un atšķirīgos aspektus. Otrajā nodaļā autore analizē partnerattiecību veidus un regulējumu, ko reglamentē starptautiskās tiesību normas. Trešajā nodaļā pētīti normatīvie akti un literatūra par partnerattiecību tiesiskajām attiecībām, kā arī izvērtētas partnerattiecību institūta ieviešanas iespējas Latvijā. Nobeigumā – pētījuma rezultātā iegūtie secinājumi un izstrādātie priekšlikumi apkopoti tēzēs un ietverti kopsavilkumā darba beigās. Darbam ir anotācijas latviešu un angļu valodā. Darbs kopumā aptver 209 lappuses.

1. Ģimenes jēdziena saturiskais tvērumš tiesībās

Nodaļas mērķis ir izpētīt un analizēt ģimenes nozīmi tiesību aktos, ģimenes attiecību atšķirīgo attīstību, kas palīdzētu izprast tiesiskās un sociālās realitātes nesakrītību mūsdienās. Vēsturiski Latvijā jēdziens “ģimene” ietver laulības, savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības.

Sociālajā realitātē teleoloģiskā “ģimene” nozīmē kopdzīvi gan starp pretējā dzimuma, gan viena dzimuma pāriem ar vai bez bērniem. Nepieciešams noskaidrot, kas tiek uzskatīta par ģimeni, sākot no Latvijas valsts dibināšanas laika, tā būtu iespējams secināt, kā ir mainījies ģimenes modelis. Sabiedrībā “ģimenes” attiecības starp personām tiek veidotas ar kopdzīves uzsākšanu. Neņemot vērā, kādā valstī attiecības tiek veidotas, kopdzīves laikā pāriem jāspēj atrisināt dažādus jautājumus, kas saistīti ar kopīga mājokļa īri vai iegādi, bērna audzināšanu un uzturēšanu, bet problēma ir tā, ka tiesisks risinājums pāru attiecību nesaskaņas gadījumā līdz šim nav ieviests.

Ģimene ir pastāvējusi jau sen, kopš pirmajiem civilizācijas pastāvēšanas laikiem. Ģimenes tiesības kā patstāvīga tiesību nozare attīstījās Senās Romas valsts pastāvēšanas laikā. Romas impērijas laikā, nostiprinot ģimenes tiesību nozari, attīstījās cilvēktiesības, regulējot attiecības starp valsti un personu. Patlaban Latvijā, neskatoties uz ģimenes tiesību plašo regulējumu, kas raksturots un nostiprināts Civillikumā, nav konkrēta un precīza juridiska termina “ģimene” skaidrojuma. Civillikumā sniegts šaurš ģimenes jēdziena skaidrojums, savukārt Latvijas Republikas Satversmē noteikts, ka valsts pienākums ir atbalstīt un aizsargāt ģimeni, bet netiek izskaidrots, kas ir ģimene.

Līdz ar to viens no promocijas darba uzdevumiem ir izpētīt ģimenes institūta tiesisko regulējumu un ģimenes institūtu *de facto*, kā arī identificēt ar to saistītos problēmjautājumus.

1.1. Jēdziens “ģimene”

Ģimeni pēta dažādas zinātnes nozares, piemēram, socioloģija, demogrāfija, tiesību zinātnes, pedagogija, psiholoģija. No konkrētās zinātnes nozares ir atkarīga arī ģimenes jēdziena izpratne, kā arī jāņem vērā situācija pasaulē – straujā informācijas tehnoloģiju attīstība un personu savstarpējās saskarsmes vienkāršotā izplatība (attiecību liberalizācija), arvien aktuālāks kļūst jautājums par tiesībām uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību, par tiesībām uz “ģimenes dzīves” neaizskaramību, tajā skaitā par ģimenes institūta atbilstību sociālajai realitātei, par demogrāfiskās situācijas uzlabošanu, par bērnu dzimumaudzināšanas nepieciešamību, kas prasa konstruktīvu un kumulatīvu likumdevēja

rīcību, lai atbilstoši mūsdienu sabiedrības vajadzībām tiktu modernizēts ģimenes tiesību regulējums.

Latvijas Republikas Satversmē uzsvērts, ka ģimenei ir sabiedriska vērtība un ģimene ir sabiedrības pamats, sabiedrības, kurā ikviens rūpējas ne tikai par sevi un saviem tuviniekiem, bet arī sabiedrības kopējo labumu, izturas atbildīgi pret citiem, nākamajām paaudzēm, vidi un dabu. Tiesību zinātnu speciālists R. Balodis uzsver, ka “Latvijas identitāti Eiropas kultūrtelpā kopš senlaikiem veido latviešu un lībiešu tradīcijas, latviskā dzīvesziņa, latviešu valoda, vispārcilvēciskās un kristīgās vērtības. Uzticība Latvijai, latviešu valoda kā vienīgā valsts valoda, brīvība, vienlīdzība, solidaritāte, taisnīgums, godīgums, darba tikums un ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats. Ikviens rūpējas par sevi, saviem tuviniekiem un sabiedrības kopējo labumu, izturoties atbildīgi pret citiem, nākamajām paaudzēm, vidi un dabu”.³⁴ Ģimenes pamatos tradicionāli bijušas radniecīgas saites, laulība vai adopcija. Teorētiskajā literatūrā tiek aplūkotas vairākas ģimeņu formas, tipi un modeļi, piemēram, atkarībā no ģimenes locekļu radnieciskās struktūras, ģimenes lieluma, bērnu skaita, ģimenes dzīvesvietas aspektiem, ģimenes dzīves cikla posma, ģimenes etniskās un reliģiskās piederības, ienākumiem u.tml.

Latvijā līdzīgi citām Eiropas valstīm ir dažādas ģimenes – gan nukleāras, kad ģimenē dzīvo pāris un tā kopīgie bērni, gan paplašinātas, kad ģimenē dzīvo vairākas paaudzes un / vai radnieki, gan saliktas ģimenes, kad ģimenē ir arī bērni no iepriekšējām partnerattiecībām. Tāpat ir gan ģimenes, kuras balstītas laulībā, gan tādas, kur partneri dzīvo neregistrētā kopdzīvē vai kur bērnus audzina tikai viens no vecākiem.

Autore norāda, ka ģimenes jēdziena pamatā ir sabiedrībā vēsturiski nostiprināti emocionāli, vēsturiski, reliģiski, tradicionāli, ekonomiski pamatprincipi un nostādnes, kas nenovēršami ir mainījušies un pielāgojušies konkrētā perioda izpratnei par kopdzīves formu, kā arī par sabiedrības vispārējo izpratni par ģimenes dzīvi.³⁵ Kā vienu no homofobijas cēloņiem varētu uzskatīt pūļa efektu, kas vēsturiski tika ietekmēts PSRS valdošās varas ideoloģijas dēļ. Sociālās psiholoģijas zinātniece S. Omārova skaidro, ka “par pūli sauc daudzkaislīgu ārēji kontaktējošu, bet neorganizētu cilvēku kopumu, kam raksturīgs konformisms, emocionalitāte, vienprātība, nekritiskums un neracionalitāte”.³⁶ Pūlī, kuru var saukt par ekspresīvi ekstātisku (emociju, jūtu izpausme), darbojas trīs sociālpsiholoģiskie mehānismi – sociālā inficēšanās jeb emocionālā aplīpināšanās, sociālā atdarināšana un sociālā suģestija, kad cilvēki iedveš cits citam attiecīgas emocijas, uzbudina cits citu, enerģiski un emocionāli uzlādē.³⁷ Sociālpsihologs

³⁴ Balodis, R. *Latvijas Republikas Satversmes ievads*. Iegūts no: https://www.saeima.lv/satversme/Ievads_Balodis.pdf [sk. 07.04.2021.].

³⁵ Balodis, K. 2007. *Ievads civiltiesībās*. Rīga: Zvaigzne ABC, 35.

³⁶ Omārova, S. 1996. *Cilvēks dzīvo grupā*. 3.§ *Pūļu psiholoģija*. Rīga, 156.

³⁷ Omārova, S. 1996. *Cilvēks dzīvo grupā*. 3.§ *Pūļu psiholoģija*. Rīga, 157.

Latvijas Universitātes profesors Ivars Austers skaidro, ka cilvēkiem bieži ir vieglāk uzskatīt, ka norma ir sekot, darīt un domāt, ka atbildību uzņemsies kāds cits. Taču pēc tam izrādās, ka tā tomēr nav un ka atbildība par savu rīcību vienmēr jāuzņemas pašam. Cilvēka uzvedību nosaka viņa paša īpašības un mērķi, bet rīkoties noteiktā veidā liek situācija. Autore ieskatā viendzimuma attiecību noliegšanā vēl joprojām dominē pūļa efekts. Lielākā sabiedrības daļas reakcija par viendzimuma attiecību atzīšanu, spriežot pēc preses publikācijām, ir nosodoša, kā arī negatīva. Autore novērojusi, ka masu medijos publikācijas par seksuālajām minoritātēm tiek veidotas uz privātiem viedokļiem, kā, piemēram, atpazīstamiem politiķiem, tādējādi šķietami rodas izjūta, ka publiskajā telpā netiek ielaists atšķirīgs viedoklis.

Latvijas sabiedrība ir īpaša savā attīstībā. “Latvijas sabiedrība, kurā iepriekš valdīja puritānisma un erotikas izstumšana no publiskā diskursa, dažu gadu laikā bija spiesta pieņemt jaunu realitāti – kapitālismu –, kurā seksualitāte un bauda kļūst par publisku apspriešanas objektu, masu kultūras tēmu un arī precī.”³⁸ Pārmaiņas pamazām sabiedrībā notiek, par ko liecina protestu apstākums 2015. gada praida gājiena laikā, politiķu iecietības aicinājumi seksuālajām minoritātēm, kā arī tas apstāklis, ka, mainoties paaudzēm, mainās attieksme. Ņemot vērā paaudžu uzskatu maiņu, autore ieskatā būtu nepieciešams paplašināt pašreizējo ģimenes definīciju un par ģimeni uzskatīt arī savienību, kas izveidota pretējā dzimuma partnerattiecībās. Ņemot par pamatu vienlīdzības principu – ģimene var būt, gan noslēdzot laulību, gan veidojot partnerattiecības. Autore uzskata, ka ģimenes jēdziena paplašināšana aizsargātu to personu tiesības, kam ir pēcnācēji, bet nav laulāto statusa.

Vienota jēdziena “ģimene” izpratnes trūkums dažādu nozaru speciālistiem apgrūtina vienotu normatīvo aktu piemērošanu, kas pakļaujas dažādu interpretācijai. “Bērnu, jaunatnes un ģimenes pamatnostādnes 2021.–2027. gadam”³⁹ ietvertas atziņas, kas norāda par ģimeņu labklājības veicināšanu, ģimenes kā vērtības stiprināšanu sabiedrībā, labvēlīgu apstākļu radīšanu ģimenes un darba dzīves saskaņošanai, ģimeniskas vides veidošanu ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem, bērnu tiesību aizsardzības sistēmas pilnveidi. Var secināt, ka Latvijas tiesību sistēmā ģimenes jēdziena skaidrojums un tā interpretācija ir atkarīga no tiesību nozares, kuras ietvaros šis jēdziens tiek piemērots. Piemēram, Civillikums ir normatīvais akts, kas regulē tiesiskās attiecības privāto tiesību jomā un nav attiecināms uz tiesiskajām attiecībām publisko tiesību jomā un jo īpaši uz sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumus sniegšanu. Civillikuma 214. pants noteic, ka pie ģimenes šaurākā nozīmē pieder laulātie un viņu bērni, kamēr tie vēl atrodas nedalītā saimniecībā. Tomēr šis definējums nav attiecināms uz publisko tiesību jomu,

³⁸ Vērđiņš, K., Ozoliņš, J. 2015. *Pārmaiņas notiek*. Rīga: interneta žurnāls “Satori”, rakstu krājums, 54.

³⁹ Labklājības ministrija. *Bērnu, jaunatnes un ģimenes pamatnostādnes 2021.–2027. gadam*. Iegūts no: <https://www.izm.gov.lv/en/media/6298/download> [sk. 07.04.2021.].

jo to reglamentē speciāls normatīvais akts – Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. Tieši tajā ietvertās normas ir jāpiemēro, izvērtējot personai atsevišķi vai ģimenei, kā to sociāliem mērķiem definē šis likums, ir tiesības uz konkrēta veida palīdzības vai pakalpojumu saņemšanu.

Ģimene, vīra un sievas savienība, ir maza sabiedrība, kur divi pilntiesīgi locekļi lemj visus nepieciešamos jautājumus. Šī konstrukcija skaidri izteic, ka civiltiesības, to starpā ģimenes tiesības, ir normatīva civiltiesiska sabiedrība. Izejot no ģimenes idejas kā no mazas sabiedrības, Civillikumā viegli saprast, ka civiltiesiskā sabiedrība sastāv ne vairs no diviem, bet no daudziem sabiedrības locekļiem – tiesību subjektiem.⁴⁰ Saskaņā ar Latvijas Civillikuma 177. pantu līdz pilngadības sasniegšanai bērns ir vecāku aizgādībā. Aizgādība ir vecāku tiesības un pienākums rūpēties par bērnu un viņa mantu un pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās. Tātad likumdevējs nenošķir bērna vecākus, kuri ir precējušies, un vecākus, kuri veido kopdzīvi. Vecāku pienākums un tiesības rodas, pamatojoties uz radniecības noteikšanu ar bērnu.

Savukārt juridiski terminoloģiskā skaidrojošā vārdnīca skaidro, ka “ģimene” vārda plašākā nozīmē ir kopā dzīvojošu radnieku grupa.⁴¹ Tomēr ne laulātie, ne partneri interpretējot nav nosakāmi kā radnieki. No Civillikuma izriet, ka radniecība izriet starp divām vai vairākām personām ar dzimšanas faktu radušos saistību. Šobrīd “ģimenes” jēdziens ir pārāk šaurs – laulātie un viņu bērni, bet realitātē netiek aptvertas kopā dzīvojošās personas (viena vai pretēja dzimuma). Personas, kurām ir stabila kopdzīve, manta, bērni utt., visas tās pašas pazīmes, kas “ģimenei”, kuru veido laulātie, bet tikai tāpēc, ka nav noslēgta laulība (formāls pamats), šādus kopā dzīvojošos pārus neietver ģimenes jēdzienā. Autore ieskatā šāds ģimenes jēdziens nav juridiski pilnīgs un to ir nepieciešams konkretizēt. Autore norāda uz vienu no iespējamajiem risinājumiem, t. i., noteikt vairākas pazīmes, kurām jāīstenojas, lai varētu konstatēt ģimenes pastāvēšanu, piemēram, attiecību ilgums un stabilitāte. Savukārt Civillikumā ietvertā ģimenes definīcija vērtējama kā pārāk šaura.

Nacionālās tiesību normas noteic veidu – procesu, no kura brīža divu personu savienība tiek uzskatīta par ģimeni. Civillikuma 60. panta otrajā daļā noteikts, ka laulības mērķis ir izveidot ģimeni, tātad laulības reģistrācija ir ģimenes atzīšanai formāls process. Primārais aspekts izriet no Civillikuma 84. panta un 95. panta, kas noteic, ka laulība rada vīram un sievietei pienākumu būt savstarpēji uzticīgiem, kopā dzīvot, vienam par otru gādāt un kopīgi rūpēties par ģimenes labklājību. Abu laulāto pienākums ir segt ģimenes un kopīgās mājsaimniecības

⁴⁰ Sinaiskis, V. 1938. Civillikuma principi un ģimenes tiesības// *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*. 1, 57.

⁴¹ *Juridiski terminoloģiskā skaidrojošā vārdnīca*. 1999. Rīga: P&K, 65.

izdevumus no laulāto kopīgās mantas. Tātad rūpēties vienam par otru un kopīgi uzturēt mājsaimniecību.

Analizējot minētās “ģimenes” definīcijas, autore secina, ka Latvijas Republikas nacionālie tiesību akti prevalē pārāk dažādas un pat savstarpēji pretrunīgas ģimenes jēdziena definīcijas. Šobrīd nacionālajos tiesību aktos nav noteikts, ka neregistrētu partnerattiecību subjekti varētu veidot ģimeni. Kaut gan Satversmes tiesa 2004. gada spriedumā norāda, ka jēdziens “ģimene” nav saistīts vienīgi ar attiecībām, kas balstītas uz laulībām.⁴² Tas var ietvert arī citas *de facto* “ģimenes” saites gadījumos, kad puses dzīvo kopā ārpus laulības. Šis jēdziens interpretējams plašāk, uzsverot, ka konkrēto attiecību atbilstību “ģimenes dzīvei” var būtiski ietekmēt daudzi faktori, proti, vai pāris dzīvo kopā, attiecību ilgums, vai abas puses ir uzticīgas viena otrai, vai ir kopīgi bērni utt. Bioloģiskā un sociālā realitāte ir prioritāra salīdzinājumā ar likumisko pieņēmumu.

Līdz ar to būtiski ir rast efektīvu instrumentu, kas palīdzētu veidot stabilitāti ģimenes institūtā neatkarīgi no tā, vai ģimenes sākums ir laulības ceremonija, reģistrēšanas fakts vai personu faktiskā kopdzīve. Kā liecina statistikas dati par laika periodu no 2011. līdz 2019. gadam, tad samērā liels īpatsvars noslēgto laulību tiek šķirtas. 2011. gadā Latvijā tika noslēgtas 10 760 laulības, savukārt 8302 tika šķirtas, līdzīga tendence turpinājās arī 2012. un 2013. gadā. Laulība tiek uzskatīta par šķirtu, ja par to ir likumīgā spēkā stājies tiesas lēmums. Sākot ar 2011. gada 1. februāri, laulības šķiršanu Latvijā var veikt arī zvērināts notārs. Līdz ar to ir izskaidrojams būtiskais laulību šķiršanas pieaugums. Savukārt 2014. gadā būtiski palielinājās noslēgto laulību skaits, t. i., aptuveni par vienu tūkstoti, bet jau 2015. gadā vēl par vienu tūkstoti, sasniedzot noslēgto laulību skaitu 13 617, savukārt 2015. gadā, 2016. gadā, 2017. gadā un 2018. gadā laulību skaits bija ar minimālām izmaiņām – 13 tūkstoši. Statistikas dati parāda nemainīgu četru gadu tendenci slēgt laulību, izņemot 2019. gadu.⁴³ Sk. 1.2. tabulu.

⁴² LR Satversmes tiesas 11.10.2004. spriedums lietā Nr. 2004-02-0106. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=94831> [sk. 29.09.2013.].

⁴³ Noslēgtās un šķirtās laulības. Iegūts no: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__laulibas__ikgad/ILG010.px/table/tableViewLayout1/ [sk. 11.03.2021.].

Noslēgtās un šķirtās laulības

Gads	Noslēgto laulību skaits	Šķirto laulību skaits
2019	12861	5971
2018	13058	5967
2017	13150	5943
2016	13002	6061
2015	13617	5151
2014	12515	6271
2013	11436	7031
2012	11244	7311
2011	10760	8302

Partnerattiecībās esošo pāru tiesību aizsardzībai rodas jautājums par vajākās puses aizsardzības nepieciešamību. Sabiedrībā izskanējušais arguments, ka tā ir personu atbildība slēgt vai tieši pretēji neslēgt laulību veidā, kādā to atzīst valsts, jāvērtē kritiski. Šobrīd pasaulē, tajā skaitā Latvijā, ievērojami strauji samazinās tādu tradicionālo patriarhālo ģimeņu skaits, kādas bija raksturīgas pirms modernizācijas laikmeta. Mūsdienās izplatītas ir t. s. nukleārās ģimenes. Piemēram, pāri, kas nav laulāti, un viņu bērni vai arī vecāki, kas vieni audzina bērnus. Ievērojot minēto, valstij ir jānorāda, kādā mērā tiesību akti šādas ģimenes atzīst un aizsargā paralēli laulības institūtam.

Sabiedrība Latvijā vislielāko vērtību piešķir “ģimenes drošībai”, “veselībai” un “bērniem un ģimenei”. Minētais izriet no veiktā pētījuma “Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā”, kura ietvaros, veicot aptaujas, tika pētīta personu nemateriālo vērtību skala. Pētījumā tika arī secināts, ka tiem respondentiem, kuriem ir lielākas ģimenes un / vai kuri plāno ģimeni ar vairākiem bērniem, būtiskas pozīcijas ir šādā secībā: “bērni un ģimene”, “godīgums (patiesums)”, “piedotspēja (gatavība piedot citiem)” un “ticība (religiska pārliecība)”.⁴⁴ Neskatoties uz sabiedrībā un kristīgajā pasaulē pastāvošām tradīcijām, kārtību laulību reģistrēšanai nosaka Civiltāvokļa aktu reģistrācijas likums un Civillikums.

Ja šobrīd var šķist, ka laulības jēdziens it kā ir atrisināts, tad pēc grozījumiem ir neskaidrs – kas tad ir ģimene? Autore pieļauj, ka šobrīd sabiedrībā vēl lielāku neskaidrību rada Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra spriedums lietā Nr. 2019-33-01; izriet, ka šobrīd laulība ir savienība starp sievieti un vīrieti, bet no Satversmes tiesas sprieduma – ģimene ir pārdefinēta un saprasta pavisam citā veidā, tā, ka ietver arī viendzimuma savienības vai kādas citas savienības. Viena panta ietvaros nav konsekvences. Kā atbilde uz Satversmes tiesas spriedumu tiek piedāvāts atkal grozīt Satversmes 110. pantu, piedāvājot “ģimenes” jēdzienu definēt, to “sašaurinot”, pretēji tam, kā to paplašināja Satversmes tiesa spriedumā. Iesniegtajā

⁴⁴ SKDS. Latvijas iedzīvotāju aptauja “Demogrāfija un ģimenes stāvoklis Latvijā”. Rīga, 2008. gada jūlijs. Iegūts no: http://www.bm.gov.lv/lat/informacija_jums/petijumi/?doc=11023 [sk. 07.08.2014.].

likumprojektā rosināts Satversmes 110. pantu izteikt šādā redakcijā: “Valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, kas balstīta laulībā, asinsradniecībā vai adopcijā, vecāku un bērna tiesības, ieskaitot tiesības augt ģimenē, kuras pamatu veido māte (sieviete) un tēvs (vīrietis). Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības.” Vai šis definējums ko atrisinās, vai mēs pēc laika nenonāksim pie papildu skaidrojuma – kas ir sieviete un vīrietis, kas domāts ar māti un kas ir tēvs, ņemot vērā transpersonu tiesības un genderisma ideoloģiju?

No iepriekš minētā iespējams secināt, ka Satversmes tiesa atzīst ģimeni kā sabiedrības pamatu, turklāt Satversmes tiesa ir norādījusi uz nepieciešamību nodrošināt pēc iespējas plašāku aizsardzību ģimenei. Latvijas Republikas Satversmes 110. panta formulējums ir pārlietu šaurš, tādēļ tiek ierobežotas to Latvijas iedzīvotāju tiesības, kas nav noslēguši laulību, jo ģimene *a priori* neparedz laulības pastāvēšanu starp sievieti un vīrieti. Vispārējas cilvēktiesību deklarācijas⁴⁵ aizsargā cilvēka privāto dzīvi, atsevišķi nodalot ģimenes dzīvi, mājokļa neaizskaramību un citus cilvēktiesību jautājumus. Tāpat kā jēdzienu “privātā dzīve”, arī jēdzienu “ģimenes dzīve”, “mājoklis” un “korespondence” starptautiskās institūcijas tulko atbilstoši laika garam.⁴⁶

Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. pantā noteikts, ka ikvienam ir tiesības uz savas privātās un ģimenes dzīves, dzīvokļa un sarakstes neaizskaramību. Faktiski jēdziens “ģimenes dzīve” neattiecas tikai un vienīgi uz laulībā dibinātu ģimeni. Svarīgi ir norādīt, ka jēdziens “ģimene” minētajā normā nav saistīts tikai ar attiecībām, kas nodibinātas laulībā. Tas var ietvert arī citas *de facto* “ģimenes” saites gadījumos, kad puses dzīvo kopā nereģistrētās partnerattiecībās.⁴⁷

Eiropas Cilvēktiesību tiesa jēdzienu “ģimenes dzīve” interpretē plašāk, uzsverot, ka konkrēto attiecību atbilstību “ģimenes dzīvei” var būtiski ietekmēt daudzi faktori, piemēram, vai pāris dzīvo kopā, attiecību ilgums, vai abas puses ir uzticīgas viena otrai, vai ir kopīgi bērni utt. (sk. ECT spriedums lietā “X, Y and Z v. The United Kingdom”⁴⁸; lietā “Kroon and Others v. The Netherlands” 30. §⁴⁹). Turklāt Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010. gada 24. jūnija

⁴⁵ ANO Ģenerālā asambleja. 1948. *Vispārējā cilvēktiesību deklarācija*. 10.12.1948. Iegūts no: <https://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/tiesibu-akti/ano-dokumenti/ano-vispareja-cilvektiesibu-deklaracija> [sk. 12.03.2021.].

⁴⁶ Autoru kolektīvs. 2021. *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. Inetas Ziemeles zinātniskā redakcijā. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 113. ISBN: 978-9934-508-89-9.

⁴⁷ European Court of Human Rights (1994) case of Keegan v. Ireland, no. 16969/90. *Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums*. Iegūts no: <http://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/1994/18.html> [sk. 02.01.2010.].

⁴⁸ European Court of Human Rights (1997) case of X, Y and Z v. UK, no. 21830/93. *Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums*. Iegūts no: <http://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/1997/20.html> [sk. 05.08.2015.].

⁴⁹ European Court of Human Rights (1994) case of Kroon and Others v. the Netherlands, no. 18535/91. *Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums*. Iegūts no: <http://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/1994/35.html> [sk. 05.08.2015.].

spriedums lietā “Schalk and Kopf v. Austria”⁵⁰, pieteikums Nr. 30141/04, 87.–95. punkts, un Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2013. gada 7. novembra spriedums lietā “Vallianatos and Others v. Greece”⁵¹, pieteikums Nr. 29381/09 un Nr. 32684/09, 70.–74. punkts, uzliek valstij pienākumu aizsargāt arī viendzimuma partnerģimenes neatkarīgi no tā, vai valstī ir mehānisms viendzimuma attiecību juridiskai atzīšanai.

Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ir ietverti divi likumdevēja pienākumi:

- 1) nodrošināt ģimenes juridisko aizsardzību;
- 2) nodrošināt ģimenes sociālo un ekonomisko aizsardzību un atbalstu. Likumdevēja pienākums nodrošināt ģimenes juridisko aizsardzību prasa noteikt sociālajā realitātē pastāvošo ģimenes attiecību tiesisko regulējumu, proti, noteikt šo attiecību dalībnieku personiskās un mantiskās attiecības (sal. sk. Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra spriedums lietā Nr. 2019-01-01, 16.2.1. punktu). Savukārt pienākumu nodrošināt ģimenes sociālo un ekonomisko aizsardzību un atbalstu likumdevējs var izpildīt, konkretizējot likumā ģimenes tiesības uz īpašu aizsardzību un atbalstu, proti, paredzot likumā dažādus ģimenes aizsardzības un atbalsta pasākumus (sal. sk., piemēram, Satversmes tiesas 2018. gada 15. februāra spriedums lietā Nr. 2017-09-01, 9. punktu). Abi no Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošie likumdevēja pienākumi ir savstarpēji cieši saistīti. Ja valsts nenodrošina ģimenes juridisko aizsardzību, proti, nenosaka ģimenes attiecību tiesisko regulējumu, tad nav iespējams šo attiecību dalībniekiem nodrošināt arī Satversmes 110. pantā ietvertās sociālās un ekonomiskās tiesības (sal. sk. Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra spriedumu lietā Nr. 2019-01-01, 16.2.1. punktu).

Satversmes tiesa 2021. gada 8. aprīlī pieņēma spriedumu lietā Nr. 2020-34-03 “Par Ministru kabineta 2009. gada 27. oktobra noteikumu Nr. 1250 “Noteikumi par valsts nodevu par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā” 13. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91., 105. un 110. pantam”. Satversmes tiesa norāda, ka “ar ģimenes attiecību tiesisko regulējumu ir saprotams ģimenes locekļu savstarpējo personisko un mantisko attiecību regulējums, kas nodrošina ģimenes aizsardzības pamatu, tostarp tiesības juridiski nostiprināt ģimenes attiecības. Ja personām, starp kurām izveidojušās ģimenes attiecības, nav paredzētas tiesības šīs savas ģimenes attiecības juridiski nostiprināt, tad valsts

⁵⁰ European Court of Human Rights (2010) case of Schalk and Kopf v. Austria, no. 30141/04. *Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums*. Iegūts no: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99605> [sk. 15.05.2021.].

⁵¹ European Court of Human Rights (2013) case of Vallianatos and Others v. Greece, no. 29381/09; no. 32684/09. *Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums*. Iegūts no: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-9224> [sk. 15.05.2021.].

šādu ģimeni “nevar ieraudzīt”. Tādēļ nemaz nav iespējams šādām ģimenēm nodrošināt nedz pilnvērtīgu juridisko aizsardzību, nedz arī sociālo un ekonomisko aizsardzību un atbalstu”.⁵²

Interpretējot jēdzienu “ģimenes dzīve”, Eiropas Cilvēktiesību tiesa norāda, ka bioloģiskā un sociālā realitāte (*biological and social reality*) ir prioritāra salīdzinājumā ar likumisko pieņēmumu (*legal presumption*). Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. pants ģimenes neiedala “likumīgajās” (“*legitimate*”) un “nelikumīgajās” (“*illegitimate*”) ģimenēs. Eiropas Cilvēktiesību tiesa, atsaucoties uz Eiropas Padomes Ministru komitejas 1970. gada 15. maija Rezolūciju (70) 15 [*Resolution (70) 15 of 15 May 1970 on the social protection of unmarried mothers and their children, para. I-10, para. II-5, ect.*], norāda, ka Latvijā neprecēta māte kopā ar viņas bērnu ir jāuzskata par ģimeni tāpat kā pārējās ģimenes.

Secinājumi:

1. Latvijas Republikas Satversmes 110. panta “ģimenes” jēdziena formulējums ir pārlieku šaurs, tādēļ tiek ierobežotas to Latvijas iedzīvotāju tiesības, kas nav noslēguši laulību, jo ģimene a priori neparedz laulības pastāvēšanu starp sievieti un vīrieti.
2. Ņemot vērā paaudžu uzskatu maiņu, autores ieskatā būtu nepieciešams paplašināt pašreizējo ģimenes definīciju un par ģimeni uzskatīt arī savienību, kas izveidota partnerattiecībās. Ņemot par pamatu vienlīdzības principu – ģimene var būt, gan noslēdzot laulību, gan veidojot partnerattiecības. Autore uzskata, ka ģimenes jēdziena paplašināšana aizsargātu to personu tiesības, kam ir pēcnācēji, bet nav laulāto statusa.
3. Tādējādi ģimene var būt, gan noslēdzot laulību, gan veidojot partnerattiecības, savukārt, analizējot “ģimenes” definīcijas, autore secina, ka Latvijas Republikas nacionālie tiesību akti prevalē pārāk dažādas un pat savstarpēji pretrunīgas ģimenes jēdziena definīcijas. Šobrīd nacionālajos tiesību aktos nav noteikts, ka neregistrētu partnerattiecību subjekti varētu veidot ģimeni. Šis jēdziens interpretējams plašāk, uzsverot, ka konkrēto attiecību atbilstību “ģimenes dzīvei” var būtiski ietekmēt daudzi faktori, proti, vai pāris dzīvo kopā, attiecību ilgums, vai abas puses ir uzticīgas viena otram, vai ir kopīgi bērni utt. Bioloģiskā un sociālā realitāte ir prioritāra salīdzinājumā ar likumisko pieņēmumu.

⁵² Satversmes tiesas 2021. gada 8. aprīļa spriedums lietā Nr. 2020-34-03, 10.3. punkts.

1.2. Jēdziens “ģimene” Latvijas Republikas Satversmes un Civillikuma sistēmā

Ģimene ir katras sabiedrības pamats un vienlaikus visai konservatīvs sabiedrības fenomens. Daudzus gadu desmitus ģimenes jēdzienu un ģimenes tiesības valsts ir toleranti regulējusi, daudzus jautājumus atstājot sabiedrības pārziņā. Tā tas bijis daudzās Eiropas valstīs līdz 19. gadsimta vidum. Ģimenes izpratnē un attieksmē pret ģimenes fenomenu kā tādu liela loma ir bijusi vietējām paražām, uzskatiem, tradīcijām, kultūrai un reliģijai. Tagadējā Latvijas teritorijā (līdz 1918. gadam) dažādus ģimenes tiesību jautājumus turpināja noteikt vietējās paražu tiesības. Tā tas turpinājās līdz padomju okupācijai 1940. gadā, kad Latvijas teritorijā tika ieviestas Padomju Krievijas ģimenes tiesības.

Latvijas valsts aizvien sīkāk un precīzāk regulē ģimenes locekļu attiecības, pienākumus un tiesības, mērķis šādai rīcībai ir noteikt labākus standartus kādas personas – vīra, sievas vai bērna – tiesībām.

Var izteikt viedokli, ka likumdevējs, īstenojot dzimumu līdztiesību un bērna tiesību aizsardzību, aizvien detalizētāk regulē ģimenes tiesiskās attiecības, bieži būtiski mainot sabiedrībā ierasto viedokli par ģimeni un ģimenes locekļiem. Latvijā, respektējot cilvēktiesības, veidojas pamattiesību kolīzijas, piemēram, starp personas pamattiesību garantēšanu, kas jānodrošina valstij, iejaucoties personu savstarpējās attiecībās, un personas tiesībām uz privāto dzīvi.

Latvijas Republikā ir spēkā 1922. gada Latvijas Republikas Satversme (konstitūcija). Tās sākotnējā redakcijā nebija cilvēka pamattiesību sadaļas, jo politiķi nespēja vienoties par tās saturu. Nebija paredzēta arī tiesas kontrole pār likumdevēja izdotiem normatīviem aktiem. Atjaunojot Latvijas Republikas neatkarību, tika respektētas cilvēka pamattiesības un pieteikta iecere izveidot konstitucionālo justīciju. Pamattiesību garantēšanu noteica jau 1990. gada 4. maija deklarācijas “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” 8. punkts, bet to īstenošanai 1991. gada 10. decembrī tika pieņemts konstitucionālais likums “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi”. 1997. gada 4. jūnijā Latvijas Republika ratificēja Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11. protokolu, bet 1998. gada 15. oktobrī Latvijas Republikas Satversme tika papildināta ar 8. nodaļu “Cilvēka pamattiesības”. Attiecībā uz konstitucionālās justīcijas vietu valsts struktūrā LPSR Augstākās padomes 1990. gada 4. maija deklarācija “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” noteica, ka “strīdus gadījumos jautājumus par likumdošanas aktu piemērošanu izšķir Latvijas Republikas Konstitucionālā tiesa”. 1992. gada 15. decembra likums “Par tiesu varu” paredzēja konstitucionālās uzraudzības funkciju uzticēšanu Augstākajai tiesai. Taču jau 1996. gada 5. jūnijā Saeimā tika pieņemts likums, ar kuru tika grozīts Latvijas Republikas Satversmes 85. pants, paredzot valstī izveidot Satversmes tiesu. Vienlaikus tika pieņemts arī Satversmes

tiesas likums. Latvijas Republikas Satversmes 110. pants 1998. gada redakcijā noteica: “Valsts aizsargā un atbalsta laulību, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības.” 2005. gada 15. decembrī šis pants tika grozīts, izsakot tā pirmo teikumu jaunā redakcijā: “Valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti...”

2014. gada 19. jūnijā Latvijas Republikas Satversme tika papildināta ar ievadu, kas ietver atsauces uz mūsu valsts vēsturi, galvenajām vērtībām, ar kuru nodrošināšanu ir saistīta Latvijas Republikas pastāvēšana. Jaunais Latvijas Republikas Satversmes ievads nedaudz precizē arī ģimenes tiesības: “Latvijas identitāti Eiropas kultūrtelpā kopš senlaikiem veido latviešu un lībiešu tradīcijas, latviskā dzīvesziņa, latviešu valoda, vispārcilvēciskās un kristīgās vērtības. Uzticība Latvijai, latviešu valoda kā vienīgā valsts valoda, brīvība, vienlīdzība, solidaritāte, taisnīgums, godīgums, darba tikums un ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats. Ikviens rūpējas par sevi, saviem tuviniekiem un sabiedrības kopējo labumu, izturoties atbildīgi pret citiem, nākamajām paaudzēm, vidi un dabu.”⁵³

Vērtējot šos grozījumus, var izteikt domu, ka tie apliecina Latvijas likumdevēja konservatīvo un kristīgo vērtību ievērošanu attiecībā uz laulības institūtu un ģimeni.

Viens no galvenajiem demokrātiskas un tiesiskas valsts priekšnoteikumiem ir varas dalīšanas princips. Tas nozīmē, ka valsts vara funkcionāli ir sadalīta trijās daļās – likumdošanas varā, izpildvarā un tiesu varā. Likumdošanas vara Latvijā saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes 64. pantu pieder Saeimai un tautai. Autore uzsver, ka laulības noslēgšana liecina par vīrieša un sievietes brīvprātīgu, apzinātu un nopietnu nodomu izveidot ģimeni, kas juridiski tiek apliecināts, tomēr tādi faktiskie apstākļi kā, piemēram, bērna esamība, attiecību ilgums norāda uz to, ka starp partneriem pastāv ģimenes attiecības arī bez attiecību reģistrācijas.

Kā apliecinājumu var minēt to, ka 2013. gada oktobra vidū Lietuvas tieslietu ministrs nāca klajā ar jaunu piedāvājumu Civillikuma grozījumiem par neregistrētajām partnerattiecībām starp vīrieti un sievieti. Respektīvi, ja personas nebūs laulājušās, bet faktiski dzīvos kopīgu ģimenes dzīvi, viņu partnerattiecības tiks atzītas uz likuma pamata.⁵⁴

Kā jau autore minēja iepriekš, laulības jēdziena definēšana ir katras valsts ziņā un parasti tas apzīmē juridiski noformētas attiecības starp divām personām, bet ģimenes jēdziens ir daudz plašāks, jo aptver ne tikai laulāto attiecības. Latvijā ir ļoti liels īpatsvars tādu ģimeņu, kurās vecāks viens audzina bērnus un kurās bērnus audzina vecāki, kas nesastāv laulībā. Saskaņā ar

⁵³ Latvijas Republikas 2014. gada 19. jūnija likums “Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē”. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/267428-grozijums-latvijas-republikas-satversme> [sk. 11.03.2021.].

⁵⁴ Litvins, G. Līdzīgā dzīve Latvijā un Lietuvā// *Jurista Vārds*. 45 (796), 1.

statistikas datiem gandrīz puse jaundzimušo dzimst vecākiem, kas nav reģistrējuši laulību.⁵⁵ Kā apliecinājums tam ir Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta veiktais pētījums “Latvijas ģimenes paaudzēs 2018”, kur rodama šāda informācija.⁵⁶ Sk. 1.3. tabulu.

1.3. tabula

Mājsaimniecību sadalījums pēc to demogrāfiskā tipa (procentos) – mājsaimniecības tips un laika periods

Mājsaimniecību sadalījums	2019	2020
1 pieaugušais ar bērniem	3,6	4,2
Pāris ar vienu bērnu	7,2	6,6
Pāris ar diviem bērniem	5,9	5,9
Pāris ar trim un vairāk bērniem	2,0	2,3
Pārējās mājsaimniecības ar bērniem	8,3	8,2
Pārējās mājsaimniecības bez bērniem	18,2	19,3

Piezīmes: Bērni (ekonomiski atkarīgie) ietver nepilngadīgos bērnus (līdz 18 gadu vecumam), kas dzīvo mājsaimniecībā, kā arī ekonomiski neaktīvos (parasti skolēnus un studentus) bērnus līdz 24 gadu vecumam, kas dzīvo kopā ar vecākiem.⁵⁷

Patlaban veidojas situācija, ka, likumdevējam liekot vienādības zīmi starp laulību un ģimeni, iznāk, ka Latvijas Republikas Satversmē ir paredzēta tikai tādu ģimeņu aizsardzība, kurā ir laulātie – vīrs un sieva. Autore uzskata, ka šāda attieksme ir kontroversāla tiesu praksei, t. i., Satversmes tiesa jau vairākkārt ir spriedusi un atzinusi, ka ģimenes institūts vērtējams plašāk, nekā tikai savienība starp laulātiem. Autore tālāk izvērtēs, vai viendzimuma partneru ģimenes atstātas ārpus valsts izveidotās ģimeņu sociālās un ekonomiskās aizsardzības sistēmas.

Pētījuma autore uzskata, ka ģimene ir sociāla institūcija, kas balstās uz sociālajā realitātē konstatējamām ciešām personiskām saitēm, kuru pamatā ir sapratne un cieņa. Pat nepastāvot bioloģiskai saiknei vai juridiski atzītām bērna un vecāka attiecībām, starp bērnu un personu, kas šo bērnu aprūpējusi, atkarībā no tā, vai viņi dzīvo kopā, viņu attiecību ilguma un kvalitātes, kā arī pieaugušā lomas attiecībās ar bērnu, var pastāvēt faktiskas ģimenes attiecības. Ciešu personisku saišu pastāvēšana starp personām izriet no to noslēgtās laulības vai radniecības fakta, tomēr sociālajā realitātē ciešas personiskas saites rodas arī citos veidos, piemēram, faktiskas kopdzīves rezultātā. Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmais teikums nosaka valsts pozitīvo pienākumu aizsargāt un atbalstīt ikvienu ģimeni, tostarp arī faktisku

⁵⁵ Centrālās statistikas pārvaldes dati. Iegūts no: http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/publikācijas/nr_11_demografiskas_statistikas_galvenie_raditaji_2012_13_00_lv.pdf [sk. 26.09.2013.].

⁵⁶ *Latvijas ģimenes paaudzēs 2018*. Iegūts no: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/Latvijas-ģimenes-paaudzes-2018.pdf [sk. 11.03.2021.].

⁵⁷ Centrālās statistikas pārvalde. MVE060. Mājsaimniecību sadalījums pēc to demogrāfiskā tipa (procentos) – mājsaimniecības tips un laika periods. Iegūts no: <https://data.stat.gov.lv:443/sq/2202> [sk. 27.04.2021.].

ģimeni.⁵⁸ Šajā normā ir definēts laulības jēdziens – savienība starp vīrieti un sievieti –, bet šajā pašā normā lietotais ģimenes jēdziens nav konkretizēts un neizvirza dzimumu par kritēriju tādu personu noteikšanai, kuras atzīstamas par ģimeni.⁵⁹

Satversmes tiesa lietā Nr. 2005-19-01⁶⁰ ir sniegusi skaidrojumu Latvijas Republikas Satversmes 110. pantam, nosakot, ka tajā lakoniski formulēts, ko valsts aizsargā, taču nav konkretizēti veidi, kā šī aizsardzība var tikt īstenota. Interpretējot Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajā daļā ietvertās pamattiesības, vienlaikus jāņem vērā starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ietvertās normas un to piemērošanas prakse. Satversmes tiesa norāda, ka no Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmā teikuma, interpretējot to saistībā ar ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 10. pantu, izriet valsts pienākums nodrošināt iespējami plašāku aizsardzību un palīdzību ģimenei, it sevišķi tās dibināšanas posmā un kamēr tās pienākums ir gādāt par nepatstāvīgajiem bērniem un viņu audzināšanu. Latvijas Republikas Satversmes 110. panta komentārā norādīts: “Latvijai saistošie starptautiskie tiesību akti neuzliek par pienākumu noteikt, ka laulību var slēgt tikai starp pretējā dzimuma personām. Tie arī nenosaka, ka laulība var tikt noslēgta tikai starp sievieti un vīrieti. Personu, kas stājas laulībā, dzimumu katrai valstij ir tiesības noteikt pašai.”⁶¹

Ievērojamu ietekmi ne tikai uz ģimenes tiesībām un mantojuma tiesībām, bet arī uz sabiedrības izpratni par ģimeni ir atstājis Satversmes tiesas 2004. gada 11. oktobra spriedums lietā Nr. 2004-02-0106 “Par Civillikuma 155. panta sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam”.⁶² Šis spriedums bija kā pēdējais solis likumdevēja uzsāktā procesā, lai vispirms ārvalstīs dzimušu bērnu tiesībās pilnībā pielīdzinātu laulībā dzimušam, bet pēc tam vispār likvidētu ārvalstīs dzimuša bērna statusu Latvijas tiesībās.⁶³ Bērna izcelšanās noteikšanu Latvijā regulē 1937. gada Civillikums. 1993. gadā, atjaunojot spēkā Civillikumu, 154. panta redakcija noteica, ka ārvalstīs dzimušu bērnu izcelšanās no tēva pamatojas uz paternitātes noteikšanu ar tās brīvprātīgu atzīšanu vai tiesas spriedumu. 2003. gada 15. maijā Saeima ar likumu “Par Eiropas Konvenciju par to bērnu

⁵⁸ Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra spriedums lietā Nr. 2019-01-01 16, 2.2. punkts.

⁵⁹ Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra spriedums lietā Nr. 2019-33-01, 12.1. punkts.

⁶⁰ Satversmes tiesas 2005. gada 22. decembra spriedums lietā Nr. 2005-19-01.

⁶¹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. 2011. *Latvijas Vēstnesis*. Rīga, 68, 587.

⁶² Satversmes tiesa. Lietas. Iegūts no: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/en/cases/> [sk. 11.03.2021.].

⁶³ Satversmes tiesas priekšsēdētājas vietnieces Sanitas Osipovas priekšlasījums par Satversmes tiesas judikatūru ģimenes tiesībās starptautiskā simpozijā Belostokas Universitātes Juridiskajā fakultātē, Polijā. Iegūts no: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/runas-un-raksti/satversmes-tiesas-priekssedetajas-vietnieces-sanitas-osipovas-priekslasijums-par-satversmes-tiesas-judikaturu-gimenes-tiesibas-starptautiska-simpozija-belostokas-uni-versitates-juridiskaja-fakultate-p/> [sk. 11.03.2021.].

tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā” pieņēma un apstiprināja 1975. gada 15. oktobra Eiropas Konvenciju par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā. Latvijas Republikā tā ir spēkā kopš 2003. gada 2. oktobra.⁶⁴

Civillikuma 155. panta sestā daļa tika atzīta par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam un spēkā neesošu no sprieduma publicēšanas dienas. Latvijas Republikas Saeima 2005. gada 24. martā šo normu izslēdza no Civillikuma.⁶⁵

Patlaban Latvijas Republikas tiesībās nav jēdziena “ārlaulības bērns”, un arī sabiedrībā šo vārdu savienojumu lieto aizvien retāk.

Var izteikt atziņu, ka šādi sabiedrība dod apstiprinājumu tam, kas deklarēts Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 1. pantā, proti, ka visi cilvēki piedzimst brīvi un vienlīdzīgi cieņā un tiesībās. Ar cilvēka cieņas principu nav savienojams uzskats, ka viena cilvēka cieņai varētu būt mazāka vērtība nekā cita cilvēka cieņai. Cilvēka cieņas princips neļauj valstij atteikties no pamattiesību nodrošināšanas noteiktai personai vai personu grupai. Sabiedrībā pastāvoši stereotipi nevar kalpot par konstitucionāli attaisnojamu pamatu noteiktas personas vai personu grupas pamattiesību liegšanai vai ierobežošanai demokrātiskā tiesiskā valstī. Latvijas Republikas Satversme ir vienots veselums, un tajā ietvertās tiesību normas ir savstarpēji cieši saistītas.⁶⁶ Satversmes 110. panta pirmais teikums ir cieši saistīts ar personai Latvijas Republikas Satversmes 96. pantā noteiktajām tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību. Satversmes tiesa jau iepriekš ir atzinusi, ka atbilstoši Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam ikvienai personai ir tiesības uz savas fiziskās un garīgās integritātes, goda un cieņas aizsardzību, kā arī tiesības dzīvot pēc sava prāta un saskaņā ar savu būtību un vēlmēm attīstīt un pilnveidot savu personību, pēc iespējas minimāli ciešot no valsts vai citu personu iejaukšanās. Šī Latvijas Republikas Satversmes norma aizsargā ikvienas personas tiesības būt atšķirīgai, saglabāt un attīstīt īpašības un spējas, kas to atšķir no citiem cilvēkiem un individualizē. Latvijas Republikas Satversmes 96. pants cita starpā ietver ikvienas personas tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību.⁶⁷ Viens no personas privātās dzīves elementiem ir tās dzimumuzvedība. Personas dzimumuzvedības brīvība ir aizsargājama neatkarīgi no tā, kādā formā tā izpaužas vai kāda ir personas seksuālā orientācija. Privātās dzīves ietvaros cilvēkam tiek nodrošināta iespēja nodibināt dažāda rakstura attiecības, tostarp arī seksuālas. Dzimumuzvedības brīvība nodrošina cilvēka kā bioloģiskas būtnes izpausmi, kā arī cilvēka

⁶⁴ Latvijas Republikas 2003. gada 15. maija likums “Par Eiropas Konvenciju par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā”. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=75359> [sk. 11.03.2021.].

⁶⁵ Latvijas Republikas 2005. gada 24. marta likums “Grozījumi Civillikumā”. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/104383-grozijumi-civillikuma> [sk. 11.03.2021.].

⁶⁶ Satversmes tiesas 2017. gada 8. marta spriedums lietā Nr. 2016-07-0116, 3. punkts.

⁶⁷ Satversmes tiesas 2009. gada 23. aprīļa spriedums lietā Nr. 2008-42-01, 8. un 9. punkts.

personības dabisku attīstību.⁶⁸ Attiecīgi Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmais teikums kopsakarā ar cilvēka cieņas principu un personas tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību nosaka valsts pienākumu aizsargāt un atbalstīt arī viendzimuma partneru ģimenes.⁶⁹

Autore uzskata, ka jebkura persona ir aizsargājama neatkarīgi no tā, kāda ir personas seksuālā orientācija. Neaizskarama ir personas privātā dzīve, kas ļauj cilvēkam dibināt dažāda rakstura attiecības, tostarp arī seksuālās.

Kā apstiprinājumu iepriekš rakstītajam var minēt LR Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumu lietā Nr. SKC-4/2012, kur pirmā tēze noteic, ka pie partnerattiecību tiesiskā regulējuma neesības tiesa nav kompetenta tiesību tālāk veidošanas ceļā divu personu faktisko kopdzīvi pielīdzināt laulībai un kopdzīves partnerim noteikt tādas pašas tiesības kā laulātajam. Tas izriet no varas dalīšanas principa, kas nošķir likumdevēju no tiesu varas un leģitimē tiesu veikt tiesību jaunradi tikai gadījumos, kad tā nav saistāma ar iejaukšanos likumdevēja pilnvarās.⁷⁰

Latvijas Republikas Satversmes 110. pantā noteiktā laulības jēdziena saturs izriet no Civillikuma Ģimenes tiesību daļas normām.⁷¹ Atbilstoši Civillikuma noteikumiem laulība ir divu pretēja dzimuma personu līgums par kopdzīvi. Lai šāds līgums gūtu tiesisku spēku, Civillikums nosaka tā noslēgšanas kārtību, šāda līguma publiski tiesiskās sekas un nozīmi. Turpretī partnerattiecības (faktiskā kopdzīve) atšķirībā no laulības nebalstās uz likumā noteiktajā kārtībā noslēgtu līgumu par kopdzīvi, citiem vārdiem sakot, tāda kopdzīve pastāv bez kāda tiesiska pamata. Taisni tādēļ partnerattiecībām nav piemērojamas laulības līguma sekas nedz personīgo tiesību, nedz mantisko attiecību sfērā. Tādējādi no tiesību viedokļa partnerattiecības ir uzskatāms tikai kā fakts, kas pats par sevi nekādas tiesiskas attiecības nenodibina.⁷²

Izvērtējot minēto, autore piekrīt tikai daļēji, jo uzskata, ka likumdevēja pienākums gādāt par pamattiesību efektīvu aizsardzību, ievērošanu vai nodrošināšanu nevar tikt uzskatīts par pilnībā izpildītu līdz ar attiecīgā tiesiskā regulējuma pieņemšanu vai spēkā stāšanos. Likumdevējam *ex officio* arī pēc tiesību normu spēkā stāšanās ir iespēju robežās jāseko līdzi tam, vai tiesību piemērošanas praksē šīs normas patiešām efektīvi pilda savu uzdevumu.

⁶⁸ Danovskis, E., Ruķers, M., Lībiņa-Egnere, I., Balodis, R. (zin. red.) 2011. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. *Latvijas Vēstnesis*. Rīga, 255.

⁶⁹ Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra spriedums lietā Nr. 2019-33-01.

⁷⁰ LR Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 01.02.2012. spriedums lietā Nr. SKC-4/2012.

⁷¹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā. 2011. *Latvijas Vēstnesis*. Rīga, 586–587.

⁷² Strelerts, T. 1939. Bezlaulības kopdzīve no procesuālo likumu viedokļa. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*. 3, 711–713.

Respektīvi, pēc tiesu prakses par īres tiesību atzīšanu, pamatojoties uz faktisko kopdzīvi, būtiski ir rast risinājumu personu pamattiesību aizsardzībai. Autore uzskata par absurdu situāciju, ja personai statusa dēļ tiek liegtas tiesības uz mājokli.

No Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (ECK) viedokļa raugoties, jautājums nav par to, vai partnerattiecības ir vai nav pielīdzināmas laulībai, bet gan tas, vai no ECK 8. panta (tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību) vai Pirmā protokola 1. panta (īpašuma tiesību aizsardzība) un (sasaistē ar) 14. pantu (diskriminācijas aizliegums) konkrētajā situācijā izriet pienākums turpināt īres līgumu. ECT judikatūrā ir notikusi attīstība šajā jomā, piemēram, lietā *Kozak v. Poland* ECT konstatēja ECK 8. panta sasaistē ar 14. pantu pārkāpumu apstākļos, kad homoseksuāla persona, dzīvojot neregistrētās attiecībās, nevarēja turpināt īres līgumu sava partnera nāves gadījumā, bet heteroseksuāla persona varētu turpināt.⁷³ Savukārt lietā *Fabris v. France*, kur persona nevarēja mantot īpašumu tādēļ, ka bija dzimusi ārļaulībā, ECT norādīja, ka Pirmā protokola 1. panta sasaistē ar 14. pantu ietvaros galvenais jautājums ir: vai, nepastāvot iemeslam, kuru iesniedzējs uzskata par diskriminējošu, viņam būtu nacionālajās tiesībās īstenojamas tiesības.⁷⁴

ECT nav izskatījusi lietu, kuras apstākļi būtu identiski aplūkojamai lietai, taču tas notiek reti un nav arī nepieciešams. Svarīgāki par identiskiem apstākļiem ir principi, kurus var izsecināt no ECT judikatūras, to jēga un mērķis un tas, ka abu lietu apstākļi attiecīgās normas kopējā kontekstā ir salīdzināmi. Kā norādījusi Satversmes tiesa, no Latvijas Republikas Satversmes 89. panta izriet, ka Latvijas Republikas Satversme ir jāinterpretē pēc iespējas saskaņā ne tikai ar likumiem, bet arī ar saistošajiem starptautiskajiem līgumiem.⁷⁵ Ņemot vērā, ka lietas ietvaros ir jāvērtē nevis viss neregistrēto partnerattiecību institūts Latvijā, bet gan tas, vai attiecīgajā situācijā liegums turpināt īri ir pamatots, pastāv arī iespēja lietu izskatīt tiesību tālāk veidošanas ietvaros, vadoties no samērīguma principa, izmantojot ECT judikatūrā attīstītos principus, kā to savā judikatūrā akcentē Satversmes tiesa.⁷⁶ Aplūkots spriedums norāda uz tendenci, ka Administratīvo lietu departamentā Latvijas Republikas Satversme vairs netiek uztverta kā “dzīvs instruments”.⁷⁷

⁷³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010. gada 2. marta spriedums lietā *Kozak v. Poland*.

⁷⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012. gada 7. februāra spriedums lietā *Fabris v. France*, 52. punkts.

⁷⁵ Satversmes tiesas 2020. gada 30. augusta spriedums lietā Nr. 2000-03-01, 5. punkts.

⁷⁶ Saskaņā ar Satversmes tiesas judikatūru samērīguma principa nozīme demokrātiskā valstī pamato tiesību normu piemērošanu izņēmuma gadījumos, pat ja likuma normas *expressis verbis* nosaka pretējo un bez nepieciešamības veikt likumā grozījumus. Skat. Satversmes tiesas 2007. gada 28. februāra lēmumu par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2006-41-01, 14.–15. punkts.

⁷⁷ LR Augstākās tiesas Senāta 27.04.2012. lēmums lietā Nr. SKA-184/2012, skat. tālāk 4.2. nodaļu.

Turklāt, nosakot ģimenes attiecību tiesisko regulējumu un sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumus, likumdevējam jāņem vērā vispārējie tiesību principi un citas Latvijas Republikas Satversmes normas, starptautiskās un Eiropas Savienības tiesības, kā arī saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes ievada piektās rindkopas otro teikumu jānodrošina, ka attiecīgais tiesiskais regulējums ir vērsts uz saliedētas sabiedrības veidošanu (sal. sk. Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 16.2.1. punktu). Atbilstoši Latvijas Republikas Satversmes 91. pantā ietvertajam tiesiskās vienlīdzības principam likumdevējs nav tiesīgs pieņemt tādu tiesisko regulējumu, kas bez saprātīga pamata pieļautu atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos, vai vienādu attieksmi pret personām, kuras atrodas atšķirīgos apstākļos.

Likumdevējam ir jāievēro arī Latvijas Republikas Satversmes 91. panta otrajā teikumā ietvertais diskriminācijas aizlieguma princips, kura mērķis ir novērst iespēju, ka demokrātiskā tiesiskā valstī, pamatojoties uz kādu nepieļaujamu kritēriju, tiktu ierobežotas personas pamattiesības (sal. sk., piemēram, Satversmes tiesas 2020. gada 10. jūlija sprieduma lietā Nr. 2019-36-01 9. punktu). Latvijas Republikas Satversmes 91. pantā ir ietverts vispārējs diskriminācijas aizliegums, bet nav uzskaitīti kritēriji, uz kuru pamata diskriminācija ir aizliegta. Šie kritēriji pantā ir “jāielasa”, izmantojot tiesību normu interpretācijas metodes, kā arī pamatojoties uz tādu Latvijas tiesību sistēmu raksturojošu principu, ka tā ir atvērta starptautiskajām tiesībām. Līdz ar to uzmanība jāpievērš arī cilvēktiesību attīstības tendencēm pasaulē (sk. Satversmes tiesas 2019. gada 23. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2018-12-01 21. punktu).⁷⁸

Pētījuma autore uzsver, ka personas dzimumuzvedības brīvība ir aizsargājama neatkarīgi no tā, kādā formā tā izpaužas vai kāda ir personas seksuālā orientācija, tomēr šo brīvību ierobežo tas fakts, ka daudzi ar ģimeni saistīti jautājumi Latvijā ir aktuāli, nav atrisināti, piemēram, jautājums par homoseksuālu pāru attiecību reģistrāciju partnerattiecību formā.

Tiesībsargs uz šī jautājuma risināšanu mudināja jau 2011. gadā, kad bija arī izstrādāts likumprojekts par partnerattiecību legalizāciju. Bet Ministru kabineta atbilde Tiesībsargam, kas tika sniegta 2012. gada 3. maijā: “[..] ņemot vērā tradicionālo uzskatu par laulību un ģimeni, kas Latvijā izveidojies kultūrvēsturiskās attīstības gaitā, kā arī pastāvīgos apdraudējumus šai tradicionālajai vērtībai, ir bijis nepieciešams Latvijas likumos iekļaut laulības definīciju. Ņemot vērā minēto, būtu izvērtējams, vai nepieciešams uzsākt aktīvu darbu pie nepieciešamo

⁷⁸ Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra spriedums lietā Nr. 2019-33-01.

likumprojektu izstrādes partnerattiecību tiesiskā regulējuma jomā.”⁷⁹ Tiesiskā regulējuma partnerattiecību jautājumā Latvijā nav vēl joprojām, un arī Satversmes tiesa pagaidām šo jautājumu nav skatījusi.

Ir bijuši gadījumi, kad Satversmes tiesa ir saņēmusi dažus pieteikumus no administratīvajām rajona tiesām, kurās bija vērsušās personas, kuru laulību dzimtsarakstu nodaļas bija atteikušās reģistrēt, jo tās bijušas viendzimuma personas.

Saprotams, ka valsts nevar piespiest personu slēgt laulību vai reģistrēt partnerattiecības, ja valstī tādas ir paredzētas. Latvijā radušās dažādas problēmas cilvēkiem, kuriem ir vai ir bijusi neregistrēta kopdzīve. Spilgts piemērs ir kompensāciju izmaksa ģimenēm, kuru locekļi 2013. gada 21. novembrī gāja bojā, sabrūkot lielveikalam Rīgā, Zolitūdē, jeb “Zolitūdes tragēdijā”. Laulātie saņēma no lielveikala “Maxima” ievērojamas kompensācijas, bet tie partneri, kuru kopdzīve ar bojā gājušajiem nebija reģistrēta, nesaņēma.

Analizējot Satversmes tiesas judikatūru, kas skar ģimenes tiesības, var secināt, ka tiesa ir stiprinājusi liberālās vērtības Latvijā. Statistika liecina, ka Latvijas iedzīvotājus mazāk uztrauc valsts iejaukšanās ģimenes autonomijā vai pamattiesību ierobežojumi, kas ir saistīti ar laulību un ģimenes tiesībām, bet viņiem vairāk interesē valsts ekonomiskais un institucionālais atbalsts ģimenēm. Aktīvāk no valsts pieprasa Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajā un otrajā teikumā ietvertās sociālās garantijas – valsts atbalstu ģimenēm, jaunajām mātēm un bērniem.⁸⁰

Rezumējot minēto, autore vēlas uzsvērt, ka pašreizējā partnerattiecību tiesiskā regulējuma neesamība, kā arī nekonsekventa “ģimenes jēdziena” iestrāde un ģimenes subjektu statusa noteikšana būtiski ierobežo personu tiesības. Valsts nespēj aizsargāt personu un ģimeni tās tradicionālā izpratnē, ko apliecina analizētie tiesu nolēmumi, vienlaikus konstatējot institūciju nespēju veikt normu tulkošanu atbilstoši konkrēto lietu apstākļiem un likumdevēja mērķim.

⁷⁹ Latvijas Republikas Ministru kabineta 03.05.2012. (Nr. 18/TA-219/5175) atbilde Tiesībsargam par partnerattiecību tiesisko regulējumu. Iegūts no: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/par-mums/konsultativas-padomes/par-partnerattiecibu-tiesisko-regulejumu> [sk. 11.03.2021.].

⁸⁰ Satversmes tiesas priekšsēdētājas vietnieces Sanitas Osipovas priekšlasījums par Satversmes tiesas judikatūru ģimenes tiesībās starptautiskā simpozijā Belostokas Universitātes Juridiskajā fakultātē, Polijā. Iegūts no: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/runas-un-raksti/satversmes-tiesas-priekssedetajas-vietnieces-sanitas-osipovas-priekslasijums-divpusejas-tiksanas-ar-austrijas-konstitucionalas-tiesas-tiesnesiem/> [sk.11.03.2021.].

Secinājumi:

Analizējot Latvijai saistošos starptautiskos un nacionālos normatīvos aktus, iespējams izdalīt vairākas jēdziena “ģimene” nozīmes:

1. Civillikums paredz, ka pie ģimenes šaurākā nozīmē pieder laulātie un viņu bērni, kamēr tie vēl atrodas nedalītā saimniecībā (Civillikuma 214. pants).⁸¹
2. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums paredz, ka ģimene sastāv no laulātajiem, personām, kurām ir kopēji izdevumi par uzturu un kuras mitinās vienā mājoklī.⁸²
3. Eiropas Cilvēktiesību tiesa, interpretējot 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. pantā ietverto “ģimenes” jēdzienu, ir norādījusi, ka jēdziens “ģimenes dzīve” neattiecas tikai un vienīgi uz ģimeni, kas balstīta uz laulību, bet ietver arī citas *de facto* “ģimenes” saites gadījumos, kad puses dzīvo kopā ārpus laulības.
4. Cilvēces attīstības vēsturē pastāvējušas dažādas laulības formas, kas ir bijušas sabiedrībai sociāli pieņemamas. Līdz ar to vēsturiski ir pierādījies, ka nav iespējams, ka viens laulības sociālais modelis bez attīstības pastāvētu visu laiku. Respektīvi, spēcīga, sociāli un ekonomiski neatkarīga ģimene ir katras sabiedrības pastāvēšanas pamats un priekšnoteikums, jo ģimenes institūts ietekmē sabiedrības un valsts labklājību, kā arī veicina demogrāfisko izaugsmi, garantē jaunās paaudzes socializāciju, t. i., sagatavošanu patstāvīgai dzīvei, ģimenes locekļu aprūpei, un sniedz savstarpēju atbalstu citiem ģimenes locekļiem. Demokrātiskas un sociāli atbildīgas valsts uzdevums ir veicināt ģimeņu rašanos, garantēt to labklājību un noturīgumu, kā arī nodrošināt atbalstu.

1.3. Laulības un ģimenes mijiedarbība tiesībās

Attiecībā uz vārdu “laulības” tiek saprasta dažāda semantika un lietota dažāda terminoloģija. Vārdi “laulība” un “laulības” ir ar atšķirīgu nozīmi. Ar vārdu “laulība” saprot reliģiskā ceremonijā vai valsts iestādē noslēgtu divu cilvēku savienību, kas veido ģimeni, un tas savukārt dod viņiem attiecīgas tiesības un pienākumus. Savukārt “laulības” ir pati ceremonija, kurā noslēdz laulību. Dažas personas, piemēram, slēdz laulību, lai iegūtu

⁸¹ Civillikums (pieņemts 28.01.1937.)// 30.01.1992. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*.

⁸² Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums, 33. pants (pieņemts 31.10.2002.)// 19.11.2002. *Latvijas Vēstnesis*.

uzturēšanās atļauju, tad šo laulību uzskata par fiktīvu. Saskaņā ar Civillikumu par fiktīvu ir uzskatāma laulība, kas tiek noslēgta bez iemesla izveidot ģimeni.

Angļu valodā visus tā dēvētos bezjūtu laulību paveidus aptver termins *marriage of convenience*. Savukārt latviešu valodā šādas laulības tiek apzīmētas kā aprēķina laulība, darījuma laulība, piespiedu laulība, fiktīva laulība. Tomēr, piemēram, fiktīvas laulības jēdzienā īsti neiekļaujas aprēķina laulība, jo latviešu valodā tai ir cita nozīmes nianse. Laulības noslēgšana savtīgās interesēs nenozīmē, ka laulātie nevēlas izveidot ģimeni. Šajā gadījumā ģimenes izveidošana balstās uz materiāliem apsvērumiem. Klasisks aprēķina laulības piemērs ir attēlots, piemēram, Rūdolfa Blaumaņa novelē “Salna pavasarī,” Jāņa Jaunsudrabiņa romānā “Aija”.

Darījuma laulība parasti tiek lietota sarunvalodā. Arī termins “piespiedu laulība” neiederas, jo latviešu valodā tam ir cita nozīme. Turklāt tā var būt laulība, kas noslēgta draudu ietekmē. Tas ir viens no iemesliem, lai laulību atzītu par spēkā neesošu. Saskaņā ar Civillikumu laulātais var apstrīdēt laulību, ja viņš tajā stājies, draudu ietekmēts. Šim skaidrojumam atbilst angļu valodā lietotais *forced marriage*.

Svarīgs ir konteksts, vai laulība ir noslēgta labprātīgi (fiktīva laulība) vai piespiedu kārtā (tā dēvētā piespiedu fiktīvā laulība). Angļu valodā šiem terminiem tiek lietoti vairāki apzīmējumi: *sham marriage*, *false marriage*, *fictitious marriage*, *bogus marriage*, *marriage of convenience*, *forced marriage*, *fake marriage*.

Eiropas Komisija ir izdevusi skaidrojošu rokasgrāmatu, kurā visas laulības tiek iedalītas divās grupās: *genuine marriage* un *marriage of convenience*. Saistībā ar imigrācijas laulībām tiek lietots termins *marriage of convenience*, kas apzīmē dažādus paveidus un ko var uzskatīt par pamata terminu. Eiropas Komisija to ir izvēlējusies ar attiecīgo problēmu saistīto fiktīvo laulību apzīmēšanai.⁸³

Laulības tieši attiecas uz personas privāto dzīvi, fiktīvo laulību fakta konstatēšana un pārbaudi veikšana var būt saistīta ar privātās dzīves neaizskaramības principa pārkāpumu.

Eiropas Savienībā, Apvienotajā Karalistē, ASV un daudzās pasaules valstīs terminoloģija, kas attiecas uz laulībām, atšķiras. Jēdzienam “laulība” nav vienas noteiktas definīcijas. Saistībā ar laulībām terminoloģijai un apzīmējumiem ir dažādas atšķirīgas nianse.⁸⁴

⁸³ European Commission. 2014. The Handbook accompanies as a Staff Working Document the Communication “Helping national authorities fight abuses of the right to free movement: Handbook on addressing the issue of alleged marriages of convenience between EU citizens and non-EU nationals in the context of EU law on free movement of EU citizens”. Iegūts no: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=SWD:2014:0284:FIN> [sk. 12.03.2021.].

⁸⁴ Pāvils, L. *Laulību nianse*. Iegūts no: <https://juristavards.lv/doc/276863-laulibu-nianse/> [sk. 12.03.2021.].

Mūsdienu pasaulē pirms lēmuma par laulības noslēgšanu liela daļa personu (pāris) jau kādu laiku ir nodzīvojis kopā (neregistrētā kopdzīvē). Lai arī kopumā pāra attiecības pēc laulības noslēgšanas nemainās (kopīga dzīvesvieta, bērni, budžeta plānošana u. c.), jāuzsver, ka juridiskais regulējums neregistrētai kopdzīvei un laulībai (reģistrētai kopdzīvei) ir ļoti atšķirīgs. Mūsdienu sabiedrībā pierasts, ka pāris dzīvo pastāvīgi kopā, bet attiecības nav oficiāli reģistrētas. Tā ir neregistrēta kopdzīve, kurai nav viennozīmīga un visaptveroša nosaukuma. Sabiedrībā to parasti sauc par kopdzīvi, partnerattiecībām u.tml. Būtībā jebkurš no šiem neregistrētas kopdzīves apzīmējumiem ir uzskatāms par pareizu, jo neregistrētai kopdzīvei Latvijā nav speciāla tiesiskā regulējuma, tādēļ nav arī skaidrs likumdevēja piedāvājums neregistrētas kopdzīves apzīmēšanai. Savulaik līdz 2016. gada 1. janvārim spēkā bija 2008. gada 2. jūnija MK noteikumi Nr. 384 “Noteikumi par 2011. gada tautas skaitīšanas programmu”, kuros Ministru kabinets neregistrētu kopdzīvi nosauca par kopdzīves partnerību.⁸⁵

No padomju laikiem pārņemts, bet aplams apzīmējums neregistrētai kopdzīvei ir civillaulība. Neregistrēta kopdzīve Latvijā netiek īpaši regulēta. Attiecības starp šīm personām tiek vērtētas, nepiemērojot ģimenes tiesību regulējumu, jo tiesības personai stāties laulībā ir starptautiski atzīta cilvēku pamattiesība.⁸⁶ Latvijas Republikas Satversmes 110. pants nosaka, ka “[..] valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti”.

Civilstāvokļa akts ir fakts vai notikums personas dzīvē, kas rada, izmaina vai izbeidz ar personas radniecību saistītās ģimenes un citas mantiskās un nemantiskās tiesības un pienākumus (Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likuma 2. pants).⁸⁷

Laulībai Latvijas tiesību sistēmā ir piešķirta īpaša vieta, pirmām kārtām laulība tiek īpaši regulēta Civillikuma Ģimenes tiesību daļā. Arī virkne citu normatīvo aktu laulātajam piešķir īpašu statusu⁸⁸ salīdzinājumā ar partneri.

Likumdevējs ir paredzējis iespējamās reģistrētas kopdzīves (laulības) problēmjaudājumus un tos jau neregulējis normatīvajos aktos, lai aizsargātu abu laulāto tiesības. Tādēļ, lai arī sadzīviski neregistrēta kopdzīve un laulība neatšķiras, tās būtiski atšķiras juridiskā ziņā – laulāto tiesības un pienākumus regulē likumdevējs, kamēr partneru tiesības un pienākumi īpaši netiek regulēti, jeb laulība tiek īpaši aizsargāta, bet neregistrēta kopdzīve ne.

⁸⁵ Ministru kabineta 2008. gada 2. jūnija noteikumu Nr. 384 “Noteikumi par 2011. gada tautas skaitīšanas programmu”. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/176331-noteikumi-par-2011-gada-tautas-skaitisanas-programmu> [sk. 12.03.2021.].

⁸⁶ ANO Vispārējo cilvēktiesību deklarācijas. Iegūts no: <https://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/tiesibu-akti/ano-dokumenti/ano-vispareja-cilvektiesibu-deklaracija> [sk. 12.03.2021.].

⁸⁷ Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likums. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/253442-civilstavokla-aktu-registracijas-likums> [sk. 12.03.2021.].

⁸⁸ Sk., piemēram, likumu “Par dzīvojamo telpu īri”, Krimināllikumu, Ministru kabineta 2009. gada 27. oktobra noteikumus Nr. 1250 “Noteikumi par valsts nodevu par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā” u. c.

Tādējādi laulības noslēgšanas mērķis ir pāra īpašās sadzīviskās un emocionālās attiecības noregulēt arī juridiski, atbilstoši viņu attiecību modelim.⁸⁹

Ģimenes tiesību normas ir ietvertas Civillikuma pirmajā daļā. Līdzīgi kā citur Eiropā, arī Latvijā ģimenes tiesības aptver ne tikai tiesiskās attiecības starp ģimenes locekļiem, bet arī plašāku jautājumu loku. Ģimenes tiesības kā objektīvās tiesības regulē laulības noslēgšanu un izbeigšanos, laulāto personiskās un mantiskās tiesības, vecāku un bērnu savstarpējās tiesības un pienākumus, definē radniecību un svainību, kā arī reglamentē aizbildnību un aizgādību pār personām, kuras saskaņā ar likumu nespēj uzņemt tiesisku atbildību pār rīcību. No tiesiskajām attiecībām, kas rodas ģimenē un saistībā ar ģimeni, izriet dalībnieku subjektīvās tiesības un pienākumi.⁹⁰ Aktuālāks kļūst jautājums par laulības institūta atbilstību sociālajai realitātei, par demogrāfiskās situācijas uzlabošanu, par bērnu dzimumaudzināšanas nepieciešamību, kas prasa konstruktīvu un kumulatīvu likumdevēja rīcību, lai atbilstoši mūsdienu sabiedrības vajadzībām tiktu pilnveidots laulības un ģimenes tiesību regulējums. Latvijas tiesību sistēmā ģimenes jēdziens, tā attiecināmība, skaidrojumi un interpretācija ir atkarīgi no tiesību nozares, kuras ietvaros tas tiek piemērots. Bieži ar ģimeni arī atzīmē personas, kuras dzīvo kopā ārpus laulības savienībā.⁹¹

Latvijas nacionālo tiesību aktos likumdevējs atsevišķos likumos ir norādījis ģimenes vai to locekļu pazīmes, kā arī ģimenes tiesībās izveidojusies prakse, ka valsts aizsargā atsevišķu personu loku. Tieši šī iemesla dēļ ir nepieciešams sīkāk izpētīt jēdzienu “ģimene” un jēdzienu “partnerattiecības”, kas tiks aplūkots.

Ņemot par pamatu vienlīdzības principu, ģimene var būt, gan noslēdzot laulību, gan veidojot partnerattiecības. Vienota jēdziena “ģimene” izpratnes trūkums dažādu nozaru speciālistiem apgrūtina vienotu normatīvo aktu piemērošanu, kas pakļaujas dažāda interpretācijai. “Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017. gadam”⁹² ietvertās atziņas netiek piemērotas tieši. Tiek secināts, ka Latvijas tiesību sistēmā ģimenes jēdziens, tā attiecināmība, skaidrojumi un interpretācija ir atkarīgi no tiesību nozares, kuras ietvaros šis jēdziens tiek piemērots. Piemēram, Civillikums ir normatīvais akts, kas regulē tiesiskās attiecības privāto tiesību jomā un nav attiecināms uz tiesiskajām attiecībām publisko tiesību jomā un jo īpaši uz sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumus sniegšanu. Civillikuma

⁸⁹ Maulis, J. 2016. *Laulības tiesiskie, psiholoģiskie, ētiskie un sadzīves aspekti*. Iegūts no: <https://www.tm.gov.lv/lv/media/2935/download> [sk. 12.03.2021.].

⁹⁰ Balodis, K. 2007. *Ievads civiltiesībās. Dānijas un Latvijas kopprojekts “Augstākās juridiskās izglītības reforma Latvijā”*. Apgāds Zvaigzne ABC, 36.

⁹¹ Ģirgensone, B., Mihailovs, I. J. 2016. *Terminu skaidrojošā vārdnīca ģimenes un bērnu tiesībās*. SIA “Izdevniecība Drukātava”, Rīga, 146.

⁹² Ministru kabinets. “*Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017. gadam*”. Iegūts no: <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=3583> [sk. 30.10.2013.].

214. pants noteic, ka pie ģimenes šaurākā nozīmē pieder laulātie un viņu bērni, kamēr tie vēl atrodas nedalītā saimniecībā. Tomēr šis definējums nav attiecināms uz publisko tiesību jomu, jo to reglamentē speciāls normatīvais akts – Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. Tieši tajā ietvertās normas ir jāpiemēro, izvērtējot personai atsevišķi vai ģimenei, kā to sociāliem mērķiem definē šis likums, tiesības uz konkrēta veida palīdzības vai pakalpojumu saņemšanu.

Civiltiesību profesors Vasilijš Sinaiskis jau 20. gadsimta 30. gados analizējis ģimenes definējumu, norādot, ka vīra un sievas savienība ir maza sabiedrība, kur divi pilntiesīgi locekļi lemj visus nepieciešamos jautājumus. Šī konstrukcija kopumā skaidri izteic, ka civiltiesības, to starpā ģimenes tiesības, ir normatīva civiltiesiska sabiedrība. Ņemot par pamatu ģimenes ideju kā mazu sabiedrību, Civillikumā viegli saprast, ka civiltiesiskā sabiedrība sastāv ne vairs no diviem, bet no daudziem sabiedrības locekļiem – tiesību subjektiem.⁹³ Minētais liecina, ka ģimenes definējums ir jāskatās plašāk, ne vairs tikai no likuma normu regulējuma, bet gan no tiesību subjektu skatpunkta.

Saskaņā ar Civillikuma 177. pantu līdz pilngadības sasniegšanai bērns ir vecāku aizgādībā. Aizgādība ir vecāku tiesības un pienākums rūpēties par bērnu un viņa mantu un pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās. Tātad likumdevējs nenošķir bērna vecākus, kuri ir precējušies, un vecākus, kuri veido kopdzīvi. Vecāku pienākums un tiesības rodas, pamatojoties uz radniecības noteikšanu ar bērnu.

Autores interesi raisa fakts, ka 2017. gadā šķirto laulību skaits ir samazinājies par diviem tūkstošiem attiecībā pret 2012.–2013. gadu, un tas ir par pieciem tūkstošiem.⁹⁴ Autore pievērta uzmanību vidējam vecumam, kad persona stājas laulībā. No statistikas datiem redzams, ka pirmajā laulībā stājušos vidējais vecums ir palielinājies, proti, 2012. gadā tie bija 28–30 gadi, 2015. gadā 29–30 gadi, bet jau 2017. gadā tie ir 30–32 gadi.⁹⁵ Otrajā laulībā stājušos vidējais vecums 2012. gadā bija 32–34 gadi, bet 2015. gadā 33–35 gadi.⁹⁶ Tāpēc autore vēlējas uzzināt, vai noslēgto laulību skaita palielinājums nav saistīts ar tendenci slēgt otrās laulības. Aplūkojot statistikas datus par laika periodu no 2010. gada līdz 2017. gadam, redzams, ka pēdējos gados laulība, kas tiek šķirta, Latvijā vidēji ilgst 14 gadus, kas ir par vienu gadu vairāk nekā

⁹³ Sinaiskis, V. 1938. Civillikuma principi un ģimenes tiesības// *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*. 1, 57.

⁹⁴ Noslēgtās un šķirtās laulības. *Centrālās statistikas pārvaldes datubāze*. Iegūts no: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__laulibas__ikgad/ILG010.px/table/tableViewLayout1/?rxid=cdf0c285-bf08-4f3d-9ec3-0d7d95c99978 [sk. 03.12.2017.].

⁹⁵ Pirmajā laulībā stājušos vecums. *Centrālās statistikas pārvaldes datubāze*. Iegūts no: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/laulibas/2625-pirmaja-lauliba-stajusos-videjais-vecums?themeCode=IL> [sk. 27.12.2018.].

⁹⁶ ILG02. Noslēgto laulību skaits un vidējais laulībā stājušos vecums. *Centrālās statistikas pārvaldes datubāze*. Iegūts no: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__iedz__laulibas/IL0020.px/table/tableViewLayout2/?rxid=fc1c6aed-bfa0-4af2-b85d-2a5dcc19db0c [sk. 03.11.2016.].

2010. gadā no visām noslēgtajām laulībām šajā periodā. Nelielu tendenci parāda arī dati par laulību skaitu pēc laulāto iepriekšējā ģimenes stāvokļa, kur autores aizdomas par 2015. gada noslēgto laulību palielinājumu un šķirto laulību samazinājumu ir apstiprinājušās, proti, palielinājies to laulību skaits aptuveni par vienu tūkstoši,⁹⁷ kad viens no laulātajiem devies laulībā otro vai trešo reizi. Šī tendence liecina par to, ka sarūk to personu skaits, kas reģistrē laulību.

Pētījumā “Latvijas ģimenes paaudzēs 2018” secināts, ka, sadalot respondentus pēc partnerattiecību veida, 40 % iedzīvotāju dzīvo reģistrētā laulībā, 16 % dzīvo neregistrētās attiecībās ar partneri, savukārt 4 % aptaujāto ir pastāvīgs partneris, dzīvojot atsevišķi.

Izskatot detalizētāk sadalījumu pēc partnerattiecību statusa un vecuma grupām, vērojamas izteiktas atšķirības starp sievietēm un vīriešiem. Vientuļo vīriešu īpatsvars vislielākais ir jaunākajā vecuma grupā (64 % jauniešu līdz 25 gadiem nav pastāvīga partnera). Vientuļo vīriešu daļa pakāpeniski samazinās līdz 45 gadu vecuma robežai un saglabājas diezgan nemainīga arī pēc tam – aptuveni vienai trešdaļai vīriešu pēc 45 gadu sasniegšanas nav partneru. Vīriešu vidū vientuļo cilvēku skaits, pieaugot vecumam, turpina mazināties, turpretī sievietēm pēc 35 gadiem ir novērojama pretēja tendence. Vislielākā atšķirība starp vientuļo vīriešu un sieviešu skaitu veidojas pēc 65 gadu vecuma – bez partnera dzīvo 34 % vecākā gadagājuma vīriešu un 71 % sieviešu 65+ vecuma grupā.

Viena piektā daļa vīriešu līdz 25 gadu vecumam (kas ir vairāk nekā puse no tiem respondentiem, kam ir partneres) dzīvo atsevišķi no savas partneres. Sievietes ir vidēji par diviem gadiem jaunākas par saviem partneriem, tādējādi tikai 6 % 18–24 gadus vecu sieviešu nedzīvo kopā ar savu partneri. Neregistrētās partnerattiecības visbiežāk izplatītas 25–44 gadus veciem vīriešiem un 18–34 gadus vecām sievietēm.⁹⁸

Laulību slēgšanas kārtība bija noteikta Civillikuma 2. nodaļā “Par to kristiešu savstarpējām laulībām, kas nav pareizticīgie, kā arī par viņu laulībām ar pareizticīgajiem, par vecticībnieku laulību metriskajiem ierakstiem”. Civillikuma 61. pants⁹⁹ noteica, ka visu kristīgo konfesiju personām atļauts stāties laulībā, vadoties pēc savas baznīcas noteiktajiem likumiem un rituāliem un neprasot īpašu laicīgās varas atļauju. Pietika ar to, ja tika ievēroti un izpildīti

⁹⁷ ILG053. Laulību skaits pēc laulāto iepriekšējā ģimenes stāvokļa un vecuma. *Centrālās statistikas pārvaldes datubāze*. Iegūts no: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz_laulibas_ikgad/ILG080.px/table/tableViewLayout1/?rxid=6f4708f1-509b-4fe6-ba96-d9ef3db00822 [sk. 27.12.2018.].

⁹⁸ *Latvijas ģimenes paaudzēs 2018*. Iegūts no: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/Latvijas-ģimenes-paaudzes-2018.pdf [sk. 11.03.2021.].

⁹⁹ *Свод законов Российской империи*. Издание неофициальное. Под редакцией и с примечаниями И. Д. Мордухай-Болтовского. Кн. 3, т. X, ч. 1. *Свод Законов Гражданских*. Издание 1900 года, 61. (Turpmāk – СЗ, кн. 3, т. X, ч. 1.)

visi ierobežojumi un nolikumi, kas bija noteikti personas konfesijā. Tomēr ir valstis, kurās regulējums ir striktāks.

Krievijā, salīdzinot ar citām Eiropas valstīm, ilgi saglabājās izpratne par laulībām kā strikti reliģisku institūciju.¹⁰⁰ Jāatzīmē, ka P. V. Vērts (*P. W. Werths*), atsaucoties uz 19. gadsimta 70. gadu juristu viedokli, norāda, ka “Krievijas ģimenes tiesiskais regulējums ir pilnībā ultraklerikāla gara caurstrāvots, jo likumīgs spēks bija tikai baznīcā noslēgtām laulībām”.¹⁰¹ Līdzīgi priekšnoteikumi ir fiksēti arī Latvijas teritorijā.

Tiesību zinātņu speciālists R. Balodis uzsver, ka Latvijā gandrīz līdz pat 1920. gadam laulību reģistrācija, dzimušo reģistrācija un mirušo reģistrācija notika tikai baznīcās un tika fiksēta baznīcu grāmatās. Jānorāda, ka 21. gadsimtā aktuāls jautājums ir nevis laulību reģistrācijas vieta, bet laulību subjekti.

2005. gada 15. decembrī Saeima pieņēma Latvijas Republikas Satversmes 110. panta grozījumu, kas stājās spēkā 2006. gada 17. janvārī, definējot laulību kā savienību starp vīrieti un sievieti, ar mērķi aizliegt laulību starp viena dzimuma personām. Šobrīd laulību var noslēgt dzimtsarakstu nodaļā, baznīcā (ja laulājamie pieder evaņģēliski luterāņu, Romas katoļu, pareizticīgo, vecticībnieku, metodistu, baptistu, septītās dienas adventistu vai Mozus ticīgo (jūdaistu) konfesijai). Tomēr būtiski, ka likumdevējs ir radījis ierobežojumus baznīcā slēgto laulību reģistrācijas faktam. Ja laulājis būs garīdznieks, kam šādu tiesību nav, laulība noslēgta nebūs. Dzimtsarakstu nodaļas vadītājs vai garīdznieks nelaulā, ja viņiem ir zināmi šķēršļi laulības noslēgšanai. Laulāšana notiek, personīgi klātesot līgavainim un līgavai, kā arī diviem pilngadīgiem lieciniekiem.

Latvijas Republikas prezidente Vaira Vīķe-Freiberga, 2001. gada 26. oktobrī uzstājoties nevalstisko organizāciju forumā “Katrs savā vietā – kopējā lietā”, ir teikusi, ka pilsoniskā sabiedrība ir sabiedrība ar aktīvu pozīciju, iniciatīvu un atbildību par savas valsts, savas pilsētas, savas iestādes, organizācijas un galu galā savu likteni un atbildību. Pilsoniskā sabiedrība, teica Latvijas prezidente, ir tās organizācijas, ko cilvēki izveido paši, savas iniciatīvas vadīti, lai satiktos ar domubiedriem, lai apvienotos un ietekmētu svarīgu lēmumu pieņemšanu, lai panāktu konkrētu problēmu nodrošinājumu, lai nodrošinātu kādas sabiedrības interešu ievērošanu. Tieši tā, reliģiskas organizācijas galvenā loma demokrātiskā sabiedrībā ir ne tikai apvienot ticīgos, bet arī sniegt tiem nodrošinājumu. Protams, teoloģisko, taču arī juridisko nodrošinājumu. Tas ir īpatns apvienības veids ar savdabīgu mērķi, uzdevumu un realizācijas metodēm.¹⁰²

¹⁰⁰ Werth, P. W. Empire, Religious Freedom, and the Legal Regulation of “Mixed” Marriages in Russia. In: *The Journal of Modern History*. Vol. 80, Nr. 2, June 2008, 300.

¹⁰¹ Werth, P. W. Empire, Religious Freedom, and the Legal Regulation of “Mixed” Marriages in Russia. In: *The Journal of Modern History*. Vol. 80, Nr. 2, June 2008, 301.

¹⁰² Balodis, R. Juridisko personu statuss un reliģiskās organizācijas. Iegūts no: http://home.lu.lv/~rbalodis/Publikācijas/Baznicu%20ties%20gramata/Balodis%20R_Religija&Baznica.pdf [sk. 29.07.2015.].

Sākotnēji jeb vēsturiski laulības tiek uzskatītas par nederīgām jau kopš to noslēgšanas brīža, ja garīdznieks vai laulātie ir veikuši nepareizas jeb pretlikumīgas darbības (*impedimenta prohibetia*). Piemēram, laulību ceremonija notikusi gavēņa liturģiskajā laikā, pirms tās laulātie nav gājuši pie grēksūdzes un dievgalda, nezina baznīcas ticības patiesības u.tml. Likums noteica, ka šāda laulība būtu steidzami jāatceļ un vainīgie jā sodā. Pastāvēja arī iespēja, ka minētie šķēršļi tiek novērsti un laulība slēgta atkārtoti.¹⁰³ Mūsdienās šādi šķēršļi netiek ņemti vērā.

Savukārt tiek ņemti vērā Baznīcas un valsts likumos noteiktie laulības noslēgšanas šķēršļi (*impedimentia dirimetia*). Piemēram, laulātajiem nav minimālais vecums, kas ļauj stāties laulībā (vīriešiem – 18, sievietēm – 16 un ne vecāki par 80 gadiem). Kādam no laulātajiem nav abpusējas piekrišanas, kādam no laulātajiem piekrišanas iegūšanai izmantota vara vai viltus, nav saņemta vecāku vai aizbildņu piekrišana. Kā šķērslis bija noteikts, ka viens no laulātajiem ir mūka vai mūķenes kārtā. Viens no laulātajiem ir iepriekš salaulāts, un šī laulība nav šķirta u. c.¹⁰⁴

Līdz ar to autore secina, ka baznīcas radīti priekšnoteikumi, lai laulības reģistrēšana būtu spēcīga, radikāli neatšķiras no tiem, kādi nostiprināti normatīvajos aktos. Baznīcās notiek arvien mazāk tradicionālo reliģisko rituālu – kristīšana, iesvētīšana un laulības, salīdzinot, piemēram, ar 19. gadsimta praksi.

Pētot laulību slēgšanas praksi Kurzemes guberņā, autore kā nozīmīgu notikumu vēlas minēt 1859. gada Varnaviču (*Wernowitz*)¹⁰⁵ katoļu draudzē svinētos Kunga parādīšanās svētkus, kur luterāņu jauneklīs mija gredzenus ar katoļu jaunavu.¹⁰⁶ Jaunais pāris tika laulāts divas reizes, pirmajā reizē luterāņu un tad katoļu baznīcā, jo sākotnēji jaunais pāris bija vienojies, ka arī pēc laulībām katrs no viņiem turpinās apmeklēt savas konfesijas baznīcu un izpildīt kristīgos pienākumus. Neizpratni radīja apstākļi, ka viņi tika laulāti divas reizes, tādējādi pieņemot, ka luterāņu noslēgtā laulība nav bijusi leģitīma.¹⁰⁷ Pēc autores domām, šāda reliģisko organizāciju rīcība apliecina, ka primārais mērķis ir ģimenes institūts, kas balstās uz abpusēju emocionālu jūtu patiesīgumu ar nodomu saistīties uz mūžu, sekundāri pakārtojot konkrēti reliģiskai konfesijai noteiktos ierobežojumus, kas apliecināta arī no reliģiskā aspekta, kas tajā laika periodā prevalēja pār laicīgo.

¹⁰³ *Церковное право*. Лекции засл. проф. М. И. Горчакова в 1901–1902 акад. году. Литография И. Юделевича. Спб., 1901–1902 акад. год, 403–404. (Тургмак – *Церковное право*. Лекции засл. проф. М. И. Горчакова.)

¹⁰⁴ *Церковное право*. Лекции засл. проф. М. И. Горчакова, 404–420.

¹⁰⁵ LVIA (Lietuvos Valstybės istorijos archyvas), f. 669, ap. 4, b. 3, l. 42–43.

¹⁰⁶ LVIA (Lietuvos Valstybės istorijos archyvas), f. 669, ap. 4, b. 3 (Дело по обоюдным жалобам католического, православного и лютеранского духовенства на нарушения правил при заключении смешанных браков, 1843–1864), l. 37.

¹⁰⁷ LVIA (Lietuvos Valstybės istorijos archyvas), f. 669, ap. 4, b. 3, l. 42–43.

Par svarīgu faktoru laulības slēgšanai bieži vien kļuva arī pirmslaulību saruna ar draudzes garīdznieku un tās laikā dotais solījums. Ja evaņģēliski luteriskās baznīcas tradīcija bija visai iecietīga pret jauktām laulībām, tad Romas katoļu baznīcas kanoniskajās tiesībās sākotnēji tās tika uzskatītas par pilnīgi nepieļaujamām, vēlāk – katoļu laulātajai pusei par bīstamām, tādēļ katrs šāds gadījums bija jāaskaņo ar bīskapu, kuram tika dotas tiesības atļaut laulāties ar citas konfesijas pārstāvi. Katoļu baznīca pieprasīja, lai šajās laulībās dzimušie bērni tiktu kristīti katoļu baznīcā un audzināti katoļu garā. Tas jaunajam pārim laulību ceremonijas laikā bija jāapliecina ar rakstisku zvērestu.¹⁰⁸

Šobrīd Latvijā valda cits skatījums, kas vairāk atbilst ASV Konstitūcijas tēvu (*Founding Fathers*) viedoklim, ka jebkāds paplašināts brīvību un tiesību uzskaitījums ir nepietiekami izsmēlošs un nepieciešamības gadījumā to tāpat var paplašināt (Aleksandrs Hamiltons).¹⁰⁹ Tiesības uz sirdsapziņas brīvību cilvēki nevar cilvēkiem piešķirt, jo likumdevēja pilnvaras var attiekties vienīgi uz tām cilvēka darbības sfērām, kuras ir jāierobežo, lai persona nekaitētu citiem dzīvot un darboties (Tomass Džefersons).¹¹⁰

Civillaulības jēdziens samērā bieži tiek lietots personu ikdienas terminoloģijā, un katrs šo vārdu savienojumu izprot atšķirīgi, tomēr jēdziena pamatideja apjaušama visiem, t. i., par civillaulību tiek dēvēts divu personu attiecību modelis. Diskusijas izraisa fakts, vai civillaulība ir faktiskā kopdzīve vai tomēr legāli noslēgtas laulības dzimtsarakstu nodaļā.

Dažkārt cilvēki uzskata, ja viņi dzīvo ar kādu kopā noteiktu gadu skaitu, tad ar laiku viņi kļūst par laulātajiem likuma priekšā, kā to paredz arī vispārējo tiesību (*common law* – angļu val.) laulības būtība, nepiešķirot nozīmi laulības ceremonijai. Tātad tā ir laulība, kas nav noslēgta oficiālā, svinīgā ceremonijā un kam seko personu kopdzīve.¹¹¹ Tādējādi autore ielūkosies vēsturē, lai noskaidrotu šī duālā jēdziena interpretācijas cēloņus.

Cariskajā Krievijā vēl 19. gadsimtā sadzīvē ne retums bija gadījumi, kad divas personas, dažādu iemeslu dēļ nevarot noslēgt laulību baznīcā, kas tolaik bija vienīgais atzītais laulības reģistrācijas veids, tomēr dzīvoja kopā. Šādas divu personu attiecības devēja par civillaulību.

¹⁰⁸ Ante, K. 2011. Jauktu laulības slēgšanas prakse starp Kurzemes guberņas ev. luterisko un katoļu draudžu ticīgajiem (19. gs.–20. gs. sākums). *Ceļš*. Latvijas Universitāte, 61, 13–16. Iegūts no: http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Cels-61_2011.pdf [sk.07.08.2014.].

¹⁰⁹ Kokarēviča, D. 24.05. 2008. Kā atkal iedarbināt dzenskrūvi. *Latvijas Avīze*.

¹¹⁰ Krishnaswami, A. *Study of Discrimination in the Matter of Religious Rights and Practices*/ U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/200/Rev.1, U.N. Sales No. 60. XIV.2. Iegūts no: <http://www.religlaw.org/interdocs/docs/akstudy1960.htm> [sk. 15.11.2013.].

¹¹¹ Pielmeier, A. M. 1996. Die nichteheliche Lebensgemeinschaft im Staate New York. Eine Darstellung rechtlicher Aspekte. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Juristischen Fakultät der Universität Regensburg, 10.

Līdz ar padomju varas nodibināšanu, kad baznīcas loma tika pilnībā noliegta, jautājums par personu laulības noformēšanu palika ne mazāk aktuāls. Tādējādi laulības sāka dokumentāli un oficiāli noformēt speciāli padomju varas izveidotas valsts iestādes – dzimtsarakstu nodaļas. Pirmais juridiskais pamats civillaulību noslēgšanai bija 1918. gada “Likumu kodekss par Civiltāvokļa aktiem, laulības, ģimenes, laulības, ģimenes un aizbildnības tiesībām KPFSR”.¹¹² No šī brīža sāka piemērot terminu “civillaulība”, no kura vēlāk tika izveidoti arī civillaulībā esošo personu termini “civilvīrs” un “civilsieva”.

Tautas valodā par civilvīru un civilsievu bieži sauc tikai faktiskā kopdzīvē esošas personas, jo tautas atmiņā kā vienīgais oficiālais laulības noslēgšanas veids ir baznīcā slēgta laulība, un, ja šāda laulība vairs nebija valsts atzīta, tad jebkurai citai personu kopdzīvei piemēroja terminu “civillaulība”. Padomju varas periodā Latvijā personu partnerattiecības regulēja LPSR kodeksi, tādēļ jēdziens “civillaulība” Latvijā tika lietots tāpat kā visā PSRS.

Otrās Latvijas brīvvalsts laikā tika atjaunots 1937. gada Civillikums, pašreiz Latvijā arī baznīcas laulības tiek atzītas par oficiālām laulībām. Tādēļ jēdziens “civillaulība” vairs juridiski netiek interpretēts un Civillikuma tvērumā nav iekļauts. Autores ieskatā minētais rada pamatu nepamatoti plašu termina izpratni sabiedrībā. Juridisks termins “civillaulība” ir oficiāli dzimtsaraksta nodaļā noslēgta laulība, kas reģistrēta Civiltāvokļa aktu reģistrā. Savukārt baznīcas laulība ir tā, kas reģistrēta baznīcā. Pašreiz abu veidu laulību noslēgšanas procesam ir līdzvērtīgs juridiskais spēks.

Pēc autores domām, neprecīzi interpretējot terminu “civillaulība”, personas sevi maldina, radot risku būt materiāli un emocionāli neaizsargātām brīdī, kad faktiskā kopdzīve tiek izbeigta. Turklāt nav maznozīmīgs fakts, ka pie pozitīva lēmuma par laulības noslēgšanu ir jānonāk abām personām, kas pamatojas ar brīvprātību un apziņu, ka spēs un pienācīgi realizēs kā laulāto tiesības, tā arī pienākumus. Tādējādi autore vēlas uzsvērt, ka civillaulības jēdziens Latvijas tiesībās netiek uzskatīts par juridisku terminu un kolorē partnerattiecību būtību, kam pašreiz Latvijā nav tiesiskās bāzes. Turpretim krievu valodā ir civillaulību skaidrojums – civillaulība ir tuvas attiecības starp vīrieti un sievieti, kas nav nostiprinātas dzimtsarakstu nodaļā.¹¹³

Arī Eiropas Savienības normatīvajā aktā¹¹⁴ ir iekļauts termins “civillaulība”. Komisijas Regulas (EK) Nr. 1201/2009 tekstā civillaulība tiek definēta šādi: divas personas uzskata par partneriem “civillaulībā”, ja tās pieder pie vienas un tās pašas mājsaimniecības un tām ir

¹¹² Кодекс законов гражданского права, браке, семье и опеке РСФСР//1918. №. 76–77. Iegūts no: <http://books.google.lv/books?id=false> [sk. 15.11.2013.].

¹¹³ Гражданский брак определение. Iegūts no: <http://www.sekret-znakomstva.ru/grasgdanski-brak/20-grasgdanski-brak-opredelenie.html>. [sk. 15.11.2013.].

¹¹⁴ Komisijas Regula (EK) Nr. 1201/2009. Pieņemta 30.11.2009. Iegūts no: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:329:0029:0068:LV:PDF> [sk. 14.03.2021.].

laulībām līdzīgas attiecības vienai ar otru, un nav precējušies vai nav reģistrētās partnerattiecībās viena ar otru. Autore, interpretējot jēdzienu “civillaulība”, secina, ka jēdziena leģitīmais mērķis ir ekvivalents laulības institūtam, proti, ir pazīmju kopums, lai personas tiktu uzskatītas par partneriem “civillaulībā”:

1. Personas pieder pie vienas un tās pašas mājsaimniecības.
2. Personām ir laulībām līdzīgas attiecības vienai ar otru.
3. Tās nav precējušās vai nav reģistrētās partnerattiecībās viena ar otru.¹¹⁵

Secinājumi:

1. Jēdziens “civillaulība” ir pārāk kontroversāls “laulības” jēdzienam, tādējādi arī no juridiskā aspekta rada pārāk daudz pretrunu un interpretācijas pretrunas, kas neveicina partnerattiecību tiesiskā institūta leģitīmā mērķa sasniegšanu, t. i., veidot tiesisko aizsardzību personām, kas ir attiecībās, kam ir kopīga saimniecība un kas daļa rūpes par bērniem. Minēto pamato apstākļi, ka civillaulības vēsturiskā interpretācija ir attiecināma uz reģistrācijas faktu, t. i., oficiāli dzimtsarakstu nodaļā noslēgta laulība, kas reģistrēta Civilstāvokļa aktu reģistrā.
2. Autore uzskata, ka civillaulības institūta iztrūkstošais aspekts ir personu nenokārtotās juridiskās formalitātes. Šāda jēdziena nekorekta interpretācija mūsdienās izskaidrojama ar jēdziena aizgūšanu no postpadomju laikiem, kas sabiedrībā rada maldinošu divu personu attiecību modeļa definēšanu. Tādējādi reģistrētās partnerības modeļa ieviešana tiesiskajā regulējumā ir risinājums, kā novērst nepareizas termina tulkošanas un piemērošanas sekas.
3. Tiesu nolēmumos, minot personu faktisko kopdzīvi, nereģistrētas partnerattiecības, civillaulības jēdziens tiek lietots nekorekti. Piemēram, 2012. gada 16. novembra Administratīvās rajona tiesas Rīgas tiesu nama spriedumā Nr. 142290311, kurā tiek minēts termins “civillaulība” starp konfliktā iesaistītām personām, kam ir divi kopīgi bērni, kopīga saimniecība, par ko abas personas gādā, kā arī pastāv faktiska kopdzīve, tomēr attiecības nav reģistrētas dzimtsarakstu nodaļā, civillaulības jēdziena interpretācija ir juridiski nekorekta un nepamatota.¹¹⁶ Ievērojot minēto, autore turpmāk veiks vairāku tiesas spriedumu analīzi.

¹¹⁵ Komisijas Regula (EK) Nr. 1201/2009. Pieņemta 30.11.2009. Iegūts no: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:329:0029:0068:LV:PDF> [sk. 01.10.2013.].

¹¹⁶ LR Administratīvās rajona tiesas 16.11.2012. spriedums lietā Nr. 142290311. Iegūts no: http://www.tiesas.lv/files/AL/2012/11_2012/16_11_2012/AL_1611_raj_A-02025-12_21.pdf [sk. 16.11.2013.].

4. Ģimenes vērtību nostiprināšana primāri sākas pašā ģimenes kodolā, sekundāri, ģimenes un sabiedrības atbildīga pilsoņa apziņu apgūst izglītības iestādē, kur ciešā sadarbībā vecākiem ar izglītības iestādi jāveido atbildīgi, apzinīgi, patriotiski pilsoņi.
5. 1937. gadā pieņemtais Civillikums ar veiktajiem grozījumiem ietver vienādus nosacījumus laulībā un ārpuslaulībā dzimušo bērnu tiesībām.
6. Par ģimeni uzskatāmas gan tādas attiecības, kuras balstītas uz laulību, gan tādas, kur personas nelaulājas. Šobrīd nav tiesiska pamata neatzīt tādas ģimenes, kuras nav oficiāli reģistrētas, kā arī valsts nevar šķirot ģimenes pēc to dzimuma (piemēram, viendzimuma ģimenes), kas šobrīd notiek, tādēļ valstij jārod iespēja dažādu ģimeņu attiecību atzīšanai.

Autores ieskatā būtiski ir noskaidrot, vai personu izvēlētais ģimenes modelis, piemēram, pretēja dzimuma, viendzimuma partnerattiecību ietveršana nacionālajās tiesību normās, radītu ietekmi uz sabiedrību kopumā. Autore vērs uzmanību uz to, ka, mēģinājumiem legalizējot nacionālajās tiesību normās netradicionālo attiecību institūtu, sabiedrībā izskanēja viedokļi, kāpēc šāda institūta ieviešana nebūtu jāievieš: tiek apdraudētas sabiedrības fundamentālās vērtības, proti, cieņa pret līdzcilvēkiem, gods, ģimene, dzīvība. No tā izriet, ka viendzimuma partnerattiecību implementācija veido negatīvu attieksmi pretspēkā esošajai tiesību sistēmai un visatļautībai kā tādai. Tādējādi, lai pēc iespējams korektāk un skrupulozāk varētu raksturot partnerattiecību institūta nepieciešamību Latvijas tiesību normās, būtiski ir analizēt ne tikai personu attiecību modeļa transformāciju un attiecību interpretāciju dažādību, bet arī reliģisko viedokli, ko autore apskatīs nākamajās nodaļās. No Latvijas Republikas Satversmes 110. panta izriet valsts pozitīvais pienākums nodrošināt ģimenes juridisko aizsardzību un ekonomisko un sociālo aizsardzību un atbalstu. Latvijā nav viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesiskā regulējuma, kas paredzētu viendzimuma ģimeņu sociālo un ekonomisko aizsardzību.

2. Partnerattiecību būtība

Jēdziena “ģimene” un “partnerattiecības” izpratne attiecas uz visām valstīm – gan uz tām, kurās ir, gan uz tām, kurās līdz šim nav ieviests tiesiskais regulējums attiecībā uz ārpuslaulības savienību, t. i., nav regulētas pretējā dzimuma partnerattiecības. Dažās valstīs veidojas situācijas, ka juridiski nav nostiprināta divu personu ārpuslaulības savienība, kas tādā vai citādā veidā dibina ģimeni. Vēl diskutablāks ir jautājums par viena dzimuma partnerattiecību legalizēšanu nacionālajās tiesību normās.

Partnerattiecību tiesiskais regulējums tajās valstīs, kurās tas vispār ir pieņemts, nav vienveidīgs, un dažādās tiesību sistēmās ir saskatāmas būtiskas atšķirības. Neņemot vērā, ir vai nav partnerattiecību regulējums, pēdējos gados ir vērojama daudz liberālāka attieksme pret partnerattiecībās dzīvojošiem pāriem gan Latvijā, gan citās pasaules valstīs.

Tādējādi liberāla ir attieksme pret pāru kopdzīvi, bet neskaidra ir partnerattiecību koncepta būtība, kā arī ar to saistītu apzīmējošo terminu tulkojums – dzīvošana kopā, izmēģinājuma laulība, civillaulība, kopdzīve u. c., taču nav šaubu, ka modernās dzīves tendences ietekmē nacionālo tiesību normas. Katras valsts tiesību aktos un ikdienas sarunvalodā, ņemot vērā partnerattiecību vēsturiskās attīstības aspektus, atzīšanu un izplatību valsts mērogā, kā arī normatīvā regulējuma esamību un mērķi, pastāv atšķirīga pieeja partnerattiecību definējumam un praktiskajai atzīšanai. Lai pilnībā izprastu partnerattiecību koncepta būtību, autore vēlas izdalīt atsevišķi sociālos faktorus, kas veicina kopdzīves veidošanos: mājokļa jautājumu risināšana, ekonomiskā racionalitāte, emocijas. Pētījumā “Reģistrētas un neregistrētas kopdzīves ietekmējošo faktoru salīdzinoša analīze” tiek norādīts, ka “[..] ģimenes veidošana no norunas nosacījuma ir pārtapusi individuālu attiecību dinamikas nosacījumā – attiecību intensifikācija, kopdzīves uzsākšana, bērna radīšana, kur galveno lomu spēlē attiecību kvalitāte. Laulība var kļūt un arī nekļūt par šo attiecību dinamikas sastāvdaļu, bet tā netiek skatīta kā ietekmējošs faktors pašai attiecību kvalitātei. Ir grūti izdalīt vienotu faktoru kopumu, kas ved uz attiecību reģistrāciju, bet atrodamas kopīgas nianšes pētījuma dalībnieku pieredzē, kas rāda, ka ir ietekmes, kas var veicināt attiecību pāraugšanu laulībā”.¹¹⁷ Pēc autores domām, ir praktiski neiespējami starptautiskajā telpā noteikt vienotu partnerattiecību definīciju piemērošanai visās valstīs un nodibināt tās tiesisko statusu tiesību aktos. Tas skaidrojams ar katras valsts vēsturiskās attīstības, kultūras un paražu īpatnībām.

¹¹⁷ LU, Publiskās antropoloģijas centrs. “Reģistrētas un neregistrētas kopdzīves ietekmējošo faktoru salīdzinoša analīze”. Iegūts no: http://www.antropologija.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/antropologija/zinas/Petijums_kopdzive-2015.pdf [sk. 29.07.2015.].

2.1. Partnerattiecību jēdziens un vēsturiskā attīstība

Latvija daudzus gadsimtus dažādās dzīves jomās bija saistīta ar Krieviju. Tāpēc ir likumsakarīgi, ka viss, kas notika Krievijā pēc Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas uzvaras, skāra arī Latviju, tostarp būtiski tika ietekmēta ģimenes attiecībās pastāvošā nevienlīdzība laulātajiem, laulībā un ārpuslaulībā dzimušajiem bērniem, kā arī tika likvidēta baznīcas ietekme laulības un ģimenes attiecību regulēšanā. Reformu mērķis Krievijā bija atcelt spēkā esošos pirmsrevolūcijas ģimenes normatīvos aktus un jaunas ģimenes tiesību normu izveidošana.

Pirmais pasaules karš (1914–1918) stipri ietekmēja gan Krievijas, gan Latvijas kā Krievijas impērijas sastāvdaļas ekonomisko un politisko dzīvi. Krievijas impērija nespēja izrādīt pietiekamu pretsparu vācu armijai un mazināt kara seku ietekmi uz vietējiem iedzīvotājiem, kas vairoja neapmierinātību ar Krievijas valsts iekārtu kopumā un veicināja mazo tautu centienus uz lielāku patstāvību.¹¹⁸ Norisinājās aktīvas diskusijas un sanāksmes par iespējām atdalīties no Krievijas. Latvijas Republika tika dibināta 1918. gada 18. novembrī, un juristi vairākās apspriedēs izstrādāja noteikumus par tiesību pārņemšanu no okupācijas varas. 1918. gada 6. decembrī pagaidu valdība apstiprināja “Pagaidu nolikumu par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību”,¹¹⁹ kas paredzēja, ka tiesām un ar tām saistītajām institūcijām jāpiemēro iepriekš spēkā esošie Krievijas likumi. Latvijai pārejas periodā bija nepieciešami pagaidu likumi un kārtība.

1919. gada 7. martā tika publicēts “Likumu kodekss par civilstāvokļa aktiem, laulības, ģimenes un aizbildniecības tiesībām”. Tika noteikts, ka Latvijā civilstāvokļus reģistrē vienīgi civilstāvokļu reģistrācijas nodaļas, bet baznīcas laulībām likumīgs spēks tika atzīts tad, ja tās bija noslēgtas līdz 1919. gada 1. janvārim atbilstoši Vietējo civillikumu kopojumam. Vēlāk baznīcas laulības nerādīja nekādas tiesiskās sekas, ja tās netika reģistrētas civilstāvokļu reģistrācijas nodaļās. Tika noteikta laulības brīvprātība, laulības vecums sievietēm bija 16 gadi un vīriešiem 18 gadi. Tāpat tika noteikta laulības šķiršanas brīvība. Laulībā tika noteikts dalīts sievas un vīra īpašums, respektīvi, mantas šķirtība.¹²⁰ Par nozīmīgāko veikumu civiltiesību unifikācijas jomā šajā periodā ir jāatzīst Latvijas Republikas 1921. gada 1. februārī pieņemtais likums “Par laulību”, kura izstrādāšanā tika izmantots Šveices likums 1907. gada civilkodeksa sastāvā. Likums sastāvēja no 9 daļām un 89 pantiem. Tajā tika noteikts laulības vecums vīriešiem 18 gadi, bet sievietēm 16 gadi. Nepilngadīgie, personas, kas nebija sasniegušas 21 gadu, nedrīkstēja stāties laulībā bez vecāku vai aizbildņu atļaujas. Sieviete pēc iepriekšējās

¹¹⁸ Švarcs, F. 2011. *Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture*. Rīga: TNA, 28.

¹¹⁹ *Latvijas Tautas Padomes stenogrammu satura rādītājs*. 1925. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 104. Iegūts no: [http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:p_001_sast1920n1|article:DIVL5|page:106|query:likumiem pagaidu rīkojumus valdības rīkojumu|issueType:P](http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:p_001_sast1920n1|article:DIVL5|page:106|query:likumiem%20pagaidu%20r%C4%8Dkojumus%20vald%C4%8Dbas%20r%C4%8Dkojumu|issueType:P) [sk. 21.02.2017.].

¹²⁰ Grigore-Bāra, E. 2008. *Latvijas valsts un tiesību vēsture II*. SIA “Biznesa vadības koledža”, 51.

laulības izbeigšanās nedrīkstēja stāties jaunā laulībā, pirms būtu pagājušas 300 dienas. Šī norma tika saistīta ar nepieciešamību pareizi noteikt šajā laikā piedzimušo bērnu paternitāti un līdz ar to arī viņu mantošanas tiesības. Zaudēja spēku bijušo garīgo tiesu spriedumi attiecībā uz aizliegumu slēgt laulību, kā rezultātā Latvijā tika noteikta laulības brīvība. Laulību varēja noslēgt valsts dzimtsarakstu nodaļā vai jebkuras konfesijas garīdznieks. Kopumā likums vērtējams kā progresīvs un laikmeta garam atbilstošs, kurš likvidēja konfesionālas dabas ierobežojumus laulībai, noteica laulības šķiršanas brīvību valsts tiesu iestādēs, paredzot agrāko laulāto savstarpējus pienākumus arī pēc laulības izbeigšanās.¹²¹

Civiltiesībās spēkā tika atstāts iepriekšējais tiesiskais regulējums, kuru veidoja atsevišķās Latvijas valsts daļās – Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē. Līdz pat Civillikuma spēkā stāšanās brīdim (1938. gada 1. janvāris) Latvijā civiltiesības regulēja:

- 1) Latgales civillikums (Krievijas likumu kopojuma X sēj. 1. daļa);
- 2) Latvijas civillikums (BVLK III daļa);
- 3) Vispārīgais zemnieku nolikums (Krievijas likumu kopojuma IX sēj. Sevišķais pielikums);
- 4) 1861. gada 13. janvāra (dažos avotos minēts – 13.11.1860. vai 13.11.1861.) Vidzemes zemnieku likums;
- 5) 1817. gada 25. augusta Kurzemes zemnieku likums;
- 6) 1921. gada 1. februāra likums “Par laulību”.¹²²

1921. gada 1. februāra likums “Par laulību” sākotnēji paredzēja obligātu laulības slēgšanu valsts iestādē, tika atcelti konfesionāla rakstura ierobežojumi laulības noslēgšanai, proti, laulības varēja slēgt arī dažādu konfesiju baznīcās. Tāpat tika grozīti laulības šķiršanas nosacījumi, proti, vairs nebija nepieciešams pierādīt vainu laulības iziršanā, to varēja šķirt arī bez vainas gadījumā bezstrīdus gadījumā.¹²³ Jaunizveidotās valsts tiesiskais regulējums civiltiesībās bija sadrumstalots un grūti piemērojams jaunās demokrātiskās Latvijas apstākļiem, kas rosināja ideju par reformu īstenošanu civiltiesībās. Bija nepieciešami divi gadi no valsts dibināšanas, lai Latviju atzītu *de jure* arī citas valstis, 1922. gada 7. novembrī stājās spēkā Konstitūcija (Latvijas Republikas Satversme¹²⁴). Tā kā primāri bija izveidot ekonomiski un sociāli labvēlīgus apstākļus valsts pastāvēšanai, norisinājās diskusijas, kas vainagojās ar tiesību normu grozījumiem un kodifikāciju vairāku gadu garumā civiltiesību jomā.

¹²¹ Lēbers, D. A. 2000. *Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)*. Mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm. Prof. Dr. iur. Dītriha Andreja Lēbera redakcijā. Fonds “Latvijas Vēsture”, Rīga, 200–202.

¹²² Švarcs, F. 2011. *Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture*. Rīga: TNA, 37.

¹²³ Turpat, 83–84.

¹²⁴ Latvijas Republikas likums: Latvijas Republikas Satversme. *Latvijas Vēstnesis*. 01.07.1993., 43; *Ziņotājs*. 31.03.1994., 6; *Valdības Vēstnesis*. 30.06.1922., 141; *Diena*. 29.04.1993., 81. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=57980> [sk. 21.02.2017.].

Tam par iemeslu cita starpā bija ģimenes un mantojuma tiesību noteikumu sarežģītība, šo tiesību jomu ciešā savstarpējā saistība, kā arī lielās atšķirības ģimenes un mantojuma attiecību regulējumā atkarībā no iedzīvotāju teritoriālās padotības vai piederības noteiktai kārtai.¹²⁵ Latvijā vienlaikus bija spēkā sešas atsevišķos Latvijas reģionos atšķirīgas laulāto mantisko attiecību sistēmas:

- 1) Vidzemes pilsētas: laulāto mantas kopība (izņemot atsevišķo mantu un ārpus pilsētām esošos nekustamos īpašumus);
- 2) pārējā Vidzemē, kā arī pilsētās un pārējā Kurzemē: laulāto mantas šķirtība, vīram pārvaldot un lietojot to, turklāt abi īpašumi atšķirībā no parastas laulāto mantas kopības netiek apvienoti;
- 3) Kurzemes zemnieku nolikums: nav skaidri noregulēts, bet, ja starp laulātajiem nav citas vienošanās, ekonomiskā laulāto mantas kopība, kuru pārvalda vīrs;
- 4) Latgalē: pilnīga mantas šķirtība;
- 5) Vidzemes lauku garīdzniecība, kas nepiederēja pie muižniecības: romiešu (*condominium*) laulāto mantas kopības veids, kur viss īpašums atšķirībā no vispārējās laulāto mantas kopības atbild par visām sievas saistībām.¹²⁶

Šāda veida tiesību normu sadrumstalotība radīja sabiedrībā neapmierinātību, līdz ar to norisinājās nemītīgs darbs pie tiesību normu grozījumiem un papildinājumiem, lai tie atbilstu sabiedrības vajadzībām. 1934. gads beidzot kļuva par pagrieziena punktu,¹²⁷ kad notika atteikšanās no ieceres pārstrādāt esošās civiltiesību normas atbilstoši sabiedrības vajadzībām un tika nolemts izstrādāt pastāvīgu Latvijas civillikumu, kas tā gala redakcijā tika pieņemts 1937. gada 28. janvārī un stājās spēkā 1938. gada 1. janvārī.¹²⁸ Civillikums izbeidza sabiedrības slāņu iedalījumu un atsevišķu tiesību piešķiršanu privileģētām personām. Profesors Vasilijš Sinaiskis norāda, ka “ģimene ir valsts pamats tai nozīmē, ka viss tas, kas norisinās veselīgā ģimenē, realizējās arī valsts dzīvē. Tāpēc jaunais Latvijas Civillikums piešķir sevišķu uzmanību ģimenes un ar tām saistītām mantojuma tiesībām”.¹²⁹ Ar ģimeni jaunajā Civillikumā saprot vienu vienību, kā vienu “mēs”, bet ne divus “es” (vīrs un sieva), savukārt jurists Aleksandrs Būmanis norāda, ka ģimene ir saistelements starp indivīdu un valsti.¹³⁰ Secināms, ka Latvijas

¹²⁵ Švarcs, F. 2011. *Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture*. Rīga: TNA, 70.

¹²⁶ Švarcs, F. 2011. *Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture*. Rīga: TNA, 80.

¹²⁷ Turpat, 161.

¹²⁸ Latvijas Republikas likums: Civillikums. *Valdības Vēstnesis*. 20.02.1937., 41. Iegūts no: [http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/p_001_tmve1934n09-10|article:DIVL169|query:jaunā vispārējiem par par|issueType:P \[sk. 22.02.2017.\]](http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/p_001_tmve1934n09-10|article:DIVL169|query:jaunā vispārējiem par par|issueType:P [sk. 22.02.2017.])

¹²⁹ Sinaiskis, V. Mūsu pienākumi un tiesības jaunajā Civillikumā. Mēnešraksts *Latviskās dzīves veidošanai Sējējs*. 01.01.1938., 1, 34. Iegūts no: [http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/p_001_seje1938n01|article:DIVL260|query:vispārējus Jauno Civillikumu vispārējos|issueType:P \[sk. 22.02.2016.\]](http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/p_001_seje1938n01|article:DIVL260|query:vispārējus Jauno Civillikumu vispārējos|issueType:P [sk. 22.02.2016.])

¹³⁰ Švarcs, F. 2011. *Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture*. Rīga: TNA, 177.

republikā tika pārveidota visa ģimenes organizācija, likumdevējs nenoteica detalizētu ģimenes attiecību noregulēšanu, atstājot šo tiesisko regulējumu vairāk morāles uzskatu un citu ietekmju ziņā.¹³¹ Vecāki vairs nesaderināja savus bērnus, laulātie paši saderinājās, kā arī paturēja tiesības atkāpties no saderināšanās, nevienu vairs nevarēja piespriest ar tiesas spriedumu noslēgt laulību.¹³² Vēlos uzsvērt, ka šāda veida tiesiskais regulējums mainīja sievietes (sievas) tiesisko statusu ne vien ģimenes tiesībās, bet arī sabiedrībā kopumā. Pētot tiesību aktus,¹³³ izriet, ka sieviete pēc laulības noslēgšanas nonāca vīra aizbildnībā, līdz ar to vīrs pārvaldīja visu mantu: gan to, ko iegādājās vīrs laulībā, gan to, ko sieva iegādājās, gan to, kas tika iegūta pirmslaulības laikā.

Neilgi pēc Civillikuma stāšanās spēkā, 1939. gadā, "Tieslietu Ministrijas Vēstnesī" publicēts miertiesneša Teodora Strēlerta skatījums par bezlaulības kopdzīvi no procesuālā likuma viedokļa.¹³⁴ T. Strēlerts uz diskusiju rosināja padomāt par bezlaulības laulību kā faktu, kas tiesiskā ziņā pielīdzinātu laulības normētam tiesiskam institūtam. Miertiesnesis minēja vairākus gadījumus, kad personas vērsušās tiesā un neviennozīmīgi vērtēts fakts, kad personas saista nevis formālā radniecība, bet radnieciskās jūtas, kas izriet no bezlaulības kopdzīves.

Nedaudz vēlāk ar 1940. gada 21. jūlija lēmumu piespiedu kārtā notika Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas "uzņemšana" PSRS, notika ātra valsts iekārtas un tiesību sistēmas maiņa – Latvijas teritorijā ir jāpiemēro Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas kodeksi. Ar PSRS APP 1944. gada 8. jūlija dekrētu tika noteikts, ka tikai reģistrēta laulība rada laulāto tiesības un pienākumus, tādējādi tika atcelts faktiskās laulības tiesiskais institūts. Savukārt, lai nodrošinātu ģimenes stabilitāti, dekrēts ieviesa visai sarežģītu laulības šķiršanas kārtību. Pieteikumus par šķiršanos vajadzēja iesniegt tautas tiesā, kura mēģināja samierināt laulātos. Ja to neizdevās panākt, lietu nosūtīja otrās instances tiesai – Augstākajai tiesai, kas jau gatavoja spriedumu pēc būtības. Atšķirībā no kapitālistisko valstu laulībām padomju pilsoņu laulības savienība tika definēta kā brīva no materiālā aprēķina un balstījās tikai uz sievietes un vīrieša abpusēju mīlestību, cieņu un draudzību. Stāties laulībā varēja jebkurš pilsonis, kas bija sasniedzis 18 gadu vecumu un kam nepastāvēja šķēršļi laulības noslēgšanai. Tika atzīta tikai tāda laulība, kas bija noslēgta valsts civilstāvokļa aktu reģistrācijas

¹³¹ Švarcs, F. 2011. *Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture*. Rīga: TNA, 178.

¹³² Turpat, 179.

¹³³ Vietējo Civillikumu Kopojums. *Vietējo likumu kopojuma III daļa, 11.–12. pants*. 1928. Rīga: Valters un Rapa, 11.

¹³⁴ Stēlerts, T. Bezlaulības kopdzīve no procesuālo likumu viedokļa*. 1939. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*. 3, 711–713. Iegūts no: <http://periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:pp|issue:128110|article:DIVL432> [sk. 04.11.2021.].

iestādē.¹³⁵ Neskatoties uz pastāvošo regulējumu, sabiedrībā bija pāri, kas nevēlējās savas attiecības reģistrēt.

Pētot partnerattiecību institūtu pirmsākumu Latvijā, autore vēlas pievērst uzmanību laika posmam, kad Latvija bija totalitāra valsts. Sociālistiskas sabiedrības apstākļos ģimenei bija īpaša vieta, jo ģimene līdz ar cilvēku atražošanu, kas tiek norādīta kā dabiska vajadzība, papildus veic jauno sabiedrības locekļu komunistiskās audzināšanas funkciju, jauno locekļu personības attīstīšanu un citas svarīgas ekonomiskas funkcijas.¹³⁶ Juridiskajā literatūrā ir paustas atziņas, ka šajā laika posmā sabiedrībā tik audzinātas sociālistiskas pamatvērtības.

PSRS 20. gadsimta 20. gados koptdzīvi, kurās bija bērni, pielīdzināja laulībai. Par to liecina KPFSR laulības, ģimenes un aizbildnības likuma kodeksa Pirmās sadaļas “Laulība” vispārīgo noteikumu 1. panta piezīme: “*Personas, kas līdz PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1944. gada 8. jūlija dekrēta “Par valsts palīdzības palielināšanu grūtniecēm, daudzbērnu un vientuļām mātēm, mātes un bērna aizsardzības pastiprināšanu, goda nosaukuma [..] nodibināšanu” izdošanai atradušās faktiskās laulības attieksmēs, var noformēt savas attieksmes, reģistrējot laulību un norādot faktiskās koptdzīves laiku. [..].*”¹³⁷ KPFSR kodekss atzina laulības reģistrāciju tikai valsts dzimtsarakstu nodaļā. Pētnieki norāda, ka tieši dažās Austrumeiropas valstīs koptdzīves regulējuma attīstība joprojām ir tādā līmenī, kādā tā bija Rietumeiropas valstīs 1960. gadā, kā īpašu atzīmējot situāciju bijušajās PSRS valstīs, piemēram, Lietuvā, Igaunijā, kā arī Latvijā, kur koptdzīves regulējuma nepietiekama attīstība kontrastē ar pārējo ģimenes tiesību daļu modernizāciju. Jaunu posmu padomju laulības un ģimenes tiesībās iezīmēja PSRS AP 1968. gada 27. jūlijā apstiprinātie PSRS un savienoto republiku laulības un ģimenes tiesību pamati. Stingrā saskaņā ar pamatiem LPSR AP izstrādāja un 1969. gada 18. aprīlī pieņēma LPSR Laulības un ģimenes kodeksu, kas stājās spēkā 1969. gada 1. oktobrī. Kodifikācijā tika formulēti laulības un ģimenes likumdošanas galvenie uzdevumi, principi un regulējamo attiecību loks.¹³⁸ Bijušajās PSRS valstīs gadījumos, kad sieviete varēja pierādīt, ka pastāvējusi ģimene, kaut arī bez laulības reģistrācijas, koptdzīvei bija tādas pašas sekas kā laulībai, līdz ar to, ja starp pusēm radās strīdi, sievietes, kam bija bērni, varēja paļauties uz savu tiesību aizsardzību.¹³⁹ Lai gan jāatzīst, neskatoties uz tiesisko

¹³⁵ Grigore-Bāra, E. 2008. *Latvijas valsts un tiesību vēsture II*. SIA “Biznesa vadības koledža”, 231–232.

¹³⁶ Vēbers, J. 1984. *Latvijas PSR Ģimenes tiesības*. Rīga: Zvaigzne ABC, 6–7.

¹³⁷ KPFSR *Laulības, ģimenes un aizbildnības likumu kodekss*. 1949. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1926. g. 19. novembra izdevums (Kr.lik.kr. 192. g., 82. Nr. 612 ar vēlākiem grozījumiem), 7. Iegūts no: http://www.periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#issue:/g_001_0309065303|issueType:undefined [sk. 18.07.2016.].

¹³⁸ Lēbers, D. A. *Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)*. 2000. Mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm. Fonds “Latvijas Vēsture”, Rīga, 389–390.

¹³⁹ Antokolskaia, M. 2006. *Harmonisation of family law in Europe: a historical perspective*. Antwerpen-Oxford, Interessantia, 374.

regulējumu, sabiedrībā valdīja uzskats, ka neregistrētas attiecības ir nosodāmas, tādēļ partnerattiecībās dzīvojoši pāri izjuta lielu sabiedrības spiedienu un reģistrēja laulību. Mainoties valdošajam režīmam, mainījās sabiedrības nostāja attiecību legalizēšanā.

Mūsdienās sabiedrības attieksme ir mainījusies un pāri nesteidz tiesiski reģistrēt savu attiecību statusu, neskatoties uz to, ka tiesiska regulējuma nepastāv partnerattiecībās dzīvojošo pāru interešu aizsardzībai. Faktiskās pāru attiecības sabiedrībā tiek dēvētas dažādi, kā, piemēram, kopdzīve, partnerattiecības, civillaulība. Visiem šiem terminiem ir kopīga iezīme – ģimenes veidošana.

Laulības jēdziens samērā bieži tiek lietots ikdienas terminoloģijā, bet ne Civillikumā, ne citos normatīvajos aktos tiešu skaidrojumu neatrod, lai gan jēdziena pamatideja apjaušama visiem, t. i., par laulību tiek dēvēts divu personu attiecību modelis. Diskusijas sabiedrībā izraisa fakts, vai laulība ir faktiskā kopdzīve, nepiešķirot svinīgajai ceremonijai nozīmi, vai tomēr attiecības, kas seko pēc svinīgās ceremonijas, ir personu kopdzīve.¹⁴⁰ Līdz ar to autore ielūkosies vēsturē, lai noskaidrotu šī jēdziena duālās interpretācijas cēloņus.

Pētot jēdzienu partnerattiecības, jāuzsver, ka ikvienā valstī ir partneri, kas izvēlējušies pastāvīgu kopdzīvi ārpus laulības, lai gan tiem nav nekādu juridisku vai faktisku šķēršļu laulības noslēgšanai. Laulības tiesiskais regulējums pastāvīgi mainījies laika gaitā atbilstoši sabiedrības interesēm. Cilvēces vēsturē pastāvējušas dažādas laulības formas, kas bija sociāli pieņemamas. Līdz ar to nav iespējams, ka viens laulības sociālais modelis pastāvētu visu laiku. Reģistrētās partnerības modelis ir veids, kādu varētu paredzēt ar likumu nacionālā līmenī, respektīvi, tiesības reģistrēt attiecības starp diviem pretēja dzimuma partneriem, kā arī atsevišķās situācijās arī starp diviem viendzimuma partneriem. Reģistrētās partnerības forma pastāvētu līdzās laulību institūtam ģimenes tiesībās. Faktiski būtu speciāli radīts tiesību institūts, kas vērsts uz to, lai vienlaikus gan aizsargātu laulības institūtu tā tradicionālajā izpratnē (starp vīrieti un sievieti), gan juridiski nostiprinātu reāli eksistējošas stabilas, pastāvīgas un ilglaicīgas viendzimuma un arī pretējā dzimumu partneru attiecības. Šāds tiesību institūts būtu vismazāk pretestību izraisošs tai sabiedrības daļai, kas ir noskaņota pret viendzimuma pāru laulībām, kaut arī pēc savas būtības šī paralēlā konstrukcija piešķir daudzās jomās tieši tādas pašas tiesības un uzliek arī pienākumus, kādi ir laulātiem pāriem, vienīgi ar dažiem izņēmumiem.¹⁴¹

¹⁴⁰ Pielmeier, A. M. *Die nichteheliche Lebensgemeinschaft im Staate New York. Eine Darstellung rechtlicher Aspekte. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Juristischen Fakultät der Universität Regensburg.* 1996, 10.

¹⁴¹ Алексеев, Н. *Гей-брак. Семейный статус однополых пар в международном, национальном и местном праве.* 2002. Москва: БЕК, 53.

Jautājums par attiecībām starp vīrieti un sievieti, kuru pastāvēšana rada tiesiskas sekas, ir bijis aktuāls jau laikā, kad darbu uzsāka Latvijas Republikas Satversmes sapulce. Sākotnēji bija iecerēts Latvijas Republikas Satversmei veidot divas daļas – pirmajā daļā ietvert noteikumus, kas regulē valsts iekārtu, bet otrajā daļā noteikt pilsoņu tiesības un pienākumus. Tādējādi jautājumu par vīrieša un sievietes attiecību regulējumu bija iecerēts ietvert Latvijas Republikas Satversmes otrajā daļā – 114. pantā, nosakot, ka laulība dibinās uz abu dzimumu tiesību vienlīdzības principa un viņu kā ģimenes pamatu aizsargā valsts. Apspriežot minētā panta redakciju Latvijas Republikas Satversmes sapulces 5. sesijas 10. sēdē 1922. gada 7. februārī, sociāldemokrāts K. Deķēns ir uzdevis retorisku jautājumu: “Jā, kāda veida laulība te domāta? Mums pazīstami dažādi laulību veidi – monogāmija, poliandrija, poligāmija, grupu laulība – kura veida laulību likums lai pasargā? [...] Tālāk lasām, ka “ģimenes pavardu aizsargā valsts”. Te var rasties pārpratumi attiecībā uz bērniem, kuri aug nepilnajās ģimenēs.”¹⁴² Šī Latvijas Republikas Satversmes daļa tā arī netika pieņemta.

Daudz vēlāk Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991. gada 10. decembrī pieņemtajā Konstitucionālā likuma “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi” 36. pantā tika noteikta sievietes un vīrieša attiecību aizsardzība, nosakot, ka “ģimeni, laulību, kā arī mātes un bērna tiesības aizsargā valsts. Laulības pamatā ir sievietes un vīrieša brīvprātīga vienošanās, kā arī viņu tiesiskā vienlīdzība. [...]”.

Savukārt Latvijas Republikas Satversmē, tikai sākot ar 1998. gadu, kad tajā tika iekļauta astotā nodaļa – Cilvēka pamattiesības –, tika noteikts valsts konstitucionāli atzītais sievietes un vīrieša attiecību regulējums. Tā Latvijas Republikas Satversmes 110. panta redakcijā, kas stājās spēkā 1998. gada 6. novembrī, bija šāda: “Valsts aizsargā un atbalsta laulību, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības.”

2005. gada 15. decembrī Latvijas Republikas Satversmes 110. panta redakcija tika mainīta, nosakot, ka “valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības”. Šāda likuma redakcija stājās spēkā 2006. gada 17. janvārī.

¹⁴² *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922). Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana.* 2006. Rīga: TNA, 15.

Rodas likumsakarīgs jautājums – kā ir ar partnerattiecībās dzīvojošiem pāriem? Pašreiz Latvijā nav statistikas datu par partnerattiecībās dzīvojošajiem pāriem,¹⁴³ bet ir pētījumi, kas attiecas uz šo jomu. Pētījums “Latvijas ģimenes paaudzēs 2018” liecina, ka, dalot respondentus pēc ģimenes stāvokļa (%), veidojas šāda aina:

- reģistrēta laulība – 40 %;
- nav partnera – 40 %;
- ir partneris, dzīvo atsevišķi – 4 %;
- dzīvo ar partneri neregistrētās attiecībās – 16 %.¹⁴⁴

Pētījumā “Latvijas ģimenes paaudzēs 2018” uzsvērts, ka 30 % no iedzīvotājiem dzīvo vieni paši un 5 % veido ģimenes ar pieaugušo, kas audzina bērnus viens (80 % gadījumu tās ir sievietes). Nukleārās ģimenes (pāris ar vai bez bērniem) veido pusi no visiem respondentiem – trešdaļa no šiem respondentiem ir precējušies (19 % bez bērniem un 15 % ar vismaz vienu bērnu), bet 15 % dzīvo neregistrētās attiecībās (8 % bez bērna un 7 % ar vismaz vienu bērnu). Viena desmitā daļa no mājsaimniecībām ietver vairāk par diviem pieaugušajiem (3 % ar bērniem un 7 % bez bērniem). Kopumā 12 % no respondentiem šobrīd dzīvo kopā ar vecākiem.¹⁴⁵

Redzams, ka neregistrētās attiecībās dzimušo bērnu īpatsvars pieaug, neskatoties uz to, ka valstiskā līmenī nav tiesību aktu, kas aizsargātu ģimeni neatkarīgi no tās dibināšanas procesa izvēles. Tādējādi valsts nespēj īstenot vienu no primārajiem pienākumiem.

Autoresprāt, partnerattiecību tiesiskā regulējuma neesamība ir sasniegusi savu kritisko robežu, ko apliecina arī statistikas dati, piemēram, ārpuslaulības savienībā, t. i., partnerattiecībās, dzimušo bērnu skaita pieaugums – 2015. gadā Latvijā ārpuslaulības savienības dzimušo skaits bija 9122, savukārt laulībā dzimuši 12 857.¹⁴⁶ Kaut gan daudziem cilvēkiem laulība un ģimene ir nozīmīga vērtība, Latvijā apmēram 40 % bērnu dzimst neregistrētā laulībā. Eiropas valstu vidējais rādītājs ir 40 %, taču vairākās valstīs tas ir daudz augstāks: Francijā, Bulgārijā, Slovēnijā, Islandē – no 56 % līdz 65 %. Igaunijā neregistrētā laulībā dzimst 60 %, bet Lietuvā – 30 % bērnu.¹⁴⁷ Grūtniecības plānota pārtraukšana (aborts) iespaido kopējās demogrāfiskās izmaiņas valstī. Jaundzimušo bērnu skaits Latvijā varētu būt

¹⁴³ Jarkina, V., Unbedahte, A. Daži aspekti par partnerattiecībām Latvijā un ārvalstīs. 2009.// *Jurista Vārds*. 47, 40.

¹⁴⁴ *Latvijas ģimenes paaudzēs 2018*. Iegūts no: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/Latvijas-ģimenes-paaudzes-2018.pdf [sk. 11.03.2021.].

¹⁴⁵ Turpat.

¹⁴⁶ *Dzīvi dzimušie laulībā un ārpus laulības reģionos un republikas pilsētās, skaits – rādītāji, teritoriālā vienība un laika periods*. Iegūts no: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__ID__IDS/IDS040/table/tableViewLayout1/ [sk. 08.04.2021.].

¹⁴⁶ *Datu krājums “Bērni Latvijā”*. 2013. Rīga: Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvalde, 19.

¹⁴⁷ Turpat, 17.

lielāks, ja samazinātos abortu skaits. Pēdējos gados dažādu iemeslu dēļ tiek pārtraukti vidēji 10 000 grūtniecību.¹⁴⁸ Latvijā 2012. gadā tika veikts 9231 aborts, savukārt 2019. gadā 5784.¹⁴⁹ Tāpēc ir svarīgi, lai atbalsta politika sievietēm, kuras plāno veikt abortu, pēc iespējas veicinātu aborta neizdarīšanu, jo tas nozīmīgi uzlabotu demogrāfisko situāciju.

Lai apzinātu un labāk izprastu jautājumu saistībā ar neplānotas un nevēlamas grūtniecības iestāšanos sievietei Latvijā, tika veikts pētījums “Nevēlama grūtniecība un kontracepcijas prakse Latvijā, 2012./2013. gads”, kas ir pirmais šāda veida pētījums Latvijā. Pētījumā tiek minēts, ka 84 % sieviešu (n = 608) ir pastāvīgas partnerattiecības ar vīrieti, no kura iestājusies grūtniecība. 53 % respondentu (n = 383) ir neregistrētā kopdzīvē un 31 % sieviešu (n = 225) ir precējušās.¹⁵⁰ Mākslīgs aborts nozīmē, ka grūtniecība tiek mākslīgi pārtraukta. Latvijā vidējais sieviešu vecums, kurā mākslīgi tiek pārtraukta grūtniecība, ir 29 gadi. Latvijā veiktie pētījumi parāda, ka 84 % sieviešu, kas veic abortu, ir pastāvīgās partnerattiecībās ar vīrieti, no kura iestājusies grūtniecība, 15 % atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā, vairāk nekā 50 % ir strādājošas un 25 % ar augstāko izglītību.¹⁵¹

Līdz ar to būtiski ir rast efektīvu instrumentu, kas palīdzētu veidot stabilitāti ģimenes institūtā neatkarīgi no tā, vai ģimenes sākums ir laulības ceremonija, reģistrēšanas fakts vai personu faktiskā kopdzīve. Kā liecina statistikas dati par laika periodu no 2011. gada līdz 2019. gadam, tad pastāv nemainīga pēdējo gadu tendence slēgt laulību, izņemot 2019. gadu.¹⁵²

Pētījums “Latvijas ģimenes paaudzēs 2018” atspoguļo vidējo laika posmu (mēnešos) starp laulības reģistrāciju un bērna piedzimšanu. Piemēram, no laulībām, kas tika reģistrētas pirms 1980. gada, pirmais bērns piedzima vidēji 22 mēnešu laikā pēc reģistrācijas. 80. gados reģistrētajām laulībām bērnu piedzimšana ir raksturīga vidēji deviņus mēnešus pēc attiecību reģistrācijas. Savukārt kopš 2000. gada bērni vidēji piedzimst pirms stāšanās laulībā – laika periodā no trim mēnešiem 2000.–2009. gadā līdz 40 mēnešiem 2010.–2018. gadā.

Daļu no laulību reģistrācijas ir veicinājusi bērna piedzimšana. No respondentiem, kuri dzīvojuši neregistrētās attiecībās un pēc tam apprecējušies, 80 % ir bērni. No šiem 15 % bērns piedzimis pusgadu ilgā laika periodā kopš kopdzīves statusa maiņas (laulību reģistrācijas) un 12 % bērns ir piedzimis 1–3 gadus pirms oficiālās attiecību reģistrēšanas. Tomēr katrs septītais

¹⁴⁸ *Datu krājums “Bērni Latvijā”*. 2013. Rīga: Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvalde, 19.

¹⁴⁹ LR Centrālās statistikas pārvalde. *VAG110. Dzemdības un aborti*. Iegūts no: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_OD/OSP_OD__sociala__veselibas__vesel/VAG110.px/table/tableViewLayout1/ [sk. 27.04.2021.]

¹⁵⁰ Šobrīd pētnieču grupa strādā pie publikācijas gatavošanas latviešu valodā Latvijas Ārsta žurnālā. Raksts ir gatavs līdz Diskusijas sadaļai. Ja paspēs nobeigt, tad publikācija būs jau marta numurā, ja ne – tad aprīļa numurā. Varu piedāvāt iepazīties ar publikāciju līdz Diskusijas sadaļai.

¹⁵¹ Žodžika, J. 2019. *Metodiskais līdzeklis “Ģimenes plānošana sociāli atstumtajām un augsta perinatālā riska grupas sievietēm”*, 24.

¹⁵² *Noslēgto un šķirto laulību skaits*. Iegūts no: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__laulibas__ikgad/ILG010.px/table/tableViewLayout1/. [sk. 11.03.2021.].

pāris (15 %) demonstrē augstu noturīguma pakāpi: bērns ir piedzimis krietnu laiku pirms attiecību reģistrēšanas (ilgāk nekā trīs gadus pirms laulības), un acīmredzot lēmumu par precēšanos ietekmējuši citi faktori.

Aptaujas rezultāti ļāva pētījuma veicējiem detalizētāk izpētīt neregistrētās partnerattiecībās dzīvojošo vēlmi precēties tuvāko trīs gadu laikā, kā arī noteikt šo lēmumu ietekmējošos faktorus. No partnerībā dzīvojošajiem aptuveni viena trešdaļa sieviešu un vīriešu ir gatavi reģistrēt laulību tuvāko trīs gadu laikā. Vislielākā atšķirība starp dzimumiem ir novērojama tieši negatīvajā attieksmē – 31 % vīriešu, salīdzinot ar 21 % sieviešu, noteikti neplāno reģistrēt savas attiecības. Apvienojot atbildes “noteikti jā” un “iespējams, ka jā”, autore secina, ka varbūtība (plāni) apprecēties ir atkarīga no respondentu vecuma, bērnu skaita, izglītības un sociāli ekonomiskā stāvokļa. Respondentu īpatsvars, kas plāno precēties trīs gadu laikā, samazinās, pieaugot vecumam: no 63 % un 47 % atbilstīgi 18–24 un 25–34 gadu vecuma grupās un līdz 8 % un 3 % 55–64 un 65–79 gadus veco respondentu vidū. Vēlme reģistrēt attiecības ir gandrīz divreiz augstāka, ja ģimenē ir nepilngadīgi bērni (28 % bezbērnu ģimenēs un 46 % ģimenēs ar vismaz vienu bērnu). Šķiet, ka jauniešu vidū kopdzīve tiek uzskatīta lielā mērā par normu vai pat nepieciešamu rīcību pirms laulībām: tikai 4 % no respondentiem 18–24 gadu vecumā ir laulāti, bet trīs piektdaļas no tiem, kam ir partneris, plāno reģistrēt savas attiecības tuvākajā laikā.

Analizējot respondentu attieksmi pret laulību un neregistrētu kopdzīvi: atbilžu dalījums pēc dzimuma (%) atspoguļo iedzīvotāju attieksmi pret šķiršanos, izvērtējot divus apgalvojumus – vai laulība ir attiecības mūža garumā un vai šķiršanās ir risinājums nelaimīgas laulības gadījumā, pat ja pārim ir bērni. Kopumā aptuveni puse no respondentiem piekrīt, ka laulība ir uz mūžu – tā domā 49 % vīriešu un 56 % sieviešu. Pozitīva attieksme palielinās ar vecumu – no 42 % jaunākajā paaudzē līdz 70 % vecākajā. Savukārt, ja laulība ir nelaimīga, trīs ceturtdaļas no respondentiem uzskata, ka šķiršanās ir risinājums pat situācijās, kad laulībā ir bērni. Šis rādītājs ir samērā nemainīgs starp dzimumiem un vecuma grupām, bet lielāks šķiršanās atbalsts izplatīts Rīgā (82 %), salīdzinot ar novada pilsētām (65 %), un starp respondentiem ar augstāko izglītību (78 %), salīdzinot ar tiem, kam ir zemāka par vidējo izglītību (63 %).¹⁵³

Pāru attiecību un ģimenes veidošanas kontekstā īpaša nozīme ir jautājumam par bērna lomu. Respondentiem tika lūgts novērtēt apgalvojumus par bērnu lomu sievietes un vīrieša dzīvē, kā arī audzināšanu ģimenēs ar vienu vai abiem vecākiem. Pirmais jautājums noskaidro, vai sievietei / vīrietim ir vajadzīgi bērni, lai rastu sevis piepildījumu. Lielākā daļa (70 %)

¹⁵³ *Latvijas ģimenes paaudzēs 2018*. Iegūts no: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/Latvijas-ģimenes-paaudzes-2018.pdf [sk. 11.03.2021.].

respondentu piekrīt, ka sievietēm ir vajadzīgi bērni, kamēr tikai 53 % sieviešu un 58 % vīriešu uzskata, ka arī vīrietim ir vajadzīgi bērni, lai rastu sevis piepildījumu. Trīs ceturtdaļas sieviešu atbalsta viedokli, ka sieviete var audzināt bērnu pati, ja viņa nevēlas stabilas attiecības ar vīrieti. Vīriešu uzskati šajā jautājumā ir līdzīgi – 72 % piekrīt apgalvojumam. Tajā pašā laikā līdzīga daļa respondentu – 77 % vīriešu un 71 % sieviešu – uzskata, ka bērnam, lai būtu laimīgs, ir vajadzīgi abi vecāki. Tikai neliela daļa respondentu nepiekrīt šim viedoklim, Sievietes par to pārliecinātas mazākā mērā nekā vīrieši (7 % nepiekrīt šim apgalvojumam, salīdzinot ar 3 % vīriešu).¹⁵⁴

Var secināt, ka Latvijā mazinās tradicionālo vērtību nozīme, kas īpaši redzams gados jaunāko iedzīvotāju vidū, un teikt, ka uzskati liberalizējas. Jaunākā paaudze pieņem neregistrētu kopdzīvi, radusies lielāka vēlme atbalstīt homoseksuālu pāru attiecību leģitimizāciju, bet retāk parādās uzskats, ka sievietei vai vīrietim ir vajadzīgi bērni, lai rastu sevis piepildījumu.

Rezumējot minēto, autore secina, ka visā pasaulē, arī Latvijas Republikā, samazinās laulības nozīme, proti, arvien mazāk personas izvēlas savu faktisko kopdzīvi juridiski nostiprināt, kā arī kopējais laulībā nodzīvotais ilguma īpatsvars samazinās.

Ģimenes vērtību nostiprināšana primāri sākas pašā ģimenes kodolā, sekundāri ģimenes un sabiedrības atbildīga pilsoņa apziņu apgūst izglītības iestādē, kur ciešā sadarbībā vecākiem ar izglītības iestādi jāveido atbildīgi, apzinīgi, patriotiski pilsoņi. Tādējādi būtiski ir noskaidrot, vai personu izvēlētais ģimenes modelis, piemēram, pretēja dzimuma, viendzimuma partnerattiecību injicēšana nacionālajās tiesību normās, radītu ietekmi uz izglītības saturu kopumā. Autore vērs uzmanību uz to, ka, legalizējot nacionālajās tiesību normās netradicionālo attiecību institūtu, netiek apdraudētas sabiedrības fundamentālās vērtības, proti, cieņa pret līdzcilvēkiem, gods, ģimene, dzīvība. Viendzimuma partnerattiecību implementācija neveido negatīvu attieksmi pretspēkā esošajai tiesiskajai sistēmai un visatļautībai kā tādai.

Būtiski ir noteikt primāros valsts uzdevumus, kas sasaucas ar valsts konstitūciju, likumiem un Eiropas Savienības tiesību aktos noteikto, tādējādi rīkojoties tikai sabiedrības interesēs.¹⁵⁵ Pamatojoties uz konstitucionālo kārtību un pamattiesību aizsardzību, valsts var politiski brīvi izšķirties aizsargāt partnerattiecības vai ne. Piemēram, likumdevējam ir kontakts ar sabiedrību, kas nodrošina informāciju par dažādu sociālo grupu vajadzībām, kas būtiskas sabiedrībai. Autore vēlas uzsvērt, ka “ģimenes dzīves” neaizskaramību un stabilitāti veido

¹⁵⁴ *Latvijas ģimenes paaudzēs 2018*. Iegūts no: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/Latvijas-ģimenes-paaudzes-2018.pdf [sk. 11.03.2021.].

¹⁵⁵ Mackeben, A. 2004. *Grenze der Privatisierung der Staatsaufgabe Sicherheit*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 41.

sabiedrība. Respektīvi, uz ekonomisku vai sociālu apsvērumu pamata rodas iespēja definēt sabiedrības intereses.¹⁵⁶

Satversmes tiesa paudusi atziņu, ka konstitūcijā ietvertās pamattiesības nedrīkst būt tikai deklaratīvas, respektīvi, valsts uzdevums ir arī injicēt tiesības, izveidojot efektīvu tiesību normu īstenošanas mehānismu, un tādējādi arī gādāt par efektīvu tiesību realizēšanu.¹⁵⁷ No minētā izriet, ka situācijās, kad valsts ir nonākusi pie secinājuma un atzinusi kādas tiesības par aizsargājamām, ir nepieciešams veikt noteiktu pasākumu kopumu un piešķirt nepieciešamos resursus šo tiesību īstenošanai. Kā piemēru autore vēlas minēt ģimenes institūta tiesisko aizsardzību, kā arī pašreiz plašu rezonansi ieguvušo jautājumu attiecībā uz ģimenes zinību pamatiem, kas ļautu veicināt konstruktīvu pieeju izglītības saturam un radītu ģimenes institūta stabilitāti pašā fundamentā, t. i., tiktu mācīta saskarsmes kultūra un arī ģimenes vērtības. Pēc autores domām, pie ģimenes dzīves organizācijas ietilpst arī ģimenes modeļa izvēles iespējas, nesagraujot ģimenes vērtību tās tradicionālā izpratnē.

Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēs 2011.–2017. gadam tiek pausta konservatīva pieeja, proti, veicināts atbalsts tam, ka laulībā balstīta ģimene ir vērtība, kur tiek uzsvērts kā galvenais instruments jauniešu, neregistrētu partneru apmācības ar mērķi palielināt noslēgto laulību skaitu un samazināt ārpus laulības dzimušo bērnu skaitu.¹⁵⁸

Bērnu, jaunatnes un ģimenes pamatnostādņēs 2021.–2027. gadam tiek uzsvērts, ka pamatnostādņu virsmērķis ir nabadzības risku un sociālās atstumtības mazināšana ģimenēm ar bērniem. Savukārt izvirzītā virsmērķa pakārtotie apakšmērķi ir vērsti uz ģimenēm ar bērniem draudzīgas sabiedrības izveidei, kas veicina bērnu un jaunatnes labklājību, veselīgu attīstību un vienlīdzīgas iespējas, kā arī nodrošina, lai valsts politika būtu izsvērtā, pēctecīga un visaptveroša bērnu un ģimenes labklājības, jaunatnes, veselības un tiesību aizsardzības jomā.¹⁵⁹

Savulaik tieslietu ministre Baiba Broka 2014. gadā, Notāru dienā, vērsa uzmanību, ka ģimene un laulība ir konstitucionāla līmeņa vērtība, kas ir kristīga vērtība. Pēc autores domām, šāda politiskā nostāja rada diskriminācijas iedīgļus pret personu ģimenes plānošanas tiesībām.

¹⁵⁶ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2013. gada 13. februāra spriedums lietā Nr. 2012-12-01. *Latvijas Vēstnesis*. 15.02.2013., 33.

¹⁵⁷ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2004. gada 14. janvāra spriedums lietā Nr. 2003-19-0113. *Latvijas Vēstnesis*. 15.01.2004., 7.

¹⁵⁸ *Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017. gadam*. 2012. Iegūts no: http://www.lm.gov.lv/upload/aktualitates/gvp_pamat.pdf [sk. 03.03.2014.].

¹⁵⁹ *Bērnu, jaunatnes un ģimenes pamatnostādnes 2021.–2027. gadam*. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/313037-par-nozaru-politiku-pamatnostadnem-2021-2027-gada-planosanas-periodam> [sk. 08.04.2021.].

Kā liecina Eiropas prakse,¹⁶⁰ kā arī Satversmes tiesas paustās atziņas,¹⁶¹ tad “ģimenes dzīve” var pastāvēt arī partnerattiecībās, tādēļ būtiski ir neregistrēto partneru tiesisko atbildību injicēt nacionālajās tiesību normās, atzīstot ģimenes institūtu kā vērtību tās tradicionālā izpratnē, nediskriminējot ģimenes institūtu, kas veidots ārpuslaulības savienībā, proti, partnerattiecībās.

Līdz šim partnerattiecību drošība tiek aplūkota duāli, respektīvi, primārais aspekts prevalē pār subjektīvo paļaušanos uz partneri un partnera atbalstu, kur laulības reģistrēšanas fakts nespēlē būtisku lomu. Sekundārais aspekts prevalē pār valsts sniegto aizsardzības formu, proti, automātiskas paternitātes noteikšana, aizbildniecības tiesības un pienākums apgādāt bērnu, mantošanas tiesības, mantisko konfliktu risināšana u. c.

Vēl viens no aktuālajiem jautājumiem ir demogrāfijas situācijas uzlabošana, tādējādi Latvijas Pārresoru koordinācijas centra veiktajā pētījumā “Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpētes veikšana”¹⁶² tiek atzīts, ka tautas ataudzi būtiski ietekmē partnerattiecību stabilitāte, kas nodrošina drošības un atbalsta izjūtu attiecībās. Pēc autores domām, šāda veida stabilitāte netiek sasniegta ne partnerattiecībās, jo, no likuma viedokļa, šāda savienība netiek tiesiski pasargāta un atzīta, ne arī ģimenēs, kurās ir noslēgta laulība, jo statistikas dati liecina, ka šķirto laulību īpatsvars Latvijā ir viens no lielākajiem Eiropas Savienībā. Rezumējot autore secina, ka sabiedrībai kopumā nepieciešama ekonomiskā un sociālā stabilitāte, jo partnerattiecībās esošās personas nepieciešams pasargāt, radot tiesisko instrumentu partnerattiecību atzīšanai.

Mūsdienu pasaulē ietekme uz partnerattiecībām un homofobiju ir kristietībai. Dzejniece Anna Auziņa norāda, ka ““kristīgās” vērtības tiek izmantotas kā izkārtne politiskajās cīņās par varu. [...] vai un kādēļ tieši kristietība, kas taču tik lielā mērā koncentrējas uz vājāko un vājāko aizsardzību, realitātē ir veicinājusi homofobiju Rietumu sabiedrībā? No kurienes nāk kristietībai raksturīgā ideja, ka homoseksuālas attiecības uzskatāmas par grēcīgām?”¹⁶³ Tieši kristietība jau kopš pirmajiem gadsimtiem nosodījusi homofobiju. Mūsdienās kristietībā homoseksualitāti vairs neuzskata par ļaunprātīgu izvirtību, bet kā par garīgu slimību. “21. gs. sākumā lielākā daļa kristīgo baznīcu uzskata, ka homoseksuāla identitāte ir ievainota identitāte un attiecīgi tā ir vai nu paciešama kā pārbaudījums, vai dziedināma.”¹⁶⁴ Homoseksualitāte kā identitāte Rietumu kultūrā tiek skatīta salīdzinoši nesen. Mišels Fuko grāmatā “Seksualitātes

¹⁶⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2008. gada 22. maija spriedums lietā *Petro pret Bulgāriju*. Iegūts no: <http://echr.ketse.com/doc/15197.02-en-20080522/view/> [sk. 20.01.2014.].

¹⁶¹ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2004. gada 14. janvāra spriedums lietā Nr. 2003-19-0113. *Par Civilprocesa likuma 82. panta piektās daļas un 453. panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 92. pantam*. Iegūts no: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2003-04-01_Spriedums.pdf [sk. 29.09.2016.].

¹⁶² SIA “Projektu un kvalitātes vadība”. *Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēte*. Gala ziņojums. *Valsts kanceleja*, 2013., 128. Iegūts no: <http://petijumi.mk.gov.lv/node/2675> [sk. 03.03.2014.].

¹⁶³ Auziņa, A. *Geji un kristietība 2015*. 2015. Rīga: interneta žurnāls “Satori”, rakstu krājums, 73–74.

¹⁶⁴ Turpat.

vēsture” izvirza hipotēzi, ka “homoseksuālists” kā cilvēka tips vai “suga” ir radīts diskursīvi un tikai 19. gadsimtā.¹⁶⁵ Ja agrākajos laikmetos uzmanība tika pievērsta darbībai kā tādai, proti, viendzimuma dzimumsakariem, tad mūsdienās runa ir par personas seksuālo būtību. A. Auziņa norāda, ka “vārds “homofobija” pirmo reizi tiek lietots 1972. gadā Džordža Veinberga grāmatā “Society and the Healthy Homosexual”¹⁶⁶, burtiski tas nozīmē šausminošas bailes nonākt tuvā saskarsmē ar homoseksuālu personu, taču tas tiek attiecināts uz veselu kopumu daudz senāku parādību, kurām raksturīga noliedzīga attieksme un vardarbīgas izpausmes pret jebko, kas saistīts ar homoseksuālo. Parasti tiek pieņemts, ka homofobisku izturēšanos ir lielā mērā veicinājusi kristīgā Baznīca”.¹⁶⁷

Žurnālists Kārlis Streips uzskata, ka “institucionālā homofobija Latvijā vispirms saistāma ar baznīcu. Homofobiska ir Jāņa Vanaga evaņģēliski luteriskā baznīca, kura noteikusi, ka LGBT cilvēki nedrīkst iet pie dievgalda [..]. Homofobija būtībā ir aizspriedumainu cilvēku pēdējais patvērums. Rasisms, antisemitisms, seksisms – pastāv arī šāda veida aizspriedumi, bet ne jau publiski, drīzāk tas ir anonīmos interneta komentāros sociālajos tīklos”.¹⁶⁸

Eiropas Parlamenta rezolūcija par homofobiju Eiropā nosaka, ka homofobiju var definēt kā neizprotamas bailes un nepatiku pret homoseksuālismu un homoseksuāliem cilvēkiem – lesbietēm, gejiem, biseksuālām personām un transpersonām (LGBT) –, kuru pamatā ir aizspriedumi, kas līdzīgi rasismam, ksenofobijai, antisemitismam un seksismam.¹⁶⁹ Latvija šai rezolūcijai pievienojusies 2006. gadā, uzņemoties saistības, proti, nodrošināt aizsardzību LGBT personām pret homofobiska naida pilniem izteikumiem un vardarbību un nodrošināt viena dzimuma partneriem tādu pašu cieņu un aizsardzību kā pārējai sabiedrības daļai. 2013. gadā pāvests Francisks sacījis: “Ja cilvēks ir gejs un meklē Dievu, tad kas es esmu, lai viņu nosodītu?” Pāvests norādīja uz Katoļu baznīcas mācību, sakot, ka homoseksuāls akts ir grēks, bet homoseksuāla orientācija nav.¹⁷⁰ 2014. gada 2. decembra Latvijas Televīzijas raidījumā “1:1” mācītājs Juris Rubenis jautājumā par homoseksuālu pāru attiecību legalizēšanu teica, ka jārespektē kopējais sabiedrības attīstības ātrums – sabiedrību nevar piespiest attīstīties ātrāk, nekā tā ir spējīga.

¹⁶⁵ Fuko, M. 2000. *Seksualitātes vēsture. I sējums, Zinātgrība*. Rīga: Zvaigzne ABC.

¹⁶⁶ Clink, K. GLBTQ: An Encyclopedia of Gay, Lesbian, Bisexual, Transgender and Queer Culture. *Reference Reviews*, Vol. 27 No. 6. P.p. 21-22. DOI: <https://doi.org/10.1108/RR-03-2013-0055>

¹⁶⁷ Auziņa, A. 2012. Geji un kristietība. *Rīga: interneta žurnāls “Satori”*. Iegūts no: http://satori.lv/raksts/4457/Anna_Auzina/Geji_un_kristietiba#_ftn1[sk. 31.07.2015.].

¹⁶⁸ Streips, K. 2012. Homofobija Latvijā. *Rīga: žurnāls “IR”*. Iegūts no: <http://www.irir.lv/2012/6/1/homofobija-latvija> [sk. 05.08.2015.].

¹⁶⁹ Eiropas Parlaments. Rezolūcija Nr. P6_TA(2006)0018. *Eiropas Parlamenta rezolūcija par homofobiju Eiropā, pieņemts 18.01.2006*. Iegūts no: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2006-0018&language=LV&ring=P6-RC-2006-0025> [sk. 05.08.2015.].

¹⁷⁰ Pāvests aicina nenosodīt gejus. 2013. *Interneta portāls delfi.lv*. Iegūts no: <http://www.delfi.lv/news/world/other/pavests-aicina-nenosodit-gejus.d?id=43520003#ixzz3hwwkiwkPt> [sk. 06.06.2014.].

Aplūkojot Spānijas un Latvijas valstu konstitūcijas, abām valstīm ir valsts un Baznīcas šķirtība, tomēr tā izteikta ar atšķirīgu kategoriskumu. Piemēram, Latvijas Republikas Satversmes 99. panta dispozīcija noteic, ka “Baznīca ir atdalīta no valsts”, savukārt Spānijas Konstitūcijas 16. panta dispozīcija noteic, ka “neviens no baznīcām nav valsts baznīca”. Pēc autores domām, Latvijas valdībā centrālo lomu spēlē reliģiskās neitralitātes (*religious neutrality, aconfessionalidad*) princips. Šķiet, diskutabls būtu jautājums par klauzulu atdalīšanu, proti, pāriet uz reliģiskās neitralitātes klauzulu, ka “neviens no baznīcām nav valsts baznīca”, tādējādi grozot Latvijas Republikas Satversmes 99. pantu. Svarīgi ir izprast, vai baznīcā noslēgtā laulība ir atšķirīga no dzimtsarakstu nodaļās noslēgtās laulības. Vēsturiski aplūkojot, valsts vara bija baznīcai, līdz ar to tai piederēja likumdevēja un izpildvara. Laika gaitā baznīcas ietekme valsts pārvaldīšanā ir mazinājusies, tādējādi valsts vara ir atdalījusies no baznīcas, bet paražu tiesības ir palikušas, tai skaitā laulību slēgšana.

“Viendzimuma laulību” institūts joprojām ir pretrunā ar kristietības dogmatiku un tradīcijām. Piemēram, Ukrainas Grieķu katoļu baznīcas Svētā sinode raksta, ka tas būs vēl viens trieciens ģimenes institūtam un demogrāfijai, kā arī novedīs pie nācīgas genocīda.¹⁷¹ Viendzimuma laulību noliegšana ir raksturīga valstīs, kur dominē reliģija.

Šajā jautājumā jānorāda arī uz pareizticīgo Baznīcas attieksmi pret “civilu laulību”, t. i., to ļoti skaidri izteica Maskavas un visas Krievijas Patriarhs Aleksijs II: “Liela problēma ir masveida kopdzīves izplatīšanās bez laulības un tādējādi bez jebkādas atbildības vienam pret otru, pret bērniem, kuru dzimšana parasti nav gaidāma, un gandrīz nekad tāda “laulība” nav spēcīga. Vienmēr ir jāskaidro, kāpēc šādas “laulības” nevar uzskatīt par laulībām vispār, bet tiek uzskatītas par netiklu kopdzīvi. Un tajā pašā laikā mums ir jāliecina par kristīgo laulības jēgu un tradīcijām, kas dod cilvēkam laimi un esamības pilnību. Mums arī ir nepieciešams stingri nepieļaut atšķaidītu jēdzienu par ģimeni, kura var būt tikai likumīgi savienota starp vīrieti un sievieti, kuriem ir pienācīgi dzīves apstākļi bērnu audzināšanai.”¹⁷² Līdzīgs uzskats tiek pausts arī citās reliģiskajās konfesijās.

Nozīmīgi, ka anglokatoļi, tāpat kā citi klasiskie tradicionālie kristieši, šādas pseidolaulības neatzīst. Citviet “salaulāti” viendzimuma pāri netiek uzņemti anglokatoļu draudzes locekļu skaitā, kā arī šīs personas nevar kalpot anglokatoļu baznīcas amatos. Apmeklēt dievkalpojumus šīm personām nav liegts, priesteris šādas personas var pieņemt pie grēksūdzes vai pastorālās pārrunās, taču pie citiem sakramentiem šīs personas nepieļauj, kamēr

¹⁷¹ Sheikis, S. 2014. *Invasion of LGBT Lecture*, 54. slaidis. Iegūts no: www.rod.lv/presentations/sodomia_lv/sodomia_lv.ppt [sk. 15.07.2015.].

¹⁷² Priesteris Dionisijs Svečnikovs. *Par “civilu laulību”*. Iegūts no: http://biblos.lv/par_civillaulibu.html [sk. 15.11.2013.].

nenotiek nožēla un netiek izbeigta dzīve grēkā.¹⁷³ Baznīca pauž nostāju, ka Dievs neatraida grēcinieku, taču nepieņem grēku.

Vēl specifiskākā gadījumā, kad persona ir transseksuālis (veicis dzimuma maiņas operāciju), netiek pieņemta pie grēksūdzes. Pastāv iespēja, ka šāda persona var tikt pieņemta uz pastorālām pārrunām, ja priesteris to uzskata par iespējamu (transseksuāla persona atšķirībā no homoseksuāla jau ir faktiski neatgriezeniski atteikusies no Dieva vadības savā dzīvē neatkarīgi no tā, vai savā iepriekšējā dzimuma ķermenī un identitātē šī persona tikusi kristīta vai ne).¹⁷⁴ Baznīcas neatzīst dzimuma maiņu, skaidrojot, ka Dievs ir radījis cilvēku ar konkrētu dzimumu.

Cilvēki ir radīti gan vīriešu dzimuma, gan sieviešu dzimuma, attiecīgi arī Dieva kalpotājiem nav svešas dabas vajadzības, un tamdēļ tiek ieteikta oficiāli nokārtota ģimenes dzīve baznīcas svētītā laulībā. Anglokatoļu ordinētie kalpotāji var dibināt ģimenes un paši audzināt savus bērnus. Celibātam jēga ir tad, ja baznīcas kalpotājs patiešām nododas vienīgi kalpošanai Dievam. Ordinēts kalpotājs, kurš patiesi dzīvo celibātā, nav svētāks par tādu priesteri, kurš dzīvo legālu pilnvērtīgu ģimenes dzīvi.

Tradicionālās ģimenes institūts savu primāro pozīciju iesakņojis jau garīgajā dimensijā un līdz šim arī dominē Latvijas ģimenes politikas centrā, kas atbalsta laulību kā vienīgo un ideālo ģimenes modeli.¹⁷⁵ Par neregistrētajām partnerattiecībām bez laulības noslēgšanas pastāv šāds viedoklis: “Latvijas iedzīvotāji, kā arī partneri uzskata tās par pieņemamām, kas kopumā liecina par partnerattiecību atbalstu no Latvijas sabiedrības puses.”¹⁷⁶

Tomēr šī lojālā attieksme primāri izpaužas partnerattiecībās, kas ir starp pretēja dzimuma partneriem, un ir atturīga, kas skar attieksmi pret viendzimuma attiecību legalizēšanu nacionālajās tiesību normās. Ir valstis, piemēram, Nīderlande, kur iedzīvotāji viendzimuma attiecības uzskata par pieņemamām un likumdevējs neregistrēto partnerattiecību tiesiskajam regulējumam pakļauj gan atšķirīga dzimuma pārus, gan viena dzimuma pārus vai arī “tiesisko regulējumu piemēro attiecībā uz jebkādu dzimumu kombināciju”.¹⁷⁷ LTV raidījumā “1:1” Romas Katoļu baznīcas Rīgas arhibīskaps metropolīts Zbigņevs Stankevičs pauda viedokli, ka viendzimuma pāru tiesiskās attiecības būtu regulējamas kā civilo saistību institūts, kas darbotos kā līgums starp personām, kas dzīvo zem viena jumta, un attiektos arī uz citiem gadījumiem,

¹⁷³ Laulības sakraments. Iegūts no: <http://www.amen.lv/AKB%20SAKR%20LAULIBA.pdf> [sk. 15.11.2013.].

¹⁷⁴ Turpat.

¹⁷⁵ Putniņa, A., Zīverte, L. 2008. “Neredzamās” viena dzimuma partneru ģimenes Latvijā. Tiešsaites raksts. Rīga: [B.i.]. Iegūts no: <http://politika.lv/article/neredzamas-viena-dzimuma-partneru-ģimenes-latvija> [sk. aplūkots 15.11.2013.].

¹⁷⁶ Jarkina, V., Unbedehte, A. *Daži aspekti par partnerattiecībām Latvijā un ārvalstīs*. Iegūts no: <http://www.juristavards.lv/?menu=DOC&id=200766> [sk. 15.11.2013.].

¹⁷⁷ Turpat.

kad vienā māsasaimniecībā dzīvo cilvēki, kuri nav laulāti.¹⁷⁸ Nesaistot viendzimuma attiecības ar ģimenes institūtu.

Secinājumi:

1. Konkrētu valsts nostāju attiecībā uz neregistrēto partnerattiecību subjektu dzimuma kritērijiem ietekmē sabiedrībā pastāvošās attieksmes, t. i., aizspriedumi, un stereotipi pret viendzimuma attiecībām. Arī pret ārpuslaulības pretēja dzimuma attiecībām, kuru primāro ietekmi nosaka reliģiskā piederība un paražas. Lielā mērā to nosaka sabiedrības daļēja neizpratne un bailes, kā arī nepatika pret homoseksuālismu un homoseksuāliem cilvēkiem – lesbietēm.
2. Autores ieskatā reliģiskie uzskati ir daudz kategoriskāki pret partnerattiecību legalizēšanu un transformēšanu, nekā tiesiskie un politiskie uzskati.
3. Savukārt valsts var īpašu uzmanību pievērst tieši bērniem, vienalga, vai tie dzimuši laulībā vai partnerattiecībās. Nepieciešams ģimenēm ar bērniem draudzīgas sabiedrības izveide, kas veicinātu bērnu un jaunatnes labklājību, veselīgu attīstību un vienlīdzīgas iespējas, kā arī nodrošinātu, lai valsts politika būtu izsvērta, pēctecīga un visaptveroša bērnu un ģimenes labklājības, jaunatnes, veselības un tiesību aizsardzības jomā. Bērnu, jaunatnes un ģimenes pamatnostādņēs 2021.–2027. gadam tiek uzsvērts, ka pamatnostādņu virsmērķis ir nabadzības risku un sociālās atstumtības mazināšana ģimenēm ar bērniem. Savukārt izvirzītā virsmērķa pakārtotie apakšmērķi ir vērsti uz ģimenēm ar bērniem draudzīgas sabiedrības izveidi, kas veicina bērnu un jaunatnes labklājību, veselīgu attīstību un vienlīdzīgas iespējas, kā arī nodrošina, lai valsts politika būtu izsvērta, pēctecīga un visaptveroša bērnu un ģimenes labklājības, jaunatnes, veselības un tiesību aizsardzības jomā.

Autore secina, ka Latvijas sabiedrība ir lojāla un atbalstošāka attieksme ir pretēja dzimuma partnerattiecību tiesību atzīšanai nacionālajā tiesību sistēmā, savukārt pret viendzimuma attiecību ieviešanu vērojama atturīgāka attieksme.

2.2. Partnerattiecību raksturojošie kritēriji

Vairāku valstu (piemēram, Nīderlandes, Ungārijas u. c.) normatīvajos aktos nav partnerattiecību definīcijas, bet ir noteikti vairāki kritēriji, kas ļauj noteikt partnerattiecību pastāvēšanas faktu, kā arī, pastāvot noteiktam kritēriju kopumam, šāda savienība tiek atzīta par

¹⁷⁸ Latvijas sabiedriskie mediji. *LTV raidījums "1:1" (viens pret vienu)*. Gundars Rēders: Zbigņevs Stankevičs. 27.10.2020. Iegūts no: <https://ltv.lsm.lv/lv/raksts/27.10.2020-11-gundars-reders-zbignevs-stankevics.id200557> [sk. 04.11.2021.].

partnerattiecībām: partneri ir atšķirīga dzimuma, kas apliecina, ka prevalē tāda veida partnerattiecības, kas nepastāv starp viena dzimuma personām.

- 1) attiecības ilgušas kādu noteiktu (ilgstošu) laika posmu, tām ir pastāvīgs raksturs. “Par ilgstošu laiku uzskatāms tāds laiks, kas ildzis tik ilgi, kas ļauj saskatīt līdzību ar laulāto attiecībām.”¹⁷⁹ Pēc darba autores domām, nav viennozīmīgi interpretējams minimālais partnerattiecību ilgums;
- 2) partneriem ir kopīgs bērns;
- 3) neviens no partneriem nesastāv laulībā;
- 4) partneri ir sasnieguši minimālo vecumu, kas nepieciešams laulības noslēgšanai;
- 5) nepastāv citi šķēršļi, kas liegtu partneriem eventuāli noslēgt laulību.

Darba autore uzskata, ka primārais iemesls faktiskās kopdzīves tiesiskā regulējuma ieviešanai ir balstīts uz personu vēlmi pēc stabilitātes. Attiecību stabilitātes pamatā ir attiecību noturīgums jeb attiecību ilgums.

Partnerattiecību ilguma kritērijs ir viens no izplatītākajiem kritērijiem, lai noteiktu un atzītu partnerattiecības. Vairākumā valstu ir noteikts konkrēts šādu attiecību minimālais ilgums, kas parasti svārstās no viena līdz pat pieciem gadiem. Piemēram, Norvēģijas likumdevējs ir noteicis, ka neregistrēto partnerattiecību tiesisko regulējumu piemēro attiecībā uz personām, kuras dzīvo kopā vismaz divus gadus.

Slovēnijas nacionālās tiesību normas reglamentē, ka ārpuslaulības savienībai ir “jāpastāv ilgāku laiku”, tādējādi atstājot tiesas kompetencē brīvi izvērtēt katru gadījumu individuāli, neaprobežojoties ar konkrētu attiecību ilguma periodu. Savukārt Francijas nacionālās tiesību normas noteic, ka par neregistrētajām partnerattiecībām atzīstamas tikai tās *de facto* savienības attiecības, kurām ir stabils un ilgstošs raksturs, nenosakot konkrētu partnerattiecību pastāvēšanas periodu.

Pētījums “Latvijas ģimenes paaudzēs 2018” norāda, ka Latvijā neregistrētas kopdzīves ilgums variē no dažiem mēnešiem līdz vairākiem desmitiem gadu, taču visbiežāk tas paliek viena gada robežās (65 %). Vēl piektdaļai respondentu attiecību formālais statuss mainījies 2–3 gadu periodā, pārējiem 15 % respondentu bijusi vidēji astoņu gadu kopdzīves pieredze pirms oficiālas attiecību reģistrācijas. Vidējais kopdzīves ilgums pirms attiecību reģistrācijas laika gaitā ir palielinājies, sākot ar laika posmu no četriem mēnešiem pirms laulības pirms 1980. gada līdz gandrīz četriem gadiem pirms laulībām, kas reģistrētas laikā no 2010. līdz 2018. gadam. Taču liels iedzīvotāju īpatsvars – 29 % no tiem, kas dzīvo ar partneri, un 16 % no visiem respondentiem – dzīvo neregistrētās partnerattiecībās. Divas piektdaļas no šiem

¹⁷⁹ Geč-Korošec, M., Kraljič, S. *The influence of validity established cohabitation on legal relations between cohabitants in Slovene law, The international survey of family law*, [b.i.], United Kingdom, 385.

respondentiem dzīvo neregistrētā kopdzīvē ilgāk par 10 gadiem, viena ceturtdaļa – vairāk nekā 15 gadus, bet 10 % pāru dzīvo kopā jau vidēji 28 gadus.

Pētījuma “Latvijas ģimenes paaudzēs 2018” aptaujas rezultāti ļauj secināt, ka sievietes ir iniciējušas lielāko daļu attiecību pārtraukšanas – 49 % gadījumu, salīdzinot ar 11 % gadījumu, kur attiecības pārtrauca vīrieši, un 39 % gadījumu šķiršanos rosinājuši abi partneri kopā. Šķiršanās retāk novērojamas lauku teritorijās dzīvojošo respondentu vidū (22 % laulību un 37 % neregistrēto kopdzīves gadījumu), salīdzinot ar pilsētas iedzīvotājiem (attiecīgi 28 % un 46 %). Ņemot vērā vīriešu vidējo dzīves ilgumu, 12 % sieviešu atrašanās līmenis ir nozīmīgi augstāks nekā vīriešu, jo īpaši lauku rajonos. Sievietēm vidēji 4,5 reizes biežāk nekā vīriešiem partnerattiecības beidzas līdz ar partnera nāvi.¹⁸⁰

Respektīvi, neregistrētu partnerattiecību statusa noteikšana, pamatojoties uz pastāvēšanas ilguma kritēriju, ir konkrētās valsts tiesas ziņā. Izlemjot jautājumu par partnerattiecību ilgumu, tiesai jāizvērtē arī attiecību līdzība ar laulāto attiecībām. Šajā gadījumā būtu jāvadās pēc laulāto attiecību tiesiskajiem kritērijiem. “Tiesu praksē ir ticis uzsvērts, ka partnerattiecībām ir jābūt nepārtrauktām un stabilām.”¹⁸¹ Pēc darba autores domām, ir nepieciešams noteikt attiecību minimālo laika posmu, turklāt svarīgi ir konstatēt, ka attiecībām ir pastāvīgs raksturs.

Bērna esamībai attiecībās ir būtiska nozīme, jo primārā problēma partnerattiecību statusa noteikšanā ir partnerattiecību pastāvēšanas fakta konstatēšana. Piemēram: “Atsevišķos gadījumos laiks, kas nepieciešams, lai konstatētu ārpuslaulības savienības ilgumu, var tikt samazināts, ja personām ir kopīgs bērns. Prasība konstatēt vēl papildu kritērijus šķiet tikai pašsaprotama, jo ir iespējami gadījumi, kad vīrietis ar sievieti var dzīvot kopā, nepastāvot vēlmei veidot laulībai līdzīgas attiecības, vai arī attiecībām ir periodiskuma raksturs.”¹⁸² Pēc darba autores domām, partnerattiecībām nevar izvirzīt tikai noteiktu laika periodu vai arī tikai bērna esamību, lai partnerattiecības tiktu atzītas. Bērns var rasties arī gadījuma sakarā. Autore uzskata, ka bērns var būt kā kritērijs, ar kuru varētu samazināt laiku neregistrēto partnerattiecību konstatēšanai. Piemēram, Norvēģijā tiesību normas reglamentē iespēju atzīt vīrieša un sievietes attiecības par neregistrētajām partnerattiecībām, ja tiem ir kopīgs bērns vai viņi gaida bērnu. Primārais ir bērna esamības fakts, savukārt sekundāri nozīmīga ir partneru attiecību nepārtrauktība un stabilitāte. “Personas, kam ir kopīgs bērns, var kādu laiku dzīvot šķirti. Tomēr bērns uzliek papildu atbildību ne tikai vecākiem, bet arī valstij, nosakot bērnam papildu

¹⁸⁰ *Latvijas ģimenes paaudzēs 2018*. Iegūts no: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/Latvijas-ģimenes-paaudzes-2018.pdf [sk. 11.03.2021.].

¹⁸¹ Zvērinātu advokātu birojs “Eversheds Bitāns”. 2008. Juridiskais pētījums. *Par vīrieša un sievietes neregistrētu partnerattiecību tiesisko regulējumu Eiropā un Latvijā*. Tieslietu ministrija, 8. Iegūts no: <https://www.tm.gov.lv/lv/petijumi>. [sk. 06.01.2022.].

¹⁸² Turpat.

aizsardzību.” Kā jau darba autore minēja, nav mazsvarīgs arī kritērijs par neregistrētajās partnerattiecībās esošu personu “brīvības” statusu. “Praksē valda vienprātība, ka ārpuslaulības savienībai ir jābūt pakļautai ekskluzivitātes noteikumam, lai varētu iestāties partnerattiecībām piemērojamās juridiskās sekas. Proti, ārpuslaulības savienības regulējumam var pakļaut tikai personas, kuras neatrodas laulībā vai citā ārpuslaulības savienībā.”¹⁸³

Pēc darba autores domām, šī kritērija piemērošana būtiski ierobežo personas, kas faktiski atrodas partnerattiecībās, tiesības. Pirmkārt, ja partnerattiecību institūts nav pielīdzināms laulībām, tas nerada ekvivalentas sekas, t. i., tiesības un pienākumus. Otrkārt, laulības šķiršanas process var prasīt samērā ilgu laika periodu, bet persona faktiski sastāv kopdzīvē ar citu personu. Attiecībā uz neregistrēto partnerattiecību interpretēšanu šim kritērijam vairāk ir formāls raksturs, jo personai, kuras laulība nav šķirta, neaizliedz faktiski sastāvēt partnerattiecībās ar visām no tām izrietošajām sekām. Kā piemēru darba autore vēlas minēt Franciju, kur iespējams konstatēt ārpuslaulības savienības pastāvēšanu arī gadījumos, kad viens no partneriem vai abi ir laulāti ar trešajām personām.

Darba autore uzskata, ja pastāv iepriekš minētais apstākļu kopums, tad partnerattiecību pastāvēšanas ilgums jānosaka kā sekundārs kritērijs. Piemēram, ja personas, uzsākot kopdzīvi, jau gaida pēcnācēju, būtu nepieciešams atzīt partnerattiecības jau ar bērna piedzimšanas brīdi, neiestājoties minimālajam attiecību ilgumam.

Arī vecuma kritērijam ir būtiska nozīme partnerattiecībās. Attiecībā uz vecuma kritērijiem, pēc kuriem tiek konstatētas neregistrētas partnerattiecības, tajās valstīs, kur partnerattiecības ir ieguvušas tiesisko statusu, reglamentē minimālo vecumu, ar kuru persona var šīs attiecības uzsākt. Piemēram, “Horvātijā, Norvēģijā personai jābūt sasniegušai 18 gadu”, bet “Portugālē kā minimālais vecums ir noteikti 16 gadi”. 1994. gada 12. oktobra Igaunijas Republikas Ģimenes likuma 3. panta otrā daļa nosaka, ka nepilngadīgajam jābūt vismaz 15 gadu vecam un vecākam vai aizbildnim jānodod piekrišana, lai noslēgtu laulību. Savukārt, ja piekrišana netiek dota, tad tiesa var dot atļauju salaulāties nepilngadīgajam, ja laulības noslēgšana atbilst nepilngadīgā interesēm. 1995. gada 8. decembra Krievijas Federācijas Ģimenes kodeksa 13. panta otrajā daļā norādīts, ka pamatoti iemeslu dēļ var atļaut laulāties jaunākiem par 16 gadiem.

Pamatojoties uz to, ka Latvijā nepastāv partnerattiecību tiesiskais regulējums, pastāv vecuma ierobežojums stāties laulībā pirms 18 gadu sasniegšanas, ko nosaka Civillikuma 32. un 33. panta dispozīcija. Izņēmuma gadījumā laulībā var stāties persona, kas sasniegusi 16 gadu

¹⁸³ Zvērinātu advokātu birojs “Eversheds Bitāns”. 2008. Juridiskais pētījums. *Par vīrieša un sievietes neregistrētu partnerattiecību tiesisko regulējumu Eiropā un Latvijā*. Tieslietu ministrija, 10. Iegūts no: <https://www.tm.gov.lv/lv/petijumi>. [sk. 06.01.2022.].

vecumu, tomēr šādai rīcībai ir nepieciešama vecāku, aizbildņu vai bāriņtiesas piekrišana. Ierobežojuma mērķis ir leģitimēt stāties laulībā personai, kura ir pilngadīga un tātad rīcībspējīga – “persona, kura spēj veikt patstāvīgi nozīmīgas darbības un uzņemties atbildību par to sekām”. Minēto apsvērumu dēļ darba autore uzskata par pozitīvu partnerattiecību noteikšanas kritēriju ar vecuma ierobežojumu. Apmierinātība ar pāra attiecībām tiek raksturota kā attiecību kvalitāti raksturojošs jēdziens, kur būtiska nozīme ir tādām faktoram kā savstarpēja pielāgošanās. Savstarpēja pielāgošanās ir spēja pieņemt vienam otru, spēja pielāgoties otra vēlmēm un uzskatiem, spēja vienoties par kopīgu un savstarpēji pieņemamu dzīves modeli. Lai persona būtu spējīga izvērtēt vajadzību pēc attiecībām, ir nepieciešams uzkrāt zināmu dzīves pieredzi, tāpēc partnerattiecību vecuma ierobežojums būtu nosakāms 18 gadi.

Ir valstis, kas piemēro dažādu partnerattiecību regulējumu, nosakot, ka partnerattiecības iespējamās starp pretējā dzimuma pāriem, viendzimuma pāriem, kā arī regulējumā ietverot abus iepriekš minētos kopā.

Valstu prakse ir dažāda attiecībā uz partnerattiecību reģistrāciju un to atzīšanu. Ir sastopami trīs modeļi:

- 1) pretēja dzimuma un viendzimuma pāru reģistrācija;
- 2) tikai pretēja dzimuma reģistrācija;
- 3) tikai viendzimuma pāru reģistrācija.

Latvijā nav noteikta partnerattiecību reģistrācija, tādēļ tiesību akti šobrīd nepiešķir tiesības personām – mantošanas tiesības, īres tiesības, nodokļu tiesības, pacientu tiesības, sociālās tiesības, tiesības kriminālprocesā. Tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību Latvijas nacionālo tiesu spriedumos ir analizētas minimāli, tiesu prakse šajā jautājumā līdz šim ir tikai fragmentāra, un stabilas judikatūras attiecībā uz privāto dzīvi tiesu nolēmumos vēl nav izkristalizējušās. Latvijā PSRS pastāvēšanas laikā par abpusēji brīvprātīgām homoseksuālām attiecībām tika piespriests cietumsods, šis laiks bija pietiekams, lai nostiprinātu cilvēkos uzskatu, ka homoseksuālu sodīšana ir pašsaprotama. Savukārt Zviedrija, kas bija ārpus PSRS, 20. gadsimta otrajā pusē bija viena no pirmajām valstīm, kas nacionālā līmenī ieviesa partnerattiecību tiesisko regulējumu.

Zviedrija pieņēma “Neregistrētās partnerattiecībās esošu personu (kopīgas mājsaimniecības) likumu” (*Cohabitees (Jain Homes) Act*). Tādējādi ieviešot regulējumu, kas noteica rīcību ar neregistrētās partnerattiecībās esošu personu kopīgo mājokli un kopīgas mājsaimniecības mantām partneru šķiršanās gadījumā. Jau no tiesību akta nosaukuma ir skaidrs, ka pieņemtā tiesību norma regulē attiecības, kas izriet no neregistrētās partnerattiecībās esoša kopīpašuma, par ko tiek uzskatīts partneru kopīgais mājoklis un mājsaimniecības manta. Respektīvi, likums nosaka kārtību, kādā ir dalāms partneru kopdzīves laikā kopīgi iegūtais

īpašums, partnerattiecībām izirstot, kā arī likums reglamentē partneru saistību mantisko režīmu. Pirmais šāda veida tiesību akts regulē tikai partneru mantiskās attiecības, kas savukārt nerisina partneru nemantisko tiesību būtiskākās problēmas, piemēram, tiesiskā regulējuma neesamība neļauj partneriem kopīgi adoptēt bērnu un partneri netiek uzskatīti par likumiskajiem mantiniekiem, kā arī tiem nav tiesību uz kopīgu uzvārdu. Pēc darba autores domām, šāds tiesību ierobežojums ir samērīgs, kā arī laulības institūts prevalē pār partnerattiecībām, tādējādi personām ir izvēles iespēja, vai noslēgt laulību, kas nodrošina lielāku juridisko stabilitāti, vai dzīvot partnerattiecībās.

Kā nākamā ES dalībvalsts, kas akceptēja partnerattiecību institūtu nacionālajās tiesību normās, bija Norvēģija, kura 1991. gadā pieņēma likumu "Par kopīgu mājsaimniecību" (*The Act Relating to the Joint Residence and Household when a Household Community Ceases to Exist, of 4 July 1991 No. 45*). Tas ir spēkā arī pašlaik un ir vienīgais speciālais tiesību akts Norvēģijā, kas regulē partnerattiecības. Likuma mērķis ir noteikt partneru tiesības uz kopīgu mājokli un kopīgām mājsaimniecības mantām, kad kopdzīve beidz pastāvēt. Turklāt Zviedrija 1987. gadā bija pirmā valsts, kas ieviesa un vēlāk grozīja Likumu par neprecēta pāra kopīgu mājvietu (*Act on the joint dwelling of an unmarried couple*), kurš atzina viendzimuma attiecības.

Likums "Par reģistrētām partnerattiecībām" zaudēja spēku 2009. gada aprīlī, taču tad viendzimuma pāri ieguva tiesības noslēgt laulību. Papildus tam ir vēl tiesisks regulējums neregistrētām attiecībām, kas izriet no 2003. gada likuma "Par kopdzīvi" (*Sambolag*). Kopdzīves partneru likums attiecas uz divām viendzimuma vai pretēju dzimumu neprecētām personām, kas pastāvīgi dzīvo kopā partnerattiecībās un kam ir kopīga mājsaimniecība. Likuma mērķis ir pasargāt finansiāli vājāko personu. Pēc kopdzīves izbeigšanas viena gada laikā var prasīt īpašuma sadali, turklāt īpašuma apmērs, uz ko var pretendēt, ir daudz mazāks, nekā gadījumā, ja būtu noslēgta laulība. Ārpus sadales paliek īpašumi, kas domāti atpūtai, izklaidei, kā arī īpašums, kas iegūts pirms kopdzīves sākuma. Pāriem nav liegts noslēgt atsevišķu vienošanos par īpašumu sadali.

Respondentu dalījums pēc dzimuma un atkarībā no jaunu partnerattiecību formas pēc pirmo attiecību pārtraukšanas vai šķiršanās ļauj identificēt jauno attiecību veidošanas modeļu izmaiņas dažādās paaudzēs. Ja starp 1938.–1977. gadā dzimušajiem respondentiem (respondenti, kas aptaujas laikā sasnieguši 40 gadu vecumu vai ir vecāki) vīrieši nozīmīgi biežāk nekā sievietes bija uzsākuši jaunas partnerattiecības vai reģistrējuši laulību, tad starp 1978.–1997. gadā dzimušajiem (jaunāki par 40 gadiem) jau iestājas līdzsvars starp abu dzimumu pārstāvjiem, pat vairāk – sieviešu daļa, kas apprecējušās vai uzsākušas jaunas partnerattiecības pēc iepriekšējo attiecību pārtraukšanas, nedaudz pārsniedz to vīriešu

īpatsvaru, kuriem ir šāda pieredze. Lai arī šķiršanās vai partnerattiecību pārtraukšana joprojām daudziem cilvēkiem ir dramatiska pieredze, runājot par jaunas ģimenes veidošanu, pamazām izlīdzinās iepriekšējās paaudzēs pastāvošās atšķirības starp dzimumiem.

Pētījumā “Latvijas ģimenes paaudzēs 2018”, salīdzinot tendences, kā mainās šo notikumu iestāšanās vidējais vecums no 1940. līdz 1989. gadam dzimušo paaudzēm, redzams, ka laulību un pirmā bērna piedzimšanas secības maiņa abiem dzimumiem ir notikusi atšķirīgi. Vīriešiem visbūtiskāk ir samazinājies vecums, kurā ir dzimis pirmais bērns (no 27,6 līdz 26,1 gadam), bet sievietēm visbūtiskāk ir pieaudzis laulāšanās vecums (no 23,8 līdz 25,4 gadiem).¹⁸⁴ Kaut arī vidējais kopdzīves uzsākšanas vecums visu paaudžu un abu dzimumu respondentiem ir zemāks nekā pirmo laulību datums, paaudžu gaitā šī vecuma starpība ir būtiski pieaugusi, kas rāda, ka jaunākajām paaudzēm kopdzīve neregistrētās partnerattiecībās ir daudz vairāk izplatīta nekā vecākajās paaudzēs.

Secinājums:

1. Partnerattiecību noteikšanai būtu skaidri jāparedz nosacījumi tiesību aktos, lai partnerattiecības tiktu atzītas – attiecību ilgums, vecuma kritērijs. Diskutabls paliek jautājums par bērna esamību un dzimumu, jo šo kritēriju iekļaušana partnerattiecību noteikšanai diskriminētu viendzimuma pārus, kā arī neveicinātu iecietību pret gejiem un lesbietēm. Autore uzskata, ka Zviedrijā likumdevējs ir pienācīgi reaģējis uz ģimenes formas restrukturizācijas izaicinājumiem, izvēloties funkcionālu pieeju, kā pielāgot regulējumu pilsoņu vajadzībām.

Partnerattiecību noteikšanai ir nepieciešami kritēriji. Tādējādi, zinot kritērijus, pēc kuriem iespējams konstatēt partnerattiecību faktu, ir būtiski izzināt ārvalstu praksi un partnerattiecību klasifikāciju. Piemēram, socioloģijas profesori Davids Knoks (*David Knox*) un Karolīna Šahta (*Caroline Schacht*) grāmatā “*Choices in Relationships: An Introduction to Marriage and the Family*” analizē četrus partnerattiecību veidus:

- 1) “Naudas taupītāji” (*money saver*) – šāda veida partnerattiecības izriet no ekonomiskā aspekta, kam netiek paredzēts attiecību noturīgums, t. i., zūdot ekonomiskajam izdevīgumam, attiecības var beigties;
- 2) “Pensiju partneri” (*pensions partners*) – partnerattiecību veids, kas ir viens no “naudas taupītāju” kategorijas. Šāda savienība raksturīga Amerikas Savienotajās Valstīs. Respektīvi, šāda veida attiecībās dzīvo padzīvojušas personas, kuras jau ir sastāvējušas laulībā, saņem materiālu atbalstu no bijušā laulātā, bet dzīvo kopā ar

¹⁸⁴ *Latvijas ģimenes paaudzēs 2018*. Iegūts no: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/Latvijas-ģimenes-paaudzes-2018.pdf [sk. 11.03.2021.].

citu partneri. Šāda neviennozīmīga situācija balstās uz finansiālu aspektu, jo, noslēdzot jaunu laulību, tiek zaudēts materiālais atbalsts no iepriekšējā laulātā;

- 3) “Drošības apsvērumi” (*security blanket*) – partnerattiecības balstītas uz savstarpēju drošību, nevis abpusēju pievilcību, t. i., simpātijām, jūtām;
- 4) “Dumpīgie kopdzīvotāji” (*rebellious cohabitators*) – partnerattiecības, kas balstītas uz divu personu neatkarības atzīšanu, t. i., pierādīt vecākiem, ka viņi ir neatkarīgi un paši spēj pieņemt atbildīgus lēmumus.¹⁸⁵

Iepriekš minētās partnerattiecību klasifikācijas izveidotas, balstoties uz pasaulē esošām attiecību tendencēm, kas apliecina sabiedrības vajadzību veidot attiecības apstākļos, kad nepastāv tiesiskais regulējums. Partnerattiecību veidos saskatāma līdzība ar laulības institūtu, jo juridiski nav iespējams konstatēt šo personu emocionālo taisnīgumu, t. i., vai persona stājas laulībā, patiesu jūtu vadīta, vai partnera nodomos ir mantkārtība vai drošības aspekts. Piemēram, arī Latvijas Republikas Civillikuma 84. panta dispozīcija nosaka, ka laulība rada vīram un sievai pienākumu būt savstarpēji uzticīgiem, kopā dzīvot, vienam par otru gādāt un kopīgi rūpēties par ģimenes labklājību. Nereti praksē rodas situācijas, kad laulība tiek slēgta kā pierādījums pārējiem, tajā skaitā vecākiem, lai apliecinātu savu attiecību patstāvību un neatkarību no citiem.

Darba autore secina, ka partnerattiecības ir līdzvērtīgas tradicionālam ģimenes nodibināšanas veidam, t. i., laulībai, un savienība var veidoties finansiālu vai drošības apsvērumu dēļ. Savukārt no psiholoģijas aspekta partnerattiecības tiek raksturotas kā pirmslaulības izmēģinājuma fāze un neregistrētas partnerattiecības var iedalīt četros veidos:

- “Iepazīšanās partnerattiecības” (*dating cohabitation*) – pastāv tad, kad partneri pavada daudz laika kopā un galu galā nolemj kopā arī dzīvot. Piemēram, profesore Donna Vandergrifta (*Donna Vandregrift*) uzskata, ka partneri var arī nedzīvot kopā, bet partnerattiecības kā tādas pastāv un var izveidoties arī mantiskās attiecības. Tādējādi var secināt, ka šajā gadījumā neregistrētas partnerattiecības pastāv un tām var būt pastāvīgs raksturs, bet par kopdzīvi to nosaukt nevar. Arī darba autore uzskata, ka, pastāvot šāda veida partnerattiecībām, tās nevar pielīdzināt laulāto tiesībām un pienākumiem. Šāda veida partnerattiecībām piemīt neformāls kopdzīves veids, kurā partneri pavada kopīgi laiku, dalot dzīvojamo telpu. Šie partneri parasti pasīvi “ienāk” neregistrētajās partnerattiecībās, īpaši neapspriežot situāciju iepriekš;¹⁸⁶

¹⁸⁵ Knox, D., Schacht, C. 2014. *Choices in Relationships: An Introduction to Marriage and the Family*. Cengage Learning, 82–105. ISBN 10: 1305094441.

¹⁸⁶ Vandergrift, D. *Lecture materials Psy 203*, 1–16. Available: <http://www.donnavandergrift.com/powerpoints.html> [sk. 11.03.2021.].

- “Pirmslaulības partnerattiecības” (*premarital cohabitation*) – raksturojamas ar to, ka partneri pārbauda attiecības, pirms uzņemties laulības saistības. Primārais mērķis – uzsākt kopdzīvi ar nodomu pēc noteikta laika perioda reģistrēt laulību. Psihologijas profesori A. Ratus Spencers un S. Navids Jefrejs (*A. Rathus Spencer un S. Nevid Jeffrey*) pirmslaulības partnerattiecības raksturo kā “vienošanos, kurai abi partneri skaidri piekrīt un ko var uzskatīt kā “izmēģinājuma laulību” vai kā vienošanos, kurai ir cita veida praktiskie iemesli, pirms pāris spēj kļūt par oficiāli precētiem”;
- “Izmēģinājuma laulība” – ir tad, kad partneri vēlas redzēt, kāda laulība varētu būt, tiek uzskatīts, ka partneri ir mazāk pārliecināti par savām attiecībām, nekā tie, kas atrodas pirmslaulības partnerattiecībās. Pēc darba autores domām, šāda veida attiecības izveidojas tādēļ, ka partneri nespēj būt pārliecināti par savu attiecību noturīgumu;
- “Aizstājējlaulība” – ir ilgstošas attiecības starp diviem cilvēkiem, kuri nav reģistrējuši laulību. Piemēram, partneri var būt šķirti (dzīvo atsevišķi), bet juridiski atrodas laulībā ar trešajām personām. Vai arī personas bija šķīrušās un turpmāk nevēlas precēties. Vēl viens iemesls aizstājējlaulības partnerattiecībām tiek minēts, ka laulības ceremonijai nav nozīmes. Piemēram, psihologijas profesori A. Ratus Spencers un S. Navids Jefrejs (*A. Rathus Spancer un S. Nevid Jeffrey*) pauž viedokli, ka “aizstājējlaulība ir partneru vienošanās par pastāvīgu kopdzīvi, kuri nolemj, ka nekad neregistrēs laulību”. Cilvēki, kuri šķīrušies, ir visvairāk piemēroti šādam neregistrēto partnerattiecību veidam salīdzinājumā ar citiem partneriem.¹⁸⁷

Ievērojot minēto, darba autore secina, ka partnerattiecību klasifikācijas galvenā būtība palīdz noskaidrot tā leģitīmo mērķi, vai šāda veida attiecības ir pielīdzināmas laulāto attiecībām vai ne.

Autore vēlas izdalīt atsevišķi sociālos faktorus, kas veicina kopdzīves veidošanos: mājokļa jautājumu risināšana, ekonomiskā racionalitāte, emocijas. Pētījumā “Reģistrētas un neregistrētas kopdzīves ietekmējošo faktoru salīdzinoša analīze” tiek norādīts, ka “[..] ģimenes veidošana no norunas nosacījuma ir pārtapusi individuālu attiecību dinamikas nosacījumā – attiecību intensifikācija, kopdzīves uzsākšana, bērna radīšana, kur galveno lomu spēlē attiecību kvalitāte. Laulība var kļūt un arī nekļūt par šo attiecību dinamikas sastāvdaļu, bet tā netiek skatīta kā ietekmējošs faktors pašai attiecību kvalitātei. Ir grūti izdalīt vienotu faktoru kopumu,

¹⁸⁷ Rathus, S. A., Nevid, J. S. & Fichner-Rathus, L. 2005. *Human sexuality in a world of diversity (6th ed.)*. Pearson Education New Zealand, 390.

kas ved uz attiecību reģistrāciju, bet atrodamas kopīgas nianse pētījuma dalībnieku pieredzē, kas rāda, ka ir ietekmes, kas var veicināt attiecību pāraugšanu laulībā”.¹⁸⁸

Lēmums par attiecību uzsākšanu un kopdzīves veidošanu saistīts ar emocionāliem faktoriem un subjektīvu attiecību kvalitātes vērtējumu. Attiecību kvalitāti veido garīgā un seksuālā tuvība, kā arī tā saskaņotība. Nereti par attiecību sākumu tiek uzskatīta dzimumattiecību uzsākšana. Vēlme pēc cilvēka klātesamības ikdienā, bez kuras ciešas attiecības nav iespējams dibināt. Mīlestība, kas balstās uz uzticēšanos un vēlmi otram dot.

Emocionāli laulības noslēgšana ir partneru mīlestības apliecinājums vienam pret otru, bet juridiski – civiltiesisks akts. Partneriem, kuri ir izlēmuši noslēgt laulību, vismaz uz brīdi par šo savu lēmumu ir jāpadomā racionāli, apsverot, kādas juridiskas saistības uzliks šis solis, un izrunājot to ar otru partneri, vai viņi tam ir gatavi. Tiesību zinātņu studentiem jau pirmajā kursā tiek mācīts, ka “likumam nav emociju”.¹⁸⁹

Ir jāsaprot, lai arī cik stipri personas viena otru mīlētu, likums ir ar augstāku juridisko spēku, nekā savstarpējās jūtas un vēlmes. Jebkuras šaubas vai bailes no konkrētām saistībām pusēm jāizrunā, un, ja nepieciešams, jāveic attiecīgi juridiski soļi, lai laulības uzliktās saistības apmierinātu abas puses.

Viens no pārrunājamiem jautājumiem pirms laulības noslēgšanas ir laulības līguma nepieciešamība, kas palīdz atrisināt partneru mantiskās attiecības, kas parasti ģimenē ir viens no būtiskākajiem aspektiem. Pušu vienošanās laulību noslēgšanas gadījumam, kas ir pretējas normatīvajiem aktiem, nav spēkā.

Noslēdzot laulību, laulātie var būt droši, ka, piemēram, kopdzīves iziršanas gadījumā viņi saņems savu daļu no laulāto kopmantas un ka viena laulātā nāves gadījumā pārdzīvojušais laulātais pat testamenta esamības gadījumā, kā minimums, saņems neatņemamo daļu (puse no tās mantojuma daļas vērtības, ko pārdzīvojušais laulātais mantotu pēc likuma). Tādējādi laulības noslēgšanas mērķis ir pāra īpašās sadzīvīskās un emocionālās attiecības regulēt arī juridiski, atbilstoši viņu attiecību modelim.¹⁹⁰

Ekonomiskā racionalitāte – partnerattiecību kopdzīves uzsākšanas pamatā ir materiālais atbalsts no partnera. Partnera finansiālā labklājība sniedz iespēju ērtāku dzīvi nekā iepriekš, neieguldot savus līdzekļus vai ieguldot minimāli. Šādu attiecību modeli izmanto gados jaunāki cilvēki, veidojot partnerattiecības ar gados vecāku partneri, kas jau ieguvis finansiālu stabilitāti.

¹⁸⁸ LU, Publiskās antropoloģijas centrs. 2015. “Reģistrētas un neregistrētas kopdzīves ietekmējošo faktoru salīdzinoša analīze”. Rīga, 8. Iegūts no: http://www.antropologija.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/antropologija/zinas/Petijums_kopdzive-2015.pdf [sk. 29.07.2015.].

¹⁸⁹ Maulis, J. *Laulības tiesiskie, psiholoģiskie, ētiskie un sadzīves aspekti* 2016. Iegūts no: <https://www.tm.gov.lv/lv/media/2935/download> [sk. 12.03.2021.].

¹⁹⁰ Turpat.

Mājokļa jautājumu risināšana – partnerattiecību attīstības stadijā nereti vienam no partneriem nākas risināt jautājumu par dzīvokļa maiņu, kas saistīts ar to īri vai iegādi darba vai studiju maiņas gadījumā. Nereti kopīga mitekļa jautājumu risināšana ir saistīta ar bērna gaidībām. Rezultātā partneri vienojas par ievākšanos otra partnera dzīvesvietā vai kopīga mājokļa īrēšanā / iegādē. Tādējādi attīstot attiecības kopīgā dzīvesvietā.

Secinājumi:

1. Lai gan partnerattiecību modelis sabiedrībā nav nekas jauns un sabiedrības attieksme pret ārpuslaulībā dzimušiem bērniem vairs nav noraidoša, tomēr no juridiskā aspekta ir situācijas, kurās tiesiskā regulējuma neesamības dēļ personu tiesības tiek ierobežotas.
2. Mūsdienās par kopdzīves pievilcīgajiem aspektiem kļuvuši dažādi apsvērumi. Pirmkārt, izbeidzot attiecības, nav nepieciešama atsevišķās valstīs potenciāli dārga šķiršanās procedūra, izvairoties arī no šķiršanās sekām, ja, piemēram, tiek sadalīts kopdzīves laikā iegādātais īpašums vai pieprasīti līdzekļi iepriekšējā labklājības līmeņa nodrošināšanai.
3. Partnerattiecību uzsākšanas pamats ir kopdzīve. Kopdzīves veids tiek izvēlēts apzināti vienam no partneriem, ko ietekmē sociālie faktori. Laulību var noslēgt ar abpusēju vienošanos, t. i., abiem no partneriem jāpiekrīt laulības noslēgšanai, partnerattiecību gadījumā var būt situācijas, kad viens no partneriem nevēlas kādu iemeslu dēļ attiecības reģistrēt, tādējādi attiecības nav ar likumu aizsargātas. Pētījuma autore piedāvā (3. nodaļā) mehānismu – Partnerattiecību likuma projektu, kas ļautu juridiski atzīt attiecības, tās neregistrējot, piemēram, sniedzot pieteikumu rajonu (pilsētu) tiesā par juridiska fakta konstatēšanu.

2.3. Reģistrētas un neregistrētas partnerattiecības

Sabiedrībā pastāv neregistrētas un reģistrētas partnerattiecības, un būtiski ir konstatēt primārās atšķirības, kas ļauj nošķirt un saprast šo divu institūtu juridisko būtību. Respektīvi, abus ārpuslaulības savienības veidus var nosaukt par partnerattiecībām, tomēr primārā atšķirība ir reģistrācijas faktam. Tādējādi neregistrētas partnerattiecības atšķiras no reģistrētām partnerattiecībām un laulības institūta ar to, ka tās iespējams konstatēt, tikai izvērtējot faktiskos apstākļus. Proti, personu savienībai partnerattiecībās nav iespējams apliecināt, uzrādot civiltiesiskā kārtā noslēgtu savienības apliecināšanu dokumentu, kā tas ir, slēdzot laulību. Tādēļ, ņemot par piemēru citu valstu pieredzi, kā arī veicot zinātniskus pētījumus, nepieciešams

izstrādāt un ieviest jaunus normatīvos aktus, kuru leģitīmais mērķis ir fundamentāli nodrošināt tiesisko aizsardzību personām, kuras sastāv *de facto* savienībā.¹⁹¹

Kā jau autore minēja darba pirmajā nodaļā, tad partnerattiecību konstatēšanai ir būtiska vairāku partnerattiecību raksturojošo pazīmju konstatēšanas iespējamība, tādēļ autore uzskata, ka būtiski ir sniegt juridiski korektu partnerattiecību definīciju, kā arī nacionālajās tiesību normās iniciēt kritērijus, kas atvieglotu neregistrētu partnerattiecību esamības konstatēšanu strīdu gadījumos.

Problēmjaautājumi reģistrētās vai neregistrētās partnerattiecībās ir samērā līdzīgi un prezumējami, ka būs sastopami arī reģistrēto partneru savienībā, piemēram, strīdi par partneru mantas kopību vai šķirtību, par kopīga bērna aprūpes tiesību īstenošanu, par citām sociāli ekonomiski aktuālām problēmām, ko autore plašāk aplūkos darba nākamās nodaļas ietvaros.

Autore uzskata, ka reģistrētas partnerattiecības ir pietuvinātas laulības institūtam, ko iespējams arī pierādīt, piemēram, uzrādot partnerattiecību reģistrācijas apliecību (dokumentu). Autore secina, ka laulība vai civiltiesiskas partnerattiecības ir īpašas attiecības, kurās stājas brīvi un apzināti, lai izveidotu līgumattiecībām līdzīgas tiesības un pienākumus.

Savukārt uz personām, kuru partnerattiecības nav reģistrētas, gulstas pierādīšanas pienākums, t. i., strīdu gadījumā vai partneriem nozīmīgās situācijās ir jāpierāda partnerattiecību faktiskie apstākļi, piemēram, partnerattiecību ilgums, fakti par kopdzīves esību utt. Tādēļ autore aplūkos reģistrētu un neregistrētu partnerattiecību tiesiskos aspektus.

Tāda ģimenes forma, kur pastāv ārpuslaulības savienība starp pretēja dzimuma personām, pašreiz saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes 110. pantu¹⁹² ir tikai tiesiska abstrakcija, jo līdz šim partnerattiecību institūtam nacionālā līmenī nav tiesiskās aizsardzības ārpus laulības savienības. Lai gan Latvijas Republika ir demokrātiska valsts un jau kopš 2004. gada saskaņā ar iestāšanos Eiropas Savienībā Latvijai ir saistoši arī Eiropas Savienības tiesību akti, partnerattiecību institūtam nacionālajā līmenī nav ieviests tiesiskais regulējums. Sekundāri vērojama tendence pieaugt ārpuslaulības savienību, proti, partnerattiecību, skaitam. Tādējādi autores zinātnisko interesi veicina apsvērumi, ka ir daudzas valstis, kurās ir iespējams reģistrēt viendzimuma partnerattiecības, tomēr, lai cik utopiski tas liktos, šādas tiesības nav pretēja dzimuma indivīdiem.¹⁹³ Būtiski ir tas, ka kopdzīves institūts var nebūt iekļauts dažādu valstu tiesību sistēmā, radot neviennozīmīgu tiesību jaunradi starptautiskā līmenī.

¹⁹¹ Baraldi, M. B. 2008. Family vs solidarity. *Recent epiphanies of the Italian reductionist anomaly in the debate on de facto couples*. Utrecht Law Review, Vol. 4, No. 2, 182.

¹⁹² Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 43, 1993. gada 1. jūlijā, spēkā ar 07.11.1922., 1. pants.

¹⁹³ *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and social committee of the regions "Bringing legal clarity to property rights for international couples"*. Iegūts no: http://ec.europa.eu/danmark/documents/alle_emner/juridiske/110316_kom-125_en.pdf [sk. 10.04.2014.].

Pētot zinātnisko literatūru par ģimenes institūta izveidi, secināms, ka laulība ir fundamentāls ģimenes institūta veidošanās. To ir veicinājusi gan sabiedrībā pastāvošā vairākuma pieņemtās un īstenotās tradīcijas, gan likumdevēja rīcība, primāri situācijās, kad personām ir kopīgi bērni. Tomēr laika gaitā ir vērojama tendence, ka laulības institūts un kopdzīve, proti, partnerattiecības, ir kļuvušas par ekvivalenti uzskatāmām ģimenes dzīves fundamentālām formām.¹⁹⁴ Partnerattiecību institūta attīstība novērojama gandrīz visās ES valstu jurisdikcijās. Piemēram, partnerattiecību atzīšanas sākums ir vērojams Ziemeļvalstīs, t. i., Skotijā, Francijā, kā arī dažās Austrumeiropas valstīs, tādā kā Horvātija un Slovēnija. Savukārt Rietumeiropas valstu likumdevēju attieksme un pieeja ir citāda, proti, atbilstoša tiesiskā statusa noteikšanā kopdzīves, t. i., partnerattiecību, savienībai. Vairums valstu atrod alternatīvu partnerattiecībās esošo pāru tiesību ievērošanai, piemēram, sociālā atbalsta piemērošana un kopīgā īpašumu tiesību noteikšana.¹⁹⁵ Lai vieglāk izprastu partnerattiecību vienojošos elementus un kritērijus, autore pievērsīsies partnerattiecību definīcijas analīzei.

Neskaidra ir partnerattiecību koncepta būtība, kā arī ar to saistītu apzīmējošo jēdzienu tulkojums – dzīvošana kopā, izmēģinājuma laulība, civillaulība, kopdzīve u. c., taču nav šaubu, ka modernās dzīves tendences piespiež mainīties nacionālajām tiesību normām. Latvijā, kā arī citās pasaules valstīs nav vienotas ārpuslaulības kopdzīves partnerattiecību definīcijas. Katras valsts tiesību aktos un ikdienas sarunvalodā, ņemot vērā partnerattiecību vēsturiskās attīstības aspektus, atzīšanu un izplatību valsts mērogā, kā arī normatīvā regulējuma esamību un mērķi, pastāv atšķirīga pieeja partnerattiecību definējumam un praktiskajai atzīšanai.

Pēc autores domām, ir praktiski neiespējami starptautiskajā telpā noteikt vienotu partnerattiecību definīciju piemērošanai visās valstīs un nodibināt tās tiesisko statusu tiesību aktos. Tas skaidrojams ar katras valsts vēsturiskās attīstības, kultūras un paražu īpatnībām.

Jēdzieniem “kopdzīve”, “ģimenes dzīve” mūsdienu sabiedrībā ir ievērojama vieta laulības institūta jēdziena izpratnē, jo laulības noslēgšanas zināmā mērā saistās ar laulības šķiršanas risku, savukārt pēc laulības noslēgšanas jau rodas tiesiskās sekas. Galvenais apsvērums, kāpēc partneri nevēlas noslēgt laulību, ir tas, ka laulība ierobežo brīvību, uzliek papildu materiālās un morālās (personiskās) saistības vienam pret otru. Tomēr ir novērots, ka arī pāriem, kas nav noslēguši laulību, partnerattiecību iziršanas gadījumā rodas strīdi jautājumos, kas izriet no ģimenes tiesiskajām attiecībām. Vērojams, ka bieži partneru attiecību izjukšanas gadījumi ir personu raksturu, reliģisko uzskatu nesaderība, dzīves mērķu nesakrītība u.tml.

¹⁹⁴ *The Max Planck Encyclopedia of European Private Law. Volume I.* 2012. Oxford: University Press, 230.

¹⁹⁵ Bradley, D. 2001. Regulation of unmarried cohabitation in West – European jurisdictions – determinants of legal policy. *International Journal of Law, Policy and the Family.* 15, 23.

Autore pieļauj, ka ir iespējams arī Latvijā izstrādāt un iekļaut normatīvajos aktos partnerattiecību definīciju un izveidot un īstenot Partnerattiecību likuma projektu regulējumu. Piemēram, tiesību zinātņu speciāliste A. Diduka atzīst: “Par neregistrēto partnerattiecību subjektiem tiek uzskatīti divi pretēja vai viena dzimuma partneri, kuri dzīvo kopā vienā mājsaimniecībā un kuru attiecības ir analogiskas vīra un sievas attiecībām.”¹⁹⁶ No šīs definīcijas izriet, ka neregistrēto partnerattiecību subjekti ir 1) heteroseksuāli, 2) homoseksuāli partneri. Pēc autores domām, definīcija leģitimē ģimenes institūta pazīmju kopumu, jo uzsvars tiek likts uz kopdzīves pastāvēšanu un analogisku partneru attieksmi vienam pret otru kā laulātam pārim. Līguma par Eiropas Savienību 6. panta 2. punkts paredz, ka dalībvalstīm, piemērojot ES tiesību aktus, ir jāievēro pamattiesības, tostarp arī aizliegums diskriminēt dzimumorientācijas dēļ. Tādēļ, lai gan ES tiesību akti neuzliek pienākumu dalībvalstīm atļaut vai atzīt viendzimuma partnerattiecības vai laulības, tie liek dalībvalstīm, piemērojot ES tiesību aktus, uztvert viendzimuma pārus vienlīdzīgi ar pretējo dzimumu pāriem (ieskaitot likumu par brīvu pārvietošanos, migrāciju un patvērumu).¹⁹⁷

Katrā valstī ir reglamentēti atšķirīgi ārpuslaulības partnerattiecību veidi, līdz ar to ir izšķirami divi kopdzīves partnerattiecību veidi:

- 1) reģistrētas partnerattiecības;
- 2) neregistrētas partnerattiecības.

Pēc autores domām, partnerattiecības varētu raksturot kā divu pretēja dzimuma, kā arī divu viendzimuma personas, kas dzīvo kopā, ilgstošas un stabilas attiecības, pastāvot kopīgai saimniecībai un nolūkā izveidot sociāli nozīmīgu saikni starp partneriem un to radniekiem bez laulības noslēgšanas.

Reģistrēto partnerattiecību modelis

Normatīvajos aktos nacionālā līmenī laiks atzīt tiesības reģistrēt attiecības starp diviem pretēja dzimuma partneriem, kā arī atsevišķās situācijās arī starp diviem viendzimuma partneriem. Primārais problēmjautājums ir attiecībā uz reģistrācijas fakta nepieciešamības noteikšanu, jo, kā liecina ECT prakse, tad reģistrācijas fakts nodrošina partnerattiecību pastāvēšanas pierādīšanu, bet nenodrošina problēmjautājumu ātrāku, tiesiskāku vai personām pieejamāku domstarpību atrisināšanu. Tiek noteikts, ka reģistrācija ir obligāta vai ar aktu parakstīšanu, vai iesniegumu iesniegšanu noteiktā valsts institūcijā.

¹⁹⁶ Diduck, A. 2006. *Family law, gender and the state: text, cases and materials*. Oxford: Hart Publishing, 66.

¹⁹⁷ Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra. *Viendzimuma pāri, ES pilsoņu brīva pārvietošanās, migrācija un patvērumi*. Iegūts no: http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/Factsheet-homophobia-couples-migration_LV.pdf [sk. 02.01.2010.].

Pēc autores domām, partnerattiecību nodibināšanas veids, t. i., ar reģistrāciju vai bez tās, ir katras valsts, kas vēlas partnerattiecību institūtu ieviest vai atzīt, nosakot to juridisko statusu nacionālajos tiesību aktos, likumdevēju kompetence. Autores ieskatā galvenais uzdevums ir reģistrācijas procedūru padarīt pēc iespējas vienkāršāku un personām pieejamāku. Piemēram, divas personas, kas vēlas vai jau uzsākušas partnerattiecības, tajā skaitā kopdzīvi, tiesīgas dzimtsarakstu nodaļā iesniegt pieteikumu par partnerattiecību statusa iegūšanu. Savukārt dzimtsarakstu nodaļa pēc noteikta termiņa pieteikuma pārbaudes un partnerattiecību kritēriju izvērtēšanas reģistrē personu partnerattiecības.

Neregistrēto partnerattiecību modelis

Analizējot neregistrēto partnerattiecību būtību, ir viennozīmīgi noprotama šo partnerattiecību brīvā izveidošanas forma, kas neprasa papildu formalitātes. Līdz ar to ir nepieciešams noteikt šāda institūta juridisko atzīšanu tiesību aktos, lai būtu balanss starp personu tiesību un interešu aizsardzību. Tiesību aktos ir jāparedz formālie kritēriji, kuriem izpildoties personu savienības pastāvēšana tiek atzīta par juridisku faktu, kas paredz sekas personu savstarpējās attiecībās. Šajā gadījumā atšķirība ir procedūrā, vai kopdzīve tiek juridiski atzīta pašā tās sākumā, pastāvēšanas laikā vai pēc beigām, ja tās saturs atbilst noteiktiem kritērijiem.

Neregistrētajās partnerattiecībās dzīvojošām personām ir minimāls tiesību aizsardzības līmenis. Būtiskas sekas rodas gadījumos, ja partneri neregistrētajās attiecībās slēdz civiltiesiskus darījumus, piemēram, testaments, vienošanās par mantas sadali u.tml. Likumdevējs ir radījis kārtību, kā šādi strīdi tiek risināti gadījumos, kad personas ir noslēgušas laulību, bet šo kārtību nevar attiecināt partnerattiecību gadījumā.

Pēc autores domām, laulības institūts nezaudēs savu nozīmi arī pēc partnerattiecību institūta ieviešanas, jo laulības institūts ietver ne tikai juridiskās formalitātes, tiesiskas sekas, bet arī jau senas paražu tiesības, kas "izdzīvojušas" vērienīgu laika posmu. Autore secina, ka partnerattiecību institūta primārais mērķis nav nivelēt laulības institūtu, bet gan nodrošināt pēc iespējas vienlīdzīgāku personu tiesību un interešu aizsardzību neatkarīgi no ģimenes izveidošanas formas un ar to saistītajām formalitātēm.

Sekundārais problēmjautājums, ieviešot partnerattiecību tiesisko regulējumu nacionālā līmenī, ir juridiski korektas definīcijas izstrāde, kas atklātu partnerattiecību būtību un nebūtu kontroversāla ārvalstu definīcijām. Būtiski ir noteikt partnerattiecību izveidošanas procedūru un iespējamus partnerattiecību modeļus. Partnerattiecību definīcija nedrīkst veidot kolīziju ar citām ES valstu partnerattiecību definīcijām, jo ES valstis īsteno atvērto robežu politiku. Tāpat

arvien pieaug mobilitātes un migrācijas rādītāji, kas palielina pārrobežu partnerattiecību savienību skaitu, ko veido personas no dažādām jurisdikcijām.¹⁹⁸

Nevienprātība partnerattiecību definīcijas izvēlē liecina par to, ka pastāv vairāki iemesli, kuru dēļ nevar noteikt vienotu partnerattiecību definīciju visām valstīm, – šāda situācija izveidojusies tāpēc, ka dažādās valstīs pastāv neviennozīmīgs uzskats par partnerattiecībām, partneru dzimumu kritērijiem, ko ietekmē reliģiskie uzskati un vēsturiskās paražas u. c. Līdz ar to nevar būt arī vienota partnerattiecību definīcija visām valstīm. Piemēram, vīrieša un sievietes savienība tiek definēta kā “partnerattiecības” (Luksemburga), “neregistrētas partnerattiecības” (Ungārija), “vīrieša un sievietes partnerattiecības” (Peru, Brazīlija), “pretējā dzimuma partnerattiecības” (Spānija), “neregistrēta pretējā dzimuma partneru savienība”, “ārpuslaulības attiecības” (Beļģija) u. c. Jānorāda, ka šie jēdzieni ir atšķirīgi, kā arī citās tiesību nozarēs var apzīmēt atšķirīgus tiesību institūtus.”¹⁹⁹ Pēc autores domām, primārais iemesls tik plašai partnerattiecību definēšanai ir līdz šim sabiedrībā valdošie stereotipi un aizspriedumi, kā arī fragmentārais tiesiskais regulējums, proti, tiek regulētas tikai partneru mantiskās attiecības, mantojuma tiesības, kā tas ir Norvēģijā un Zviedrijā.

Tiesību normās partnerattiecību institūta regulējumam nav ietverts atsevišķais normatīvais akts, kas būtu saistošs visām valstīm starptautiskā līmenī. “Ikvienā valstī ir partneri, kas izvēlējušies pastāvīgu kopdzīvi ārpus laulības, lai gan tiem nav nekādu juridisku vai faktisku šķēršļu laulības noslēgšanai.”²⁰⁰ Tādēļ atbildība par savu rīcību paliek pašu personu ziņā.

Anglosakšu tiesībās “kopdzīve ir dzīvot kopā kā vīrs un sieva. Neprecējušās personas, kas dzīvo kopā kā vīrs un sieva, nav laulāts pāris”.²⁰¹ Tā var secināt, ka partneru kopdzīve bez laulības reģistrēšanas nerada saistības, kādas ir laulātam pārim. “Kopdzīve ir partneru savstarpējs pieņēmums par viņu kā laulāto tiesībām, pienākumiem un saistībām, kas parasti izpaužas kā laulātam pārim, ieskaitot seksuālas attiecības.”²⁰² Minētā definīcija noteic, ka partnerattiecību saistības nereglamentē tiesību normas, bet ir tikai personu pieņēmums par savstarpējo uzticību, rūpes par kopīgu saimniecību. Tādējādi domstarpību gadījumā mantiskie

¹⁹⁸ Morano-Foadi, S. 2007. Problems and challenges in researching bi-national migrant families within the European Union. *International Journal of Law, Policy and the Family*. 21, 17.

¹⁹⁹ Jarkina, V., Bitāns, A. 2009. Reģistrētas partnerattiecības un laulība: neregistrēto partnerattiecību institūts un tā iespējamā attīstība Latvijā. *Tiešsaites raksts*. Rīga: LR Tieslietu ministrija. Iegūts no: http://www.tm.gov.lv/lv/documents/konferenchu_materiali/Konferencu_materiali.7z [sk. 03.10.2013.].

²⁰⁰ Turpat.

²⁰¹ Black, H. Campbell. *Black's law dictionary: definitions of the terms and phrases of american and english jurisprudence, ancient and modern*. 1990. St. Paul: West Publ. Co., 260. Iegūts no: http://www.republicsg.info/Dictionaries/1990_Black's-Law-Dictionary-Edition-6.pdf [sk. 03.10.2013.].

²⁰² Turpat.

un personiskie nemantiskie strīdi būs risināmi pašiem vai izmantojot mediāciju, bet tradicionālais strīdu risināšanas modelis, t. i., tiesa, ir bezspēcīgs.

Juridiskajā literatūrā tiek atspoguļots, ka “kopdzīve ir fakts jeb stāvoklis, kas apliecina partneru kā dzīvesbiedru dzīvošanu kopā ar mērķi leģitimēt seksuālas attiecības”.²⁰³ Tādējādi viens no būtiskajiem partnerattiecību kopdzīves aspektiem ir seksuālo attiecību pastāvēšana, kas ļauj noteikt partnerattiecību izveidošanās faktu. Protams, ir diskutabls jautājums, kā pierādīt seksuālo attiecību faktu. Vēl diskutablāks ir jautājums par viena dzimuma partnerattiecību legalizēšanu nacionālajās tiesību normās.

Autore iepriekšējā darba nodaļā, pētot pretējā dzimuma partnerattiecību tiesiskā regulējuma nepieciešamību nacionālajās tiesību normās, fragmentāri pievērsa uzmanību arī viendzimuma partnerattiecību atzīšanai. “Homoseksualitāte ir emocionāla vai seksuāla tieksme pret sava dzimuma cilvēkiem.”²⁰⁴ Lai arī attieksme pret homoseksuālām personām Latvijā ir kļuvusi lojālāka, tomēr lielākais sabiedrības īpatsvars nav gatavs atbalstīt viendzimuma partnerattiecību tiesisko legalizēšanu, kas rada draudus ģimenes vērtībām un nacionālajai identitātei. Tādējādi autore vēlas nedaudz analizēt viendzimuma partnerattiecību legalizēšanas, atzīšanas kritērijus Latvijā.

Pēc autores domām, būtiski nošķirt divus jēdzienus, kas nepārtraukti tiek kultivēti, proti, diskriminācijas aizliegums seksuālās orientācijas vai dzimuma dēļ un homoseksuālu personu tiesību īstenošana bez diskriminācijas. Autores ieskatā homoseksuālām personām nav iespējams nodrošināt ekvivalentas tiesības kā heteroseksuālām personām, primāri jau skatoties no dzimtas turpināšanas aspekta, jo homoseksuālas personas dabīgā ceļā nevar radīt pēcnācējus. Homoseksuālu pārim, adoptējot bērnu, var veidoties kontroversāla situācija, vērtējot no bērnu tiesību aizsardzības aspekta, turklāt autores ieskatā homoseksuālas personas nevar pilnvērtīgi īstenot vecāku tās tradicionālajā izpratnē – māte un tēvs – sociālo lomu ģimenē. No minētā izriet primārais apsvērumus pret viendzimuma partnerattiecību ekvivalentu tiesību noteikšanu attiecībā pret heteroseksuālām partnerattiecībām.

Būtiski, ka ar pašreizējo ģimenes tiesisko regulējumu un sabiedrības negatīvo nostāju būtu neiespējams veikt virkni normatīvo aktu grozījumu, kas ļautu legalizēt viendzimuma partnerattiecības. Tomēr šāda nepieciešamība arvien vairāk liek sevi manīt. Piemēram, lielākajā Latvijas izglītības portālā www.e-klase.lv 2013. gada 2. novembrī bija redzama reklāma par transpersonu konkursu.²⁰⁵ Savukārt Lietuvas Republikas izglītības portālā 2014. gada novembrī

²⁰³ Bryan A. Garner. *Black's Law dictionary*. 2004. St. Paul, MN: Thomson/West, 277.

²⁰⁴ Parrinder, G. A. 1998. *Concise Encyclopedia of Christianity (Concise Encyclopedia of World Faiths)*. 168.

²⁰⁵ *Homoseksualisms pāraudzis vardarbībā pret miermīlīgiem pilsoņiem*. Iegūts no: <http://www.draugiem.lv/dzimta/news/valsts-eksperti-politiki-patrioti--nacionalisti-vienoti-par-latvijas-bernu-homoseksualizaciju/> [sk. 06.08.2015.].

lielu rezonansi izraisīja šāds apstāklis – lai vecākiem būtu iespēja ieloties e-klases vidē, jāizvēlas nevis lauciņš “māte” vai “tēvs” (netiek norādīts statuss), bet “vecāks nr. 1” vai “vecāks nr. 2” ar nodomu pozicionēt dzimuma līdztiesību, kā arī aktualizēt jautājumu par viendzimuma partnerattiecībām. Lietuvas sabiedrība ārkārtīgi negatīvi reaģēja uz šādu e-klases administrācijas rīcību, tādēļ nekavējoties tika pārtraukta šāda situācija. Autore piekrīt profesora kriminologa Andreja Vilka paustajam viedoklim: “Mākslīga iejaukšanās dzimumā, dzimuma pārveidošana, pretējā dzimuma lomu izspēlēšana ir pretdabiska, neatbilstoša un var novest pie smagām sekām.”²⁰⁶

TNS LATVIA 2010. gada 29. jūnijā – 22. jūlijā veica pētījumu par sabiedrības integrācijas jautājumiem Rīgā²⁰⁷. Trešdaļa aptaujāto (33 %) pauduši attieksmi, ka nedrīkst ielaist vispār valstī homoseksuāli orientētu cilvēku. 33 % aptaujāto uzskata, ka “Homoseksuālisms ir nosodāma parādība”, savukārt 65 % pauž viedokli, ka “pret homoseksuālismu ir jāizturas ar izpratni un iecietību”. Kā ar tūristu ar homoseksuāli orientētu cilvēku gatavi kontaktēties 13 % aptaujāto, 19 % – kā ar valsts pastāvīgo iedzīvotāju. Savukārt 35 % aptaujāto būtu ar mieru kontaktēties gan kā ar kolēģi (9 %), gan kā ar kaimiņu (12 %), tuvu draugu (11 %) vai līdz tuvai radniecībai / laulībām (4 %). To aptaujāto vidū, kuri salīdzinoši biežāk ir teikuši, ka homoseksuāli orientētus cilvēkus nedrīkst ielaist vispār valstī, salīdzinoši biežāk ir vīrieši (retāk sievietes), vecāka gadagājuma cilvēki (55–74 gadi), nepilsoņi, strādnieki un pensionāri, cilvēki, kuri dzīvo šķirti / ir atraitņi. Salīdzinoši retāk šāds viedoklis ir sievietēm, jauniem cilvēkiem (35–44 gadi), cilvēkiem ar augstāko izglītību, latviešiem, speciālistiem / ierindas darbiniekiem, kā arī neprecētajiem.

Šobrīd masu saziņas līdzekļi atspoguļo tradicionālo ģimenes institūtu sekundārā lomā, faktiski diskriminējot personu izvēli stāties viendzimuma attiecībās, proti, notiek slēpta vai pat apzināta viendzimuma attiecību propagandēšana, kas, pēc autores domām, ir pretēji dabisko tiesību būtībai, piemēram, noliedzot dzimuma piederību, funkcijas, kas pieder konkrētam dzimumam, tiek nonivelēta personas sociālā loma sabiedrībā.

Homoseksuālus vīriešus sauc par gejiem un homoseksuālas sievietes – par lesbietēm. Gan geji, gan lesbietes ir homoseksuālisti jeb homoseksuāli orientēti cilvēki. Vīrieši, kuriem ir dzimumattiecības ar vīriešiem (*men who have sex with men*) tiek dēvēti par gejiem. Žurnālists Kārlis Streips vienmēr atklāti runājis par savu seksuālo orientāciju, jo “to slēpt nav jēgas, gejs, kurš, lai slēptos, apprec sievieti, kaitē sev, bet vēl daudz, daudz vairāk kaitē sievietei. Tas ir

²⁰⁶ Vilks, A. *Mākslīga iejaukšanās dzimumu lomās ir pretdabiska*. Iegūts no: <http://www.aprinkis.lv/sabiedriba/dzive-un-ticiba/item/14965-kriminologs-maksliga-iejauksanas-dzimumu-lomas-ir-pretdabiska> [sk. 13.03.2014.].

²⁰⁷ Rīgas Domes Izglītības, kultūras un sporta departaments. Sabiedrības integrācija Rīgā. Rīga: TNS LATVIA, 2010. Iegūts no: https://www.riga.lv/NR/rdonlyres/E27BFA8D-29AF-45AA-9D93-7F8D5A612DB4/30374/2473_RD_iedz_aptauja_2010_isais_var.pdf [sk. 06.08.2015.].

pretīgi, un tāpēc es par to, ka esmu gejs, esmu bijis atklāts jau kopš 16 gadu vecuma”.²⁰⁸ Vīrieši, kuriem ir dzimumattiecības ar vīriešiem, ir viena no paaugstinātām inficēšanās riskam pakļautām personu grupām vairāku bieži savstarpēji saistītu faktoru dēļ. Sabiedrības noraidošā attieksme pret LGBT un diskriminācija dažādās jomās vismaz daļēji veicina lielāku depresijas sastopamību, biežāku alkohola un citu atkarību izraisošu vielu lietošanu geju vidū.²⁰⁹ Latvijā pētījumi par veselības jautājumiem (t. sk. infekciju epidemioloģiskās uzraudzības pētījumi) MSM vidū veikti maz. Ir pieejama informācija tikai par vienu pētījumu, kuru 2008. gadā veica v/a “Sabiedrības veselības aģentūra” sadarbībā ar LGBT un viņu draugu apvienību “Mozaīka”. Pētījumā “HIV prevalences un saistīto riska faktoru noteikšana vīriešiem, kam ir sekss ar vīriešiem” tika izmantota ērtuma atlase un rekrutēti 252 respondenti. Pētījuma laikā veikto infekciju eksprestestu rezultāti liecināja, ka HIV prevalence MSM vidū ir 4 % (n = 10), B vīrushepatīta prevalence – 2,4 % (n = 6) un sifilisa – 1,6 % (n = 4). Tāpat pētījumā ar strukturētas aptaujas anketas palīdzību tika noskaidrots, ka 74,5 % respondentu pēdējā gada laikā bijis vairāk nekā viens seksa partneris, savukārt tikai 26,9 % respondentu ir vienmēr lietojuši prezervatīvu anālā seksa laikā pēdējos 12 mēnešos. Pēdējā seksa laikā prezervatīvu bija lietojuši aptuveni puse (53,9 %) aptaujāto.²¹⁰ Ņemot vērā šo pētījumu, 2010.–2013. gadā tika veikts pētījums “Eiropas Interneta pētījums par vīriešiem, kuriem ir dzimumattiecības ar vīriešiem”, kura rezultātos tika iegūti dati arī par Latvijā dzīvojošiem MSM. Pētījums norisinājās ar Eiropas Komisijas atbalstu vienlaikus 38 valstīs, un tā starptautiskais zinātniskais koordinators bija Roberta Koha institūts (*Robert Koch Institute*) Vācijā.

Latvijā projektu koordinēja Latvijas Infektoloģijas centrs sadarbībā ar biedrību LBGT un viņu draugu apvienību “Mozaīka”. Kopumā Latvijā strukturētu aptaujas anketu ar interneta starpniecību aizpildīja 708 MSM. Pētījumā tika iegūta informācija par plašu jautājumu loku – par MSM seksuālo uzvedību un dažādu atkarību izraisošu vielu lietošanas paradumiem, par infekciju izplatību viņu vidū, par zināšanām saistībā ar HIV un STI, par paradumiem veselības aprūpes pakalpojumu izmantošanā un apmierinātību ar tiem, par izjūtām saistībā ar savu seksualitāti un vardarbības pieredzi. Šī informācija sniegs ievērojamu ieguldījumu iepriekš minēto mērķu sasniegšanā.²¹¹

²⁰⁸ [b.aut.]. *Geju skaits Latvijā strauji palielinās – nu jau vairāk par desmit*. 2015. Rīga. Iegūts no: <http://www.skats.lv/cilveki/geju-skaits-latvija-strauji-palielinas-nu-jau-vairak-par-desmit.d?id=45815901#ixzz3i2Qbsd7K> [sk. 06.08.2015.].

²⁰⁹ Beyrer, C., Sullivan, P. S., Sanchez, J. et al. 2012. A call to action for comprehensive HIV services for men who have sex with men. *The Lancet*. HIV in men who have sex with men, July, 2012. 76–90.

²¹⁰ Sabiedrības veselības aģentūra. 2008. HIV prevalences un saistīto riska faktoru noteikšana vīriešiem, kam ir sekss ar vīriešiem. *Pētījuma rezultāti*. Rīga: Sabiedrības veselības aģentūra.

²¹¹ Eiropas Komisijas Izpildāģentūras veselības un patērētāju aizsardzība. 2013. Eiropas interneta pētījums par vīriešiem, kuriem ir dzimumattiecības ar vīriešiem. *Pētījuma rezultāti*. Latvija. Iegūts no: http://www.emis-project.eu/sites/default/files/public/publications/emis_nationalreport_latvia.pdf [sk. 29.03.2016.].

Latvijas normatīvie akti neparedz nekādas pozitīvas tiesības lesbietēm, gejiem, biseksuāļiem un transpersonām (LGBT personām), kā, piemēram, viendzimuma partnerattiecību reģistrāciju vai aizsardzību no diskriminācijas uz seksuālās orientācijas pamata. Izņēmums ir Darba likums, kurā iekļauts pants²¹² par to, ka ir aizliegta diskriminācija darba tiesiskajās attiecībās, balstoties uz personas seksuālo orientāciju (pamatojoties uz Eiropas Savienības Nodarbinātības direktīvu 2000/78/EC). Likumdevējs faktiski ignorē faktu, ka LGBT cilvēki ir daļa no Latvijas sabiedrības, ka viņi dzīvo ilgstošajās partnerattiecībās un, iespējams, kopīgi audzina bērnus.

Arī veselības aprūpes sistēmā praktiski netiek ņemtas vērā LGBT cilvēku vajadzības. Piemēram, viendzimuma partneriem nav vienlīdzīgu tiesību (kā laulātajiem vai asinsradniekiem) apmeklēt savu partneri stacionārā vai pieņemt viņa vietā lēmumus par medicīnisku aprūpi nopietnas saslimšanas gadījumā. Medicīnas izglītības iestāžu programmās nav iekļauti jautājumi par cilvēka seksualitātes dažādības aspektiem, kā arī jautājumi, kas var būt saistīti ar LGBT cilvēku specifiskām veselības problēmām (piemēram, sabiedrības un internalizētās homonegativitātes izraisīti LGBT personu psiholoģiski traucējumi, pusaudžu pašnāvības, dažādi seksuālās veselības aspekti).

2020. gada jūnijā veiktajā Latvijas iedzīvotāju aptaujā respondentiem lūdza minēt viedokli par iespējamo reakciju jautājumā: “Gadījumā, ja jūs uzzinātu, ka kāds jūsu ģimenes loceklis (tuvs vai attāls) ir homoseksuāls, kā jūs, visticamāk, rīkotos?” Kopumā 30 % respondentu minēja, ka viņu attiecības, visdrīzāk, nemainītos, savukārt 14 % minēja, ka atbalstītu ģimenes loekli nepieciešamības gadījumā. Kritiski vai negatīvi noskaņoti bija 15 %, kuri minēja, ka, visticamāk, mazāk kontaktētos ar ģimenes loekli, 13 % apspriestu to ar citiem ģimenes locekļiem un nosodītu, un 10 % atklāti nosodītu un / vai vērstos pret ģimenes loekli (piespiestu ārstēties, ja dzīvojat kopā, lūgtu pamest dzīvesvietu u. c.).²¹³

Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra noteic, ka arī viendzimuma attiecības var veidot “ģimenes dzīvi”, taču Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija neuzliek valstīm formālu pienākumu atļaut viendzimuma laulības.²¹⁴ Līdz ar to tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību nav absolūtas – tās var ierobežot, lai aizsargātu valsts ekonomiskās labklājības intereses, sabiedrisko kārtību, drošību, kultūru utt., ja vien ierobežojums ir samērīgs ar sasniedzamo mērķi. Pēc autore domām, tas ir attiecināms uz viendzimuma partnerattiecību institūta implementāciju nacionālajās tiesību normās. Pirmkārt, viendzimuma pāru savienība

²¹² Darba likums. Latvijas Republikas likums, 7. pants, otrā daļa. *Latvijas Vēstnesis*. 06.07.2001., 105 (2492); *Zinotājs*. 09.08.2001., 15. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=26019> [sk. 29.03.2016.].

²¹³ *SKDS pētījums par attieksmi pret LGBT personām Latvijā*. Iegūts no: <https://www.lgbthouse.lv/zinas/params/post/2360779/pieejams-skds-petijums> [sk. 07.04.2021.].

²¹⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010. gada 24. jūnija spriedums lietā Nr. 30141/04. *Case of Schalk and Kopf v. Austria*. Iegūts no: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99605> [sk. 10.03.2014.].

būtu pretrunā ar Latvijas Republikas Satversmes 110. pantu, kas nosaka, ka “valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības”.

Latvijas Republikas Satversmes tiesa 2004. gada spriedumā norāda, ka jēdziens “ģimene” nav saistīts vienīgi ar attiecībām, kas balstītas uz laulībām.²¹⁵ Tas var ietvert arī citas *de facto* “ģimenes” saites gadījumos, kad puses dzīvo kopā ārpus laulības. Šis jēdziens interpretējams plašāk, uzsverot, ka konkrēto attiecību atbilstību “ģimenes dzīvei” var būtiski ietekmēt daudzi faktori, proti, vai pāris dzīvo kopā, attiecību ilgums, vai abas puses ir uzticīgas viena otrai, vai ir kopīgi bērni utt.

ECT judikatūrā pausta atziņa, ka partnerattiecības var būt “ģimenes dzīve” ECK 8. panta izpratnē, tomēr no šīs tiesas līdzšinējās judikatūras neizriet pienākums paredzēt partnerattiecību reģistrācijas iespēju: “Pāris, kuri dzīvojuši kopā daudzus gadus, konvencijas 8. panta 1. paragrāfa mērķiem veido “ģimeni” un ir tiesīgi baudīt tās [konvencijas] aizsardzību neatkarīgi no tā, ka viņu attiecības pastāv ārpus laulības.”²¹⁶ ECT arī norāda, ka mērķis aizsargāt tradicionālo ģimeni ir drīzāk abstrakts un pastāv plašas iespējas, kā to var īstenot, t. i., aizsargāt ģimenes un privāto dzīvi. Tādējādi ECK ir dzīvs instruments, kas tulkojams atbilstoši mūsdienu apstākļiem. No tā izriet, ka valstīm, aizsargājot ģimenes dzīvi ECK 8. panta ietvaros, jāņem vērā attīstība sabiedrībā un izmaiņas personu uztverē par dažādiem jautājumiem, kas skar personiskās attiecības.²¹⁷

Rezumējot secināms, ka attiecībā uz ģimenes dzīves jēdzienu ir noskaidroti vairāki aspekti, kas jau atspoguļoti ECT praksē, respektīvi, ģimenes dzīve var būt personām, kas nesastāv laulībā, bet attiecīgi to starpā ir patiess nodoms šo savienību sargāt un rūpēties.

Otrkārt, viendzimuma partnerattiecību tiesiskā regulējuma ieviešana neradītu papildu draudus “ģimenes dzīvei” tās tradicionālā izpratnē, neraugoties uz to, ka ģimenes dzīves leģitīmais mērķis ir radīt pēcnācējus, t. i., dzimtas turpināšana.

Viendzimuma partnerattiecību institūta legalizēšanai Latvijā būtu jāgroza virkne nacionālo tiesību normu, primāri jau viendzimuma partnerattiecības institūta legalizēšana nonāk pretrunā ar Latvijas Republikas Satversmes 110. pantā noteikto. Būtiski, ka seksuālā orientācija ir viens no diskriminācijas aizlieguma kritērijiem, proti, Latvijas Republikas

²¹⁵ LR Satversmes tiesas 11.10.2004. spriedums lietā Nr. 2004-02-0106. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=94831> [sk. 29.09.2013.].

²¹⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2008. gada 22. maija spriedums lietā Nr. 63106/00. *Case of Vasil Sashov Petrov v. Bulgaria*. Iegūts no: <http://hrlibrary.umn.edu/research/bulgaria/Petrov-en.pdf> [sk. 20.01.2014.].

²¹⁷ *Stubbings and others v. The United Kingdom* (1996); *Odievre v. France* (2003); *D. H. And others v. The Czech Republic* (2007). Iegūts no: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-83256#{"itemid":\["001-83256"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-83256#{) [sk. 10.03.2014.].

Satversmes 91. panta otrā teikumā ir noteikts diskriminācijas aizlieguma princips, proti, visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.²¹⁸ No minētā izriet, ka nav iespējams tiesiski noliegt netradicionālas orientācijas personu savienību, tajā pašā laikā nepastāv instruments, kā šīs personas varētu piemērot tiesību normas viendzimuma partnerattiecībām.

Līguma par Eiropas Savienības darbību 10. pants paredz, ka, nosakot un īstenojot savu politiku un darbības, Savienība tiecas apkarot diskrimināciju dzimuma, rases vai etniskās izcelsmes, reliģijas vai pārliecības, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas dēļ.

Šī līguma 19. pants noteic, ka, neskarot pārējos līgumu noteikumus un nepārsniedzot pilnvaras, ko Eiropas Savienībai piešķir Līgumi, Padome saskaņā ar īpašu likumdošanas procedūru saņēmusi Eiropas Parlamenta piekrišanu ar vienprātīgu lēmumu paredzēt attiecīgus pasākumus, lai cīnītos pret diskrimināciju dzimuma, rases vai etniskās izcelsmes, reliģijas vai pārliecības, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas dēļ.²¹⁹ Diskriminācijas aizliegums ietverts arī Savienības Pamattiesību hartas 21. pantā,²²⁰ Direktīvā 2000/78.²²¹ No minētā izriet, ka būtiska loma sabiedrībā ir ne tikai pretējā dzimuma partnerattiecību tiesiskā regulējuma nepieciešamībai, bet tikpat nozīmīgs ir arī jautājums par viendzimuma partnerattiecību institūta tiesisko konsekvenci, jo prakse liecina, ka arvien aktuālāks kļūst jautājums par diskriminācijas apkarošanu pret personām dzimumorientācijas dēļ un jautājums par dzimuma līdztiesības veicināšanu.

Eiropas ECT vairākkārt ir uzsvērusi, ka demokrātija nav iespējama bez plurālisma, tolerances un iecietības.²²² No tā izriet, ka informācijas izplatīšana, kas vērsta uz tolerances un iecietības veicināšanu, piemēram, par netradicionālas seksuālas orientācijas esamību nolūkā izglītot un veicināt izpratni par sabiedrības dažādību, nav aizliedzama. No minētā nav skaidrs, kur ir juridiskā tolerances robeža, kad izglītošana un izpratnes veicināšana par sabiedrības dažādību pāriet noteikta sabiedrības uzvedības modeļa propagandēšanā. Savukārt tolerances uzdevums pedagoģijā ir panākt, ka personas, kas atbilst noteiktām un sabiedrībā pieņemtām normām, pieņem un ir tolerantas pret tiem, kuri šai normai neatbilst, piemēram, heteroseksuālai

²¹⁸ Latvijas Republikas Satversmes komentāri Dr. iur. profesora R. Baloža zinātniskajā vadībā. 2011. Rīga: *Latvijas Vēstnesis*, 104.

²¹⁹ Līguma ar Eiropas Savienības darbību konsolidētā versija. Iegūts no: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0047:0200:lv:PDF> [sk. 10.03.2014.].

²²⁰ ES Pamattiesību harta. Iegūts no: <http://eur-lex.europa.eu/lv/treaties/dat/32007X1214/html/C2007303LV.01000101.htm> [sk. 10.03.2014.].

²²¹ Padomes Direktīva 2000/78/EK (2000. gada 27. novembris), ar ko nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju. Iegūts no: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:lv:HTML> [sk. 10.03.2014.].

²²² Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1976. gada 7. decembra spriedums lietā *Handysides pret Apvienoto Karalisti*, 48. punkts. Iegūts no: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57499#{\"itemid\":\[\"001-57499\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57499#{\) [sk. 10.03.2014.].

personai ir jābūt tolerantai un jāpieņem, ka sabiedrībā ir cilvēki, kas nav heteroseksuāli. Sabiedrība var būt toleranta pret homoseksuālām personām, tomēr jāņem vērā un jāaizsargā tradicionālās ģimenes vērtības.

Secinājums:

1. Latvijā 20. gadsimta 20. gados tika veiktas izmaiņas civilstāvokļa reģistrācijā, baznīcas laulības neradīja nekādas tiesiskās sekas, ja tās netika reģistrētas civilstāvokļu reģistrācijas nodaļās. Tika noteikta laulības brīvprātība, laulības vecums un tāpat tika noteikta laulības šķiršanas brīvība. Laulībā tika noteikts dalīts sievas un vīra īpašums, respektīvi, mantas šķirtība. Var teikt, ka Latvijā tika noteikta laulības brīvība. Laulību varēja noslēgt valsts dzimtsarakstu nodaļā vai jebkuras konfesijas garīdznieks. Kopumā pārmaiņas civilstāvokļa reģistrācijā vērtējamas kā progresīvas un laikmeta garam atbilstošas.

PSRS laikā gadījumos, kad sieviete varēja pierādīt, ka pastāvējusi ģimene, kaut arī bez laulības reģistrācijas, kopdzīvei bija tādas pašas sekas kā laulībai, līdz ar to, ja starp pusēm radās strīdi, sievietes, kam bija bērni, varēja paļauties uz savu tiesību aizsardzību. Laulības jēdziens samērā bieži tiek lietots ikdienas terminoloģijā, bet ne Civillikumā, ne citos normatīvajos aktos tiešu skaidrojumu neatrod, lai gan jēdziena pamatideja apjaušama visiem, t. i., par laulību tiek dēvēts divu personu attiecību modelis. Diskusijas sabiedrībā izraisa fakts, vai laulība ir faktiskā kopdzīve, nepiešķirot svinīgajai ceremonijai nozīmi, vai tomēr attiecības, kad pēc svinīgās ceremonijas seko personu kopdzīve. Jēdziens “civillaulība” no juridiskā aspekta rada pārāk daudz pretrunu un interpretācijas klišeju, kas neveicina partnerattiecību tiesiskā institūta leģitīmā mērķa sasniegšanu, t. i., veidot tiesisko aizsardzību personām, kas ir attiecībās, kam ir kopīga saimniecība un kas daļa rūpes par bērniem. Minēto pamato apstākļi, ka civillaulības vēsturiskā interpretācija ir attiecināma uz reģistrācijas faktu, t. i., oficiāli dzimtsarakstā noslēgta laulība, kas reģistrēta Civilstāvokļa aktu reģistrā. Jautājums par attiecībām starp vīrieti un sievieti, kuru pastāvēšana rada tiesiskas sekas, ir bijis aktuāls jau laikā, kad darbu uzsāka Latvijas Republikas Satversmes sapulce. Daudz vēlāk Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991. gada 10. decembrī pieņemtajā Konstitucionālā likuma “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi” 36. pantā tika noteikta sievietes un vīrieša attiecību aizsardzība, nosakot, ka “ģimeni, laulību, kā arī mātes un bērna tiesības aizsargā valsts. Laulības pamatā ir sievietes un vīrieša brīvprātīga vienošanās, kā arī viņu tiesiskā vienlīdzība”.

2005. gada 15. decembrī Latvijas Republikas Satversmes 110. panta redakcija tika mainīta, nosakot, ka “valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši

bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības”. Šāda likuma redakcija stājas spēkā 2006. gada 17. janvārī.

Pētījumi liecina, ka neregistrētās attiecībās dzimušo bērnu īpatsvars pieaug, neskatoties uz to, ka valstiskā līmenī nav tiesību aktu, kas aizsargātu ģimeni neatkarīgi no tās dibināšanas procesa izvēles. Tādējādi valsts nespēj īstenot vienu no primārajiem pienākumiem. Konkrētu valsts nostāju attiecībā uz neregistrēto partnerattiecību subjektu dzimuma kritērijiem nosaka un ietekmē sabiedrībā pastāvošās attieksmes, t. i., aizspriedumi, stereotipi, pret viendzimuma attiecībām, kā arī pret ārpuslaulības pretēja dzimuma attiecībām, kuru primāro ietekmi nosaka reliģiskā piederība un paražas.

Partnerattiecību raksturojošie kritēriji:

- a. neviennozīmīgi interpretējama minimālā partnerattiecību ilgums;
- b. partneriem ir kopīgs bērns;
- c. neviens no partneriem nesastāv laulībā;
- d. partneri ir sasnieguši minimālo vecumu, kas nepieciešams laulības noslēgšanai;
- e. nepastāv citi šķēršļi, kas liegtu partneriem eventuāli noslēgt laulību.

Valstu prakse ir dažāda par partnerattiecību reģistrāciju un to atzīšanu. Ir sastopami trīs modeļi:

- f. pretēja dzimuma un viendzimuma pāru reģistrācija;
- g. tikai pretēja dzimuma reģistrācija;
- h. tikai viendzimuma pāru reģistrācija.

Partnerattiecību noteikšanai ir nepieciešami kritēriji. Pēc darba autores domām, patlaban neregistrētās partnerattiecībās esošu personu tiesību ierobežojums nav samērīgs, kā arī laulības institūts prevalē pār partnerattiecībām, tikai pretēja dzimuma personām ir izvēles iespēja noslēgt laulību, kas nodrošina lielāku juridisko stabilitāti, savukārt viendzimuma personām šādu tiesību nav. Sabiedrībā pastāv neregistrētas un reģistrētas partnerattiecības, un būtiski ir konstatēt primārās atšķirības, kas ļauj nošķirt un saprast šo divu institūtu juridisko būtību. Respektīvi, abus ārpuslaulības savienības veidus var nosaukt par partnerattiecībām, tomēr primārā atšķirība ir reģistrācijas faktam. Tādējādi neregistrētas partnerattiecības atšķiras no reģistrētām partnerattiecībām un laulības institūta ar to, ka tās iespējams konstatēt, tikai izvērtējot faktiskos apstākļus. Proti, personu savienībai partnerattiecībās nav iespējams apliecināt, uzrādot civiltiesiskā kārtā noslēgtu savienības apliecināšanu dokumentu, kā tas ir, slēdzot laulību. Tādēļ, ņemot par piemēru citu valstu pieredzi, kā arī veicot pētījumu, nepieciešams ieviest jaunus normatīvos aktus, kuru leģitīmais mērķis ir fundamentāli nodrošināt tiesisko aizsardzību personām, kuras sastāv *de facto* savienībā.

Secinājumi:

1. Autore uzskata, ka reģistrētas partnerattiecības ir pietuvinātas laulības institūtam, ko iespējams arī pierādīt, piemēram, uzrādot partnerattiecību reģistrācijas apliecību (dokumentu). Autore secina, ka laulība vai civiltiesiskas partnerattiecības ir īpašas attiecības, kurās stājas brīvi un apzināti, lai izveidotu līgumattiecībām līdzīgas tiesības un pienākumus. Savukārt uz personām, kuru partnerattiecības nav reģistrētas, gulstas pierādīšanas pienākums, t. i., strīdu gadījumā vai partneriem nozīmīgās situācijās ir jāpierāda partnerattiecību faktiskie apstākļi. Par tādiem uzskatāmi, piemēram, partnerattiecību ilgums, fakti par kopdzīves esību utt. Turklāt, radot iespēju reģistrēt partnerattiecības (neatkarīgi no to dzimuma), valsts nodrošinātu sociālo un ekonomisko tiesību garantiju visām ģimenēm.
2. Par neregistrēto partnerattiecību subjektiem tiek uzskatīti divi pretēja vai viena dzimuma partneri, kuri dzīvo kopā vienā mājāsaimniecībā un kuru attiecības ir analogiskas vīra un sievas attiecībām. No šīs definīcijas izriet, ka neregistrēto partnerattiecību subjekti ir 1) heteroseksuāli, 2) homoseksuāli partneri. Pēc autores domām, definīcija leģitimē ģimenes institūta pazīmju kopumu, jo uzsvars tiek likts uz kopdzīves pastāvēšanu un analogisku partneru attieksmi vienam pret otru kā laulātam pārim.
3. Normatīvajos aktos nacionālā līmenī būtu jāparedz tiesības reģistrēt attiecības starp diviem pretēja dzimuma partneriem, kā arī starp diviem viendzimuma partneriem. Primārais problēmjautājums ir attiecībā uz reģistrācijas fakta nepieciešamības noteikšanu, jo, kā liecina ECT prakse, tad reģistrācijas fakts nodrošina partnerattiecību pastāvēšanas pierādīšanu, bet nenodrošina problēmjautājumu ātrāku vai personām pieejamāku domstarpību atrisināšanu.
4. Būtiskākā atšķirība reģistrētajām un neregistrētajām partnerattiecībām ir tā, ka neregistrētajās partnerattiecībās tiek nodrošināta minimāla aizsardzība sociālajās un ekonomiskajās tiesībās.
5. Autore uzskata, ka ir iespējams civiltiesībās nodrošināt partnerattiecību institūtu līdztekus laulību institūtam, nosakot Partnerattiecību likumā mantiskās un nemantiskās tiesības un pienākumus.
6. Partnerattiecību institūts nav pielīdzināms laulību institūtam, jo ģimenes tiesības, kas balstītas uz laulības noslēgšanu, var baudīt daudz plašāku juridisko aizsardzību, kas paredzēta Civillikumā, Ģimenes tiesību daļā.

3. Partnerattiecībās esošu personu tiesību un pienākumu reglamentējošo normu problemātika un risinājumi

Promocijas darba pirmajās nodaļās autore uzsvērusi, ka katrai valstij ir tiesības noteikt, kādu personu dzimumu savienību sauks par laulību. Būtiski ir tas, ka pašreiz Latvijas Republikas Satversmes 110. pants nepārprotami noteic laulības jēdziena saturu, proti, tā ir savienība starp vīrieti un sievieti. Arī starptautiskie tiesību akti nenosaka Latvijai obligātu ģimenes un laulības institūtu definēšanu, no kā izriet, ka partnerattiecību institūta definēšana un tās būtība ir atkarīga vienīgi no Latvijas tautas suverēnās gribas.

Tomēr, kā liecina ārvalstu prakse, arvien aktuālāks kļūst jautājums par to personu aizsardzību, kas ir ārpuslaulības savienībā, t. i., partnerattiecībās. Ikdienā nākas sastapties ar būtiskām problēmām, ar ko jāsaskaras personām tikai tādēļ, ka nav savas attiecības nostiprinājušas likumā noteiktā kārtībā, proti, noslēgušas laulību.

Līdz šim partnerattiecībās esošo pāru tiesības aizsargā starptautiskie tiesību akti, savukārt Latvijā likumdevējs partnerattiecībās esošo personu tiesiskā statusa konstatēšanu iekļāvis dažos speciālajos tiesību aktos, kā, piemēram, Krimināllikumā un Kriminālprocesa likumā, Administratīvās atbildības likumā.

Autores ieskatā, ievērojot sabiedrībā pastāvošo sociālo ģimenes modeli, būtiski ir iedzīvināt normatīvajā regulējumā partnerattiecību tiesiskās drošības principu kopsakarā ar vienlīdzības principu un tiesībām uz privāto un ģimenes dzīvi. Tādējādi primārais likumdevēja uzdevums ir noteikt tādu tiesisko regulējumu, kas spētu nodrošināt tiesisko aizsardzību partnerattiecībās esošām personām, bet nepārsniegtu tās tiesiskā regulējuma robežas, kādas šobrīd ir nodrošinātas laulātajiem.

Primāri autores ieskatā nepieciešams Civillikumā paplašināt ģimenes definīciju, ietverot partnerattiecību jēdzienu. Nepieciešams paplašināt to cilvēku loku, kas tiek uzskatīti par tuviniekiem dažādās dzīves jomās, piemēram, pacientu aizsardzības jomā (atļaut pieņemt lēmumu par smagi slima partnera ārstēšanu), procesuālajās tiesībās (atļaut neliecināt tiesā) un interešu konflikta novēršanas jomā.

Būtiski ir tas, ka, ieviešot partnerattiecību tiesisko regulējumu, minētie aspekti nav vienīgie problēmu jautājumi, kurus būtu nepieciešams risināt. Nepieciešams analizēt arī citus normatīvos aktus, kuri var ietekmēt partnerattiecībās dzīvojošos pārus un to tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību. Autores ieskatā normatīvo aktu grozījumu tiesiskām sekām jārada vienlīdzīgāks regulējums starp partnerattiecībās esošajām personām un laulībā dzīvojošiem pāriem. Pieņemot partnerattiecību tiesisko regulējumu, tiktu nodrošināts vienots, harmonizēts un sinhronizēts normatīvo aktu regulējums ģimenes tiesību jomā, kas atrisinātu tos problēmjaudājumus, kas pašreiz praksē rada normatīvo aktu interpretēšanas problēmas un līdz

ar to neviennozīmīgu tiesu praksi, kā arī izveidotu tiesisko regulējumu situācijām, kas šobrīd nav regulētas.

3.1. Partnerattiecību problēmjaudājumi atsevišķās tiesību nozarēs

Nacionālie tiesību akti regulē plašu jautājumu kopumu, tomēr, ievērojot promocijas darba mērķi, šajā nodaļā īpaša uzmanība tiks pievērsta atsevišķu tiesību nozaru problēmjaudājumu izpratnei, kā, piemēram, pacientu tiesībām, sociālajām tiesībām un partneru tiesībām īres jautājumos.

Satversmes tiesa 2020. gada 12. novembrī spriedumā lietā Nr. 2019-33-01 “Par Darba likuma 155. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam” secinājusi, ka ģimene ir sociāla institūcija, kas balstās uz sociālajā realitātē konstatējamām ciešām personiskām saitēm, kuru pamatā ir sapratne un cieņa. Pat nepastāvot bioloģiskai saiknei vai juridiski atzītām bērna un vecāka attiecībām starp bērnu un personu, kas šo bērnu aprūpējusi, atkarībā no tā, vai viņi dzīvo kopā, viņu attiecību ilguma un kvalitātes, kā arī pieaugušā lomas attiecībās ar bērnu var pastāvēt faktiskas ģimenes attiecības. Ciešu personisku saišu pastāvēšana starp personām izriet no to noslēgtās laulības vai radniecības fakta, tomēr sociālajā realitātē ciešas personiskas saites rodas arī citos veidos, piemēram, faktiskas kopdzīves rezultātā. Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmais teikums nosaka valsts pozitīvo pienākumu aizsargāt un atbalstīt ikvienu ģimeni, tostarp arī faktisku ģimeni.²²³

Civillikuma 214. pants nosaka, ka pie ģimenes šaurākā nozīmē pieder laulātie un viņu bērni, kamēr tie vēl atrodas nedalītā saimniecībā.²²⁴ Līdz ar to jebkurā civiltiesiskā strīdā, piemērojot Civillikuma normas, par ģimeni vai ģimenes dzīvi var runāt, tikai interpretējot šos jēdzienus šaurākajā nozīmē, proti, ģimeni kā tiesisku, vērā ņemamu veselumu saskatot vien tad, ja divu personu starpā pastāv likumā noteiktā kārtībā reģistrēta laulība. Jebkurš mantisko attiecību strīds Latvijā ir risināms civiltiesiskā kārtībā un saskaņā ar Civillikuma tiesību normām. Tātad Civillikuma sašaurinātā ģimenes jēdziena interpretācija, ņemot vērā faktiski pastāvošos atšķirīgos ģimenes modeļus, ierobežo personu iespējas novērst tiesību aizskārumu mantisko attiecību sfērā. Mantiskās attiecības ģimenē tiek regulētas, vadoties pēc Civillikuma Ģimenes tiesību pirmajā nodaļā noteiktā, par pamatu ņemot konservatīvo pieeju ģimenes jēdzienam. Laulāto likumiskās mantiskās attiecības tiek regulētas saskaņā ar

²²³ Satversmes tiesa. 2020. gada 12. novembrī spriedums lietā Nr. 2019-33-01. Iegūts no: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/press-release/norma-kas-paredz-berna-tevam-tiesibas-uz-atvalinajumu-sakara-ar-berna-piedzimsanu-neatbilst-satversmes-110-panta-pirmajam-teikumam-ciktal-ta-neparedz-aizsardzibu-un-atbalstu-berna-mates-partnerei/> [sk. 21.03.2021.].

²²⁴ Civillikums: Latvijas Republikas Likums. *Valdības Vēstnesis*. 20.02.1937., 41.

Civillikuma 89.–110. pantu. Atsevišķi likumā ir paredzēta iespēja laulātajiem pašiem izvēlēties un noteikt viņu savstarpējo mantisko attiecību režīmu (laulāto mantas kopība vai šķirtība), kā arī regulēt šīs attiecības ar savstarpējiem līgumiem. Mantisko tiesību aizsardzība tiek nodrošināta arī attiecībā uz personām, kuras ir saderinājušās, t. i., devušas viena otrai solījumu stāties laulībā.²²⁵ Likums paredz abpusējo restitūciju, t. i., katrs saderinātais atdod otram vai attiecīgi tai personai, kas mantu dāvinājusi, visu mantu, ko viņam dāvinājis otrs saderinātais vai tā vecāki, vai arī jebkura cita persona.²²⁶ Šāds tiesiskais instruments un iespēja prasīt mantas atdošanu tiesas ceļā ir nodrošināts, neskatoties uz saderināšanās fakta varbūtējo un ne obligāto dabu, t. i., saderināšanās nav laulības obligāts priekšnosacījums, un otrādi – laulība var netikt noslēgta saderināšanās rezultātā.

Attiecībā uz mantiskajām attiecībām ģimenē likumdevējs ir pieņēmis speciālu tiesisko regulējumu, ņemot vērā ģimenes institūta īpatnības – sociālo un bioloģisko saikni, personu psiholoģisko stāvokli. Ja divu partneru kopdzīvi traktē kā sava veida līgumu, kurā abas puses apņemas piedalīties kopīgā saimniecībā ar saviem ieguldījumiem, neatkarīgi no partnerattiecību modeļa esamības, tad likumsakarīgi būtu arī šādām “līgumattiecībām” piemērot atbilstošu tiesisko regulējumu. Tomēr attiecībā uz neregistrētiem partneriem, kuri dzīvo *de facto* savienībā un līdz ar to salīdzinoši līdzīgos apstākļos, kā personas reģistrētā laulībā, šobrīd ir piemērojamas vispārējās tiesību normas. Partnerattiecībās dzīvojošo personu mantisko attiecību regulēšanā psiholoģiskajai, sociālajai un bioloģiskajai saiknei nozīme netiek piešķirta.

Civillikuma Ģimenes tiesību daļā ir noteikts to personu loks, kas likuma izpratnē ir uzskatāmi par radniekiem, proti, Civillikuma 206. pants²²⁷ noteic, ka par radniecību sauc divu vai vairāku personu starpā ar dzimšanu radušos attiecību, t. i., asinsradniecība. Radniecības tuvumu noteic pēc līnijām un pakāpēm. Vienas personas izcelšanās no otras tieši ar dzimšanu rada pakāpi. Ar katru jaunu dzimšanu rodas jauna pakāpe. Vairāku nepārtraukti turpinošos pakāpju sakaru sauc par līniju. Līnijas ir taisnas un sāņu. Civillikuma 207. pants noteic, ka radnieki taisnā līnijā ir tie, kuri cēlušies viens no otra ar dzimšanu un kurus sauc vai nu par augšupējiem, vai lejupējiem radniekiem, raugoties pēc tā, vai skaita no bērniem uz vecākiem vai otrādi. Saskaņā ar to arī pašu līniju sadala augšupējā un lejupējā. Pie pirmās pieder tēvs, māte, vectēvs, vecmāmuļa, vectēva un vecmāmuļas vecāki utt., bet pie otrās dēli, meitas, bērnu bērni, šo pēdējo bērni utt.²²⁸ Savukārt Civillikuma 208. pants noteic, ka radnieki sāņu līnijā ir

²²⁵ Civillikums, 27. pants. *Valdības Vēstnesis*. 20.02.1937., 41. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/225418> [sk.15.05.2021.].

²²⁶ Vēbers, J. 2000. *Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Ģimenes tiesības. Mans īpašums*. 12.

²²⁷ Civillikums. PIRMĀ DAĻA. Ģimenes tiesības. Latvijas Republikas likums. Pieņemts 28.01.1937. Ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 01.01.2013.// *Ziņotājs*. 10.06.1993., 22.

²²⁸ Civillikums, 207. pants. *Valdības Vēstnesis*. 20.02.1937., 41. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/225418> [sk. 15.05.2021.].

tie, kas cēlušies no vienas kopējas trešās personas, proti, ciltstēva vai ciltsmātes. Līdzīgs regulējums ir atrodams arī Civillikuma 181. panta trešajā daļā, pēc kuras bērnam ir tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar brāļiem, māsām un vecvecākiem, kā arī citām personām, ar kurām bērns ilgu laiku ir dzīvojis nedalītā saimniecībā, ja tas atbilst bērna interesēm. Pretējā gadījumā rodas kontroversāla situācija attiecībā uz to personu loku, kas ir interpretējami kā radinieki un kas ir tuvinieki. Minēto pamato arī apstākļi, ka strauji notiek izmaiņas valstu ģimenes dzīves sociālajos un kultūras modeļos un katrs šāds gadījums ir jāvērtē individuāli, atzīstot par apliecinājumu ģimenes dzīvei ne tikai juridiski noslēgtu laulību, bet arī ģimenes dzīves faktisku pastāvēšanu, kas izriet gan no personu savstarpējām finansiālām vai emocionālām saiknēm, gan kopīgas dzīvošanas vienā saimniecībā, gan kopīgu pēcnācēju radīšanas.²²⁹

Cilvēktiesības regulē attiecības starp valsti un indivīdu (indivīdu grupām), tās nosaka, kādai ir jābūt valsts attieksmei pret indivīdu, kā arī aizsardzības mehānismu pret valsts, tās institūciju un amatpersonu izdarītajiem pārkāpumiem, tādējādi viena no jomām, kas palīdz realizēt personas aizsardzību mūsdienu pasaulē, ir partneru mantisko attiecību regulējums. Attiecībā uz neregistrētiem partneriem, kuri dzīvo *de facto* savienībā un līdz ar to salīdzinoši līdzīgos apstākļos, kā personas reģistrētā laulībā, šobrīd ir piemērojamas vispārējās tiesību normas. Aktuāls diskusijas jautājums ir ne tikai par partnerattiecību tiesiskā regulējuma nepieciešamību un ieviešanas iespējām, bet arī par to, vai pārdzīvojošo partneri var uzskatīt par mirušā partnera mantinieku. Valstīs, kurās ir ieviests neregistrēto partnerattiecību tiesiskais regulējums, arī šī jautājuma kontekstā nav izkristalizējusies viennozīmīga prakse. Ir valstis, kur likumdevēji neatzīst pārdzīvojošo partneri par mirušā partnera likumisko mantinieku, un šajos gadījumos pirmais var mantot tikai tad, ja pēdējais pirms nāves atstājis testamentu, kurā minējis savu partneri kā mantinieku, piemēram, Francijā,²³⁰ Beļģijā un Norvēģijā. Savukārt Salvadora (*Family Code or El Salvador, Article 121*),²³¹ kā arī Džalisko štats Meksikā (*Civil Code of Jalisco, Article 294I*)²³² atzīst pārdzīvojošā partnera mantojuma tiesības attiecībā uz mirušā partnera mantu, pielīdzinot šo mantošanas režīmu laulāto mantošanas tiesiskajam regulējumam.

²²⁹ Donna Gomien, David Harris, Leo Zwaak. *Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*. Russian version. 1998. Moskva, 305–307, 323, 332–333.

²³⁰ *French Civil Code*, Title XII Of civil covenants of solidarity and Of concubinage (Art. 515–1 to 515–8). Iegūts no: http://lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm [sk. 15.08.2014.].

²³¹ Salvadoras Republikas likums. (República de El Salvador). Código de familia decreto no. 677.- La Asamblea Legislativa de la República de el Salvador, Considerando. *oas.org* Iegūts no: http://www.oas.org/dil/esp/Codigo_de_Familia_El_Salvador.pdf [sk. 15.08.2014.].

²³² [b. aut.]. Jalisco Condo Law in English. Translated by Garry Musgrave. *JaliscoCondos.org*, 2011. Iegūts no: http://books.google.lv/books?id=Xj3po3Qq0vkC&pg=PA154&lpg=PA154&dq=civil+code+jalisco&source=bl&ots=gevxY0tLfG&sig=3g7_Aa1A2IMw2Mhd_eSQQCpLeEY&hl=lv&sa=X&ei=DeztU6rjMoPnyQO4oCgBw&ved=0CDcQ6AEwBA#v=onepage&q=civil%20code%20jalisco&f=false [sk. 10.08.2015.].

Tāpat kā Latvijā par laulāto mantošanu, arī citās valstīs attiecībā uz testamentāro mantošanu ir paredzēti vairāki ierobežojumi nolūkā aizsargāt bērnu un citu neatraidāmo mantinieku tiesiskās intereses. Visbeidzot, kas gan nav raksturīgi, Spānijā, piemēram, attiecībā uz mantošanu ir paredzēts atšķirīgs tiesiskais regulējums viendzimuma un pretējā dzimuma partnerattiecībās esošajiem partneriem. Ievērojot to, ka partneriem pastāv iespēja slēgt laulību, pārdzīvojušam pretējā dzimuma partnerim ir tiesības lietot partnerattiecību laikā iegūto mantu un vienu gadu pēc partnera nāves uzturēties un izmantot mirušā partnera nekustamo īpašumu, kurā partneri dzīvoja. Tomēr pārdzīvojušais pretējā dzimuma partneris nav un nevar būt viens no mantiniekiem atšķirībā no viendzimuma partneriem, kuriem šādas tiesības ir piešķirtas.²³³

Kā liecina prakse, pastāv strīdi par to, vai partnerattiecību institūtam ir jābūt atzītam tādā veidā, ka tas rada īpašu, laulībai līdzīgu statusu. Tiesas un likumdevēji apzināti saglabā plaisu starp laulību un kopdzīvi – partnerattiecībām. Īpaša statusa nodrošināšana partnerattiecībām var neatbilst to personu viedoklim, kuras apzināti ir izvēlējušās nevis noslēgt laulību, bet gan veidot kopdzīvi.

Laulāto mantojuma dalīšanas kārtības vispārīgie noteikumi noteikti Civillikuma 729. pantā. Saskaņā ar šo normu pirms mantojuma sadalīšanas citu starpā “jāatskaita uz mantojumu gulošie parādi”. Tas nozīmē, ka pirms mantojuma dalīšanas “jānokārto” mantojumā ietilpstošās, mantiniekiem pārgājušās mantojuma atstājēja saistības pret trešajām personām (Civillikuma 701., 707. pants). Par šīm saistībām katrs mantinieks – atbilstoši savai daļai mantojumā (Civillikuma 717. pants) – primāri atbild ar mantojuma aktīvu, bet, ja ar to nepietiek minēto saistību nokārtošanai, – subsidiāri katrs ar savu paša mantu (Civillikuma 707. pants), ja vien mantojums nav pieņemts ar inventāra tiesību (Civillikuma 708.–711. pants).²³⁴

Autore uzskata, ka Latvijā ir atzīta mantojuma tiesība tikai attiecībā uz laulātajiem pāriem, kas ir primārā atšķirība no partnerattiecību institūta, līdz ar to pāri, kas atrodas partnerattiecībās, var mantot vienīgi, ja mantojuma atstājējs ir uzrakstījis testamentu vai noslēgts mantojuma līgums. Satversmes tiesa 2021. gada 8. aprīļa spriedumā lietā Nr. 2020-34-03 norāda: “110. panta pirmajā teikumā ir ietverti divi likumdevēja pienākumi:

- 1) nodrošināt ģimenes juridisko aizsardzību;
- 2) nodrošināt ģimenes sociālo un ekonomisko aizsardzību un atbalstu. Likumdevēja pienākums nodrošināt ģimenes juridisko aizsardzību prasa noteikt sociālajā realitātē pastāvošo ģimenes attiecību tiesisko regulējumu, proti, noregulēt šo

²³³ Zvērinātu advokātu birojs “Eversheds Bitāns”. *Juridiskais pētījums par vīrieša un sievietes neregistrētu partnerattiecību tiesisko regulējumu Eiropā un Latvijā*. Iegūts no: http://www.tm.gov.lv/lv/documents/petijumi/Viriesa_un_sievietes_nereg_partneratt.doc [sk. 15.08.2014.].

²³⁴ Kalniņš, E. 2010. *Laulāto manta laulāto likumiskajās mantiskajās attiecībās*. Rīga: Tiesu Namu Aģentūra, 288.

attiecību dalībnieku personiskās un mantiskās attiecības. Savukārt pienākumu nodrošināt ģimenes sociālo un ekonomisko aizsardzību un atbalstu likumdevējs var izpildīt, konkretizējot likumā ģimenes tiesības uz īpašu aizsardzību un atbalstu, proti, paredzot likumā dažādus ģimenes aizsardzības un atbalsta pasākumus. Abi no Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošie likumdevēja pienākumi ir savstarpēji cieši saistīti. Ja valsts nenodrošina ģimenes juridisko aizsardzību, proti, nenosaka ģimenes attiecību tiesisko regulējumu, tad nav iespējams šo attiecību dalībniekiem nodrošināt arī Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ietvertās sociālās un ekonomiskās tiesības (sk. Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 12.3. punktu, sal. sk. Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 16.2.1. un 16.2.2. punktu). Likumdevējam no Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošais pienākums aizsargāt ikvienu ģimeni nozīmē, ka likumdevējam nav rīcības brīvības izvēlēties, vai viendzimuma partneru ģimenēm vispār ir jānodrošina juridiskā aizsardzība, kā arī ekonomiskā un sociālā aizsardzība un atbalsts. Tomēr Satversmes tiesa ir atzinusi, ka likumdevējam piemīt zināma rīcības brīvība, nosakot ģimenes attiecību tiesiskā regulējuma formu un saturu un izvēloties metodes, mehānismus un pasākumus, ar kuru palīdzību tiks nodrošināta ģimenes sociālā un ekonomiskā aizsardzība un atbalsts.”²³⁵

Ņemot vērā, ka arī partnerattiecībās esošās personas gan iegādājas mantu, gan kopīgi veic ieguldījumus savas ģimenes attīstībā, autore aplūkos personu mantas veidus. Likumā, pamatojoties uz mantas šķirtības principu, vispirms ir noteikts tas, kāda manta pieder katram laulātajam atsevišķi (Civillikuma 89. panta pirmā un trešā daļa, 91. panta pirmā daļa), pēc tam paredzot to, atbilstoši kādiem priekšnoteikumiem rodas abiem laulātajiem kopīgi piederošā manta. [...] Proti, atkarībā no mantas atsevišķas vai kopīgas piederības tiek izšķirta katra laulātā “atsevišķa manta” un abu laulāto “kopīgā manta”. Turklāt no likumu normas netieši izriet, ka līdzās “atsevišķajai mantai” katram laulātajam vienam pašam (individuāli) pieder arī laulības laikā “atsevišķi iegūtā manta”. Šajā ziņā laulātā atsevišķo mantu un atsevišķi iegūto mantu var apzīmēt arī kā “laulātajiem atsevišķi piederošo mantu” jeb kā viņu mantu plašākā nozīmē.²³⁶ Minēto apstiprina arī LR Augstākās tiesas Civillietu departaments 2008. gada 14. maija

²³⁵ Satversmes tiesas 2021. gada 8. aprīļa spriedums lietā Nr. 2020-34-03. Iegūts no: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2020/07/2020-34-03_spriedums.pdf#search=2020-34-03 [sk. 09.08.2021.].

²³⁶ Kalniņš, E. 2010. *Laulāto manta laulāto likumiskajās mantiskajās attiecībās*. Rīga: Tiesu Namu Aģentūra, 45.

spriedumā lietā Nr. SKC-209/2008, nodibinātās tēzes attiecībā uz laulāto likumiskajām mantiskajām attiecībām.

Tādējādi būtu nepieciešams partnerattiecību tiesiskajā regulējumā par mantiskajām attiecībām izdalīt trīs partnerattiecībās esošo personu mantas veidus:

- 1) katra partnera atsevišķā manta;
- 2) katra partnera atsevišķi iegūtā manta;
- 3) abu partneru kopīgā manta.

Ar mantas piederību ir cieši saistīti noteikumi ar mantas sadalījumu partneru starpā, mantisko attiecību izbeigšanos un tiesiskajām sekām. Ar mantas piederību tiek uzlikti pienākumi un saistības pret trešajām personām, tai skaitā pret valsti. Šajā sakarā būtiski noteikt, kas ir partneru kopīga manta. Jēdziens “manta” vispār Civillikumā tiešā veidā nav definēts. Tajā pašā laikā “manta” ir centrālais jēdziens, kas tiek lietots mantisko attiecību tiesiskajā regulējumā. Privāttiesībās ar jēdzienu “manta” īstā nozīmē saprot visu to naudā novērtējamo tiesību kopumu, kuras pieder konkrētiem tiesību subjektiem.²³⁷

Saskaņā ar Civillikuma 89. panta otro daļu laulāto kopīgā manta ir tās naudā novērtējamās tiesības, “ko laulības laikā laulātie iegūst kopīgi vai viens no viņiem, bet ar abu laulāto līdzekļiem vai ar otra laulātā darbības palīdzību, turklāt šaubu gadījumā jāpieņem, ka šī manta pieder abiem līdzīgās daļās”. Šī norma regulē laulāto kopīgās mantas rašanās (iegūšanas) priekšnoteikumus, kā arī tās sadalījumu jeb piederības samēru laulāto starpā. Tādējādi, pēc vispārīgā principa, vienīgi tā manta, ko laulības laikā laulātie ieguvuši atbilstoši kādam Civillikuma 89. panta otrās daļas paredzētajam līdzdalības veidam, ir uzskatāma par viņu kopīgo mantu. Šī manta pieder abiem laulātajiem tādās daļās, kādās viņi kopīgi ir piedalījušies tās iegūšanā. Vienīgi tad, ja nav iespējams pietiekami precīzi noteikt katra laulātā ieguldījumu apmēru, kopīgā manta jāatzīst par piederošu laulātajiem vienādās daļās.

Partnerattiecību tiesiskā regulējuma ieviešanas gadījumā ir svarīgi atrisināt partneru kopīgās mantas iegūšanas priekšnoteikumus, kas attiecību izjukšanas gadījumā atvieglotu mantas piederības samēru partneru starpā. Saistības var būtiski ietekmēt kā viena, tā otra partnera materiālo stāvokli, tādēļ svarīgi ir atrisināt jautājumu par mantiskajām saistībām, kuras uzņēmušies partneri.

Kad kopīgā manta tiek iegūta par abu partneru līdzekļiem, jautājuma izšķiršana, kādā daļā kopīgā manta pieder katram partnerim, parasti nerada nekādas grūtības. Piemēram, kad partneri katrs par saviem naudas līdzekļiem iegādājas nekustamo īpašumu, turklāt vīrietis dod 2/3 līdzekļu, bet sieviete 1/3 līdzekļu; tādos apstākļos nevar būt šaubu, ka sievietei pieder

²³⁷ Kalniņš, E. 2010. *Laulāto manta laulāto likumiskajās mantiskajās attiecībās*. Rīga: Tiesu Namu Aģentūra, 30.

1/3 nekustamā īpašuma, bet vīrietim – 2/3 nekustamā īpašuma. Savukārt, ja mantu iegūst viens no partneriem, bet par abu partneru kopīgiem līdzekļiem, tad šādas mantas piederības pierādīšanai arī problēmas nevajadzētu radīt. Šajā gadījumā būtiski ir fiksēt abu partneru kopīgo līdzekļu ieguldījumu konkrētā nekustamā īpašuma iegādes brīdī. Taču nebūtu taisnīgi, ja abu partneru ieguldījums tiktu vērtēts vienīgi uz kopīgās mantas iegūšanas brīdī, kā to paredz laulības esamības gadījumā Civillikuma 89. panta otrā daļa. Jo var būt gadījumi, kad pēc kopīgās mantas apsaimniekošanas (nodokļu maksājumi, remontdarbi u.tml.) viens no partneriem ir izdarījis lielāku ieguldījumu, nekā kopīgās mantas iegādes brīdī.

Autore uzskata, ka manta, ko ieguvis viens partneris, darbojoties savā profesijā, bet otrs nodarbojies ar mājsaimniecību un ģimenes saimniecības lietām, palīdz šim partnerim, kurš darbojas profesijā, tādēļ šī viena partnera iegūtā manta būtu uzskatāma par iegūtu ar otra partnera darbības palīdzību.

Mūsdienās problēmas ar jēdziena “darbības palīdzība” interpretāciju laulības šķiršanas lietās rodas tāpēc, ka Civillikuma 89. panta pirmajā daļā ir atsauce uz 91. pantu, tādējādi norādot, ka atsevišķā manta likumiskajās mantiskajās attiecībās ir tikai tā, kas noteikta Civillikuma 91. pantā. Pastāvot strīdam konkrētajā gadījumā par laulāto kopdzīves laikā iegūtas mantas iekļaušanu laulāto kopīgas mantas sastāvā, minētā likuma 91. panta otrajā daļā noteiktais ļauj secināt, ka pienākums pierādīt, ka zināma manta ietilpst viņa atsevišķajā mantā, ir laulātajam, kas to apgalvo. Tas nozīmē, ka laulāto kopdzīves laikā iegūtās mantas statusa noteikšanu likumdevējs saistījis ar pierādījumu esamību par šā likuma 91. panta pirmajā daļā izsmeļoša uzskaitījuma veidā dotajiem apstākļiem, faktiem, kuriem pastāvot strīdus objekts nosakāms kā viena laulātā atsevišķa manta.

No minētā gadījuma, kad manta iegūta ar viena partnera naudas līdzekļiem, bet ar otra partnera darbības palīdzību, partnerattiecību tiesiskajā regulējumā būtu nepieciešams paredzēt, ka katrai pusei jāpierāda savu pamatojuma pareizība mantas iekļaušanas vai neiekļaušanas partnerattiecību kopīgas mantas sastāvā.

Partnerattiecību ieviešanas gadījumā normatīvajā regulējumā būtu jāparedz partneru kopīgās mantas sadalījums reģistrētajās partnerattiecībās. Kopīgās mantas sadalījuma noteikšanā būtu jāņem vērā gan abu partneru ieguldījums kopīgās mantas iegādes brīdī, gan ieguldījums kopīgajā mantā pēc tā iegādes.

Savukārt neregistrēto partnerattiecību gadījumā tiktu piemēroti vispārīgie Civillikuma noteikumi par kopīpašumu. Partneri savu kopīgo mantu var dalīt paši, bet strīda gadījumā tiesai tā jāsadala dabā vai jānosaka naudas kompensācijas kārtība, piemērojot Civillikuma 1075. panta noteikumus. Augstākā tiesa 2007. gada tiesu prakses apkopojumā ir norādījusi, ka pamatnostādnes, pēc kādiem kritērijiem dalāma laulāto kopīgā manta, ir reglamentētas

norādītajās Civillikuma normās, taču tiesai ir jāvērtē katrs konkrētais gadījums un, vadoties no lietas apstākļiem, kritēriji katrā atsevišķā lietā var būt citādi.²³⁸

Ja nav celta pretpasība, tad tiesa pati var izvēlēties dalīšanas veidu, kuru nosaka Civillikuma 1075. pants – ja 1074. pantā norādītā dalīšanas gadījumā kopīpašnieki nevar vienoties par tās veidu, tad tiesa [..]vai nu piespriež katram no kopīpašniekiem reālās daļas [..], vai atdod visu lietu vienam kopīpašniekam [..], vai noteic lietu pārdot [..]vai arī izšķir jautājumu ar lozi [..].²³⁹

No minētā izriet, ka tiesa pati izvēlas dalīšanas veidu neatkarīgi no tā, ir vai nav celta pretpasība. Tiesai ir jāvērtē katrs konkrētais gadījums, un, vadoties no lietas apstākļiem, kritēriji katrā atsevišķā lietā var būt citādi. Līdz ar to nav iespējams arī sniegt vienotu atbildi uz lūgumiem, izskaidrot, kā dalāma konkrēta manta. Partneru kopīgas mantas dalīšanas lietās galvenā nozīme būtu tiesas sniegtajam apstākļu vērtējumam un argumentācijai, tāpēc ir svarīgi, lai spriedumi būtu motivēti un būtu saprotama tiesas pozīcija, kāpēc partneru kopīgā manta tiek sadalīta tieši tā, nevis citādi.

Partnerattiecību ieviešanas gadījumā būtu svarīgi izvērtēt, vai pēc partnerattiecību iziršanas būtu iespējams celt prasību par kopīgās mantas sadali. Civilprocesa likuma 238. panta pirmā daļa nosaka, ka lietā par laulības šķiršanu vai neesamību prasījumi, kas izriet no ģimenes tiesiskajām attiecībām, izspriežami vienlaikus. Šādi prasījumi ir strīdi par:

- 1) aizgādības noteikšanu;
- 2) saskarsmes tiesības izmantošanu;
- 3) uzturlīdzekļiem bērnam;
- 4) līdzekļiem laulātā iepriekšējā labklājības līmeņa vai uztura nodrošināšanai;
- 5) kopīgo ģimenes mājokli un māsasaimniecības vai personiskās lietošanas priekšmetiem;
- 6) laulāto mantas dalīšanu (arī tad, ja tas skar trešās personas).

Autore uzskata, ka šādus prasījumus būtu nepieciešams ieviest partnerattiecību tiesiskajā regulējumā. Lai gan no minētās likuma normas izriet, ka prasību par laulāto mantas dalīšanu pēc laulības šķiršanas nevar celt, tomēr tiesu praksē šī norma tiek piemērota, izvērtējot lietu efektīvāku un ātrāku izskatīšanu dažādu civillietu tiesvedības apvienošanas gadījumā. Partnerattiecību ieviešanas gadījumā šādu lietu apvienošana sekmēs lietu ātrāku un pareizāku izskatīšanu, kas ir nozīmīga ģimenes tiesībās.

²³⁸ LR Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments. *Tiesu prakses apkopojums*. 2007. 3.

²³⁹ Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības. Latvijas Republikas likums. Ar grozījumiem 05.03.2015.//*Latvijas Vēstnesis*. 19.03.2015. 56 (5374).

Tajā pašā laikā, kad jau būtu ieviests partnerattiecību tiesiskais regulējums, nav izslēgta iespēja, ka puses slēgs savstarpējo vienošanos par kopīgas mantas sadali u. c., uz ko arī tiktu norādīts prasībā. Partnerattiecību šķiršanas lietas izskatīšanas laikā, neskatoties uz vienošanās spēkā esamību, otrs partneris var lūgt kopīgās mantas sadali. Šāda strīda esamības gadījumā tiktu ņemtas vērā vispārējās Civillikuma normas par līguma un saistību izpildi.

Civillikums paredz vispārējo noilguma termiņu saistību izpildes pieprasīšanai – 10 gadus (Civillikuma 1895. pants), kas nozīmē, ka saistību izpildi, ceļot par to prasību tiesā, var pieprasīt tikai ne vēlāk kā 10 gadu laikā no tā rašanās. Autore uzskata, ka partnerattiecību ieviešanas gadījumā būtu nepieciešams noteikt arī šādu prasības noilguma termiņu – 10 gadus.

Reģistrēto un neregistrēto partnerattiecību tiesiskais regulējums atšķirtos ar to, ka reģistrēto attiecību iziršanas gadījumā tiktu ņemts vērā:

- 1) kopīgās mantas iegūšanas priekšnoteikums iegādes brīdī;
- 2) ieguldījumi kopīgajā mantā pēc tās iegādes;
- 3) partnera darbības palīdzība visu attiecību laiku no reģistrācijas brīža.

Savukārt neregistrēto partnerattiecībās dzīvojošajiem par kopīgas mantas iegādi būtu jāpanāk vienošanās vai savu interešu aizsardzībai jāvēršas tiesā par juridiska fakta konstatēšanu (partnerattiecībām) un mantas sadali.

Autore piedāvā šādu partneru kopīgās mantas sadales risinājumu – mantas pieauguma starpības noteikšana. Nosakot katram partnerim piederošo mantu pirms stāšanās partnerattiecībās, nosakot arī katram partnerim piederošās mantas masas vērtību, ņemot vērā partnera darbības ieguldījumus tajā kopīgās mantas sadales brīdī. Atņemot no iegūtās beigu mantas masas sākuma mantas masu, iegūst katra partnera mantas pieaugumu partnerattiecību laikā. Tādējādi tiktu maksimāli precīzi un taisnīgi aprēķināts katra partnera ieguvums partnerattiecību laikā. Praktiski var runāt par katra partnera atsevišķo mantu.

Secinājumi un priekšlikumi:

1. Manta, ko ieguvis viens partneris, darbojoties savā profesijā, bet otrs nodarbojies ar mājsaimniecību un ģimenes saimniecības lietām, palīdz šim partnerim, kurš darbojas profesijā, tādēļ šī viena partnera iegūtā manta būtu uzskatāma par iegūtu ar otra partnera darbības palīdzību.
2. Partnerattiecību ieviešanas gadījumā normatīvajā regulējumā būtu jāparedz partneru kopīgās mantas sadalījums reģistrētajās partnerattiecībās. Kopīgās mantas sadalījuma noteikšanā būtu jāņem vērā gan abu partneru ieguldījums kopīgās mantas iegādes brīdī, gan ieguldījums kopīgajā mantā pēc tās iegādes.

3. Savukārt neregistrēto partnerattiecību gadījumā tiktu piemēroti vispārīgie Civillikuma noteikumi par kopīpašumu. Partneri savu kopīgo mantu var dalīt paši, bet strīda gadījumā tiesai tā jāsadala dabā vai jānosaka naudas kompensācijas kārtība, piemērojot Civillikuma 1075. panta noteikumus.
4. Civillikums paredz vispārējo noilguma termiņu saistību izpildes pieprasīšanai – 10 gadus (Civillikuma 1895. pants), kas nozīmē, ka saistību izpildi, ceļot par to prasību tiesā, var pieprasīt tikai ne vēlāk kā 10 gadu laikā no tā rašanās. Pētījuma autore uzskata, ka partnerattiecību ieviešanas gadījumā būtu nepieciešams noteikt arī šādu prasības noilguma termiņu – 10 gadus.
5. Autore piedāvā šādu partneru kopīgās mantas sadales risinājumu – mantas pieauguma starpības noteikšana. Nosakot katram partnerim piederošo mantu pirms stāšanās partnerattiecībās, nosakot arī katram partnerim piederošās mantas masas vērtību, ņemot vērā partnera darbības ieguldījumus tajā kopīgās mantas sadales brīdī. Atņemot no iegūtās beigu mantas masas sākuma mantas masu, iegūst katra partnera mantas pieaugumu partnerattiecību laikā. Tā tiktu maksimāli precīzi un taisnīgi aprēķināts katra partnera ieguvums partnerattiecību laikā. Praktiski var runāt par katra partneru atsevišķo mantu. Laulāto atsevišķās mantas sastāvs ir detalizēti regulēts Civillikuma 91. panta pirmajā daļā, turklāt šajā normā ietvertais atsevišķās mantas veidu, kā arī mantas rašanās (iegūšanas) pamatu uzskaitījums ir izsmelošs. Tas, ka zināma manta ir viena laulātā atsevišķa manta, var izrietēt tieši no likuma, kā arī var būt noteikts ar laulāto starpā noslēgtu līgumu, izņemot mantu, ko laulātie līgumā noteikuši par atsevišķo mantu.

Saskaņā ar Civillikuma 91. panta pirmās daļas 1. punktu noteikumiem katra laulātā atsevišķa manta ir manta, kas laulātajiem piederējusi pirms laulības, līdz ar to tās naudā novērtējamās tiesības, ko laulātais ieguvis un kas viņam juridiski ir piederējušas jau pirms laulības noslēgšanas (īpašuma tiesības, saistību tiesības u. c.).

Laulāto likumiskās mantiskās attiecības paredz, ka viss, ko laulības laikā laulātie iegūst kopīgi vai viens no viņiem, bet ar abu laulāto līdzekļiem vai ar otra laulātā darbības palīdzību, ir abu laulāto kopīga manta, kas pieder abiem līdzīgās daļās. Civillikums paredz slēgt laulības līgumu kā pirms došanās laulībā, tā arī laulības laikā. Laulības līgumu var slēgt gan par visas laulāto mantas šķirtību, gan arī par laulāto mantas kopību. Visas laulāto mantas šķirtība nozīmē, ka katrs laulātais patur viņam pirms laulībām piederējušo mantu un to mantu, kuru pats iegūst laulības laikā. Ar savu mantu laulātais var rīkoties pēc saviem ieskatiem neatkarīgi no otra laulātā. Kā redzams, laulāto mantiskās attiecības regulē Civillikuma normas, un pašiem

laulātajiem ir iespējams vienoties, noslēdzot laulības līgumu par viņiem vispieņemamākajām attiecībām.²⁴⁰

Partnerattiecību tiesiskā regulējuma ieviešanas gadījumā mantai, kas piederējusi partnerim pirms partnerattiecību reģistrācijas vai neregistrēto partnerattiecību gadījumā pirms juridiskā fakta (partnerattiecību) konstatēšanas, nevajadzētu tikt pakļautai mantas sadalei starp partneriem arī tad, ja partnerattiecības beidzas.

Piemēram, Slovēnijā par saistībām, kuras partneris uzņēmis pirms ārpuslaulības savienības attiecību uzsākšanas, kā arī par saistībām, kuras partneris uzņēmis pēc ārpuslaulības savienības attiecību uzsākšanas, katrs partneris ir atbildīgs ar visu savu atsevišķo mantu. Savukārt gadījumos, kad radušās saistības ir saistītas ar partneru kopīgo mantu vai saistībām, kuras viens partneris uzņēmis sakarā ar ģimenes vajadzībām, tad abi partneri ir līdzatbildīgi kā ar kopējo mantu, tā arī ar atsevišķo mantu. Slovēnijā viena partnera kreditors var prasīt tiesu noteikt katram partnerim piederošo daļu kopējā īpašumā un vērst uz to piedziņu. Tomēr, ja kreditors nolemj pārdot piedziņas ceļā iegūto īpašumu, otram partnerim ir pirmpirkuma tiesība.²⁴¹

Partnerattiecību tiesiskajā regulējumā būtu lietderīgi ietvert noteikumu, ka darījums, kuru noslēdzis reģistrētajās partnerattiecībās viens partneris bez otra partnera piekrišanas, stājas spēkā tikai pēc otra partnera akcepta izteikšanas divu mēnešu termiņā. Ja otra partnera akcepts nav saņemts, tad noslēgtais darījums uzskatāms par spēkā neesošu. Šis būtu viens no risinājumiem, kā disciplinēt bankas un citas kredītiestādes, naudas aizdevumu izsniegšanas, kā arī šaubīgu darījumu slēgšanas gadījumos tiktu aizsargāta partneru atsevišķā manta no piedziņas vēršanas iespējamības.

Secinājums un priekšlikums:

1. Partnerattiecību tiesiskajā regulējumā būtu lietderīgi ietvert noteikumu, ka darījums, kuru noslēdzis reģistrētajās partnerattiecībās viens partneris bez otra partnera piekrišanas, stājas spēkā tikai pēc otra partnera akcepta izteikšanas divu mēnešu termiņā. Ja otra partnera akcepts nav saņemts, tad noslēgtais darījums uzskatāms par spēkā neesošu. Šis būtu viens no risinājumiem, kā disciplinēt bankas un citas kredītiestādes, naudas aizdevumu izsniegšanas, kā arī šaubīgu darījumu slēgšanas gadījumos tiktu aizsargāta partneru atsevišķā manta no piedziņas vēršanas iespējamības.

²⁴⁰ *Kopdzīve nav laulība*. Iegūts no: <http://www.vestnesis.lv/index.php?menu=doc&id=128421> [sk. 15.08.2014.].

²⁴¹ Geč-Korošec, M., Kraljič, S., The influence of validity established prohibition on legal relations between cohabitants in Slovene law. *The international survey of family law* [b.i.], United Kingdom, 388.

2. Autore ierosina papildināt 2016. gada 25. oktobra MK noteikumus Nr. 691 “Noteikumi par patērētāja kreditēšanu” ar 56.2.¹. punktu. MK noteikumu 56. punkts²⁴² paredz kreditēšanas līgumā nepieciešamās sastāvdaļas, līdz ar to autore izsaka 56.2.¹. punktu šādā redakcijā: “56. Kreditēšanas līgumā skaidri un lakoniski norāda (ja specifiskiem kreditēšanas līgumu veidiem nav noteikts citādi): 56.2.¹ patērētāja reģistrētās partnerattiecībās esošā partnera, ar ko dzīvo kopā un ir kopīga (nedalīta) saimniecība, rakstisku piekrišanu. Ja partnera akcepts nav saņemts, tad noslēgtais darījums uzskatāms par spēkā neesošu.”

Tā kā mūsdienās nekustamos īpašumus, tai skaitā arī kustamo mantu, personas, kas atrodas partnerattiecībās, var iegādāties ar vai bez kredītiestādes līdzdalības, svarīgi izprast atsevišķas iegūtas mantas nozīmi. Jaunākajā Latvijas tiesu praksē ir atzīts, ka mantas iegūšana laulības laikā pati par sevi nedod pamatu uzskatīt šo mantu par laulāto kopīgo mantu, jo līdzās katra laulātā atsevišķajai mantai var pastāvēt arī laulātā atsevišķi iegūtā manta.²⁴³

Tā kā viena laulātā atsevišķā manta (Civillikuma 91. panta pirmā daļa) un abu laulāto kopīgā manta (Civillikuma 89. panta otrā daļa) ir samērā precīzi norobežota, katra laulātā “atsevišķi iegūto mantu” pareizāk ir raksturot ar izslēgšanas metodes palīdzību. Tādējādi ar “atsevišķi iegūto mantu” jāsaprot tāda manta, ko laulības laikā ieguvis viens no laulātajiem un kas nav uzskatāma nedz par šī laulātā atsevišķo mantu Civillikuma 91. panta pirmās daļas izpratnē, nedz par abu laulāto kopīgo mantu Civillikuma 89. panta otrās daļas izpratnē.²⁴⁴

Autore uzskata, ka partnerattiecību tiesiskā regulējuma ieviešanas gadījumā, kā arī ģimenes tiesību attīstības kontekstā būtu nepieciešams izstrādāt atsevišķi iegūtās mantas definīciju un attiecīgi papildināt Civillikumu. Partnera atsevišķi iegūtā manta ir manta, kas iegūta partnerattiecību laikā par viena partnera atsevišķiem ienākumiem, kas netika nodoti ģimenes un kopīgās mājsaimniecības vajadzībām, un bez otra partnera tiešas līdzdalības. Līdzīgu atsevišķās mantas formulējumu juridiskajā literatūrā ir devis E. Kalniņš, nosakot, ka katra laulātā atsevišķa manta it īpaši ir laulātā ienākumi, kas nav nodoti ģimenes un kopīgās mājsaimniecības vajadzībām, kā arī manta, ko viņš par minētajiem ienākumiem vai ar savu darbu ieguvis laulības laikā, taču pēc laulāto kopdzīves un kopīgās saimniecības pārtraukšanas.²⁴⁵

²⁴² Ministru kabineta 2016. gada 25. oktobra noteikumi Nr. 691 “Noteikumi par patērētāja kreditēšanu”. *Latvijas Vēstnesis*. 01.11.2016., 213. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/285975> [sk.17.05.2021.].

²⁴³ LR Augstākās tiesas Civillietu departamenta 14.05.2008. spriedums lietā Nr. SKC – 209/2008.

²⁴⁴ Kalniņš, E. 2010. *Laulāto manta laulāto likumiskajās mantiskajās attiecībās*. Rīga: Tiesu Namu Aģentūra, 133.

²⁴⁵ Turpat, 141.

Arī gadījumā, kad partneri būtu pārtraukuši attiecības, manta, kas iegūta, uzturot kopīgu saimniecību, tiktu uzskatīta par atsevišķi iegūto mantu. Partnerattiecību tiesiskajā regulējumā būtu svarīgi noteikt, ka atsevišķi iegūtā manta pēc kopdzīves atjaunošanas neietekmē partneru kopīgās mantas daudzumu.

Tādēļ, lai novērstu strīdus jautājumos par partneru kopmantu, svarīgs ir tās iegūšanas veids, t. i., kopīgi pirkti, bet, ja manta iegūta attiecību pārtraukšanas brīdī, tad pie mantas iegūšanas īpaši tas jānorāda darījuma līgumā. Arī partnerattiecībās būtu svarīgi izprast partneru līgumiskās mantiskās attiecības.

Laulības līgums ir dokuments, laulībā esošiem diviem cilvēkiem vienojoties par noteiktiem jautājumiem, lai tas zināmā mērā atvieglotu laulāto dzīvi. Salīdzinot pēc satura un formas laulības līgumu ar citiem līgumiem, var secināt, ka laulības līgumi juridiskajā būtībā būtiski atšķiras no līgumiem vispārējā nozīmē. Laulātie Civillikuma 89.–108. pantā paredzēto likumisko mantisko attiecību vietā ar līgumu var noteikt sev citu mantisko attiecību režīmu. Tātad laulības līgums ir īpaša veida līgums, ar kuru var nodibināt, mainīt un pārtraukt laulāto likumiskās mantiskās attiecības, vadoties no Civillikuma 114. panta. Ja šāds līgums nav noslēgts, visa manta, ko laulātie iegādājušies pēc laulības reģistrācijas, ir vīra un sievas kopīga manta, savukārt lietas, kas piederējušas līdz laulībai, piemēram, mantojumi un dāvinājumi, ir laulāto atsevišķa manta. Līdzīgs mantisko attiecību regulējums ir arī citās valstīs.

Francijā *Pacte civil de solidarité* (PACS) – Civilās solidaritātes pakts (PACS) – līgums tiek noslēgts starp diviem pretējā dzimuma vai viendzimuma pilngadīgiem pāriem ar mērķi organizēt savu dzīvi kopā.

Partnerattiecību institūts ierobežotā veidā tika atzīts Francijā jau ilgu laiku, bet tajā nebija reģlamentētas viendzimuma pāru attiecības. Kopdzīves tiesiskās bāzes izveide notika 20. gadsimta 70.–80. gados. 1989. gadā Francijas Kasācijas tiesa liedza homoseksuālajiem pāriem tiesības atzīt kopdzīvi. Tiesa noteica, ka partnerattiecības attiecas tikai uz tiem partneriem, kuri ir laulībām līdzīgās attiecībās un kuriem nepastāv šķēršļi laulības noslēgšanai. Šāds juridisks precedents veicināja *de facto* atzīšanu esošajām viendzimuma savienībām, jo homoseksuālajiem pāriem nav tiesību noslēgt laulību, tātad viņi nevar būt laulībām līdzīgās attiecībās.²⁴⁶

Ar PACS stāšanos spēkā arī viendzimuma pāri var izmantot valsts garantētās sociālās tiesības saņemt ģimenes pabalstus, mājokļa pabalstu, brīvas darba dienas smagas partnera slimības gadījumā, kā arī saņemt visu nepieciešamo materiālo palīdzību viena partnera nāves gadījumā u.tml., lai gan ar ierobežojumiem. Būtiski ir tas, ka Francijas pilsonība nav obligāta

²⁴⁶ Martel, F. 2008. *Le rose et le noir les homosexuels en france depuis 1968*. Paris: Seuil, 89.

prasība PACS noslēgšanai, divi nepilsoņi var noslēgt PACS, ja vismaz viens no viņiem pastāvīgi dzīvo Francijā, kas savukārt nevar būt par pamatu pilsonības vai pastāvīgās uzturēšanas atļaujas saņemšanai. Neņemot vērā visus Civilās solidaritātes pakta trūkumus, tas radīja alternatīvu laulību institūtam. Tiesības noslēgt PACS izmanto ne tikai geji un lesbietes, bet arī heteroseksuālie pāri.

Izvērtējot PACS reģistrēšanu kopsakarībā ar laulības līgumu, varētu rasties problēmas ar institūciju, kurai būtu deleģētas tiesības reģistrēt abu veidu līgumus. Jāņem vērā, ka Latvijā pastāv atsevišķa iestāde laulību līgumu reģistrēšanai – Laulāto mantisko attiecību reģistrs, tādēļ nebūtu lietderīgi veidot atsevišķu iestādi. Nepieciešams izvērtēt minēto līgumu atšķirīgo reģistrācijas procedūru, lai varētu izvērtēt, vai Latvija var pārņemt šādu praksi.

Vienlaikus ar PACS reģistrēšanas brīdi ir jāiesniedz vienošanās, kur galvenokārt runāts par kopīgās saimniecības jautājumiem un mantas veidu. Pāru reģistrēšanās un šķiršanas procedūra notiek Mērijā (tāpat kā Latvijā dzimtsarakstu nodaļas). Problēmas varētu radīt abu līgumu tiesisko regulējumu pielīdzināšanā, proti, laulības līguma reģistrēšana prasa naudas izdevumus, kā arī pēc to reģistrēšanas mantas veids kļūst publiski pieejama informācija. Laulības līgumā saturošā informācija nonāk lietu reģistru turētājiem tikai pēc tā reģistrēšanas Uzņēmuma reģistrā (Ceļu satiksmes drošības direkcija, Valsts ciltsdarba informācijas datu apstrādes centrs, Civilās aviācijas aģentūra, Valsts tehniskās uzraudzības aģentūra) un valsts vienotā datorizētajā zemesgrāmatā.

Laulāto attiecības var pastāvēt arī pēc laulību līguma izbeigšanas (atcelšanas), tad mantiskās attiecības tiks skatītas pēc Civillikuma normām par katra laulātā atsevišķu mantu un mantas kopību. PACS ieviešanas gadījumā attiecības nevar pastāvēt bez līguma, tas nozīmē, ja tiek pārtraukts līgums, tad attiecīgi partneri vairs neatrodas reģistrētajās partnerattiecībās.

Ar laulības līgumu laulātie nokārto savas mantiskās, nevis personīgās vai kādas citas attiecības, jo uzņemtās saistības, kas neattiecas uz mantiskajām attiecībām, var nonākt pretrunā ar speciālo likumu. Piemēram, ja līgumā tiktu raksturots jautājums par uzturlīdzekļu došanu, kura apmērs nesasniedz minimālo uzturlīdzekļu apmēru.²⁴⁷

²⁴⁷ *Latvijas Vēstnesis*. Noteikumi par minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam. Iegūts no: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=76937&from=off> [sk. 15.08.2014.].

Izvērtējot minētos aktus un to atšķirības, autore uzskata, ka būtu iespējams Laulāto mantisko attiecību reģistrā ieviest tikai tādu līgumu, kas skartu vienīgi mantiskās attiecības. Tas būtu partnerības līgums tikai par mantas sadali, ar līgumu varētu izvēlēties tikai vienu mantas sadales veidu:

- 1) katra partnera atsevišķu mantu;
- 2) partnera atsevišķi iegūto mantu, kas iegūta partnerattiecību laikā par viena partnera atsevišķiem ienākumiem, kuri netika nodoti ģimenes un kopīgās mājsaimniecības vajadzībām, un bez otra partnera tiešas līdzdalības;
- 3) abu partneru kopīgu mantu.

Līguma noslēgšana būtu iespējama tikai ar attiecību reģistrāciju vai pēc attiecību reģistrācijas, un tas kļūtu par publiski pieejamu dokumentu lietu turētāju reģistriem.

Šāda līguma noslēgšana ir būtiska, ja partneriem pieder nekustamais īpašums, kas ir partnera atsevišķi iegūtā manta (nevis atsevišķa manta), jo, noslēdzot līgumu par šādu mantas šķirtības veidu, tiktu pasargāta manta, kas iegūta par personīgajiem ienākumiem, no mantas iekļaušanas kopīgā masā.

Tāpat, pastāvot mantiskajām attiecībām, ja partneri vēlas panākt, ka viņu atsevišķo mantu veids ir zināms lietu turētāju reģistriem, tad šāda līguma esamība būtu lietderīga. Savukārt, ja šādā līgumā iekļautu personīgi attiecību savstarpējās saistības, būtu nepieciešams izvērtēt, vai sabiedrība būs ieguvēja tik lielā mērā, lai pārkāptu personu tiesības uz personas datu aizsardzību, personu privāto dzīvi un apdraudētu nepilngadīgo intereses.

Secinājumi un priekšlikumi:

1. Partneru mantisko attiecību līguma noslēgšana būtu iespējama tikai ar attiecību reģistrāciju vai pēc attiecību reģistrācijas, un tas kļūtu par publiski pieejamu dokumentu lietu turētāju reģistriem. Autore ierosina mainīt likuma “Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru” 8.² nodaļu “Laulāto mantisko attiecību reģistra vešana”, izsakot to jaunā redakcijā – “Laulāto mantisko attiecību *un partnerības līguma* reģistra vešana”.
2. Izvērtējot PACS reģistrēšanu kopsakarībā ar laulības līgumu, varētu rasties problēmas ar institūciju, kurai būtu deleģētas tiesības reģistrēt abu veidu līgumus. Jāņem vērā, ka Latvijā pastāv atsevišķa iestāde laulības līgumu reģistrēšanai – Laulāto mantisko attiecību reģistrs, tādēļ nebūtu lietderīgi veidot atsevišķu iestādi. Nepieciešams izvērtēt minēto līgumu atšķirīgo reģistrācijas procedūru, lai varētu izvērtēt, vai Latvija var pārņemt šādu praksi. Autore ierosina mainīt likuma “Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru” 18.²² pantu, to izsakot šādā redakcijā: “Laulāto mantisko attiecību *un partnerības līguma* attiecību reģistrs.

Laulāto mantisko attiecību *un partnerības līguma* reģistrs ir elektroniski apkopotas informācijas (ierakstu un dokumentu) par reģistrētajām laulāto *un partnerības līgumā ietvertajām* mantiskajām attiecībām kopums.”

3. Autore uzskata, ka būtu iespējams Laulāto mantisko attiecību reģistrā ieviest tikai tādu līgumu, kas skartu vienīgi mantiskās attiecības. Tas būtu partnerības līgums tikai par mantas sadali, ar līgumu varētu izvēlēties tikai vienu mantisko attiecību veidu. Autore ierosina mainīt likuma “Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru” 18.²³ pantu, izsakot šādā redakcijā – “Laulāto mantisko attiecību *un partnerības līguma* reģistrā ierakstāmās ziņas”. Kā arī papildinot ar otro daļu, izsakot šādā redakcijā:

(2) *Partnerības līguma* reģistrā ierakstāmas šādas ziņas:

- 1) par *partneriem*:
 - a) vārds, uzvārds,
 - b) personas kods (ja personai nav personas koda, – dzimšanas datums, personu apliecinoša dokumenta numurs un izdošanas datums, valsts un institūcija, kas dokumentu izdevusi);
- 2) par *partnerības līguma* mantisko attiecību veidu:
 - a) *katra partnera atsevišķa manta*,
 - b) *partnera atsevišķi iegūtā manta, kas iegūta partnerattiecību laikā par viena partnera atsevišķiem ienākumiem, kuri netika nodoti ģimenes un kopīgās māsaimniecības vajadzībām, un bez otra partnera tiešas līdzdalības*,
 - c) *abu partneru kopīga manta*,
 - d) ieraksta izdarīšanas laiks,
 - e) informācija par dokumentu, uz kura pamata nodibinātas, grozītas vai izbeigtas partnerības līguma mantiskās attiecības,
 - f) *laulāto partnerības līguma* izbeigšanas laiks un pamats;
- 3) par *partnerības līguma* mantisko attiecību sevišķajiem veidiem:
 - a) *manta, ko partnerības līgumā noteikuši par atsevišķu*,
 - b) *partneru atbildība par otra partnera saistībām*,
 - c) *partneru* mantisko tiesību ierobežojumi,
 - d) citas ziņas, kas attiecas uz trešajām personām;
- 4) *partneru* mantisko attiecību reģistrācijas numurs;
- 5) katra ieraksta izdarīšanas datums.

Pirmās paaudzes cilvēktiesības jeb tā sauktās *status negativus* tiesības piemīt ikvienai personai. Cilvēktiesību ietvaros valstij ir pienākums neiejaukties un respektēt cilvēka kā personības un sabiedrības locekļa iekšējo brīvību. Valstij ir arī pozitīvs pienākums, tai jāveic aktīvas darbības, lai aizsargātu personas dzīvības intereses, un personām ir subjektīvas tiesības prasīt no valsts šāda pienākuma izpildi.²⁴⁸ Tādējādi viena no jomām, kas palīdz realizēt personas aizsardzību mūsdienu pasaulē, ir partneru attiecību regulējums veselības aprūpes nozarē. Ne tikai ārvalstu, bet arī Latvijas juridiskajā praksē parādās tendence īpašu uzmanību pievērst pacientu tiesību ievērošanai ārstniecības procesā.²⁴⁹ Neskatoties uz pārmaiņām veselības aprūpē un pēdējā gada notikumiem visa pasaulē saistībā ar Covid-19 pandēmijas izraisītajām sekām, autore vēlas pievērst uzmanību partnerattiecību jautājumiem, lai pārmaiņas veselības aprūpē būtu veiksmīgākas.

Viena no šādām vispārējām cilvēktiesībām ir pacienta tiesību aizsardzība. 2009. gada 17. decembrī Saeima pieņēma Pacientu tiesību likumu, kas reglamentē pacientu tiesisko stāvokli un likumīgās intereses attiecībā uz ārstniecību un pienākumus ārstniecības procesā. Līdztekus likuma mērķis ir nodrošināt un aizsargāt pacientu tiesības saskaņā ar vispārējām cilvēktiesībām. Tātad neapšaubāmi partnerattiecību regulējumu ieviešanas gadījumā būtu nepieciešams izvērtēt nepieciešamību iekļaut arī partneru tiesības pieņemt pacienta labā svarīgus jautājumus.

Nacionālās tiesību normas²⁵⁰ noteic aizliegumu paust atšķirīgu attieksmi atkarībā no personas rases, etniskās izcelsmes, ādas krāsas, dzimuma, vecuma, invaliditātes, veselības stāvokļa, reliģiskās, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās vai sociālās izcelsmes, mantiskā vai ģimenes stāvokļa vai citiem apstākļiem. Atšķirīga attieksme ietver personas tiešu vai netiešu diskrimināciju, personas aizskaršanu vai norādījumu to diskriminēt. Piemēram, pacientu tiesības ir saistītas ar ikvienas personas tiesībām uz dzīvību un veselības nodrošināšanu. Autore vērs uz uzmanību uz publiskajā telpā notikušajām un Tiesībsarga rīkotajām diskusijām par faktiskās kopdzīves – partnerattiecību tiesiskā regulējuma nepieciešamību un ieviešanas iespējām, kam detalizētāk autore pievērsīsies nākamajā apakšnodaļā. Tika atzīts, ka nepieciešams izstrādāt grozījumus, lai nodrošinātu pilnīgu pacienta tiesību aizsardzību.²⁵¹

²⁴⁸ Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2006-10-03. *Latvijas Vēstnesis*. 19.12.2006., 201.

²⁴⁹ Putniņa, A., Brants, M. 2018. Pētījums par pacientu apmierinātību ar veselības aprūpes pakalpojumu kvalitāti. *Nacionālais veselības dienests*, ISBN - 978-9984-837-46-8. Iegūts no: <https://www.vmnvd.gov.lv/lv/media/272/download> [sk. 05.05.2021.].

²⁵⁰ *Latvijas Republikas Satversmes komentāri*. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskajā vadībā, 586–58.

²⁵¹ Latvijas Republikas Tiesībsarga 2012. gada 26. janvāra vēstule Nr. 1-8/4, 5. Iegūts no: <http://www.tiesibsargs.lv/> [sk. 29.07.2014.].

Pašreiz spēkā esošajā Pacientu tiesību likuma 5. panta astotā daļa noteic, ja pacients ir pārtraucis ārstniecību un atstājis ārstniecības iestādi, par savu rīcību neinformējot ārstējošo ārstu vai ārstniecības iestādi, to norāda viņa medicīniskajos dokumentos. Ja pacients ir nepilngadīga persona vai persona, kura sava veselības stāvokļa vai vecuma dēļ nav spējīga pati par sevi parūpēties, ārstniecības iestāde nekavējoties informē pacienta likumisko pārstāvi, bet, ja tāda nav, – laulāto vai tuvāko radnieku, bet, ja arī tādu nav, – bāriņtiesu. [..]. Panta astotā daļa risina jautājumu par pacienta patvaļīgu ārstniecības iestādes atstāšanu. Tās mērķis ir pacienta autonomijas intereses – pašnoteikšanās intereses (tiesības atteikties no ārstniecības jebkurā tās posmā) un pacienta civiltiesiskās privātautonomijas intereses (tiesības vienpusēji izbeigt līgumu par ārstniecības veikšanu) – un to potenciālā kolīzija ar paša pacienta dzīvības un veselības interesēm, kā arī ar citu personu dzīvības un veselības interesēm.²⁵² Ārstniecības iestādei ir uzlikts pienākums informēt tikai tās personas, kuras likumā noteiktas un kuru kontaktinformācija ir pieejama. 2021. gada 25. novembrī Latvijas Republikas Saeima atbalstīja Pacientu likumā grozījumus,²⁵³ paredzot pacienta pilnvarotā pārstāvja prioritāti pār likumisko pārstāvi, laulāto un personas radniekiem, kuri jau šobrīd ir ietverti Pacientu tiesību likumā. Gadījumā, ja pacients sava veselības stāvokļa vai vecuma dēļ pats nespēs pieņemt lēmumu par ārstniecību, tiesības pieņemt lēmumu par piekrišanu ārstniecībai vai atteikšanos no tās prioritāri plānots noteikt pacienta pilnvarotajai personai.

Pašreiz spēkā esošajā regulējumā – Pacientu tiesību likuma 7. panta tvērumā – noteiktās tiesības ir laulātajam, nevis faktiskās kopdzīves partnerim. Pēc autores domām, lai nediskriminētu partnerattiecībās esošo personu tiesības attiecībā uz veselības aprūpi, būtiski ir veikt grozījumus minētajās tiesību normās. Tādēļ autore ierosina papildināt Pacientu tiesību likuma 7. panta pirmo daļu un izteikt to šādā redakcijā: “Ja pacients sava veselības stāvokļa vai vecuma dēļ pats nespēj pieņemt lēmumu par ārstniecību, tiesības pieņemt lēmumu par piekrišanu ārstniecībai kopumā vai ārstniecībā izmantojamai metodei vai atteikšanos no ārstniecības kopumā vai ārstniecībā izmantojamās metodes ir pacienta laulātajam, *partnerim, ar kuru kopīga (nedalīta) saimniecība*, bet, ja tāda nav, – pilngadīgam un rīcībspējīgam tuvākajam radniekam šādā secībā: pacienta bērniem, pacienta vecākiem, pacienta brālim vai māsai, pacienta vecvecākiem, pacienta mazbērniem.” Gadījumos, kad pacients vienlaikus atrodas laulībā un neregistrētajās partnerattiecībās, priekšroka dodama pacienta laulātajam svarīgu jautājumu izlemšanā, ja laulātais pats labprātīgi atsakās, tad pacienta partnerim.

²⁵² Pacientu tiesību likuma komentāri. Autoru kolektīvs LL.D. Santas Slokenbergas zinātniskajā redakcijā. 2019. Rīga: *Latvijas Vēstnesis*, 85.

²⁵³ Latvijas Republikas 13. Saeima. Likumprojekts “Grozījumi Pacientu tiesību likumā”. Iegūts no: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttocategory=1227/Lp13>. [sk. 02.02.2022.].

Pacientu tiesību likuma 7. panta septītajā daļā noteikts:²⁵⁴ ja pacients nav norādījis personu, kura ir tiesīga viņa vietā piekrist ārstniecībai vai atteikties no tās, un pacientam nav laulātā, tuvāko radnieku vai likumiskā pārstāvja vai pacients rakstveidā aizliedzis laulātajam vai tuvākajiem radniekiem viņa vietā pieņemt lēmumu, tad lēmumu par ārstniecību, kas vislabvēlīgāk ietekmētu pacienta veselības stāvokli, pieņem ārsts konsilijs.

Latvijā ieviešot partnerattiecību institūta tiesisko regulējumu, nepieciešams veikt grozījumus, jo praksē var rasties situācijas, kad partnerim var būt liegtas tiesības izlemt par otra partnera ārstniecību vai atteikšanos no tās. Tādēļ autore ierosina papildināt Pacientu tiesību likuma 7. panta septīto daļu un izteikt to šādā redakcijā: “Ja pacients nav norādījis personu, kura ir tiesīga viņa vietā piekrist ārstniecībai vai atteikties no tās, un pacientam nav laulātā, *partnera, ar kuru kopīga (nedalīta) saimniecība*, tuvāko radnieku vai likumiskā pārstāvja vai pacients rakstveidā aizliedzis laulātajam, *partnerim, ar kuru kopīga (nedalīta) saimniecība* vai tuvākajiem radniekiem viņa vietā pieņemt lēmumu, tad lēmumu par ārstniecību, kas vislabvēlīgāk ietekmētu pacienta veselības stāvokli, pieņem ārsts konsilijs.” Likumdevējs nav precizējis kārtību, kādā noskaidrojama šā pārstāvja esība. Šāds trūkums vērtējams kritiski. Ciktāl iespējams, ārstniecības personai jādara viss, lai noskaidrotu iespējamo pacienta pārstāvi un varētu sazināties.²⁵⁵ Pēc autores domām, nozīmīgi ir precizēt Pacientu tiesību likumā to informācijas saturu, kas noteic kārtību, kur un kā pacientam jānorāda persona, kas ir tiesīga viņa vietā pieņemt tik būtisku lēmumu. Turklāt arī ārstiem būtu jānosaka pienākums pārliecināties par pacientu tuvinieku vai pilnvarotās personas pārstāvības tiesiskumu un labo nodomu rīkoties pacientu veselības un dzīvības labā. Datus par personām, kam būtu tiesības izlemt par ārstēšanās procesu gadījumos, kad pacients nespētu pats parūpēties par sevi, varētu uzglabāt reģistrā. Šobrīd Iedzīvotāju reģistrā ir pieejams orgānu donoru reģistrs. Autore vērs uzmanību uz Pacientu tiesību likuma 11. panta otro daļu, kas noteic: ja pacients nespēj paust savu gribu, tiesības piekrist viņa iesaistīšanai klīniskajā pētījumā ir pacienta laulātajam vai tuvākajiem radniekiem, kas savu piekrišanu apstiprina rakstveidā šā likuma 7. panta pirmajā daļā noteiktajā kārtībā...[..]. Pēc autores domām, no minētās tiesību normas nav viennozīmīgi skaidrs, ko likumdevējs ir domājis ar tuvāko radnieku personu loku, līdz kurai radniecības pakāpei utt. Kā arī, analizējot tiesību normu pēc būtības, ir skaidri noprotams, ka kopdzīves partneris nav interpretējams kā tuvāko radnieku statusā ietilpstoša persona, jo saskaņā ar Civillikuma pantiem par radniecību uzskata divu vai vairāku personu starpā ar dzimšanu radušos attiecību, t. i., asinsradniecību. No minētā panta izriet, ka pacienta gribu var izpaust

²⁵⁴ Pacientu tiesību likums. Latvijas Republikas likums. Pieņemts 17.12.2010. ar grozījumiem, kas izdarīti līdz 10.01.2013.// *Latvijas Vēstnesis*. 30.12.2009., 205(4191).

²⁵⁵ Pacientu tiesību likuma komentāri. 2019. Autoru kolektīvs LL.D. Santas Slokenbergas zinātniskajā redakcijā. Rīga: *Latvijas Vēstnesis*, 128.

tuvs cilvēks, kas var neapzināties pētījuma sekas. Britu sociālantropologs Edmunds Līčs ir uzskaitījis vairākas pazīmes, kuras var raksturot laulāto, – bērna piederība, monopols seksuālajā dzīvē, tiesības uz partnera darbu, tiesības uz partnera mantu, [..]. Šā likuma 11. panta izpratnē laulātā jēdziens ietver partneru pienākumu uzņemties atbildību lēmumos vienam pret otru. Sabiedrības informētība par šādiem pētījumiem ir zema, un personas nepārzina ne savus pienākumus, ne tiesības. Pacienti negūst atbalstu, ja pētījuma laikā rodas kādas grūtības, kā arī nenotiek, kas notiks pēc pētījuma.²⁵⁶ Tādēļ autore ierosina papildināt Pacientu tiesību likuma 11. panta otro daļu un izteikt to šādā redakcijā: “Ja pacients nespēj paust savu gribu, tiesības piekrist viņa iesaistīšanai klīniskajā pētījumā ir pacienta laulātajam, *partnerim, ar kuru kopīga (nedalīta) saimniecība*, vai tuvākajiem radniekiem, kas savu piekrišanu apstiprina rakstveidā šā likuma 7. panta pirmajā daļā noteiktajā kārtībā...[..].” Tādējādi paplašinās to subjektu loks (partnerattiecībās dzīvojošām personām), kam tiktu piešķirtas tiesības lemt par pacientu būtiskiem veselības jautājumiem.

Svarīga loma ir arī partnerattiecībās dzīvojošo personu sociālajām tiesībām. Sociālo tiesību jomā partnerattiecību tiesiskais regulējums ir fragmentārs. Pēc autores domām, lai gan partnerattiecību institūts netiek atzīts un joprojām netiek pielīdzināts laulības institūtam, Latvijas Republikā tomēr zināma virzība uz to notiek. Turklāt Latvijai ir saistoši dažādi starptautiskie normatīvie akti un judikatūra, kas attiecas uz partnerattiecībās dzīvojošo sociālo jomu. Tā nosaka, ka ģimenes izpratne sociālajās tiesībās ir plašāka, kas jau aplūkota iepriekšējās nodaļās.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa norāda, ka katru konkrēto attiecību atbilstību “ģimenes dzīvei” var būtiski ietekmēt daudzi faktori, proti, vai pāris dzīvo kopā, pastāvošo attiecību ilgums, vai abas puses ir uzticīgas viena otrai, vai ir kopīgi bērni utt. Tāpat Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka, interpretējot jēdzienu “ģimenes dzīve”, prioritāra ir bioloģiskā un sociālā realitāte salīdzinājumā ar likumisko pieņēmumu.²⁵⁷ Būtiski ir tas, ka Ministra kabineta 2011. gada 18. februāra rīkojumā Nr. 65 “Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017. gadam” atzīts, ka vienota jēdziena “ģimene” izpratnes trūkums dažādu nozaru speciālistu vidū apgrūtinā vienotu normatīvo dokumentu piemērošanu un pakļaujas dažādai interpretācijai.²⁵⁸ Savukārt 2019. gada informatīvajā ziņojumā par “Ģimenes

²⁵⁶ Mežniece, I. *Zāļu klīniskie pētījumi – pagaidām Latvijas pacientiem maz zināma joma*. Iegūts no: <http://www.medicine.lv/news-detail.php?mode=news&rid=8875> [sk. 28.07.2014.].

²⁵⁷ Satversmes tiesas spriedums “Par Civillikuma 155. panta sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam” (11.10.2004.)// *Latvijas Vēstnesis*. 12.10.2004.

²⁵⁸ Par Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēm 2011.–2017. gadam (pieņemts 18.02.2011.). Ministru kabineta rīkojums Nr. 65 // *Latvijas Vēstnesis*. 2011. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=226107> [sk. 10.08.2014.].

valsts politikas pamatnostādņu 2011.–2017. gadam īstenošanu” ir uzsvērts, ka mūsdienu sabiedrībā neregistrēta sievietes un vīrieša kopdzīve kā fenomens ir plaši sociāli akceptēta.²⁵⁹ Kā noteikts pamatnostādnēs, tad Latvijas tiesību sistēmā ģimenes jēdziena, skaidrojumi un interpretācija ir atkarīgi no tiesību nozares, kuras ietvaros šis jēdziens tiek piemērots. Pēc autores domām, šāda situācija vērtējama kritiski, jo rada neviennozīmīgu praksi un ierobežo personu, kas ir partnerattiecībās, tiesības, neskatoties uz to, ka ECT ir noteikusi, ka ģimenes dzīvi var baudīt arī partnerattiecībās esošās personas un ka laulība nav absolūtais kritērijs, lai īstenotu tiesības uz privāto, ģimenes dzīvi un sociālo labumu gūšanu.

Autore vērs uzmanību, ka minētās nodaļas kontekstā, analizējot partnerattiecību un partneru tiesiskās attiecības, ir secināms, ka partneru statuss netiek raksturots viennozīmīgi. Sociālo tiesību jomā ir nepieciešams veikt grozījumus normatīvajos aktos. Piemēram, Valsts sociālo pabalstu likuma 17. pants noteic valsts sociālo pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību,²⁶⁰ proti, 17. panta piektā daļa paredz, ka izmaksai aprēķinātās valsts sociālā pabalsta summas, kas nav izmaksātas līdz pabalsta saņēmēja nāvei, ir tiesības saņemt pabalsta saņēmēja laulātajam un visiem pirmās un otrās pakāpes radniekiem, ja viņi minētās summas pieprasījuši gada laikā pēc pabalsta saņēmēja nāves. Ja neizmaksāto pabalsta summu pieprasa vairākas personas, to izmaksā vienādās daļās visām pieprasījumu iesniegušajām personām, kurām uz to ir tiesības.

No tā izriet, ka Valsts sociālo pabalstu likuma 17. pantā noteiktais nenodrošina šādas tiesības partnerattiecībās dzīvojošajam pārim. Tādējādi autore ierosina papildināt Valsts sociālo pabalstu likuma 17. panta piekto daļu un izteikt to šādā redakcijā: *“Izmaksai aprēķinātās valsts sociālā pabalsta summas, kas nav izmaksātas līdz pabalsta saņēmēja nāvei, ir tiesības saņemt pabalsta saņēmēja laulātajam vai partnerim, ar kuru kopīga (nedalīta) saimniecība, un visiem pirmās un otrās pakāpes radniekiem, ja viņi minētās summas pieprasījuši gada laikā pēc pabalsta saņēmēja nāves. Ja neizmaksāto pabalsta summu pieprasa vairākas personas, to izmaksā vienādās daļās visām pieprasījumu iesniegušajām personām, kurām uz to ir tiesības.”*

Šādu grozījumu nepieciešamība izriet arī no praksē konstatējamām situācijām, kas netieši ir attiecināmas uz situāciju, kāda ir noteikta arī Valsts sociālo pabalstu likumā.

Proti, 2011. gada 25. janvārī Jēkabpilī dienesta pienākumu pildīšanas laikā, aizturot noziedznieku grupu par bruņotas laupīšanas izdarīšanu, gāja bojā Valsts policijas Zemgales reģiona pārvaldes Jēkabpils iecirkņa Kārtības policijas nodaļas Viesītes iecirkņa vecākais inspektors, kapteinis A. Z. Iekšlietu ministrijā tika iesniegts A. Z. mātes brāļa atraitnes M. Z.

²⁵⁹ Labklājības ministrijas 2019. gada 7. maija Informatīvais ziņojums par Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011.–2017. gadam īstenošanu. 2019., 7. Iegūts no: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/6455> [sk. 07.05.2021.]

²⁶⁰ Valsts sociālo pabalstu likums. Latvijas Republikas likums. Pieņemts 31.10.2002. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 17.10.2013.// *Ziņotājs*. 12.12.2002., 23.

iesniegums ar lūgumu piešķirt vienreizēju pabalstu sakarā ar amatpersonas nāvi, pildot dienesta pienākumus.

Iesniegumā M. Z. norādīja, ka viņa ir A. Z. mātes brāļa E. Z. sieva. M. Z. norādīja, ka viņi ar vīru bija A. Z. krustvecāki. M. Z. un A. Z. ikdienā viens otram palīdzēja un pēc A. Z. mātes un M. Z. vīra nāves viņa bija vienīgā tuviniece A. Z.²⁶¹

Iekšlietu ministrijā tika saņemts arī D. V. 2011. gada 20. jūnija iesniegums, kurā D. V. norāda, ka kopš 2009. gada 30. maija viņa ir bijusi kopā ar A. Z., kā arī viņi ir uzsākuši kopdzīvi. Vienlaikus iesniegumā ir norādīts, ka D. V. ir iesniegusi tiesā pieteikumu par juridiska fakta konstatēšanu, lai tiktu atzīta faktiskā kopdzīve jeb partnerattiecības. Iekšlietu ministrijā tika saņemts Jēkabpils rajona tiesas 2011. gada 4. augusta spriedums, kurš 2011. gada 30. augustā stājies likumīgā spēkā un ar kuru tiesa ir konstatējusi faktu, ka D. V. no 2009. gada maija līdz 2011. gada 25. janvārim dzīvoja kopā ar A. Z. un viņiem bija kopīga saimniecība.²⁶² Iesniegumus LR prokuratūrā un LR Augstākajā tiesā par minētā sprieduma atcelšanu bija iesniegušas M. Z. un A. Z. radiniece Z. Z. Pēc Iekšlietu ministrijas rīcībā esošās informācijas, gan prokuratūra, gan LR Augstākā tiesa ir atteikusies iesniegt protestu par minēto tiesas spriedumu.

Iekšlietu ministrijā 2011. gada 19. septembrī bija saņemts Z. Z. iesniegums par valsts noteiktās kompensācijas izmaksu viņai kā A. Z. likumiskajai mantiniecei (A. Z. vecāsmātes brāļa meita). Iesniegumā Z. Z. nesniedza informāciju, kas liecinātu par izveidojušām tuvām attiecībām ar A. Z. Iekšlietu ministrijā izveidotā nelaiemes gadījuma darbā speciālās izmeklēšanas komisija atzina, ka A. Z. gājis bojā, aizsargājot personu dzīvību, veselību, tiesības un brīvības, īpašumu, sabiedrības vai valsts intereses no noziedzīgiem un citiem prettiesiskiem apdraudējumiem.

Sākotnēji Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma²⁶³ 19. panta ceturrtā daļa paredzēja vienreizēju pabalstu 50 000 latu apmērā izmaksā neatraidāmajiem mantiniekiem, ja amatpersona gājusi bojā nelaiemes gadījumā gūto veselības bojājumu dēļ.²⁶⁴ Likumdevējs ir veicis grozījumus minētā panta saturā, un pašreiz spēkā esoša

²⁶¹ Ministru kabineta rīkojuma projekta "Par vienreizēja pabalsta piešķiršanu no valsts budžeta programmas "Līdzekļi neparedzētiem gadījumiem" M. Znotiņai un D. Vītolai sakarā ar A. Znotiņa bojāeju" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Iegūts no: www.mk.gov.lv/doc/2005/IEMAnot_141212_Jekabp.1400.doc [sk. 10.08.2014.].

²⁶² Turpat.

²⁶³ Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likums. Latvijas Republikas likums. Pieņemts 01.12.2009. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 19.12.2013. // *Latvijas Vēstnesis*. 18.12.2009., 199(4185).

²⁶⁴ Ministru kabineta rīkojuma projekta "Par vienreizēja pabalsta piešķiršanu no valsts budžeta programmas "Līdzekļi neparedzētiem gadījumiem" M. Znotiņai un D. Vītolai sakarā ar A. Znotiņa bojāeju" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Iegūts no: www.mk.gov.lv/doc/2005/IEMAnot_141212_Jekabp.1400.doc, [sk. 10.08.2014.].

redakcija noteic: “Ja amatpersonu (darbinieku), izņemot karavīrus, amata (dienesta, darba) pienākumi ir saistīti ar dzīvības vai veselības apdraudējumu (risku) un tās gājušas bojā vai mirušas gada laikā pēc nelaimes gadījuma tajā gūto veselības bojājumu dēļ, šīs amatpersonas (darbinieki) tiek apbedītas par valsts budžeta līdzekļiem un to laulātajiem un lejupejiem, bet, ja lejupejo nav, tad tuvākās pakāpes augšupējiem radniekiem izmaksā vienreizēju pabalstu 100 000 *euro* apmērā. Šā pabalsta piešķiršanas un izmaksas kārtību, kā arī apbedīšanas izdevumu apmēru un segšanas kārtību nosaka Ministru kabinets.”²⁶⁵

Pēc autores domām, ievērojot minēto precedentu un to, ka arī nacionālā līmenī tiek atzītas partnerattiecības un partnera tiesības, ir pamats veikt grozījumus Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likumā, tā 19. panta ceturto daļu izsakot šādā redakcijā: “*Ja amatpersonu (darbinieku), izņemot karavīrus, amata (dienesta, darba) pienākumi ir saistīti ar dzīvības vai veselības apdraudējumu (risku) un tās gājušas bojā vai mirušas gada laikā pēc nelaimes gadījuma tajā gūto veselības bojājumu dēļ, šīs amatpersonas (darbinieki) tiek apbedītas par valsts budžeta līdzekļiem un to laulātajiem, partneriem, ar kuru ir kopīga (nedalīta) saimniecība, vai tuvākajiem radniekiem un lejupejiem, bet, ja lejupejo nav, tad tuvākās pakāpes augšupējiem radniekiem izmaksā vienreizēju pabalstu 100 000 euro apmērā. Šā pabalsta piešķiršanas un izmaksas kārtību, kā arī apbedīšanas izdevumu apmēru un segšanas kārtību nosaka Ministru kabinets.*”

Civillikuma 423. pants²⁶⁶ noteic, ka neatņemamās daļas tiesīgie ir laulātais un lejupejie, bet, ja pēdējo nav, tad tuvākās pakāpes augšupējie. Saskaņā ar 2010. gada 21. jūnija Ministru kabineta noteikumu Nr. 565 “Noteikumi par valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku sociālajām garantijām” 26. punktu²⁶⁷ pabalstu sakarā ar amatpersonas bojāeju izmaksā vienādās daļās visiem amatpersonas neatraidāmajiem mantiniekiem, kuri ir pieteikušies pabalsta saņemšanai noteiktajā termiņā. Atbilstoši šo noteikumu 23. punktam, lai amatpersonas neatraidāmie mantinieki saņemtu pabalstu sakarā ar amatpersonas bojāeju, viņiem gada laikā pēc amatpersonas nāves jāiesniedz tās institūcijas vadītājam, kurā amatpersona ir veikusi dienesta pienākumus, iesniegums par pabalsta vai tā daļas piešķiršanu. Šāds iesniegums no A. Z. neatraidāmajiem mantiniekiem normatīvajos aktos noteiktajā termiņā nebija iesniegts. Rezumējot minēto, autore secina, ka gadījumā, ja laikā, kad tika risināta minētā situācija, būtu precizēts partnerattiecību tiesiskais regulējums, t. i., A. Z. un citu personu

²⁶⁵ Noteikumi par valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku sociālajām garantijām: Ministru kabineta 21.06.2010. noteikumi Nr. 565.// *Latvijas Vēstnesis*. 29.06.2010., 101(4293).

²⁶⁶ Civillikums. PIRMĀ DAĻA. Ģimenes tiesības. Latvijas Republikas likums. Pieņemts 28.01.1937. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 01.01.2013.// *Ziņotājs*. 10.06.1993., 22.

²⁶⁷ Noteikumi par valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku sociālajām garantijām: Ministru kabineta 21.06.2010. noteikumi Nr. 565.// *Latvijas Vēstnesis*. 29.06.2010., 101(4293).

partneri būtu pielīdzināti neatraidāmajiem mantiniekiem, garais ceļš caur tiesībsargājošām institūcijām par kopardzīves fakta konstatēšanu varēja tikt izslēgts.

A. Z. tuviniekiem un radiniekiem, kuriem būtu tiesības pretendēt kā neatraidāmajiem mantiniekiem, bija zināma šāda informācija. A. Z. māte R. Z. mirusi 1998. gada 10. maijā. Iedzīvotāju reģistrā nav ziņu par A. Z. tēvu un reģistrētajiem bērniem, kā arī par A. Z. iespējamo laulību. Arī A. Z. mātes R. Z. māte un tēvs ir miruši. A. Z. mātei R. Z. bija viens brālis E. Z., kurš miris 2007. gada 21. septembrī. Ņemot vērā norādīto, ir konstatēts, ka Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 19. panta ceturtajā daļā noteiktā vienreizējā pabalsta izmaksai nav tiesiska pamata. Nav normatīvā akta, kas paredzētu sniegt pabalstu bojāgājušās amatpersonas tuviniekiem, kas nav neatraidāmie mantinieki, bet starp kuriem ir bijušas ļoti ciešas, ilgstošas, ģimenei līdzvērtīgas saites, proti, partneriem. Līdz ar to var secināt, ka valsts no vienas puses uzliek pienākumus atsevišķos tiesību aktos, piemēram, Kriminālprocesa likumā un Administratīvā procesa likumā, bet izvairās sniegt atbalstu no valsts puses tieši partnerattiecībās dzīvojošiem pāriem.

Satversmes tiesa 2007. gada 28. februāra lēmumā par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2006-41-01 atzina,²⁶⁸ ka Administratīvā procesa likuma 13. pantā minētā samērīguma principa piemērošanas joma²⁶⁹ neaprobežojas tikai ar lietderības apsvērumu izdarīšanu rīcības brīvības gadījumos, bet tas jāpiemēro arī tad, ja iestādei ir jāizdod obligātais administratīvais akts. Satversmes tiesa šo savu secinājumu pamatojusi ar to, ka samērīguma princips kā no Latvijas Republikas Satversmes 1. panta²⁷⁰ izrietošs konstitucionālā ranga princips piemērojams arī obligātā administratīvā akta gadījumā. Proti, demokrātiskā tiesiskā valstī valsts pārvaldei ir jātiecas nodrošināt taisnīgumu. Nav pieļaujama formāla tiesību normu piemērošana, ignorējot faktiskos apstākļus, kas konkrētu gadījumu būtiski atšķir no citiem gadījumiem, kuros likumdevējs ir paredzējis noteiktu valsts varas izmantošanas veidu. Tādēļ netipiskajos gadījumos iestādei ir tiesības atkāpties no likumā noteiktās tiesisko seku īstenošanas. Tomēr šādai atkāpei ir jābūt pamatotai ar īpašiem, uzrādāmiem un pārliecinošiem argumentiem. Lai nodrošinātu taisnīguma ievērošanu un izvērtētu M. Z., D. V. un Z. Z. iesniegumos izteikto lūgumu izmaksāt vienreizēja pabalstu sakarā ar A. Z. bojāeju, bija nepieciešams pārliecināties par minēto personu attiecībām ar bojāgājušo amatpersonu.

²⁶⁸ Satversmes tiesas lēmums par tiesvedības izbeigšanu Rīgā 2007. gada 28. februārī. Iegūts no: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2006-41-01Izbeigshanas_leemums.rtf [sk. 14.08.2014.].

²⁶⁹ Administratīvais procesa likums. Latvijas Republikas likums. Pieņemts 25.10.2001. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 19.09.2013. // *Latvijas Vēstnesis*. 13.12.2001., 164(2551).

²⁷⁰ Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 01.07.1993., 43. Spēkā ar 07.11.1922., 1. pants.

Lai pārbaudītu M. Z. iesniegumā ietvertās informācijas patiesumu, Iekšlietu ministrija lūdza A. Z. kolēģus un M. Z. kaimiņus sniegt rakstiskas liecības par faktiem, kas liecināja par M. Z. un A. Z. savstarpējām attiecībām, kā arī to ilgumu. No A. Z. kolēģa un kaimiņu ziņojumos un paskaidrojumos paustā izriet, ka A. Z. un M. Z. savstarpēji bijuši viens otram tuvākie cilvēki un viņu attiecības līdzinās mātes un dēla attiecībām. Kā liecina minētās liecības, A. Z. palīdzēja M. Z. ikdienā, apciemoja un palīdzēja saimniecības (mājas) darbos.

Nav pamata secināt, ka M. Z. bija A. Z. tuvākais cilvēks jau kopš bērnības, jo A. Z. māte mirusi 1998. gada 10. maijā.²⁷¹ Tomēr, ņemot vērā to, ka A. Z. māte R. Z. pirms nāves bija ilgstoši slima un kopjama, kā arī to, ka M. Z. nav savu bērnu, atbilstoši A. Z. kolēģa un M. Z. kaimiņu sniegtajām liecībām A. Z. un M. Z. savstarpēji izpalīdzīgās un tuvās attiecības ir bijušas ilgstošas un līdzīgas mātes un dēla attiecībām.

Savukārt Jēkabpils rajona tiesa atzīst, ka D. V. iesniegumā izklāstītie fakti bija konstatēti ar 2011. gada 4. augusta spriedumu lietā Nr. C16073311. Ar minēto tiesas spriedumu tiesa ir konstatējusi faktu, ka D. V. no 2009. gada maija līdz 2011. gada 25. janvārim (nedaudz vairāk kā pusotru gadu) dzīvoja kopā ar A. Z. un viņiem bija kopīga saimniecība. Tiesa spriedumā norāda, ka lietā gūtie pierādījumi apstiprina pieteicējas paskaidrojumos norādītos apstākļus. Lietā ir gūti pietiekami pierādījumi, kas pierāda, ka pieteicējas norādītajā laika posmā (sākot ar 2009. gada maija beigām līdz A. Z. bojāejai) D. V. un A. Z. ir dzīvojuši kopā vienā mājoklī, lai uzturētu kopīgas attiecības, un viņiem bija šīm attiecībām atbilstoša kopīga saimniecība. Visi liecinieki norādīja apstākļus, kas ļauj secināt, ka starp D. V. un A. Z. pastāvēja personīgas, tuvas un pastāvīgas attiecības. Tiesa konstatēja, ka minēto apliecina arī lietā iesniegtās fotogrāfijas dažādos laikos. Turklāt tiesa konstatēja, ka no pieteicējas D. V. paskaidrojumiem, no liecinieku D. V. un Z. P. liecībām izriet, ka D. V. un A. Z. bija devuši savstarpēju solījumu doties laulībā. Savukārt Z. Z. savā iesniegumā nesniedz nekādu informāciju, kas liecinātu par tuvām attiecībām, kas izveidojušās ar A. Z.

Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 19. panta ceturtajā daļā paredzētais vienreizējais pabalsts amatpersonas, kura gājusi bojā, pildot dienesta pienākumus, neatņemamās daļas tiesīgajiem, turklāt tikai laulātajam un lejupejiem, paredzēts ar mērķi kompensēt amatpersonas tuviniekiem viņu morālās ciešanas un tuva cilvēka zaudējumu. A.Z. neatraidāmie mantinieki noteiktā kārtībā nav konstatēti, bet, kā liecina Iekšlietu ministrijas rīcībā esošā informācija, A. Z. dzīves laikā viņam bija izveidojušās personīgas, tuvas un pastāvīgas attiecības ar viņam tuvākiem cilvēkiem – M. Z. un D. V.

²⁷¹ Ministru kabineta rīkojuma projekta "Par vienreizēja pabalsta piešķiršanu no valsts budžeta programmas "Līdzekļi neparedzētiem gadījumiem" M. Znotiņai un D. Vītoli sakarā ar A. Znotiņa bojāeju" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Iegūts no: www.mk.gov.lv/doc/2005/IEMAnot_141212_Jekabp.1400.doc [sk. 10.08.2014.].

Nemot vērā norādīto, Iekšlietu ministrija lūdza Ministru kabinetu lemt par vienreizēja pabalsta piešķiršanu M. Z. un D. V. saistībā ar amatpersonas (A. Z.) nāvi, pildot dienesta pienākumus, kas ir saistīti ar dzīvības vai veselības apdraudējumu (risku). A. Z. viņa bojāejas brīdī kā dabiskie tuvinieki nav bijuši neatraidāmi mantinieki (laulātais, bērni, vecāki vai vecvecāki). Tieši šis apstāklis ļauj izdarīt secinājumu, ka A. Z. dabiski izveidojušās ciešas saites ar viņam tuvākajiem cilvēkiem, kuriem nav bijis neatraidāma mantinieka statusa. Šādā situācijā, ievērojot sabiedrībā pastāvošās morāles normas, var secināt, ka starp A. Z. un viņam tuvākajiem cilvēkiem (M. Z. un D. V.) pastāvēja morāls pienākums vienam par otru rūpēties.²⁷²

Līdzīgi, nepastāvot tiesību normai, kurā būtu noteikta pabalsta izmaksa, iestājoties noteiktiem apstākļiem, uz Ministru kabineta lēmuma pamata tiek izmaksāts pabalsts māmiņai sakarā ar trīnīšu piedzimšanu.²⁷³ Tāpat Ministru kabinets ir lēmis par vienreizēju pabalstu piešķiršanu 1991. gada janvāra barikāžu laikā cietušajām personām un bojāgājušo personu radniekiem (Ministru kabineta 2006. gada 18. janvāra rīkojums Nr. 26, 2005. gada 26. janvāra rīkojums Nr. 59, 2004. gada 25. novembra rīkojums Nr. 922), kā arī iesaistoties noziedzīga nodarījuma novēršanā bojāgājušo personu bērniem (Ministru kabineta 2006. gada 23. maija rīkojums Nr. 362 un Nr. 361).²⁷⁴

Nemot vērā to, ka lēmuma par pabalsta piešķiršanu, pildot dienesta pienākumus, bojāgājušā policijas darbinieka tuviniekiem, kuri nav neatraidāmās daļas mantinieki, pieņemšana nav paredzēta normatīvajos aktos, jautājums par izmaksājamo pabalstu un tā apmēru ir konceptuāli izlemjams Ministru kabinetā, ievērojot personas statusu un faktiskos apstākļus. M. Z. un D. V. izmaksājamā pabalsta mērķis ir sniegt materiālu atbalstu tuviniekiem amatpersonas nāves gadījumā.

Rezumējot minēto, autore secina, ka minētā precedenta apsvērumi izmantojami arī situācijā, kad sabruka Zolitūdes veikala “Maxima” griesti. E. R. bija viens no trim glābējiem, amatpersona, kas atrodas partnerattiecībās, pildot tiešos darba pienākumus, un gāja bojā otrajā nogruvumā, taču E. R. partnerei netika piešķirtas tiesības uz sociālo pabalstu, kāds pienāktos, piemēram, pārdzīvojušai laulātajai.

²⁷² Ministru kabineta rīkojuma projekta “Par vienreizēja pabalsta piešķiršanu no valsts budžeta programmas “Līdzekļi neparedzētiem gadījumiem” M. Znotiņai un D. Vītolai sakarā ar A. Znotiņa bojāeju” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Iegūts no: www.mk.gov.lv/doc/2005/IEMAnot_141212_Jekabp.1400.doc [sk. 10.08.2014.].

²⁷³ Ministru kabineta rīkojuma projekta “Par vienreizēja pabalsta piešķiršanu no valsts budžeta programmas “Līdzekļi neparedzētiem gadījumiem” M. Znotiņai un D. Vītolai sakarā ar A. Znotiņa bojāeju” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Iegūts no: www.mk.gov.lv/doc/2005/IEMAnot_141212_Jekabp.1400.doc [sk. 10.08.2014.].

²⁷⁴ Turpat.

Dažas līdzīgas nianšes, kas skar partnerattiecības, ir arī 2019. gadā veiktajās izmaiņās likumā “Par valsts pensijām”.²⁷⁵ Valsts sociālās apdrošināšanas sistēma paredz apdrošināt personu risku zaudēt darba ienākumus noteiktās situācijās – sasniedzot noteiktu vecumu (pensionējoties), zaudējot darbu, iegūstot invaliditāti, zaudējot apgādnieku, saslimstot, dodoties pirmsdzemdību, pēcdzemdību vai bērna kopšanas atvaļinājumā, kā arī ciešot nelaimes gadījumā darbā vai iegūstot arodslimību.²⁷⁶ 2018. gada 11. oktobrī Saeima pieņēmusi grozījumus Valsts fondēto pensiju likumā²⁷⁷, kuriem atbilstoši valsts fondēto pensiju shēmas dalībniekam ir tiesības izvēlēties, kā tiks izmantots viņa valsts fondētais pensijas kapitāls, ja dalībnieks nomirs pirms vecuma pensijas pieprasīšanas. Iespējamie valsts fondētās pensijas kapitāla izmantošanas veidi ir šādi: 1) to ieskaita valsts pensiju speciālajā budžetā; 2) to pievieno valsts fondēto pensiju shēmas dalībnieka norādītās personas fondētās pensijas kapitālam; 3) to manto Civillikumā noteiktajā kārtībā. No 2019. gada pārdzīvojušais laulātais vienu gadu saņem daļu no mirušā dzīvesdrauga pensijas. Likumā “Par valsts pensijām” ar grozījumiem no 2019. gada ieviests pabalsts mirušā pensionāra pārdzīvojušajam laulātajam 50 % apmērā no mirušā laulātā pensijas. Kā arī no 2019. gada, piešķirot apbedīšanas pabalstu, tajā ieskaitīs arī pensijas piemaksu. No 2019. gada 1. jūlija likums jau paredz lielāku piemaksu – 1,50 eiro – par vienu apdrošināšanas stāža gadu pensionāriem, kuriem pensija piešķirta līdz 1995. gada 31. decembrim. Pašreiz piemaksa visiem, kam tā piešķirta, ir 1 eiro. Ar grozījumiem likumā noteikts, ka piemaksu no 1. jūlija paaugstinās arī tiem, kas pensionējās 1996. gadā.

Jaunais atbalsta maksājums iekļauts likuma “Par valsts pensijām” 37. pantā, paredzot: pensijas saņēmēja nāves gadījumā pārdzīvojušajam laulātajam, kurš ir Latvijas Republikas vecuma, invaliditātes, izdienas vai speciālās valsts pensijas saņēmējs, pamatojoties uz viņa pieprasījumu, piešķir pabalstu 50 procentu apmērā no mirušajam laulātajam saskaņā ar šo likumu piešķirtās pensijas (ieskaitot piemaksu pie pensijas par apdrošināšanas stāžu, kas uzkrāts līdz 1995. gada 31. decembrim).

Tiesības uz pabalstu būs 12 mēnešus no pensijas saņēmēja nāves dienas, ja pieprasījums iesniegts sešu mēnešu laikā no pensijas saņēmēja nāves dienas. Ja pieprasījums iesniegts vēlāk, tad tiesības uz pabalstu radīsies ne agrāk kā sešus mēnešus pirms pieprasījuma iesniegšanas dienas un būs ne ilgāk kā līdz dienai, kad pagājuši 12 mēneši no pensijas saņēmēja nāves dienas.

²⁷⁵ *Par valsts pensijām*. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/38048-par-valsts-pensijam> [sk. 21.03.2021.].

²⁷⁶ Finanšu ministrija. Valsts Nodokļu politikas pamatnostādnes 2018.–2021. gadam. *Pielikums “Esošās situācijas raksturojums”*. 2017. Iegūts no: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/207/download> [sk. 07.05.2021.].

²⁷⁷ Finanšu ministrija. *2020. gada augusta informatīvais ziņojums “Par nodokļu politikas attīstības virzieniem, valsts sociālās ilgtspējas un ekonomikas konkurētspējas veicināšanai”*. 2020., 37. Iegūts no: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/1266/download> [sk. 07.05.2021.].

Likuma pārejas noteikumos konkrēti noteikts šī pabalsta izmaksas sākuma laiks, proti, pabalsts pārdzīvojušajam laulātajam attieksies uz gadījumiem, kad pensijas saņēmēja nāve iestājusies pēc 2019. gada 1. janvāra.

Tātad pabalsts pārdzīvojušam laulātajam būs puse no mirušā pensijas (ieskaitot piemaksu) un to neapliks ar nodokli, jo pabalsti atšķirībā no pensijām ar nodokli nav apliekami.

Jau pašreiz likumā ir noteikts, ka pensijas saņēmēja nāves gadījumā viņa ģimenei vai personai, kas uzņēmusies apbedīšanu, izmaksā apbedīšanas pabalstu divu mēnešu pensijas apmērā. Šī likuma norma tiek papildināta ar norādi, ka, izmaksājot apbedīšanas pabalstu, ņems vērā arī piemaksu pie pensijas. Tāpat piemaksu ieskaitīs arī, piešķirot “atraitņa pabalstu”.

Tā kā piemaksa par apdrošināšanas stāžu līdz 1996. gadam nav pensijas sastāvdaļa, tā netiek iekļauta apbedīšanas pabalsta apmērā. Autore vēlas uzsvērt, ka neizpratni cilvēkos radījis tas, ka pensionāra nāves gadījumā pabalsts ir mazāks nekā mirušā iepriekš saņemtie divu mēnešu ienākumi.²⁷⁸ Arī šī norma (apbedīšanas pabalsta apmērā ieskaita arī piemaksu pie pensijas par apdrošināšanas stāžu) stāsies spēkā 2019. gada 1. janvārī un attieksies uz gadījumiem, kad pensijas saņēmēja nāve iestājusies pēc 2019. gada 1. janvāra. Savukārt, pēc likuma “Par valsts pensijām” 37. panta noteiktā, izmaksai aprēķinātās pensijas summas, kas nav izmaksātas līdz pensionāra nāvei, ir tiesības saņemt pensijas saņēmēja laulātajam, pirmās un otrās pakāpes radniekiem, bet citai personai uz mantojuma apliecības vai tiesas nolēmuma pamata. Pensijas saņēmēja nāves gadījumā viņa ģimenei vai personai, kas uzņēmusies apbedīšanu, izmaksā apbedīšanas pabalstu divu mēnešu pensijas (ieskaitot piemaksu pie pensijas par apdrošināšanas stāžu, kas uzkrāts līdz 1995. gada 31. decembrim) apmērā. Tiesības uz pabalstu ir, ja tas pieprasīts sešu mēnešu laikā no pensijas saņēmēja nāves dienas. Pensijas saņēmēja nāves gadījumā pārdzīvojušajam laulātajam, kurš ir Latvijas Republikas vecuma, invaliditātes, izdienas vai speciālās valsts pensijas saņēmējs, pamatojoties uz viņa pieprasījumu, piešķir pabalstu 50 procentu apmērā no mirušajam laulātajam saskaņā ar šo likumu piešķirtās pensijas (ieskaitot piemaksu pie pensijas par apdrošināšanas stāžu, kas uzkrāts līdz 1995. gada 31. decembrim). Tiesības uz pabalstu ir 12 mēnešus no pensijas saņēmēja nāves dienas, ja pieprasījums iesniegts sešu mēnešu laikā no pensijas saņēmēja nāves dienas. Ja pieprasījums iesniegts vēlāk, tiesības uz pabalstu rodas ne agrāk kā sešus mēnešus pirms pieprasījuma iesniegšanas dienas un ir ne ilgāk kā līdz dienai, kad pagājuši 12 mēneši no pensijas saņēmēja nāves dienas.

²⁷⁸ Lūka, I. Mirušā pensionāra laulātais gadu saņems atraitņa pabalstu. Iegūts no: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/295196-mirusa-pensionara-laulatais-gadu-sanems-atraitna-pabalstu-2018> [sk. 20.03.2021.].

No tā izriet, ka vienas tiesību normas kontekstā pastāv pretrunas par partnerattiecībās esošas personas tiesībām attiecībā uz otra partnera neizmaksāto pensiju. Piemēram, minētās tiesību normas tvērumā ir skaidri noteikts, ka izmaksai aprēķinātās pensijas summas, kas nav izmaksātas līdz pensionāra nāvei, ir tiesības saņemt pensijas saņēmēja laulātajam, pirmās un otrās pakāpes radniekiem, bet citai personai – uz mantojuma apliecības vai tiesas nolēmuma pamata.

Savukārt pašvaldības, sniedzot sociālo palīdzību krīzes situācijā nonākušām trūcīgām un maznodrošinātām ģimenēm (personām) to pamatvajadzību apmierināšanai, jau šobrīd primāri vērtē personu ienākumu un materiālo stāvokli. Turklāt saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 33. panta pirmo daļu par trūcīgu ģimeni var tikt atzītas personas, kurām ir kopēji izdevumi par uzturu un kuras mitinās vienā mājoklī neatkarīgi no tā, vai šīs personas ir laulātas vai dzīvo ārpuslaulības savienībā.²⁷⁹ Šajā definējumā ir ietvertas mājsaimniecības pazīmes – personu kopums, kurām ir kopēji izdevumi par uzturu un kuras mitinās vienā mājoklī. Tieši šajā likumā ietvertās normas ir jāpiemēro, izvērtējot tiesības uz sociālās palīdzības sniegšanu, ņemot vērā tiesību normas mērķi: vajadzību sniegt visefektīvāko un ekonomiski pamatotāko palīdzību konkrētai mājsaimniecībai.²⁸⁰ Pēc kādiem vienotiem kritērijiem sociālais dienests novērtēs katras mājsaimniecības ienākumus, ir atkarīgs no sociālā darba speciālista profesionalitātes un prasmēm. Tiesa gan, gadījumā, ja mājoklī ir vairākas mājsaimniecības, pašvaldībai nākas piesaistīt papildu resursus, kas savukārt prasa papildu līdzekļus.

Atbilstoši 2010. gada 30. marta MK noteikumu Nr. 299 “Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu” 1. punktam tiek noteikts personu loks, kam noteikumi piemērojami, t. i., ģimene, kas sastāv no laulātajiem, personām, kurām ir kopēji izdevumi par uzturu un kuras mitinās vienā mājoklī, vai atsevišķi dzīvojoša persona (turpmāk – ģimene (persona)).²⁸¹ Savukārt par “atsevišķi dzīvojošu personu” minēto noteikumu izpratnē ir uzskatāma tāda persona, kas dzīvo atsevišķi no citām personām, atsevišķā dzīvoklī. Dzīvošana vienā dzīvoklī ir viens no apstākļiem, kas norāda, ka minēto noteikumu izpratnē tiek vērtēti kā ģimene, jo pēc būtības ģimene ir personu grupa, kuras locekļus saista laulības vai radniecības attiecības, kopīga saimniecība.

²⁷⁹ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. Latvijas Republikas likums. Pieņemts 31.10.2002. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 14.11.2013.// *Ziņotājs*. 12.12.2002., 23.

²⁸⁰ Kupče, M. Ģimene un mājsaimniecība sociālā dienesta skatījumā. Iegūts no: <http://www.lvportals.lv/skaidrojumi.php?id=228124> [sk.10.08.2014.].

²⁸¹ Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu: Ministru kabineta 30.03.2010. noteikumi Nr. 299.//*Latvijas Vēstnesis*. 30.03.2010.

Valsts sociālo pabalstu likuma 6. pants²⁸² nosaka, ka ģimenes valsts pabalstu izmaksā par katru ģimenē audzināmo bērnu no viņa viena gada vecuma sasniegšanas dienas līdz 15 gadu vecumam, kā arī par bērnu vecumā no 15 līdz 20 gadiem, ja viņš mācās vispārējās izglītības vai profesionālās izglītības iestādē un nav stājies laulībā. Tātad likumdevējs noteicis kritēriju kopumu, uz kuriem pamatojoties tiek piešķirts un izmaksāts ģimenes valsts pabalsts, kad bērns sasniedzis 15 gadu vecumu. Gadījumos, kad jaunieši (no 15 gadiem) uzsāk patstāvīgu dzīvi, veidojot partnerattiecības, vecākiem likumdevējs ir paredzējis iespēju turpināt saņemt pabalstu. Savukārt, ja jauniešis izlems stāties laulībā, viņa vecākiem pabalsta izmaksa tiks pārtraukta.

Analizējot pabalstu saņemšanas normas, uzmanības vērts ir Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembrī pasludinātais spriedums lietā Nr. 2019-33-01 "Par Darba likuma 155. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam".²⁸³ Konkrētajā lietā pieteikuma iesniedzēja vēlējusies doties 10 kalendāra dienu ilgā atvaļinājumā, lai būtu klāt jaundzimušajam bērnam viņa dzīves pirmajos brīžos un sniegtu atbalstu savai partnerei un viņas bērniem. Tomēr apstrīdētā norma paredzot tiesības uz 10 kalendāra dienu ilgu atvaļinājumu pēc bērna piedzimšanas tikai bērna tēvam, bet neparedzot šādas tiesības bērna mātes partnerei, kas faktiski esot uzskatāma par vienu no jaundzimušā bērna vecākiem. Pieteikuma iesniedzēja norādīja, ka likumdevējs neesot noteicis atbilstošu viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesisko regulējumu un paredzējis šādu ģimeņu sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumus. Pat tad, ja varētu uzskatīt, ka likumdevējs ir nodrošinājis viendzimuma partneru ģimeņu aizsardzību, apstrīdētā norma neatbilstot tiesiskās vienlīdzības principam un bērna vislabāko interešu prioritātes principam. Satversmes tiesa nosprieda: atzīt Darba likuma 155. panta pirmo daļu, ciktāl tā neparedz aizsardzību un atbalstu bērna mātes partnerei sakarā ar bērna piedzimšanu, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un spēkā neesošu no 2022. gada 1. jūnija.²⁸⁴ Satversmes tiesas tiesnese Sanita Osipova puda viedokli, ka likumdevējam no Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmā teikuma kopsakarā ar cilvēka cieņas principu izriet pozitīvs pienākums nodrošināt ikvienas ģimenes, arī viendzimuma partneru ģimenes, juridisko, sociālo un ekonomisko aizsardzību, bet likumdevējs šo pienākumu nav izpildījis. Tomēr nevaru piekrist tam, ka šā iemesla dēļ apstrīdētā norma, ciktāl tā neparedz

²⁸² Valsts sociālo pabalstu likums Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/68483-valsts-socialo-pabalstu-likums> [sk. 21.03.2021.].

²⁸³ Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra spriedums lietā Nr. 2019-33-01. Iegūts no: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/press-release/norma-kas-paredz-berna-tevam-tiesibas-uz-atvalinajumu-sakara-ar-berna-piedzimsanu-neatbilst-satversmes-110-panta-pirmajam-teikumam-ciktal-ta-neparedz-aizsardzibu-un-atbalstu-berna-mates-partnerei/> [sk. 20.03.2021.].

²⁸⁴ Satversmes tiesas tiesneša atsevišķās domas. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/320153-satversmes-tiesas-tiesneses-sanitas-osipovas-atseviskas-domas-lieta-nr-2019-33-01-par-darba-likuma-155-panta-pirmas-dalas-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-110-panta-pirmajam-teikumam> [sk. 20.03.2021.].

aizsardzību un atbalstu bērna mātes partnerei sakarā ar bērna piedzimšanu, neatbilst Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam.²⁸⁵

Secinājumi un priekšlikumi:

1. Sociālo tiesību jomā ir nepieciešams veikt grozījumus vairākos normatīvajos aktos. Piemēram, Valsts sociālo pabalstu likuma 17. pants noteic valsts sociālo pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību,²⁸⁶ proti, 17. panta piektā daļa paredz, ka izmaksai aprēķinātās valsts sociālā pabalsta summas, kas nav izmaksātas līdz pabalsta saņēmēja nāvei, ir tiesības saņemt pabalsta saņēmēja laulātajam un visiem pirmās un otrās pakāpes radniekiem, ja viņi minētās summas pieprasījuši gada laikā pēc pabalsta saņēmēja nāves. Ja neizmaksāto pabalsta summu pieprasa vairākas personas, to izmaksā vienādās daļās visām pieprasījumu iesniegušajām personām, kurām uz to ir tiesības.
2. Valsts sociālo pabalstu likuma 17. pantā noteiktais nenodrošina šādas tiesības partnerattiecībās dzīvojošajam pārim. Tādēļ autore ierosina papildināt Valsts sociālo pabalstu likuma 17. panta piekto daļu un izteikt to šādā redakcijā: *“Izmaksai aprēķinātās valsts sociālā pabalsta summas, kas nav izmaksātas līdz pabalsta saņēmēja nāvei, ir tiesības saņemt pabalsta saņēmēja laulātajam vai partnerim, ar kuru kopīga (nedalīta) saimniecība, un visiem pirmās un otrās pakāpes radniekiem, ja viņi minētās summas pieprasījuši gada laikā pēc pabalsta saņēmēja nāves. Ja neizmaksāto pabalsta summu pieprasa vairākas personas, to izmaksā vienādās daļās visām pieprasījumu iesniegušajām personām, kurām uz to ir tiesības.”*
3. Nepieciešams veikt grozījumus Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likumā, tā 19. panta ceturto daļu izsakot šādā redakcijā: *“Ja amatpersonu (darbinieku), izņemot karavīrus, amata (dienesta, darba) pienākumi ir saistīti ar dzīvības vai veselības apdraudējumu (risku) un tās gājušas bojā vai mirušas gada laikā pēc nelaimes gadījuma tajā gūto veselības bojājumu dēļ, šīs amatpersonas (darbinieki) tiek apbedītas par valsts budžeta līdzekļiem un to laulātajiem, partneriem, ar kuru ir kopīga (nedalīta) saimniecība, vai tuvākajiem radniekiem un leļupējiem, bet, ja leļupējo nav, tad tuvākās pakāpes augšupējiem radniekiem izmaksā vienreizēju pabalstu 100 000 euro apmērā. Šā pabalsta*

²⁸⁵ Satversmes tiesas tiesneša atsevišķās domas. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/320153-satversmes-tiesas-tiesneses-sanitas-osipovas-atseviskas-domas-lieta-nr-2019-33-01-par-darba-likuma-155-panta-pirmas-dalas-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-110-panta-pirmajam-teikumam> [sk. 20.03.2021.].

²⁸⁶ Valsts sociālo pabalstu likums. Latvijas Republikas likums. Pieņemts 31.10.2002. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 17.10.2013.// *Ziņotājs*. 12.12.2002., 23.

piešķiršanas un izmaksas kārtību, kā arī apbedīšanas izdevumu apmēru un segšanas kārtību nosaka Ministru kabinets.”

4. Vienas tiesību normas kontekstā pastāv pretrunas par partnerattiecībās esošās personas tiesībām attiecībā uz otra partnera neizmaksāto pensiju. Piemēram, minētās tiesību normas tvērumā ir skaidri noteikts, ka izmaksai aprēķinātās pensijas summas, kas nav izmaksātas līdz pensionāra nāvei, ir tiesības saņemt pensijas saņēmēja laulātajam, pirmās un otrās pakāpes radniekiem, bet citai personai – uz mantojuma aplicības vai tiesas nolēmuma pamata.

Savukārt pašvaldības, sniedzot sociālo palīdzību krīzes situācijā nonākušām trūcīgām un maznodrošinātām ģimenēm (personām) to pamatvajadzību apmierināšanai, jau šobrīd primāri vērtē personu ienākumu un materiālo stāvokli.

Personām, neņemot vērā to materiālo stāvokli, ir jānodrošina sevi ar mitekli. Arī partnerattiecībās īres tiesības nav viennozīmīgas. Ievērojot partnerattiecību tiesiskā regulējuma neesamību, primārais ir nacionālais tiesību akts, kas nosaka kārtību, kādā risināmi strīdi starp izīrētāju un īrnieku, kā arī kārtību, kādā tiek noslēgti un izbeigti dzīvojamās telpas īres līgumi. Dzīvojamo telpas īres likums²⁸⁷ stājas spēkā 2021. gada 1. maijā, aizstājot likumu “Par dzīvojamo telpu īri”²⁸⁸, kas savukārt tika pieņemts 1993. gadā. Līdz ar to likums tika radīts apstākļos, kad notika ekonomikas pāreja no valsts regulētas ekonomikas uz ekonomiku, kas ir balstīta uz tirgus attiecību principiem. Tādēļ nolūkā izvairīties no iespējamās sociālās spriedzes likums jau sākotnēji ietvēra ļoti izteiktu īrnieku tiesību aizsardzību, vienlaikus ievērojami ierobežojot izīrētāja kā izīrētāja objekta īpašnieka tiesības.²⁸⁹ Ne likums “Par dzīvojamo telpu īri”, ne Dzīvojamo telpas īres likums nav pilnībā atrisinājis partnerattiecībās esošo personu tiesības. Tā, piemēram, “Par dzīvojamo telpu īri” 9. panta pirmā, trešā un piektā daļa paredzēja īrniekam iemitināt viņa īrētajā dzīvojamā telpā savus ģimenes locekļus – laulāto, vecākus (adoptētājus), darbspējīgos brāļus un māsas un pilngadīgos bērnus, kuriem nav savas ģimenes, ja tam piekrituši visi attiecīgajā dzīvojamā telpā dzīvojošie īrnieka pilngadīgie ģimenes locekļi un ja iepriekš par to rakstveidā informēts izīrētājs. Partneris likuma izpratnē netika pielīdzināts tuviniekam, kā arī tam nebija ekvivalentas tiesības un pienākumi kā laulātajiem, līdz ar to minētās tiesību normas kontekstā citu personu iemitināšanai īrnieka īrētajā dzīvojamā telpā bija nepieciešama izīrētāja, īrnieka un visu tajā dzīvojošo īrnieka

²⁸⁷ Dzīvojamo telpu īres likums. Latvijas Republikas likums. Pieņemts 17.03.2021. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/322216> [sk. 05.05.2021.].

²⁸⁸ Likums “Par dzīvojamo telpu īri”. Latvijas Republikas likums. Pieņemts 16.02.1993. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 26.07.2010. // *Latvijas Vēstnesis*. 18.02.1993., 19.

²⁸⁹ Likumprojekta “Dzīvojamo telpu īres likums” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Iegūts no: [http://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/47bb5fed6be3d7abc225835b005293f3/\\$FILE/144.PDF](http://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/47bb5fed6be3d7abc225835b005293f3/$FILE/144.PDF) [sk. 05.05.2021.].

pilngadīgo ģimenes locekļu piekrišana. Kā arī, neierakstot īres līgumā personu vārdus vai citādi nesaņemot no izīrētāja atļauju otra dzīvesbiedra dzīvošanai dzīvoklī, varēja rasties situācija, ka neprecētā dzīvesbiedra dzīvošana dzīvoklī tiek uzskatīta par personas prettiesisku izmitināšanu dzīvojamā telpā bez īpašnieka atļaujas. Savukārt šāda pārkāpuma konstatēšana bija pamats izīrētājam vienpusēji izbeigt īres līgumu. LR Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 1. februāra sprieduma lietā Nr. SKC-4/2012 otrās tēzes tvērumā noteikts, ka faktiskais laulātais nav atzīstams par īrnieka ģimenes locekli likuma "Par dzīvojamo telpu īri" izpratnē, kas pamatots ar to, ka partnerattiecību tiesiskā regulējuma neesamības gadījumā tiesa nav kompetenta tiesību tālāk veidošanas ceļā divu personu faktisko kopdzīvi pielīdzināt laulībai un kopdzīves partnerim noteikt tādas pašas tiesības kā laulātajam. Tas izriet no varas dalīšanas principa, kas nošķir likumdevēju no tiesu varas un leģitimē tiesu veikt tiesību jaunradi tikai gadījumos, kad tā nav saistāma ar iejaukšanos likumdevēja pilnvarās.²⁹⁰

Savukārt Dzīvojamo telpu īres likuma²⁹¹ 14. pants nosaka īrnieka tiesības iemitināt dzīvojamā telpā savas ģimenes locekļus un citas personas. Minētā norma paredz iemitināt viņa īrētajā dzīvojamā telpā savu laulāto un abu vai katra laulātā bērnus, ja iepriekš par to rakstveidā informēts izīrētājs. Kā arī persona, kas saskaņā ar 14. panta pirmo daļu iemitināta īrnieka īrētajā dzīvojamā telpā, atzīstama par īrnieka ģimenes locekli. *Savukārt 14. panta pirmajā daļā neminētas personas īrnieks var iemitināt viņa īrētajā dzīvojamā telpā tikai pēc izīrētāja rakstveida piekrišanas. Dzīvojamo telpu īres līgumā norādāmas ziņas par ikvienu personu, kas iemitināta īrnieka īrētajā dzīvojamā telpā šā panta pirmajā un trešajā daļā noteiktajā kārtībā. Abās likuma redakcijās ir redzams, ka partnerattiecību tiesības tā arī nav atrisinātas, proti, partneris nav atzīstams ne par laulāto, ne par ģimenes locekli. Minētais ierobežo tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi, proti, otra partnera iemitināšana īrētajā dzīvojamā telpā bez izīrētāja piekrišanas var būt pamats īres līguma pārtraukšanai.*

Autore ierosina papildināt Dzīvojamo telpas īres likuma 14. panta pirmo daļu, izsakot šo šādā redakcijā: "Īrniekam ir tiesības iemitināt viņa īrētajā dzīvojamā telpā savu laulāto vai partneri, ar kuru izveidojušās personīgas, tuvas un pastāvīgas attiecības, un abu vai katra laulātā bērnus, ja iepriekš par to rakstveidā informēts izīrētājs." Tādējādi partneris iegūtu minētā likuma 16. panta trešajā daļā noteikto tiesību turpināt īres līgumu arī pēc īrnieka nāves vai citos šajā pantā paredzētajos gadījumos un netiktu diskriminētas personas, kuras ir partnerattiecībās. Dzīvojamo telpu īres likuma 16. panta trešā daļa noteic, ka "īrnieka nāves gadījumā īrnieka ģimenes loceklim, kurš saskaņā ar šā likuma 14. panta noteikumiem ir iemitināts dzīvojamā

²⁹⁰ LR Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 1. februāra spriedums lietā Nr. SKC-4/2012. Pirmā tēze. Iegūts no: <http://www.l2d.lv/v.php?i=9856> [sk. 10.08.2014.].

²⁹¹ Dzīvojamo telpu īres likums. *Latvijas Vēstnesis*. 06.04.2021., 65A. Pieņemts 17.03.2021. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/322216> [sk. 07.11.2021.].

telpā, triju mēnešu laikā ir tiesības prasīt dzīvojamās telpas īres līguma noslēgšanu ar viņu iepriekšējā īrnieka vietā, nemainot iepriekšējā īres līguma nosacījumus, izņemot īres līguma termiņu, kuru nosaka ne ilgāku par 10 gadiem”. Analizējot normu, secināms, ka pašreiz partnerattiecībās esošas personas, ja nav atbilstoši informēts izīrētājs, kā to paredz 14. panta trešā daļa, nevar turpināt īres līgumu īrnieka nāves gadījumā. To pamato apstākļi, ka partnerattiecībās esošās personas netiek uzskatītas ne par laulātajiem, ne par īrnieka ģimenes locekļiem. Pašreizējā regulējuma mainīšanai par pamatu būtu jāņem citos tiesību aktos ietvertu partneru definējumi, jo partnera, ar kuru izveidojušās personīgas, tuvas un pastāvīgas attiecības, kā arī pastāvot vēl pirmās nodaļas ietvaros minētiem kritērijiem, tiesības turpināt īrnieka noslēgto dzīvojamās telpas īres līgumu nodibināšana būtu ar leģitīmu mērķi.

Personas, kuras atrodas ar īrnieku partnerattiecībās un dzīvo viņa īrētajā dzīvojamā telpā, vienmēr ir atkarīgas no tā, vai īres līgums ir spēkā, jo tā pārtraukšanas gadījumā ar partnera nāvi beidzas īrnieka tiesība, un rezultātā partnerim nav tiesības prasīt turpināt īres līgumu un viņš tiek izlikts uz ielas. Līdz ar to rodas secinājums, ka šobrīd spēkā esošs dzīvojamās telpu īres tiesiskais regulējums aizsargā tikai laulāto un īrnieka ģimenes locekļu intereses. Pēc autores domām, šāda situācija ir nekorekta un diskriminējoša.

Secinājums un priekšlikumi:

1. Partnerattiecībās esošās personas Dzīvojamo telpas īres likuma izpratnē nevar būt laulāto un īrnieka ģimenes locekļi. Minētais ierobežo tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi, proti, otra partnera iemitināšana īrētajā dzīvojamā telpā bez izīrētāja piekrišanas var būt pamats īres līguma pārtraukšanai.

Autore ierosina mainīt Dzīvojamo telpas īres likuma 14. panta pirmo daļu, izsakot šādā redakcijā: īrniekam ir tiesības iemitināt viņa īrētajā dzīvojamā telpā savu laulāto vai *partneri, ar kuru izveidojušās personīgas, tuvas un pastāvīgas attiecības*, un abu vai katra laulātā bērnus, ja iepriekš par to rakstveidā informēts izīrētājs. Tādējādi partneris kā īrnieka ģimenes loceklis iegūtu minētā likuma 16. panta trešajā daļā noteikto tiesību prasīt turpināt īres līgumu arī pēc īrnieka nāves, kā arī netiktu piemērots 23. pants, kas ļauj izīrētājam noslēgt dzīvojamās telpas īres līgumu, ja bez viņa piekrišanas dzīvojamo telpu lieto līgumā neparedzētas personas. Kopumā tas atrisinātu partnerattiecībās dzīvojošo pāru tiesības, kuras tiek pakļautas diskriminācijai un neiecietībai.

Partnerattiecībās dzīvojošiem pāriem var būt situācija, kad nav iespējams veikt darba pienākumus, piemēram, saistībā ar partnera nāvi. Autores ieskatā ir nepieciešams pārskatīt Darba likuma normas, piemēram, Darba likuma 74. pantā ir noteikti gadījumi, kad darba devējs

maksā darbiniekam atlīdzību, ja darbinieks neveic darbu attaisnojošu iemeslu dēļ.²⁹² Saskaņā ar Darba likuma 74. panta ceturto daļu darba devējam ir pienākums izmaksāt atlīdzību, ja darbinieks neveic darbu attaisnojošu iemeslu dēļ, īpaši gadījumos, kad darbinieks ne ilgāk kā divas darba dienas neveic darbu sakarā ar laulātā, vecāku, bērna vai cita tuva ģimenes locekļa nāvi. Darba likuma komentāros tiek uzsvērts, ka normatīvajos aktos nav sniegts “tuva ģimenes locekļa” jēdziens, līdz ar to nepieciešams papildināt normu ar vārdiem “darbinieks dzīvo kopā, un ir kopīga (nedalīta) saimniecība”. Pieņemams, ka par tuvu ģimenes locekli ir uzskatāma jebkura persona, ar kuru darbinieks uztur ciešu saikni un pastāvīgu kontaktu.²⁹³ Tādējādi, interpretējot Darba likuma 74. panta pirmās daļas 4. punktu, var pieņemt, ka “par tuvu ģimenes locekli” ir uzskatāma jebkura persona, ar kuru darbinieks uztur ciešu saikni un pastāvīgu kontaktu, tai skaitā arī partnerattiecībās esošas personas.

Secinājumi un priekšlikumi:

1. Saskaņā ar Darba likuma pirmās daļas 4. punktu darba devējam ir pienākums izmaksāt atlīdzību, ja darbinieks neveic darbu attaisnojošu iemeslu dēļ, īpaši gadījumos, kad darbinieks ne ilgāk kā divas darba dienas neveic darbu sakarā ar laulātā, vecāku, bērna vai cita tuva ģimenes locekļa nāvi. Autore secina, ka jēdziens “par tuvu ģimenes locekli” ietver arī partnerattiecībās esošas personas. Līdz ar to autore uzskata, ka nepieciešams veikt grozījumus Darba likuma 74. panta pirmās daļas 4. punktā.
2. Saskaņā ar Darba likuma pirmās daļas 4. punktu darba devējam ir pienākums izmaksāt atlīdzību, ja darbinieks neveic darbu attaisnojošu iemeslu dēļ, īpaši gadījumos, kad darbinieks ne ilgāk kā divas darba dienas neveic darbu sakarā ar laulātā, vecāku, bērna vai cita tuva ģimenes locekļa nāvi. Autore secina, ka jēdziens “par tuvu ģimenes locekli” ietver arī partnerattiecībās esošas personas. Līdz ar to autore uzskata, ka nepieciešams veikt grozījumus Darba likuma 74. panta pirmās daļas 4. punktā.
3. Lai arī partnerattiecībās dzīvojošām personām darba tiesiskajās attiecībās būtu iespēja saņemt atlīdzību partnera nāves gadījumā, autore ierosina veikt grozījumus Darba likuma 74. panta pirmās daļas 4. punktā, šādā redakcijā:
“74. pants. Atlīdzība gadījumos, kad darbinieks neveic darbu attaisnojošu iemeslu dēļ.”

²⁹² Darba likums. Latvijas Republikas likums. Pieņemts 20.06.2001. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 21.06.2012.// *Ziņotājs*. 09.08.2001.,15.

²⁹³ Zvērinātu advokātu birojs “BDO Zelmēnis & Liberte”. Darba likums ar komentāriem.//*Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība*, 149.

(1) Darba devējam ir pienākums izmaksāt šā panta trešajā daļā noteikto atlīdzību, ja darbinieks neveic darbu attaisnojošu iemeslu dēļ, īpaši gadījumos, kad darbinieks:

4) “Ne ilgāk kā divas darba dienas neveic darbu sakarā ar laulātā, partnera, ar kuru ir kopīga (nedalīta) saimniecība, vecāku, bērna vai cita tuva ģimenes locekļa nāvi.”

No Latvijas Republikas Satversmes 89. un 96. pantā, kā arī Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas²⁹⁴ (turpmāk – Konvencija) 8. un 14. pantā noteiktā izriet, ka tiesības uz privāto un ģimenes dzīves neaizskaramību nav absolūtas – tās var ierobežot, lai aizsargātu valsts ekonomiskās labklājības intereses, sabiedrisko kārtību, drošību un citus mērķus, ja vien ierobežojums ir samērīgs ar sasniedzamo mērķi. ES dalībvalstij ir tiesības kontrolēt ārvalstnieku un bezvalstnieku iebraukšanu un uzturēšanos tās teritorijā. Lai Latvijā ieviestu Eiropas Parlamenta un Padomes 2004. gada 29. aprīļa direktīvu 2004/38/EK par Savienības pilsoņu un viņu ģimenes locekļu tiesībām brīvi pārvietoties un uzturēties dalībvalstu teritorijā, ar ko groza Regulu (EEK) Nr. 1612/68 un atceļ Direktīvas 64/221/EEK, 68/360/EEK, 72/194/EEK, 73/148/EEK, 75/34/EEK, 90/364/EEK, 90/365/EEK un 93/96/EEK (turpmāk – Direktīva), tika izdoti Ministra kabineta 2011. gada 30. augusta noteikumi Nr. 675 “Kārtība, kādā Savienības pilsoņi un viņu ģimenes locekļi ieceļo un uzturas Latvijas Republikā”.²⁹⁵ Noteikumi paredz termiņuzturēšanās atļaujas izsniegšanu reģistrētu partnerattiecību gadījumā. Savukārt izsaukuma apstiprināšanas un uzturēšanās atļaujas izsniegšanas vai apstiprināšanas kārtību regulē Imigrācijas likums. Tā kā Latvijas Republikas Satversmes 110. pantā noteiktās tiesības nav absolūtas, tiesību uz ģimenes dzīvi ierobežojums imigrācijas jomā ir noteikts Imigrācijas likuma²⁹⁶ 34. pantā, un noteiktā ierobežojuma leģitīmais mērķis ir tiesiskās kārtības un stabilitātes nodrošināšana. Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajā teikumā lakoniski formulēts, ko valsts aizsargā, taču nav konkretizēti veidi, kā šī aizsardzība var tikt īstenota. Interpretējot Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajā daļā ietvertās pamattiesības, vienlaikus jāņem vērā starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ietvertās normas un to piemērošanas prakse. Ja partnerattiecībās esošās personas ir ES dalībvalstī reģistrējušas savas attiecības, tad personas var izmantot savas ES pilsoņa tiesības uz brīvu pārvietošanos, kā arī uzturēšanos citā Eiropas Savienības dalībvalstī. Imigrācijas likuma 25. pants un pārējie panti ir Pilsonības un migrācijas

²⁹⁴ Eiropas Padome, 1950. gada 4. novembra Konvencija “Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija”. Iegūts no: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_LAV.pdf [sk. 07.05.2021.].

²⁹⁵ Ministru kabineta 2011. gada 30. augusta noteikumi Nr. 675 “Kārtība, kādā Savienības pilsoņi un viņu ģimenes locekļi ieceļo un uzturas Latvijas Republikā”. *Latvijas Vēstnesis*. 07.09.2011., 141. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/235499> [sk. 07.05.2021.].

²⁹⁶ Imigrācijas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 20.11.2002., 169. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/68522> [sk. 07.05.2021.].

lietu pārvaldes kompetence, un šo faktu konstatē atbilstoši publisko tiesību normām. Tāpat Imigrācijas likums nenosaka pienākumu trešās valsts pilsonim reģistrēt ārvalstīs noslēgto laulību Latvijas Republikā, lai saņemtu termiņuzturēšanās atļauju. Šādu regulējumu neparedz arī Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likuma un 2013. gada 3. septembra MK noteikumu Nr. 761 "Noteikumi par civilstāvokļa aktu reģistriem"²⁹⁷ regulējums.

Ministru kabineta 2011. gada 30. augusta noteikumu Nr. 675 "Kārtība, kādā Savienības pilsoņi un viņu ģimenes locekļi ieceļo un uzturas Latvijas Republikā" 4.2. punkts noteic, ka šo noteikumu izpratnē Savienības pilsoņa paplašinātās ģimenes loceklis ir partneris, ar kuru Savienības pilsonim ir vismaz divus gadus ilgušas vai reģistrētas attiecības. Termins "partneris" šo noteikumu izpratnē lietots, lai nodrošinātu šajos noteikumos paredzētās tiesības, un neietver tādu partnerattiecību atzīšanu, kas bijušas par pamatu ieceļošanas vai uzturēšanās tiesību piešķiršanai. Savukārt 5. punkts noteic, ka šo noteikumu 4. punktā minētajiem Savienības pilsoņa paplašinātās ģimenes locekļiem ir tās pašas šajos noteikumos paredzētās ieceļošanas un uzturēšanās tiesības, kas ir noteiktas Savienības pilsoņa ģimenes loceklim, ciktāl šo noteikumu 11. punkts nenosaka citādi. Turklāt 35. punkts noteic, ka tiesības uzturēties Latvijas Republikā kopā ar Savienības pilsoni, kurš uzturas Latvijā saskaņā ar šo noteikumu 27., 29., 30. vai 31. punktu, vai Latvijas pilsoni saskaņā ar šo noteikumu 2. punktu ir arī Savienības pilsoņa ģimenes loceklim. Savukārt 37. punkts noteic dokumentus, kas iesniedzami, lai pieprasītu uzturēšanās atļauju vai pastāvīgās uzturēšanās atļauju, ja personas ģimenes loceklis nav Savienības pilsonis. Ievērojot minētajās tiesību normās noteikto, ārzemnieks, kuram ir reģistrētas attiecības ar Latvijas pilsoni, ir uzskatāms par šī Latvijas pilsoņa ģimenes locekli un uz viņu ir attiecināmas tās pašas šajos noteikumos paredzētās ieceļošanas un uzturēšanās tiesības, kas ir noteiktas jebkuram Savienības pilsoņa ģimenes loceklim.

Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. pantā ietvertie darbības principi nosaka, ka valsts pārvalde savā darbībā ievēro cilvēktiesības, cita starpā valsts pārvalde darbojas sabiedrības interesēs un pie sabiedrības interesēm pieder arī samērīga privātpersonas tiesību un tiesisko interešu ievērošana.

Secinājumi:

1. Ja partnerattiecībās esošās personas ir ES dalībvalstī reģistrējušas savas attiecības, tad personas var izmantot savas ES pilsoņa tiesības uz brīvu pārvietošanos, kā arī uzturēšanos citā Eiropas Savienības dalībvalstī.
2. Partnerattiecībās esošais ārzemnieks, kuram ir reģistrētas attiecības ar Latvijas pilsoni, ir uzskatāms par Latvijas pilsoņa ģimenes locekli un uz viņu ir arī

²⁹⁷ Ministru kabineta 2013. gada 3. septembra noteikumi Nr. 761 "Noteikumi par civilstāvokļa aktu reģistriem". *Latvijas Vēstnesis*. 17.09.2013., 181. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/259879> [sk. 07.05.2021.].

attiecināmi iecelšanas noteikumi un uzturēšanās tiesības, kas ir noteiktas jebkuram Savienības pilsoņa ģimenes loceklim.

2020. gada 10. jūnijā stājās spēkā MK noteikumi Nr. 360 “Epidemioloģiskās drošības pasākumi Covid-19 infekcijas izplatības ierobežošanai”. Turklāt laika posmā no 2020. gada 9. novembra līdz 2021. gada 6. aprīlim Latvijā bija izsludināta ārkārtējā situācija Covid-19 ierobežošanai.²⁹⁸ Ārkārtējā situācija ir īpašs tiesiskais režīms, kura laikā Ministru kabinets var likumā noteiktajā kārtībā un apjomā ierobežot institūciju, fizisko un juridisko personu tiesības un brīvības, kā arī uzlikt tām papildu pienākumus, lai novērstu valsts apdraudējumu. Viens no ierobežošanas veidiem – distancēšanās pasākumi, proti: vietās, kur tas ir iespējams, ievērot divu metru fizisku distanci, savukārt iekštelpās un ārtelpās vienlaikus pulcēties var:

- 1) ne vairāk kā divas personas;
- 2) personas, kas dzīvo vienā mājsaimniecībā;
- 3) vecāks un viņa nepilngadīgie bērni, ja viņi nedzīvo vienā mājsaimniecībā.

Šis ir viens no MK noteikumos ierakstītajiem ierobežošanas pasākumiem, kas attiecināmi uz mājsaimniecību, tomēr šajā normatīvajā aktā nav atrodams termina “mājsaimniecība” skaidrojums.

Samērojot dažādas dzīves jomas, nereti rodas situācija, kad personas atrodas partnerattiecībās, bet nedzīvo patstāvīgi vienā mājsaimniecībā. Proti, dzīvo katrs savā mājsaimniecībā, bet viens pie otra regulāri īslaicīgi uzturas. Jāsecina, ka partnerattiecību gadījumā nav vienota mehānisma, ko tieši izvirzīt par noteicošo kritēriju – attiecību esamību vai kopā dzīvošanas fakts vienā mitekļī? Dzīvojot demokrātiskā iekārtā, valstij būtu jānodrošina vienlīdzīgas tiesības visiem tās pilsoņiem, kas arī ir gan nodokļu maksātāji, gan sabiedrības veidotāji, līdz ar to nav saprotama politiskā nostāja, kādēļ īpaši tiek izceltas laulības starp sievieti un vīrieti kā atbilstošākais attiecību veids. Ja divas personas (viena dzimuma vai pretēja) veido attiecības, kādēļ būtu jāuzspiež attiecību reģistrācija un vai tās reģistrācija uzliek par pienākumu dzīvot kopā vienā mājsaimniecībā?

Kopsakarībā ar visu minēto secināms, ka šobrīd nedz normatīvajos aktos, nedz tiesību piemērošanas praksē nav izveidoti skaidri “mājsaimniecības” kritēriji, kas ļauj noteikt tās esamību. Turklāt mājsaimniecības noteikšanu var sarežģīt šādi faktiskie apstākļi:

- 1) lai gan ir reģistrētā laulībā, vīrs ar sievu dzīvo atsevišķi, t. i., nedzīvo kopā vienā “mājsaimniecībā”;

²⁹⁸ Ministru kabineta 2020. gada 6. novembra rīkojums Nr. 655 “Par ārkārtējās situācijas izsludināšanu”. *Latvijas Vēstnesis*. 06.11.2020., 216A. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/318517/redakcijas-datums/2021/03/24> [sk. 10.08.2021.].

- 2) divas (viena vai pretējā dzimuma) personas dzīvo kopā vienā “mājsaimniecībā”, bet nav reģistrēta laulība;
- 3) divas (viena vai pretējā dzimuma) personas, kas nedzīvo kopā vienā “mājsaimniecībā” un nav reģistrēta laulība, bet regulāri veido un uztur partnerattiecības.

Minētais var apgrūtināt administratīvās atbildības normu piemērošanu, tostarp saistībā ar Covid-19 izplatības ierobežošanas pasākumiem.

Secinājumi un priekšlikumi:

1. Ievērojot analizēto regulējumu kopumu, autore secina, ka normatīvajos aktos ir termina “mājsaimniecība” skaidrojums, bet tas viennozīmīgi nesniedz pilnīgu kritēriju uzskaitījumu, lai veiksmīgi noteiktu to personu loku, kas pieder “mājsaimniecībai”, līdz ar to apgrūtināta administratīvās atbildības normu piemērošana saistībā ar Covid-19 izplatības ierobežošanas pasākumiem.
2. Covid-19 noteikto ierobežojumu kontekstā secināms, ka ne māsas, brāļi un viņu ģimenes locekļi, kā arī ne māšīcas vai brālēni, vai citi tuvinieki, kurus parasti pieņemts dēvēt par ģimeni, un pat ne pieauguši bērni, kuri ieradušies apciemot vecākus, nav uzskatāmi par mājsaimniecību, ja vien ikdienā nedzīvo kopā.
3. Analizējot Latvijas normatīvajos aktos un dažādu jomu profesionāļu viedokļus, termins “mājsaimniecība” aptver ne tikai ģimeniskās saites, attiecības, kas reģistrētas laulībā, bet arī neregistrētās partnerattiecības.

Autore uzskata, ka nepieciešams turpināt sabiedrību informēt un izglītēt, kā arī veicināt iecietību pret seksuālajām minoritātēm (un ne tikai), piemēram, par to, ka katra cilvēka pamattiesības ir brīvi izvēlēties attiecību formu ar otru personu (stāties laulībā, dzīvot partnerattiecībās u. c.).

Pēc autores domām, pašreiz tiesību normu piemērotājiem jāsakaras ar situācijām, kur iespējama neviennozīmīga šo normu interpretācija. Primāri jau tādēļ, ka nav iespējams piemērot vienotu procesuālo garantiju noteikšanu partneriem.²⁹⁹

Notiesātajiem ir iespējas satīties ar radniekiem un citām personām bez brīvības atņemšanas iestādes pārstāvja klātbūtnes: īslaicīgi – uz laiku no vienas stundas līdz divām stundām, lai veicinātu sociāli lietderīgu saikņu saglabāšanu un atjaunošanu; ilglaicīgi – uz laiku no sešām līdz četrdesmit astoņām stundām, lai veicinātu radniecisko un ģimenes sakaru saglabāšanu.³⁰⁰ Savukārt Latvijas Sodu izpildes kodeksa 45. panta trešā daļa noteic, ka

²⁹⁹ Latvijas Republikas Ministru kabineta 2012. gada 16. marta vēstule Nr. 18/TA-219, 4. Iegūts no: <http://www.tiesibsargs.lv/> [sk. 25.07.2014.].

³⁰⁰ Latvijas sodu izpildes kodekss. Latvijas Republikas likums. Pieņemts 23.12.1970. ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 12.09.2013.// *Ziņotājs*. 01.01.1971., 1, 45. pants.

ilglaicīgo satikšanos laikā notiesātajam atļauts uzturēties kopā ar radniekiem – vecākiem, bērniem, adoptētājiem, brāļiem un māsām, vectēvu, vecmāti, mazbērniem vai laulāto. Ar brīvības atņemšanas iestādes administrācijas lēmumu var tikt atļautas ilglaicīgās satikšanās arī ar citu personu, ja līdz soda izciešanas sākumam notiesātajam ar šo personu ir bijusi kopēja saimniecība vai kopīgs bērns.³⁰¹ Ģimeniskas attiecības tiesu praksē tiek konstatētas arī partnerattiecībās esošajām personām, tomēr nav tiesību normu, kas to regulētu nepārprotami. Savukārt kriminālprocesā ir ietverts jēdziens “tuvinieks”,³⁰² kas nav analogiska Latvijas Soduzpildes kodeksa normai par notiesāto tiesībām uz satikšanās ar radniekiem un citām personām. Tādējādi, ja tiesu prakse atzīst, ka ģimeniskas attiecības var būt arī partneriem, tad nepieciešams novērst diskriminējošus aspektus, proti: esot partnerattiecībās, satikt savu partneri ieslodzījuma vietā ir daudz sarežģītāk, nekā esot laulībā. Autore vēlas vērst uzmanību uz 2006. gada 30. maija MK noteikumu Nr. 423 “Brīvības atņemšanas iestādes iekšējie kārtības noteikumi” 63. punktā noteikto,³⁰³ ka pirms ilgstošas satikšanās ar apcietināto apmeklētājs uzrāda personu un radniecības pakāpi apliecinošus dokumentus. Situācijā, ja persona vēlas ieslodzījuma vietā apmeklēt partnerattiecībās esošo personu, tad kāds dokuments personai būtu jāuzrāda, kas apliecinātu kopā dzīvošanas faktu pirms apcietinājuma? Tiesību doktrīnā ir noteikts, ka dažāda juridiska spēka tiesību normām piemēro to tiesību normu, kurai ir augstāks juridiskais spēks. Autore uzskata: izvērtējot MK noteikumu nozīmīgumu brīvības atņemšanas iestādēs un ģimenes stiprināšanas nozīmi, nepieciešams paplašināt noteikumu punktu, lai arī partnerattiecībās esošām personām tiktu radīti apstākļi ilgstošām tikšanās reizēm ar ieslodzīto.

Secinājumi un priekšlikumi:

1. 2006. gada 30. maija MK noteikumu Nr. 423 “Brīvības atņemšanas iestādes iekšējie kārtības noteikumi” 63. punkts nosaka, ka pirms ilgstošas satikšanās ar apcietināto apmeklētājs uzrāda personu un radniecības pakāpi apliecinošus dokumentus. Šāda kārtība var radīt diskriminējošus apstākļus attiecībā uz partnerattiecībās esošām personām, tādēļ autore piedāvā 2006. gada 30. maija MK noteikumu Nr. 423 “Brīvības atņemšanas iestādes iekšējie kārtības noteikumi” 63. punktu izteikt jaunā redakcijā:

“Pirms ilgstošas satikšanās apmeklētājs:

- 1) *uzrāda personu apliecinošus dokumentus;*

³⁰¹ Latvijas Soduzpildes kodekss, 45. pants. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/90218#p45> [sk. 12.05.2021.].

³⁰² Kriminālprocesa likums, 12. pants. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/107820#p12> [sk. 12.05.2021.].

³⁰³ Brīvības atņemšanas iestādes iekšējie kārtības noteikumi: Ministru kabineta 30.05.2006. noteikumi Nr. 423.// *Latvijas Vēstnesis*. 02.06.2006., 86(3454).

- 2) *norāda saikni ar ieslodzīto personu (radniekiem – vecākiem, bērniem, adoptētājiem, brāļiem un māsām, vectēvu, vecmāti, mazbērniem, laulāto vai personu, ar kuru ir kopīga saimniecība vai kopīgs bērns).*”

Personas, kas atrodas partnerattiecībās, var arī saskarties ar civilprocesa normu ievērošanu. Civilprocesa likuma 107. panta pirmās daļas pirmā daļa paredz izņēmumus, kad var atteikties liecināt. No pienākuma liecināt var atteikties pušu radnieki taisnā līnijā un sānu līniju pirmajā un otrajā pakāpē, laulātais un pirmās pakāpes svaini, kā arī pušu ģimenes locekļi. No minētā panta tvēruma secināms, ka partneris, ar kuru ir kopīga saimniecība, kuru Kriminālprocesa likumā definē kā tuvinieku un kuru starpā ir ģimeniskas attiecības, Civilprocesa likuma ietvaros nav tiesības atteikties liecināt. Tādējādi civilprocesuālās tiesību normas būtiski ierobežo to personu tiesības, kuras sastāv partnerattiecībās un kuru fundamentālais attiecību modelis ir pielīdzināms laulībā noslēgtam ģimenes modelim. Ekvivalentas tiesības atteikties liecināt ir noteiktas Administratīvā procesa likumā, proti, šā likuma 164. panta 1. punkts noteic personu loku, kuras var atteikties liecināt. Arī šajā normā likumdevējs nav paredzējis tiesības atteikties liecināt partnerattiecībās esošajām personām. No minētā secināms, ka laulātā jēdziens šī likuma ietvaros ir pielīdzināts radniekam pēc asinsradniecības, kas savukārt norāda uz tiesību normas nepilnību, proti, partnerattiecībās esošajām personām nav prioritāro tiesību atteikties liecināt, tādēļ ir būtiski novērst šo nepilnību.

Secinājumi un priekšlikumi:

1. Autore ierosina grozīt Civilprocesa likuma 107. panta pirmās daļas pirmo punktu, izsakot šādā redakcijā:

107. pants. Personas, kuras var atteikties liecināt.

(1) No pienākuma liecināt var atteikties:

- 1) pušu radnieki taisnā līnijā un sānu līniju pirmajā un otrajā pakāpē, laulātais, *fiziskas personas, kas dzīvo kopā, kurām ir kopīga (nedalīta) saimniecība*, un pirmās pakāpes svaini, kā arī pušu ģimenes locekļi.

Būtiskākā problēma Latvijā partnerattiecību kontekstā ir tā, ka nav mehānisma, kā konstatēt attiecības. Svarīgi ir radīt jaunu, t. i., partnerattiecību, institūtu, kas tiktu nodalīts no laulības institūta – izstrādājot speciālu regulējumu, kas nodrošinātu tiesisko aizsardzību partnerattiecībās esošām personām. Veidot attiecības un dibināt ģimeni ir cilvēka pamattiesības.

Prakse liecina, ka patlaban mūsu valsts iedzīvotāji labāk izprot viņiem garantētās sociālās tiesības, nekā valsts pienākumu garantēt viņiem brīvības. Tāpēc aktīvāk no valsts tiek pieprasītas Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajā un otrajā teikumā ietvertās sociālās garantijas – valsts atbalsts ģimenēm, jaunajām mātēm un bērniem. Ģimenes jēdziens

Latvijas Republikas tiesību sistēmā (tajā skaitā Latvijas Republikas Satversmē) un Latvijai saistošajos starptautiskajos tiesību aktos ir dzimumneitrāls, kas cita starpā attiecināms arī uz viendzimuma partneriem un nostiprināts tiesu praksē.

Arī viendzimuma pāri veido attiecības, turklāt jāmin, ka arī šāda veida attiecībās ir bērni un ģimenes, kurām nepieciešama valsts aizsardzība.

Vērtējot ārvalstu praksi par viendzimuma partnerattiecību legalizēšanu, nosakot tiesības slēgt laulību, autore viendzimuma partnerattiecību legalizēšanas institūtu aplūkos caur cilvēktiesību prizmu, izvērtējot un analizējot juridiskos apsvērumus, kā arī viendzimuma partnerattiecību tiesiskā regulējuma nenoteikšanas leģitīmo mērķi. Pēc autores domām, viendzimuma partnerattiecību gadījumā, pat šādiem partneriem noslēdzot laulību, netiek piemēroti ekvivalenti kritēriji, kādi tiek piemēroti pretēja dzimuma partneriem.

Būtiski ir noskaidrot reģistrējamu un neregistrējamu personu attiecības pēc tā izveides modeļa, izvērtējot Latvijas Republikas Satversmes 110. panta dispozīcijā noteikto: “Valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti –, ģimeni, vecāku un bērnu tiesības.” Autore uzskata, ka pašreizējais Latvijas Republikas Satversmes 110. panta tvērums ierobežo ģimenes, kas savas attiecības nav noformējuši likumā noteiktā kārtībā, proti, noslēdzot laulību. No tā izriet, ka pašreiz nacionālā līmenī nav tiesiskā regulējuma, kas aizsargātu ģimenes institūtu sociālā, ekonomiskā un psiholoģiskā līmenī.

Latvijas Republikas Satversme, kas tiek dēvēta arī par valsts pamatlikumu (*basic law*), noteic sabiedrības vērtības, prioritātes, principus, kā arī sabiedrības attīstības virzienus, proti, viens no Latvijas svarīgākajiem nacionālajiem mērķiem ir demogrāfijas situācijas uzlabošana, kuras pamatā ir stabilas ģimenes. Tādējādi sabiedrība Latvijā pastāvošās mentalitātes, reliģisko tradīciju un paražu dēļ šobrīd nav gatava implementēt un tiesiski iedzīvināt viendzimuma partnerattiecību institūtu. Identitāte un nācijas izdzīvošanas leģitīmais mērķis Latvijā prevalē pār minoritātēm, t. sk. viendzimuma partnerattiecību tiesisko legalizēšanu, piešķirot homoseksuāliem pāriem ekvivalentas tiesības kā heteroseksuāliem pāriem.

Autore vēlas vērst uzmanību uz Satversmes tiesas pausto atziņu, ka konstitūcijā ietvertās pamattiesības nedrīkst būt tikai deklaratīvas, respektīvi, valsts uzdevums ir arī injicēt tiesības, izveidojot efektīvu tiesību normu īstenošanas mehānismu un arī gādāt par efektīvu tiesību realizēšanu.³⁰⁴ Proti, situācijās, kad valsts ir nonākusi pie secinājuma un atzinusi kādas tiesības par aizsargājamām, valstij rodas pienākums veikt noteiktu pasākumu kopumu un piešķirt nepieciešamos resursus šo tiesību īstenošanai. No tā izriet, ka valstij ir jādara viss iespējams,

³⁰⁴ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2004. gada 14. janvāra spriedums lietā Nr. 2003-19-0113. Par Civilprocesa likuma 82. panta piektās daļas un 453. panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 92. pantam. Iegūts no: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2003-04-01_Spriedums.pdf [sk. 29.09.2016.].

lai efektīvi spētu aizsargāt savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērnu tiesības. Kā piemēru autore vēlas minēt pašreiz plašu rezonansi ieguvušo jautājumu par viendzimuma partnerattiecību tiesiskā regulējuma injicēšanu nacionālajās tiesību normās, t. i., līdztiesības jautājumu risināšanu, kur, pēc autores domām, tiek aplēpti popularizētas homoseksuālo personu attiecības, dzīvesveids.

Piemēram, pirmsskolas izglītības iestāžu bilžu grāmata “Diena, kad Kārlis bija Karlīna” bērniem sniedz informāciju par dzimumu lomu, par dzimuma noliegšanu, kas par stereotipiem, ka meitenes nespēlējās ar mašīnām vai zēni ar lellēm. Minētais izdevums, pēc autores domām, neatspoguļo līdztiesības apsvērumus un nozīmīgumu, bet gan homoseksuālo aspektu integrēšana bērnu apziņā. Psiholoģe, psihoterapeite Indra Tretjakova uzsver: “Par līdztiesības jautājumiem vajadzētu sākt diskutēt pieaugušo vidē, un grāmatu kā metodisko līdzekli bērnudārza vecuma bērniem būtu nepieciešams izstrādāt atbilstoši Latvijas kultūrai, videi, ņemot vērā mūsu tautai raksturīgos psiholoģiskos faktoros, neskarot dzimumidentitātes lomu maiņu.”³⁰⁵

Autore ieskatā būtiski jautājumos, kas skar šādas sabiedrībā sensitīvas jomas, ievērot samērīguma principu, lai nenotiktu kādas atsevišķas seksuālās uzvedības propogandēšana, bet tiktu realizētas tiesības uz informāciju, kas mazinātu diskrimināciju, bet neaprobežotu un nenonivelētu tradicionālās ģimenes vērtības. Diskutabls ir jautājums par bērna minimālo vecuma cenzu, kas sniegto informāciju spēj uztvert, apzināties un analizēt, kā arī paust savu viedokli attiecībā uz notiekošo.

Kā piemēru autore vēlas minēt Satversmes tiesas 2004. gada 11. oktobra spriedumu lietā Nr. 2004-02-010106, kurā tika sniegta Eiropas Cilvēktiesību tiesas interpretācija Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. pantam: “Ģimenes dzīves respektēšana, pirmkārt, nozīmē nacionālajos tiesību aktos ietvertus tiesiskās aizsardzības līdzekļus, kas nodrošina bērna integrāciju viņa ģimenē jau kopš dzimšanas brīža.”³⁰⁶ Tādējādi Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzīmējusi, ja nepieciešams izsvērt intereses, bērna intereses ir prioritāras.³⁰⁷

³⁰⁵ Tretjakova, I. *Psihoterapeite par dzimumidentitātes lomu maiņu bērnudārzā*. Iegūts no: <https://www.apollo.lv/author/135103> [sk. 14.05.2021.].

³⁰⁶ ECT sprieduma lietā *Marckx v. Belgium* 31. §; lietā *Johnston v. Ireland* 112. §. Iegūts no: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57534#{"itemid":\["001-57534"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57534#{) [sk. 03.04.2014.].

³⁰⁷ ECT spriedums lietā *Yousef v. Netherlands* 73&. Iegūts no: <http://echr.ketse.com/doc/33711.96-en-20021105/view/> [sk. 03.04.2014.].

Būtiski, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzinusi, ka arī viendzimuma attiecības var veidot “ģimenes dzīvi”, bet Konvencija neuzliek valstīm formālu pienākumu atļaut viendzimuma laulības.³⁰⁸ No tā izriet, ka tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību nav absolūtas – tās var ierobežot, lai aizsargātu valsts ekonomiskās labklājības intereses, sabiedrisko kārtību, drošību un citus mērķus, ja vien ierobežojums ir samērīgs ar sasniedzamo mērķi. Tādējādi tiek nodrošināts diskriminācijas aizliegums seksuālās orientācijas dēļ, kā arī netiek nonivelēts “ģimenes institūts” tā tradicionālā izpratnē.

Kā teorijā, tā arī praksē seksuālā orientācija ir viens no diskriminācijas aizlieguma kritērijiem, proti, Latvijas Republikas Satversmes 91. panta otrā teikuma dispozīcija noteic diskriminācijas aizlieguma principu: visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.³⁰⁹ No minētā izriet, ka nav iespējams tiesiski noliegt netradicionālas orientācijas personu savienību, taču vienlaikus nepastāv instruments, kā šīm personām varētu realizēt savas tiesības. Eiropas Savienībā dzimumorientācija ir ietverta diskriminācijas pazīmju sarakstā, piemēram, Eiropas kopienas dibināšanas līguma 13. panta dispozīcija,³¹⁰ kā arī Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 21.(1). panta dispozīcija.³¹¹

Tiesības precēties varētu tikt piešķirtas arī homoseksuālām personām, bet laulības tiesības un priekšrocības vairākumā valstu attiecas uz pretēja dzimuma laulātajiem. Līguma par Eiropas Savienību 6. panta 2. punkts paredz, ka dalībvalstīm, piemērojot Eiropas Savienības (turpmāk – ES) tiesību aktus, ir jāievēro pamattiesības, tostarp arī aizliegums diskriminēt dzimumorientācijas dēļ. Tādēļ, lai gan ES tiesību akti neliek dalībvalstīm atļaut vai atzīt viendzimuma partnerattiecības vai laulības, tie liek dalībvalstīm, piemērojot ES tiesību aktus, attiekties pret viendzimuma pāriem vienlīdzīgi kā pret pretējo dzimumu pāriem (ieskaitot likumu par brīvu pārvietošanos, migrāciju un patvērumu).³¹²

³⁰⁸ ECT 2010. gada 24. jūnija spriedums lietā *Schalk un Kopf pret Austriju*. Iegūts no: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-99605#{"itemid":\["001-99605"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-99605#{) [sk. 22.03.2014.].

³⁰⁹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Dr. iur. profesora R. Baloža zinātniskajā vadībā. Rīga: *Latvijas Vēstnesis*. 2011., 104.

³¹⁰ Konsolidēts Eiropas kopienas dibināšanas līgums. Iegūts no: <http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/LV/publikacijas/konsolidetsekligums-17.pdf> [sk. 03.04.2014., 13. pants].

³¹¹ Konsolidēta Eiropas Savienības pamattiesību harta. Iegūts no: http://europa.eu/pol/pdf/qc3209190lvc_002.pdf [sk. 03.04.2014. 21.(1). pants.].

³¹² Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra. *Viendzimuma pāri, ES pilsoņu brīva pārvietošanās, migrācija un patvērumi*. Iegūts no: http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/Factsheet-homophobia-couples-migration_LV.pdf [sk. 02.04.2014.].

Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra (turpmāk – FRA) ir publicējusi divus ziņojumus ar nosaukumu “Homofobijas un diskriminācija dzimumorientācijas un dzimumu identitātes dēļ”³¹³, kura ierosinājumu daļā noteikts, ka Eiropas un valstu tiesību aktos nav risināti jautājumi attiecībā uz interseksuāliem un ka šajā jomā trūkst zināšanu un pētījumu.³¹⁴ Ziņojumā dalībvalstīm tiek aicināts nodrošināt LGBTI aizsardzību no homofobiskiem naidīgiem izteikumiem, vardarbības un panākt, ka pret viena dzimuma partneriem izrāda tādu pašu cieņu kā pret pārējo sabiedrību un nodrošina viņiem tāda paša līmeņa aizsardzību. Respektīvi, ziņojumā tiek uzsvērts, ka plašsaziņas līdzekļiem ir liela nozīme, lai novērstu bieži vien negatīvo sabiedrības skatījumu uz šiem cilvēkiem. Proti, ir nepieciešams valsts un Eiropas līmenī organizēt izpratnes veicināšanas kampaņas par LGBTI tiesībām. Ziņojuma redakcijā tiek noteikts, ka dzimumizglītībā jāiekļauj nediskriminējoša informācija un jārada labvēlīgs priekšstats par LGBTI, lai efektīvi atbalstītu un aizsargātu gados jaunu LGBTI tiesības.³¹⁵

Kā liecina prakse, tad seksuālo minoritāšu stāvoklis dažādās Eiropas valstīs ir nekonsekvents, piemēram, septiņās Eiropas valstīs ir atļautas viendzimuma laulības.³¹⁶ Savukārt divdesmit vienā Eiropas valstī ir legalizētas neregistrētas un reģistrētas partnerattiecības³¹⁷, piemēram, šādām valstīm pieskaitāma arī Īrijas Republika, kas legalizēja reģistrējamas un neregistrējamas partnerattiecības 2011. gadā. Visbeidzot, vienpadsmit valstīs partneriem viendzimuma attiecībās ir tiesības adoptēt bērnus, piemēram, šādas valstis ir Andora kopš 2005. gada, Beļģija kopš 2006. gada, Dānija kopš 2010. gada, Islande kopš 2006. gada, Lielbritānija un Ziemeļīrijas Apvienotā Karaliste kopš 2002. gada, Anglija un Velsa – Skotija

³¹³ Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras 2014. gada 8. janvāra *Ziņojums par ES ceļvedi homofobijas un ar dzimumorientāciju un dzimumidentitāti saistītas diskriminācijas apkarošanai*. Iegūts no: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2014-0009+0+DOC+XML+V0//LV-> [sk. 03.04.2014.].

³¹⁴ Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras 2014. gada 8. janvāra *Ziņojums par ES ceļvedi homofobijas un ar dzimumorientāciju un dzimumidentitāti saistītas diskriminācijas apkarošanai*. 4. punkts. Iegūts no: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2014-0009+0+DOC+XML+V0//LV-> [sk. 03.04.2014.].

³¹⁵ Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras 2014. gada 8. janvāra *Ziņojums par ES ceļvedi homofobijas un ar dzimumorientāciju un dzimumidentitāti saistītas diskriminācijas apkarošanai*. Iegūts no: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2014-0009+0+DOC+XML+V0//LV-> [sk. 03.04.2014.].

³¹⁶ *Eiropas valstis, kurās ir atļautas viendzimuma laulības*: Beļģijā kopš 2003. gada, Islandē kopš 2010. gada, Nīderlandē kopš 2011. gada, Norvēģijā kopš 2009. gada, Portugālē kopš 2010. gada, Spānijā kopš 2005. gada, Zviedrijā kopš 2009. gada. Iegūts no: http://www.ilga-europe.org/home/guide_europe/country_by_country [sk. 03.04.2014.].

³¹⁷ *Eiropas valstis, kurās legalizētas neregistrētas un reģistrētas partnerattiecības*: Andorā kopš 2005. gada, Austrijā kopš 2010. gada, Beļģijā kopš 2000. gada, Čehijā kopš 2006. gada, Dānijā kopš 1989. gada, Francijā kopš 1999. gada, Horvātijā kopš 2003. gada, Islandē kopš 1996. gada, Īrijā kopš 2011. gada, Lielbritānijā un Ziemeļīrijas Apvienotajā Karalistē kopš 2005. gada, Luksemburgā kopš 2004. gada, Nīderlandē kopš 1998. gada, Norvēģijā kopš 1993. gada, Portugālē kopš 2001. gada, Slovēnijā kopš 2006. gada, Somijā kopš 2002. gada, Spānijā kopš 1998. gada, Šveicē kopš 2007. gada, Ungārijā kopš 2009. gada, Vācijā kopš 2001. gada, Zviedrijā kopš 1995. gada. Iegūts no: http://www.ilga-europe.org/home/guide_europe/country_by_country -, [sk. 03.04.2014.].

kopš 2009. gada³¹⁸, Nīderlande, Norvēģija kopš 1993. gada, Somija, Spānija, Vācija un Zviedrija kopš 1995. gada.³¹⁹ Sešās dalībvalstīs reģistrētas partnerattiecības ir līdzvērtīgas laulībai, piemēram, šāda viendzimuma pāru tiesiskā aizsardzība ir Apvienotajā Karalistē, Čehijas Republikā, Dānijā, Rumānijā, Somijā un Ungārijā.³²⁰

Portugālē ir legalizētas arī viendzimuma laulības, adopcijas tiesības rezervētas tikai pretējā dzimuma personām. Lielbritānijā šādas tiesības ir piešķirtas arī neregistrētiem partneriem neatkarīgi no viņu dzimuma. Pasaulē ir vērojama virzība uz atteikšanos no adopcijas noslēpumiem, tas nozīmē, ka regulējumā paredzēts, ka noteiktā vecumā bērns ir jāinformē, ka viņš ir adoptēts.³²¹

Latvijā tiesību normas pieļauj adoptēt tikai bērnus, kuri uz adopcijas apstiprināšanas brīdi nav sasnieguši pilngadību, t. i., atbilstoši Civillikuma 219. pantam personu līdz 18 gadu vecumam.

Homoseksualitāte neuzliek ierobežojumus, autore ieskatā, viendzimuma pāriem nebūtu jārada šķēršļi bērnu audzināšanā. Pamatojoties uz nepieciešamību nodrošināt bērnam ģimeni uz ilgstošu laiku, partnerattiecību tiesiskā regulējuma ieviešanas gadījumā būtu nepieciešams noteikt, ka tiesības adoptēt ir tikai reģistrētiem pretējā dzimuma pāriem abiem kopā, kas nav jaunāki par 18 gadiem un vecāki par 45 gadiem un ir vismaz 16 gadus vecāki par adoptējamo. Autore uzskata, ka 18 gadu vecums ir pietiekams, lai izprastu adopcijas tiesiskās sekas, savukārt 45 gadu vecums, jo adoptētājiem ir jābūt mūsdienīgai izpratnei par bērna audzināšanu. Savukārt vecuma starpība tiek noteikta, lai bērns pēc iespējas ilgstošāk būtu ģimenē.

Kopumā ņemot, partnerattiecību tiesiskā regulējumā nepieciešams paredzēt, kādas attiecības pastāv starp bērna māti un viņas partneri un kādā vecāku partnerattiecību modelī bērns dzīvo, lai būtu iespējams ievērot bērna tiesības. Bērna esamība būtu viens no kritērijiem, kas ļautu konstatēt neregistrētās partnerattiecības.

Rezumējot autore secina, ka viendzimuma partnerattiecību reģistrēšana noteiktās valstīs tiek pieļauta un ir noteikts regulējums šādas savienības reģistrēšanai. Pirmā valsts, kurā tika legalizētas viendzimuma partnerattiecības, ir Dānija, kur kopš 1989. gada, t. i., jau divdesmit

³¹⁸ *Family Agreements: Seeking Certainty to Reduce Disputes The Recognition and Enforcement of pre-nuptial and post-nuptial agreements in England and Wales*. Iegūts no: http://www.resolution.org.uk/site_content_files/files/family_agreements.pdf [sk. 03.04.2014.].

³¹⁹ *Eiropas valstis, kurās atļauts viendzimuma pāriem adoptēt bērnus*. Iegūts no: http://www.ilga-europe.org/home/guide_europe/country_by_country [sk. 03.04.2014.].

³²⁰ *Viendzimuma pāri, ES pilsoņu brīva pārvietošanās, migrācija un patvērums*. Iegūts no: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1225-Factsheet-homophobia-couples-migration_LV.pdf [sk. 03.04.2014.].

³²¹ *Zvērinātu advokātu birojs "Eversheds Bitāns". Juridiskais pētījums par vīrieša un sievietes neregistrētu partnerattiecību tiesisko regulējumu Eiropā un Latvijā*. Iegūts no: http://www.tm.gov.lv/lv/documents/petijumi/Viriesa_un_sievietes_nereg_partneratt.doc [sk. 28.03.2014.].

seši gadi, ir tiesiskā bāze arī viendzimuma partnerattiecībām. Jāmin pētījums, ko veikusi Teksasas Universitātes (Ostina, ASV) socioloģijas doktore Marka Regnera 2010.–2012. gadā “Ar ko atšķiras izaugušie bērni, kuru vecākiem ir viendzimuma attiecības”.³²² Minētā pētījuma rezultātā ir iegūti no socioloģijas viedokļa objektīvi, zinātniski pamatoti un pierādīti fakti, kas apliecina satraukuma pamatu un viendzimuma partnerattiecību noliedzēju viedokli par to, ka viendzimuma attiecībās augušu bērnu dzīves kvalitāte ir zemāka nekā heteroseksuālu vecāku bērniem, 25 % respondentu tika konstatēta lielāks risks saslimstībai ar seksuāli transmisīvām slimībām, savukārt heteroseksuālo ģimeņu bērniem šis rādītājs ir 8 %.³²³ Minētais pētījums atklāj faktu, ka 24 % homoseksuālo vecāku bērni ir domājuši par pašnāvību, savukārt heteroseksuālo vecāku bērni domu izdarīt pašnāvību pētījuma ietvaros apliecina vien 5 % respondentu. Visbeidzot 31 % bērnu, kas auguši kopā ar māti, kurai ir viendzimuma attiecības, un 25 % bērnu, kas auguši ar tēvu, kam ir viendzimuma attiecības, bērībā ir piespiesti nodarboties ar seksu pret viņu gribu, t. sk. arī ar vecākiem. Heteroseksuālu vecāku gadījumā bērnu iesaistīšana seksuālās attiecībās, kas pašreiz tiek interpretēta kā bērna netikla pavināšana – pedofilija, par ko ir noteikta kriminālatbildība, pētījuma ietvaros tiek apliecināta vien 8 % gadījumu. No minētā izriet būtiski aspekti, kas, ievērojot leģitīmo mērķi, ļauj ierobežot viendzimuma personu tiesības, tajā skaitā, lai aizsargātu bērnu un citu personu tiesības.

Neskatoties uz socioloģisko pētījumu un tajā apstiprinātiem faktiem, kā arī to, ka šādi pētījumi ir veikti ne tikai ASV,³²⁴ vēršama uzmanība uz to, ka ziņojuma redakcijas 15. punkts aicina dalībvalstis radīt veidus, kā pielāgot katras valsts ģimenes tiesību normas mūsdienu mainīgajiem ģimenes modeļiem, kā arī ietvert ģimenes modeli, kurā bērniem ir vairāk nekā divi vecāki (likumīgi aizbildņi), jo tā tiktu sekmētas iespējas plašāk atzīt jauktas ģimenes, LGBT ģimenes un apvienotas ģimenes. No minētā izriet, ka arī Eiropas nostāja attiecībā uz ģimenes jēdzienu tā tradicionālā izpratnē un dalībvalstu pašnoteikšanās brīvība attiecībā uz viendzimuma partnerattiecību legalizēšanu nav konsekventa, bet mainīga.

Pozitīvi vērtējams ziņojumā ietvertais 19. punkts, kur tiek mudinātas dalībvalstis apkopot un analizēt informāciju, cik bieži LGBTI sastopas ar vardarbību un kļūst par noziedzīga nodarījuma upuriem. Būtiski ir konstatēt Latvijā šādu minoritāšu īpatsvaru, lai efektīvi realizētu

³²² M. Regnera 2010.–2012. g. zinātniskais pētījums *How different are the adult children of parents who have same-sex relationships? Findings from the New Family Structures Study*. Iegūts no: http://www.markregnerus.com/uploads/4/0/6/5/4065759/regnerus_july_2012_ssr.pdf [sk. 03.04.2014.].

³²³ M. Regnera 2010.–2012. g. zinātniskais pētījums *How different are the adult children of parents who have same-sex relationships? Findings from the New Family Structures Study*. Iegūts no: http://www.markregnerus.com/uploads/4/0/6/5/4065759/regnerus_july_2012_ssr.pdf [sk. 03.04.2014.].

³²⁴ *The Decline of Marriage and Rise of New Families*. Iegūts no: <http://www.pewsocialtrends.org/2010/11/18/the-decline-of-marriage-and-rise-of-new-families/6/> [sk. 05.04.2014.].

personu tiesisko aizsardzību. Pēc autore domām, arī šāda veida tiesības nav absolūtas. Latvijas Republikas Satversmes 116. pants noteic personas tiesības, kas noteiktas Latvijas Republikas Satversmes 96. pantā, t. i., ikvienam ir tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību,³²⁵ 98., 99., 100., 102., 103., 106. un 108. pantā, var ierobežot likumā paredzētos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību.

Līguma par Eiropas Savienības darbību (turpmāk – LESD) 10. pants noteic, ka, īstenojot savu politiku un darbības, Savienība tiecas apkarot diskrimināciju dzimuma, rases vai etniskās izcelsmes, reliģijas vai pārliecības, invaliditātes, vecuma vai dzimuma orientācijas dēļ. Skatoties no dzimuma orientācijas prizmas, no minētā izriet diskriminācijas aizlieguma princips, bet ne personu līdztiesību nodrošināšana. Pēc autore domām, nozīmīgs precedents ir fiksēts Vācijā³²⁶ un Austrālijā³²⁷, kuras atzinušas, ka personas var leģitīmi raksturot sevi kā nenoteikta dzimuma pārstāvjus, tādējādi rodas iespējamības un nepieciešamība arī šādu personu ar nenoteiktu dzimumu diskriminācijas aizliegumam. Dzimumu līdztiesības jautājumos arvien biežāk aktualizēts jautājums par dzimuma lietošanu / iegūšanu / izvēli – sociālais dzimums / dzimte jeb “gender”. Tiek radīta iespēja tiesiski izvēlēties “dzimumu”.

Kopš 1970. gada saistībā ar dzimumu līdztiesības nostiprināšanu ES ir ieviesusi aptuveni 15 direktīvas. Primāri ES dzimumlīdztiesības politika prevalē cilvēka dzimumidentitātes nonivelēšanu un maiņu.³²⁸ Minētais ir novērojams arī ES dalībvalstu praksē. Piemēram, Lietuvā attiecībā uz dzimumu līdztiesības nodrošināšanu un tās lomas injicēšanu tiek ieviests sociālā dzimuma termins, kas interpretējams plašāk nekā “bioloģiskais dzimums”, t. i., vienkārši vīrišķais un sievišķais. Šāda kaimiņvalsts prakse, autore ieskatā, satur draudus ģimenes institūtam tā tradicionālajā izpratnē. Papildus autore vēlas minēt 2011. gada jūnija ANO Cilvēktiesību padomes pieņemto Rezolūciju par cilvēktiesībām, seksuālo orientāciju un dzimumu identitāti (A/HRC/RES/17/19).³²⁹ Minētās rezolūcijas ietvaros tika pilnvarots ANO augstākais komisārs cilvēktiesību jautājumos veikt pētījumu par valstu diskriminējošajiem tiesību aktiem, kas saistīti ar personu seksuālo orientāciju. Rezolūcijas mērķis bija vārst uzmanību uz iespējām izbeigt vardarbību un citus cilvēktiesību pārkāpumus. ANO rezolūcijas leģitīmā mērķa sasniegšanai apņēmas veikt cilvēktiesību ievērošanas nodrošināšanu,

³²⁵ Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 01.07.1993., 43; spēkā ar 07.11.1922., 116. pants.

³²⁶ *Vācijas jaundzimušajiem varēs reģistrēt nenoteiktu dzimumu*. Iegūts no: http://www.tvnet.lv/zinas/arvalstis/484379-vacija_jaundzimusajiem_vares_registret_nenoteiktu_dzimumu [sk. 03.04.2014.].

³²⁷ *Austrālijas augstākā tiesa atzīst cilvēku trešo dzimumu*. Iegūts no: http://www.tvnet.lv/zinas/arvalstis/504086-australijas_augstaka_tiesa_atzist_cilveku_treso_dzimumu [sk. 03.04.2014.].

³²⁸ Elimination of Gender Stereotypes: Mission (Im)Possible? *Conference Report*. 2008, Ljubljana.

³²⁹ *2011. gada jūnija ANO Cilvēktiesību padomes rezolūcija*. Iegūts no: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0427+0+DOC+XML+V0//LV> [sk. 03.04.2014.].

pamatojoties uz situāciju, ka pasaulē ir valstis, kurās joprojām tiek paredzēta kriminālatbildība par labprātīgu iesaistīšanos viendzimuma seksuālās attiecībās. Nedaudz vēlāk, t. i., 2011. gada 17. novembrī, ANO augstākais komisārs cilvēktiesību jautājumos savā ziņojumā (A/HRC/19/41) akcentēja, ka valstīm ir pienākums novērst vardarbību un diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ, proti, šāds pienākums izriet no dažādiem instrumentiem un cita starpā iekļauj tiesības uz privāto dzīvi. Autore akcentē 1994. gada *Toonen v. Australia*³³⁰ lietu, ar ko tika pasludināts, ka tiesību akti, kas kriminalizē pieaugušo brīvprātīgas viendzimuma attiecības, ir pretrunā tiesībām uz privāto dzīvi un nediskriminācijas principam. Proti, Cilvēktiesību komiteja norādīja, ka viendzimuma attiecību kriminalizēšana un diskriminācija nav samērīgs un leģitīms mērs, kā nodrošināt sabiedrības veselības un morāles aizsardzību. Tomēr valstīm ir pienākums nodrošināt, ka pret neprecētiem viendzimuma pāriem izturas tāpat kā pret neprecētiem pretēja dzimuma pāriem, ieskaitot iespēju saņemt tās pašas priekšrocības, piemēram, attiecībā uz pensiju, mantošanu, īres tiesībām, uzturēšanās atļaujām partneriem no citas valsts un nodokļu atvieglojumiem.

Tiesības uz seksualitātes izteiksmes brīvību, kā arī privātās dzīves elementu ir aizsargātas arī ar ECTK 8. pantu. Tiek stingri nosodīta ne vien tādu tiesību normu eksistence, kas kriminalizē labprātīgas viena dzimuma seksuālas attiecības pieaugušo starpā privāti, bet arī normas, kuras noteic konkrētu vecuma cenzu viendzimuma attiecībām un citu heteroseksuālām attiecībām.³³¹ Pēc autores domām, konkrēts vecuma cenzs stāties viendzimuma vai heteroseksuālās aizliegumu attiecībās rada pretrunu ar citām tiesību normām, proti, izslēdzot konkrētu vecuma cenzu, zūd jēga pedofilijas institūtam. Kā arī virknei bērnu tiesību aizsardzības tiesību aktu.

Eiropas Padomes ietvaros Ministru komiteja 2010. gada 31. martā pieņēma rekomendāciju CM/Rec(2010) 5 dalībvalstīm par pasākumiem cīņā pret diskrimināciju uz dzimumorientācijas vai dzimuma identitātes pamata. Tādējādi tiek prevalēts, ka kultūras, tradīciju vai citu vērtību pozicionēšana nevar būt attaisnojošs pamats naida runai vai jebkādi citādi diskriminācijas formai. Tiek rekomendēts dalībvalstīm pārbaudīt esošos tiesību aktus ar mērķi uzraudzīt un novērst jebkādu tiešu vai netiešu diskrimināciju uz dzimumorientācijas,

³³⁰ Communication No. 488/1992, views given on 31 March, 1994, UN Doc CCPR/C/50/D/488/1992. For a commentary, see Wayne Morgan, "Sexuality and Human Rights" (1993), 14. *Australian Yearbook of International Law*, 277. Iegūts no: https://www.google.lv/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=13&ved=0CDoQFjACOAO&url=http%3A%2F%2Fwww.michaelkirby.com.au%2Fimages%2Fstories%2Fspeeches%2F2000s%2Fvol60%2F2006%2F2131Book_Chapter%2C_HumanRights%2C_Sexuality_and_Discrimination.doc&ei=DJIBU9D8FOGAYwOEtYH4Dw&usg=AFQjCNHh_A3700w-DzGjo7golM2OMxq-rA&cad=rja - [sk. 04.04.2014.].

³³¹ ECT 2003. gada 9. janvāra spriedums lietās *L. un V. pret Austriju (L. and V. v. Austria)* un *S. L. pret Austriju (S. L. v. Austria)*. Iegūts no: https://www.equalrightstrust.org/sites/default/files/ertdocs/Microsoft%20Word%20-%20L.%20and%20V.%20v.%20Austria%20_criminal%20conviction_.pdf [sk. 20.12.2014.].

dzimuma identitātes pamata. Piemēram, rekomendācijas 24. punkts noteic, ka gadījumos, ja nacionālajos tiesību aktos tiek atzītas reģistrētas partnerattiecības starp viena dzimuma personām, viņu juridiskajam statusam, tiesībām un pienākumiem konsekventā situācijā jābūt ekvivalentiem heteroseksuālu pāru tiesībām. Savukārt, ja nacionālajos tiesību aktos nav noteikts regulējums neviena dzimuma partneru reģistrētajām partnerattiecībām, ne neregistrētām partnerattiecībām, tad, pamatojoties uz rekomendācijas 25. punkta tvērumu, dalībvalstis tiek aicinātas apsvērt iespēju nodrošināt viena dzimuma pārus ar juridiskiem līdzekļiem, lai spētu risināt praktiskas problēmas, piemēram, saistībā ar sociālo realitāti, kādā personām konkrētā dalībvalstī jāsaskaras, bez jebkāda veida diskriminācijas. Kā piemēru autore vēlas minēt ASV *Windsor* lietu,³³² kas būtiski ietekmējusi ASV tiesisko situāciju attiecībā uz viendzimuma pāru diskriminācijas aizliegumu, pamatojoties uz to, ka Ņujorkas augstākā tiesa savā spriedumā nolēma, ka federālā valdība nedrīkst liegt federālajos tiesību aktos noteiktās priekšrocības viendzimuma pāru laulātajiem, kuru laulības štats ir atzinis, proti, tās priekšrocības, ko tiesību akti piedāvā pretēja dzimuma laulātiem pāriem, ir tiesības saņemt arī viendzimuma laulātiem pāriem.

ASV ģenerālprokurors Ēriks Holders 2014. gada 8. februārī nāca klajā ar paziņojumu, ka ASV būs viena no tām valstīm, kas veiks izmaiņas tieslietu sistēmā, lai garantētu plašākas tiesības geju un lesbiešu laulātajiem pāriem, tā vērsoties pret diskrimināciju. Primārās izmaiņas tiek noteiktas ar atbrīvošanu no pienākuma liecināt pret laulāto draugu tiesā, kā arī tiek noteiktas vienlīdzīgas tiesības attiecībā uz vizītēm federālajos cietumos. Kā liecina prakse, tad konsekventas tiesības viendzimuma pāriem nav visos štatos ASV, piemēram, viendzimuma laulības ir legālas 17 ASV štatos, savukārt citos ASV štatos viendzimuma pāriem ir garantēti atsevišķi laulāto pabalsti, citos viendzimuma laulības ir aizliegtas.³³³ Vēršama uzmanība uz jauno noteikumu darbību laikā un telpā, respektīvi, noteikumi tiks piemēroti attiecībā uz federālajiem jautājumiem visos štatos neatkarīgi no tā, vai štats atzīst viendzimuma partnerattiecību tiesiskumu, ja vien partneri būs noslēguši likumīgu laulību, kur tas ir atļauts. ASV ģenerālprokurors ziņoja, ka, pamatojoties uz viendzimuma pāru laulības legalizēšanu, tiks izdots memorands, kura mērķis ir instruēt visus Tieslietu ministrijas līdzstrādniekus, lai efektīvi tiktu nodrošināta atbilstoši tiesiskajam regulējumam visām viendzimuma laulībām iespējami efektīva un vienlīdzīga atzīšana.³³⁴

³³² Supreme court of the United States. *United States v. Windsor*. Docket No. 12-307, Argued March 27, 2013–Decided June 26, 2013. Iegūts no: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/570/744/> [sk. 15.02.2012.].

³³³ *ASV paplašina viendzimuma pāru tiesības*. Iegūts no: <http://www.la.lv/asv-paplasinas-viendzimuma-paru-tiesibas/> [sk. 02.04.2014.].

³³⁴ Turpat.

Savukārt Eiropā jānorāda uz Francijas praksi, kur ir ieviests *Pacte civil de solidarité* (PACS) – Civilās solidaritātes pakts (PACS) – līgums, kas tiek noslēgts starp diviem pretējā dzimuma vai viendzimuma pilngadīgiem pāriem ar mērķi organizēt savu dzīvi kopā saskaņā ar Civilkodeksa 515-1. pantu 2010. gada redakcijā.³³⁵ Līdz ar to PACS noslēgšanai nav nepieciešams noteikt partnerattiecību ilguma kritēriju. PACS ir privāto, kā arī civiltiesību darījuma akts, bet ne ģimenes tiesību institūts. To apstiprina tas, ka personas, kas noslēdz PACS, juridiski netiek atzītas par precētām. Partneri nevar būt tuvi radnieki. Neviens no partneriem nedrīkst būt laulībā vai kādā citā partnerības līgumā, tāpat arī nedrīkst laulāties pēc tam, kad ir noslēgts partnerības līgums.³³⁶ Autore vērš uzmanību, ka tikai 2011. gada septembrī Eiropas Parlaments izdeva rezolūciju, kurā tika noteikts Pasaules Veselības organizācijai noņemt dzimumidentitātes traucējumiem patoloģijas statusu un svītrot dzimumidentitātes traucējumus no Starptautiskā slimību klasifikatora, kura gala redakcijai jābūt izstrādātai līdz 2015. gadam. Vai tas ir izdarīts?

Savukārt LESD 19. panta tvērums noteic, ka, neskarot pārējos līgumu noteikumus un nepārsniedzot pilnvaras, ko Savienībai piešķir līgumi, Padome saskaņā ar īpašu likumdošanas procedūru saņēmusi Eiropas Parlamenta piekrišanu, ar vienprātīgu lēmumu paredz attiecīgus pasākumus, lai cīnītos pret diskrimināciju dzimuma, rases vai etniskās izcelsmes, reliģijas vai pārliecības, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas dēļ.³³⁷ Diskriminācijas aizliegums ietverts arī ES Pamattiesību hartas 21. panta tvērumā³³⁸, Direktīvā 2000/78.³³⁹ No minētā izriet, ka būtiska loma ir ne tikai pretēja dzimuma partnerattiecību tiesiskā regulējuma nepieciešamībai, bet tikpat nozīmīgs un aktuāls ir jautājums par viendzimuma partnerattiecību institūta tiesisko konsekvenci, jo prakse liecina, ka arvien aktuālāks kļūst jautājums par diskriminācijas apkarošanu pret personām dzimumorientācijas dēļ, kā arī arvien aktuālāks kļūst jautājums par dzimuma līdztiesības veicināšanu.

³³⁵ Code civil. Iegūts no: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?idArticle=LEGIARTI000006428463&idSectionTA=LEGISCTA000006136536&cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20110102> [sk. 02.04.2014.].

³³⁶ Алексеев, Н. 2002. *Гей-брак. Семейный статус однополых пар в международном, национальном и местном праве*. Москва: БЕК, 94.

³³⁷ Līguma par Eiropas Savienības darbību konsolidētā versija. Iegūts no: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0047:0200:lv:PDF-> [sk. 10.03.2014.].

³³⁸ ES Pamattiesību harta. Iegūts no: <http://eur-lex.europa.eu/lv/treaties/dat/32007X1214/hm/C2007303LV.01000101.htm> [sk. 10.03.2014.].

³³⁹ Padomes Direktīva 2000/78/EK (2000. gada 27. novembris), ar ko nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju. Iegūts no: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:lv:HTML> [sk. 10.03.2014.].

Piemēram, LESD 288. panta trešā daļa noteic, ka direktīvas dalībvalstīm, kurām tās adresētas, uzliek saistības pret sasniedzamo mērķi, bet ļauj šo valstu iestādēm noteikt to īstenošanas formas un metodes.³⁴⁰ Tādējādi ikvienai dalībvalstij tiek noteikts direktīvu pārņemšanas pienākums, vienlaikus saglabājot dalībvalstu rīcības brīvību attiecībā uz veidu, kā direktīvā noteiktas prasības tiks pārņemtas (izmantojot transponēšanas metodi – pārrakstot “viens pret vienu”), vai izmantojot pārformulēšanas metodi (direktīvas normas saturs tiek pārrakstīts pēc būtības, nevis gramatiski) nacionālajā tiesību sistēmā. No minētā autore secina, ka Latvijai direktīvas mērķa sasniegšanai ļauj piemērot ikvienu pārņemšanas metodi, nodrošinot personām iespēju atsaukties uz direktīvās noteiktajām tiesībām un pienākumiem nacionālajās tiesībās.³⁴¹ Būtiski ir tas, ka dalībvalstīs pastāv atšķirīgas tiesību sistēmas, politiskā, administratīvā un sociālā iekārta.³⁴² Direktīvas mērķis ir harmonizēt tiesisko regulējumu noteiktā jomā, piemēram, attiecībā uz diskriminācijas aizliegumu seksuālās orientācijas dēļ, nevis uzsākt komplicētas tiesiskā regulējuma pārmaiņas³⁴³, vai jomās, kur starp dalībvalstu tiesību sistēmām pastāv lielas atšķirības. Eiropas Savienības līmenī nav nepieciešams identisks tiesiskais regulējums.³⁴⁴

Eiropas Cilvēktiesību tiesa vairākkārt ir uzsvērusi, ka demokrātija nav iespējama bez plurālisma, tolerances un iecietības.³⁴⁵ No tā izriet, ka informācijas izplatīšana, kas vērsta uz tolerances un iecietības veicināšanu, piemēram, nav pamata aizliegt pasākumus, kas vērsti, lai sabiedrību izglītotu jautājumos par netradicionālas seksuālas orientācijas esamību, tā veicinot izpratni par personu dažādību sabiedrībā, nav aizliedzama. Tomēr no minētā neizriet, kādas ir tolerances robežas, kad izglītošana un izpratnes veicināšana par sabiedrības dažādību ir uzskatāma par noteiktu sabiedrības uzvedības modeļa propagandēšanu, un nav leģitīmas. Respektīvi, pastāv normas, kuras ir labākas un pēc kurām jātiecas, un ir novirzes no normas, pret kurām jāizturas ar iecietību un kuras nekad nebūs tikpat labas normas. Respektīvi, sabiedrība var būt toleranta pret homoseksuālām personām, tomēr pēdējiem ir jāievēro tolerance pret tradicionālām ģimenes vērtībām.

³⁴⁰ Līgums par Eiropas Savienību: ES tiesību akts. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*. 30.03.2010., C83, 53. sējums.

³⁴¹ Eiropas Savienības Tiesas 1985. gada 23. maija spriedums lietā 29/84 *Commission v Germany*. ECR, I-661, 24. punkts. Iegūts no: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61984CJ0029:EN:PDF> [sk. 03.04.2014.].

³⁴² Crai, P., de Bruca, G. 2011. *EU Law: Text, Cases, and Materials*. Oxford: Oxford University Press. 106.

³⁴³ Turpat.

³⁴⁴ Blūzma, V., Buka, A., Deksnis, E. B., Jarinovska, K., Jundze, I., Jundzis, T., Levits, E. 2007. *Eiropas tiesības*. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Juridiskā koledža, 90.

³⁴⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1976. gada 7. decembra spriedums lietā *Handysides pret Apvienoto Karalisti*, 48. punkts. Iegūts no: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57499#{\"itemid\":\[\"001-57499\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57499#{\) [sk. 10.03.2014.].

Vēlos vērst uzmanību uz to, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa nav konstatējusi diskrimināciju faktā, ka homoseksuālas attiecības netiek atzītas par “ģimeni” Konvencijas 8. panta izpratnē. No minētā izriet, ka, neskatoties uz vispārēju tendenci, kur daudzās Eiropas valstīs juridiski tiek atzītas homoseksuālo personu *de facto* partnerattiecības, Konvencijas dalībvalstīs, tajā skaitā arī Latvijai, ir plašas pašnoteikšanās robežas, proti, nacionālajam likumdevējam ir iespēja izlemt jautājumu par to, vai stabilām *de facto* partnerattiecībām piešķirt konsekventas tiesības kā reģistrētām attiecībām.

Pamatojoties uz ECT pausto atziņu, ka Konvenciju ir iespējams interpretēt atbilstoši laika garam (*L. and V. V. Austria*),³⁴⁶ ir nodibināts precedents, kas dod iespēju ECT mainīt savu interpretāciju un pamatojumam izvirzītās prasības. Minētā apsvēruma esamību autore izsecinājusi no ECT spriedumiem attiecībā uz homoseksuālistu tiesībām un to diskriminācijas aizlieguma īstenošanas prakses. Kā piemēru autore vēlas minēt *Karner v. Austria* lietu, kur ECT nebija pietiekams pamats legītīma mērķa noteikšanai, kas bija ekvivalents lietā *Mata Estevez v. Spain*. ECT pieprasīja Austrijas valsts varas iestādēm pierādījumus, ka viendzimuma partnerattiecību aizlieguma mērķa sasniegšanai ir ievērots proporcionalitātes princips, šādu pierādījuma esamība netika nodrošināta tiesai. Pamatojoties uz to, tika konstatēta diskriminācija uz seksuālas orientācijas pamata. Rezumējot autore secina, ka minētie spriedumi radīja precedentu, kas apliecina dalībvalstu pašnoteikšanās tiesību robežas. Piemēram, regulas 1612/68 par brīvu darbaspēka kustību 10. panta tvērumā noteikts, ka “ģimenes vai “ģimenes locekļi” ir darba ņēmēja laulātais un viņu bērni, kuri ir jaunāki par 21 gadu vai atrodas viņa apgādībā, kā arī darba ņēmēja un viņa laulātā apgādībā esošie augšupējie radnieki”.

Eiropas Kopienas tiesa, interpretējot Regulas 1612/68 10. pantu, lietā *State of the Netherlands v Ann Florence Reed, European Court reports 1986*³⁴⁷ ir noteikusi, ka tā neaptver stabilas, bet neregistrētas attiecības starp darba ņēmēju un viņa partneri. Tādējādi minētās regulas redakcija tika grozīta ar Direktīvu 2004/38/EK, kurā 2. panta otrās daļas tvērumā tika noteikts plašāks ietvertais “ģimenes locekļa” jēdziens, t. i., “ģimenes loceklis” ir ne tikai darba ņēmēja laulātais, bērni un apgādājamie, bet arī partneris, ar ko Savienības pilsonis ir noslēdzis reģistrētas partnerattiecības saskaņā ar konkrētās dalībvalsts tiesību aktiem un ja uzņēmējas dalībvalsts tiesību aktos reģistrētas partnerattiecības ir noteiktas kā ekvivalentas laulībai.

³⁴⁶ *L. and V. V. Austria karlheinz Schmidt v. Germany*, judgment of 18 July 1994, Series A. No 291-B, 32–33&24. Iegūts no: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-60876#{"itemid":\["001-60876"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-60876#{) [sk. 03.04.2014.].

³⁴⁷ *State of the Netherlands v Ann Florence Reed, European Court reports 1986*. Iegūts no: http://www.biicl.org/files/1990_c-59-85.pdf [sk. 04.04.2014.].

Kā vēl vienu piemēru autore vēlas minēt Eiropas Kopienas tiesas spriedumu lietā *Tadao Maruko v. Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen*,³⁴⁸ kurā pausta atziņa, ka ģimenes stāvoklis un ar to saistītie atvieglojumi ietilpst dalībvalstu kompetencē, un, ja dalībvalsts ievēro diskriminācijas aizlieguma principu, kopienu tiesības nacionālās tiesības neaizskar.³⁴⁹ Tātad tikai dalībvalstu kompetence ir izvērtēt partnerattiecību reģistrēšanas nepieciešamību un kārtību konkrētajā valstī, ievērojot sabiedrībā nodibinātās tradīcijas u. c. rādītājus.

Autore uzskata, ka viendzimuma partnerattiecību legalizēšanu nevar attaisnot, pamatojoties tikai uz partneru pašpiepildījumu apsvērumu, kas pašreiz visos iespējamajos veidos tiek aktualizēts, piemēram, līdztiesības jautājumu integrēšana izglītības saturā ar pašreizējām metodēm pārspīlētā veidā klaji pārkāpj bērnu tiesības un intereses. Piemēram, tiek izstrādātas dažāda veida bilžu grāmatas un metodiskie materiāli (izvērtējot uz stereotipiem balstītu dzimumu uztveri).³⁵⁰ Minētajos materiālos prevalē dzimumu noliegšanas uzskats, kas veicina globālu satricinājumu dabiskajai būtībai, līdz šim pastāvošajiem uzskatiem. Psihologijas profesors Oļegs Ņikiforovs uzsver, ka Eiropas tradīcijās homoseksuālisms nekad nav bijusi kā norma, šādu sociālu personu atšķirību radījusi Amerikāņu psihiatru asociācija, kas pirmā atzina homoseksuālismu par vienu no normas variantiem un izslēdza to no psihisko noviržu saraksta.³⁵¹ Pastāv viedoklis, ka pašreiz viendzimuma partneru tiesiskai aizsardzībai ir iespējams izmantot arī citus dažāda veida tiesiskus instrumentus, piemēram, testamentu mantojuma līgumu, nākotnes pilnvarojumu. Par minēto pastāv arī pretējs viedoklis. Latvijā šobrīd darbojas nevalstiskā organizācija “Mozaīka”, kas aktīvi pozicionē cilvēktiesību jautājumus attiecībā uz diskriminācijas aizliegumu dzimuma un seksuālās orientācijas dēļ. 2015. gadā Rīgā notika “Eiropraids”, kur homoseksuālās personas ieradās no dažādām valstīm, apliecinot starptautisku toleranci netradicionālo seksuālajām minoritātēm. Minētā organizācija sadarbībā ar citām valstīm arī organizēja diskusijas par iespējām harmonizēt starptautiskos tiesību aktus attiecībā uz diskriminācijas aizliegumu.

³⁴⁸ *Maruko v. Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen*. 01.04.2008. Iegūts no: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-267/06> [sk. 04.04.2014.].

³⁴⁹ Eiropas Savienības Tiesas 2006. gada 16. maija spriedums lietā C-372/04. *The Queen, on the application of: Yvonne Watts v Bedford Primary Care Trust and Secretary of State for Health*. Iegūts no: <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2009-02/cp060042lv.pdf> [sk. 04.04.2014.].

³⁵⁰ Hanstremā, M. 2011. *Metodikas rokas grāmata meiteņu un zēnu grupu vadītājiem (izvērtējot uz stereotipiem balstītu dzimumu uztveri)*. Iegūts no: http://projects.centralbaltic.eu/images/files/result_pdf/GGBGNETOWRK_result1_lat.pdf [sk.13.11.2013.].

³⁵¹ *Psihologa viedoklis: Homoseksuālisms ir nevis psihiskā, bet sociālā slimība*. Iegūts no: <http://lat.gorod.lv/zinas/226615-psihologa-viedoklis-homoseksualisms-ir-nevis-psihiska-bet-sociala-slimiba#ixzz2xu72zeIg> [sk. 04.04.2014.].

Eiropas Savienībā pieņemta un Latvijai saistoša Eiropas Padomes rezolūcija “par ES pasludināšanu par LGBTIK brīvības zonu (2021/2557(RSP))”³⁵² (par LGBTI personu tiesībām). Rezolūcija paredz, ka laulības vai reģistrētas partnerattiecības, kas izveidotas vienā dalībvalstī, ir jāatzīst arī citās un likumam pret viendzimuma laulātajiem un partneriem ir jāizturas tāpat kā pret pretējā dzimuma partneriem. Eiropas Savienībā visās dalībvalstīs jāaizsargā un jāveicina visu personu, tostarp LGBTIK, vienlīdzība un pamattiesību ievērošana un pilnībā jānodrošina viņu tiesību ievērošana.

Secinājumi:

1. Analizējot Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus, autore secina, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesas pieeja apsvērumiem par homoseksuālu personu tiesībām ir mainījies, t. i., neskatoties uz to, ka katrai dalībvalstij ir pašnoteikšanās robežas, kas pašreiz vairs netiek interpretētas tik plaši, kā tas bija pieļaujams agrāk. Tagad prevalē uzskats, ka dalībvalstij attieksmes atšķirība pret homoseksuālo personu attiecībām ir ne tikai jāpamato ar leģitīmu mērķi, bet arī jāpierāda, ka ar citiem līdzekļiem šo mērķi sasniegt nav iespējams, kas pašreizējā situācijā ir vissarežģītākais, ja rastos precedents un tiktu ierosināta lieta pret Latviju.
2. Autore uzskata, ka Latvijai nebūtu lietderīgi pārņemt Francijas partnerattiecību tiesisko regulējumu, jo PACS pēc savas būtības ir juridisks līgums, kas tiek slēgts uz savstarpējās vienošanās pamata, lai atrisinātu kopīgās dzīves organizatoriskos jautājumus. Ņemot vērā, ka savstarpējās vienošanās attiecību saturs ir plašs, šie līgumi ir daudzveidīgi, kas varētu radīt problēmas šo līgumu neievērošanas gadījumā.
3. Autore, izpētot Eiropas valstu praksi, secina, ka stabilas un ilgstošas partnerattiecības starp pretēja dzimuma personām var notikt, nodibinot visas tiesiskās sekas, kādas izriet no ģimenes tiesību institūta tā tradicionālajā izpratnē. Valstīs, kur pastāv neregistrēto partnerattiecību tiesiskais regulējums, ir noteikts partneru mantisko attiecību tiesiskais regulējums. Savukārt par homoseksuāliem partneriem šī prakse nav tik viennozīmīga atšķirīgo sabiedrības viedokļu dēļ.

Priekšlikumi:

- 1) partnerattiecību ieviešanas gadījumā būtu nepieciešams ņemt vērā partnerattiecību tiesiskā regulējuma nošķiršanu no laulības institūta, apzinoties noteiktu tiesisko seku iestāšanos, reģistrējot vai neregistrējot partnerattiecības. Likumdevēja

³⁵² Eiropas Parlaments. *Rezolūcija par ES pasludināšanu par LGBTIK brīvības zonu (2021/2557(RSP))*. 11.05.2021. Iegūts no: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0089_LV.html [sk. 07.11.2021.].

svarīgākais uzdevums ir noteikt konkrētu reģistrēto un neregistrēto partnerattiecību definīciju, kā arī kritērijus šo attiecību konstatēšanai. Līdz ar to nepieciešams Latvijā pieņemt partnerattiecību tiesisko regulējumu;

- 2) Latvijā līguma neievērošanas gadījumā viena no pusēm vēršas tiesā, lai panāktu saistību izpildi vai līguma laušanu. PACS pārņemšanas gadījumā būtu nelietderīgi noslogotas tiesas šo strīdu izskatīšanā. Līdz ar to autore vēlreiz uzsver, ka lietderīgāk būtu ieviest atsevišķu partnerattiecību tiesisko regulējumu. Partnerattiecību ieviešanas gadījumā nepieciešams noteikt, ka partnerattiecības iespējams konstatēt, ja pāri dzīvo kopā ilgāk par 3 gadiem, ir kopīga saimniecība un savstarpēja cieņa un uzticība.

3.2. Tiesu prakses analīze partnerattiecībās esošu personu tiesību īstenošanā

Tiesām, bet jo īpaši konstitucionālajai tiesai, ir īpaša nozīme sabiedrības izpratnes par brīvību un pamattiesību standartiem veidošanā. Valsts, kas garantē dzimumu līdztiesību pilsoniskajās un ģimenes tiesībās, nekad uzreiz neīstenojas tiesiskajā realitātē. Sabiedrība ilgu gadus turpina dzīvot saskaņā ar paaudzēs iesakņotajām tradīcijām, uzskatiem un paražām. Kāda ir tiesas vieta ģimenes tiesību regulācijā, precīzāk, konstitucionālās tiesas vieta, kad valsts cenšas detalizēti regulēt ģimenes locekļu tiesības, pienākumus un attiecības kopumā? Parasti mērķis ir kādas personas pamattiesības. Patlaban veidojas situācija, ka, likumdevējam liekot vienādības zīmi, šajos gadījumos realizējot dzimumu līdztiesības un bērna tiesību aizsardzības prasības, sīkāk tiek regulētas ģimenes tiesiskās attiecības, kas būtiski maina arī ierastās ģimenes locekļu attiecības. Tajā pašā laikā Latvijā respektē cilvēktiesības. Veidojas situācijas, ka, piemēram, garantējot atbilstošas personas pamattiesības, valsts iejaucas personu savstarpējās attiecībās, personas tiesībās uz privāto dzīvi, tāpēc dažas šādas lietas nonāk konstitucionālajā tiesā. Var teikt, ka ietekmi ne tikai uz ģimenes tiesībām un mantojuma tiesībām, bet arī uz sabiedrības izpratni par ģimeni ir atstājis Satversmes tiesas 2004. gada 11. oktobra spriedums lietā Nr. 2004-02-0106 “Par Civillikuma 155. panta sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam”. Šis spriedums bija kā pēdējais solis likumdevēja uzsāktā procesā, lai vispirms ārlaulībā dzimušu bērnu tiesības pilnībā pielīdzinātu laulībā dzimušam, bet pēc tam vispār likvidētu ārlaulībā dzimuša bērna statusu Latvijas tiesībās.³⁵³

³⁵³ Satversmes tiesas 2004. gada 11. oktobra spriedums lietā Nr. 2004-02-0106 “Par Civillikuma 155. panta sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam”. Iegūts no: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2004-02-0106_Spriedums.pdf [sk. 23.03.20121.].

Bērna izcelšanās noteikšanu Latvijas Republikā regulē 1937. gada Civillikums. Civillikuma 154. panta 1937. gada redakcijā bija teikts: “Ārlaulības bērna tēvs ir tas, kas atzinies miesīgos sakaros ar bērna māti vai kam tajā laika spriedī, kad vajadzēja notikt bērna ieņemšanai, t. i., laikā no 306. līdz 182. dienai pirms viņa dzimšanas, ir pierādīti ar viņa māti miesīgi sakari, izņemot gadījumu, kad māte atzinusies vai ir pierādīts, ka tajā pašā laika spriedī viņai ir bijuši miesīgi sakari arī ar kādu citu personu.” 1993. gadā, atjaunojot spēkā Civillikumu, 154. panta redakcija noteica, ka ārlaulībā dzimušu bērnu izcelšanās no tēva pamatojas uz paternitātes noteikšanu ar tās brīvprātīgu atzīšanu vai tiesas spriedumu. Latvijas Republikas Saeima 2002. gada 12. decembrī pieņēma grozījumus Civillikumā, kas paredzēja arī atteikšanos no bērnu iedalīšanas laulībā dzimušajos un ārlaulībā dzimušajos bērnos, un normas par bērna izcelšanās noteikšanu tika apvienotas vienā apakšnodalā. Civillikuma 154. pants noteica: ja bērna māte nesastāv laulībā vai tiesa atzinusi, ka bērns nav cēlies no viņa mātes vīra, bērna izcelšanās no tēva pamatojas uz paternitātes brīvprātīgu atzīšanu vai tās noteikšanu tiesas ceļā. Turklāt Civillikuma 155. pants tika papildināts ar sesto daļu, pēc kuras “bērna tēvs, kurš sastāv citā laulībā, pieteikumu paternitātes atzīšanai var iesniegt ar otra laulātā piekrišanu”.³⁵⁴ 2003. gada 15. maijā Saeima ar likumu “Par Eiropas Konvenciju par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā” pieņēma un apstiprināja 1975. gada 15. oktobra Eiropas Konvenciju par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā. Latvijas Republikā tā ir spēkā kopš 2003. gada 2. oktobra. Pieteikuma iesniedzējs konkrētajā lietā bija Valsts cilvēktiesību birojs, kurš lūdza atzīt Civillikuma 155. panta sesto daļu, ciktāl tā nosaka, ka “bērna tēvs, kurš sastāv citā laulībā, pieteikumu paternitātes atzīšanai var iesniegt ar otra laulātā piekrišanu”, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam, kā arī konvencijas 4. pantam, jo prasība pēc otra laulātā piekrišanas ierobežo tēva tiesības noteikt paternitāti. Satversmes tiesa analizēja paternitātes sociālo, bioloģisko un juridisko dabu, uzsverot: “Tā nozīmē bērna un tēva attiecību sociālu un tiesisku atzīšanu. Nedrīkst jaukt tiesisko paternitāti ar bioloģisko paternitāti, kas ir medicīnisks jautājums. Tiesiskā paternitāte ir vērsta uz to, lai panāktu līdzsvaru starp “bioloģisko patiesību”, kas atspoguļo bioloģisko un ģenētisko paternitāti, un “sociālajām vecāku un bērnu attiecībām”, kuras attiecas uz personu, kas dzīvo kopā ar bērnu un rūpējas par to.” Tika secināts, ka apstrīdētā norma neierobežo iespēju bērna tēvam uzņemties vecāku pienākumus “*de facto*“, t. i., rūpēties par bērnu un tā aizsardzību, uzturēt personiskās attiecības utt. Tomēr vecāku pienākumi nav vienīgās tiesiskās sekas, kas rodas līdz ar paternitātes noteikšanu. Piemēram, kamēr nav noteikta paternitāte, bērns nevar iegūt sava tēva uzvārdu, pat

³⁵⁴ Satversmes tiesas 2004. gada 11. oktobra spriedums lietā Nr. 2004-02-0106 “Par Civillikuma 155. panta sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam”. Iegūts no: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2004-02-0106_Spriedums.pdf [sk. 23.03.2021.].

ja abi vecāki to vēlas. Ja vīrietim ir bērni arī laulībā, viņu aizsardzība nedrīkst atšķirties no ārļaulībā dzimušu bērnu aizsardzības. Gan laulībā dzimušajiem bērniem, gan tiem, kuri nav dzimuši laulībā, ir vienādas tiesības zināt savu tēvu, saņemt no viņa gan finansiālu, gan cita veida atbalstu. Pretējā gadījumā bērni, kas nav dzimuši laulībā, tiktu diskriminēti. Civillikuma 155. panta sestā daļa tika atzīta par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam un spēkā neesošu no sprieduma publicēšanas dienas. Latvijas Republikas Saeima 2005. gada 24. martā šo normu izslēdza no Civillikuma. Šobrīd Latvijas Republikas tiesībās nav jēdziena “ārļaulības bērns” un arī sabiedrībā šo vārdu savienojumu lieto aizvien retāk.³⁵⁵

Nākamais Satversmes tiesas spriedums, kurš, iespējams, būtiski ietekmēja personas tiesības uz privātautonomiju un laulības institūtu Latvijā, bija 2010. gada 27. decembra spriedums lietā Nr. 2010-38-01 “Par Civillikuma 358. panta un 364. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam”. Pieteikuma iesniedzēja, kas bija rīcībspējā ierobežota persona, Latvijā aktualizēja jautājumu par “garā slimo” personu tiesībām uz privāto dzīvi, t. sk. tiesībām veidot ģimeni. Personas atzīšana par rīcībnespējīgu būtiski ietekmē tās spēju patstāvīgi darboties un pieņemt lēmumus gandrīz visās dzīves sfērās – persona nevar pati slēgt līgumus, nevar piedalīties vēlēšanās, stāties laulībā, sastādīt testamentu un veikt citas darbības, kurām būtu juridiskas sekas. Tāpat personas atzīšana par rīcībnespējīgu būtiski ierobežo tās tiesības uz privāto dzīvi. Pieteikuma iesniedzēja apstrīdēja Civillikuma 358. panta, kurš noteica, ka garā slimie atzīstami par rīcības nespējīgiem un tiesiski nespējīgiem pārstāvēt sevi un pārvaldīt savu mantu, kādēļ pār viņiem ieceļama aizgādība, un 364. panta, pēc kura rīcībspēja varēja tikt atjaunota tikai pilnīgas izveseļošanās gadījumā, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam.³⁵⁶ Satversmes tiesa, izskatot lietu, secināja, ka pilnīga rīcībspējas atņemšana nesamērīgi ierobežo personai Latvijas Republikas Satversmes 96. pantā garantētās tiesības uz pašnoteikšanos, turklāt “pastāv dažādas metodes, ko valsts var izmantot cilvēktiesību prasībām atbilstoši rīcībspējas ierobežošanai. Par piemēru var minēt daļēju rīcībspējas ierobežošanu, atbalstu lēmuma pieņemšanā, personiskos asistentus, iepriekš izteikto norādījumu ievērošanu”. Satversmes tiesa 2010. gada 27. decembrī nosprieda atzīt Civillikuma 358. pantu un 364. pantu

³⁵⁵ Satversmes tiesas 2004. gada 11. oktobra spriedums lietā Nr. 2004-02-0106 “Par Civillikuma 155. panta sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam”. Iegūts no: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2004-02-0106_Spriedums.pdf [sk. 23.03.2021.].

³⁵⁶ Satversmes tiesas spriedums, kurš, iespējams, būtiski ietekmēja personas tiesības uz privātautonomiju un laulības institūtu Latvijā, bija 2010. gada 27. decembra spriedums lietā Nr. 2010-38-01 “Par Civillikuma 358. panta un 364. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam”. Iegūts no: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2010-38-01_Spriedums.pdf [sk. 23.03.2021.].

par neatbilstošiem Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam un spēkā neesošiem no 2012. gada 1. janvāra. Saeima rūpīgi strādāja, lai tiktu izveidots tāds daļējas rīcībspējas institūts, kas mazāk ierobežotu mentāli slimu personu tiesības uz privāto dzīvi. 2012. gada 29. novembrī Civillikumā tika iestrādāts jauns institūts – pagaidu aizgādība, kas ietver iespēju tiesai nodibināt personai, kurai ir garīga rakstura vai citi veselības traucējumi un kura nespēj saprast savas darbības nozīmi vai nespēj savu darbību vadīt, pagaidu aizgādību bez rīcībspējas ierobežojuma. Vēl viens būtisks grozījums Civillikumā, kas tika pieņemts, iedzīvinot iepriekšminēto Satversmes tiesas spriedumu, bija 34. panta izslēgšana no Civillikuma ar 2012. gada 29. novembra grozījumiem.³⁵⁷ Šis pants noteica, ka personām, kuras tiesa atzinusi par rīcības nespējīgām gara slimības vai plānprātības dēļ, ir aizliegts stāties laulībā. Latvijas likumdevējs kopš valsts neatkarības atjaunošanas ir atcēlis daudzus šķēršļus laulības noslēgšanai. Palikušie šķēršļi ir personas nepilngadība – ar likumā paredzētiem izņēmumiem, tuva asinsradniecība vai juridiski veidota radniecība (adopcija) ar izraudzīto partneri, turklāt tiek prasīts, lai abas personas, kas vēlas laulāties, būtu pretēja dzimuma un nesastāvētu citā laulībā.³⁵⁸

Savukārt mantojuma lietās, kad personas nav noslēgušas laulību, bet attiecībās ir dzimis bērns un kuram kā tēvs ir ierakstīts cits cilvēks, būtisks šķiet Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada [...] spriedums lietā Nr. [...], SKC-[D]/2019³⁵⁹ – par mantojuma iegūšanu, ja mantojuma atklāšanās brīdī nav noteikta paternitāte. Senāts uzskata, ka mantojuma atklāšanās brīdī nenoteikta bērna paternitāte nav uzskatāma par šķērslī mantojuma iegūšanai. Likums neierobežo bērna tiesības celt prasību nolūkā noteikt savu izcelšanos no konkrētas personas. Senāts uzskata, ka pārsūdzētajā spriedumā citētās Civillikuma 400. panta komentāra 3. punktā iekļautās iepriekšminētās atziņas neatbilst paternitātes nodibināšanas tiesiskām sekām mūsdienu izpratnē, kas izriet gan no Eiropas Cilvēktiesību tiesas atziņām, gan no mūsu tiesu iedibinātās prakses, kurai atbilstoši arī pēc tēva nāves noteikta paternitāte ir pamats mantojuma tiesību atzīšanai bērnam, jo nav taisnīgi liegt bērnam tiesības mantot tādēļ vien, ka tiesiskā aspektā paternitātes jautājums nav sakārtots līdz mantojuma atklāšanās brīdim.³⁶⁰

³⁵⁷ Latvijas Republikas 2012. gada 29. novembra likums “Grozījumi Civillikumā”. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/253623-grozijumi-civillikuma> [sk. 23.03.2021.].

³⁵⁸ Satversmes tiesas 2004. gada 11. oktobra spriedums lietā Nr. 2004-02-0106 “Par Civillikuma 155. panta sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam”. Iegūts no: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2004-02-0106_Spriedums.pdf [sk. 23.03.2021.].

³⁵⁹ Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada [...] spriedums lietā Nr.[...], SKC-[D]/2019. Slēgtas lietas statuss. Publicēti izvilkumi no nolēmuma. Nolēmumā izdarīti redakcionāli labojumi, aizklājot slēgta statusa lietu numurus. Iegūts no: <http://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2019> [sk. 23.03.2021.].

³⁶⁰ Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada [...] spriedums lietā Nr.[...], SKC-[D]/2019.

Autore vēlas akcentēt Satversmes tiesas sprieduma lietā Nr. 2000-08-0109 atziņu, ka sociālās tiesības, pie kurām pieder arī sociālā palīdzība, ir ļoti nozīmīgas, taču vienlaikus īpašas tiesības, jo šo tiesību īstenošana ir atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un pieejamiem resursiem. Tādējādi sociālā palīdzība netiek sniegta visiem, kas to vēlētos, bet tikai vadoties no noteikta dzīves apstākļu līmeņa. Attiecīgais dzīves apstākļu līmenis tiek noteikts ar normatīvo aktu. Tas, vai ar normatīvo aktu noteiktais līmenis ir vai nav pietiekams, ir valsts sociālās politikas, nevis tiesas izvērtēšanas, jautājums. Tiesas kompetencē nav iejaukties šajā politikā un noteikt citu dzīves līmeņa standartu, nekā to izdarījis likumdevējs. Tiesa varētu iejaukties tikai tad, ja konstatētu, ka, pieņemot konkrēto lēmumu, pieļauts vienlīdzības, patvaļas aizlieguma, tiesiskās paļāvības vai citu vispārējo tiesību principu pārkāpums.³⁶¹ LR Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 1. februāra spriedums lietā Nr. SKC-4/2012 secināja: “Pie partnerattiecību tiesiskā regulējuma neesības tiesa nav kompetenta tiesību tālākveidošanas ceļā divu personu faktisko kopdzīvi pielīdzināt laulībai un kopdzīves partnerim noteikt tādas pašas tiesības kā laulātajam. Tas izriet no varas dalīšanas principa, kas nošķir likumdevēju no tiesu varas un leģitimē tiesu veikt tiesību jaunradi tikai gadījumos, kad tā nav saistāma ar iejaukšanos likumdevēja pilnvarās.”³⁶² Ja arī vispārējās jurisdikcijas tiesai nav instrumentu partnerattiecībās esošo pāru atzīšanai, Satversmes tiesa pēdējos gadus ir skatījusi vairākas lietas.

Satversmes tiesa 2020. gada 12. novembrī devusi spriedumu lietā Nr. 2019-33-01 par Darba likuma 155. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam. Saskaņā ar apstrīdēto normu darbiniekam, kas kļuvis par bērna tēvu, ir tiesības uz atvaļinājumu sakarā ar bērna piedzimšanu. Apstrīdētā norma regulē darba tiesiskās attiecības, proti, paredz darbinieka tiesības uz atvaļinājumu, bet neparedz kritērijus, pēc kuriem būtu nosakāms tas, vai konkrēta persona ir uzskatāma par bērna tēvu un tādējādi ir tiesīga šo atvaļinājumu saņemt. Kritērijus un kārtību tās personas noteikšanai, kura uzskatāma par bērna tēvu, nosaka Civillikuma normas, bet Civiltāvokļa aktu reģistrācijas likuma normas nosaka bērna vecāku reģistrācijas kārtību. Interpretējot apstrīdēto normu un minētās likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” normas teleoloģiski, secināms, ka apstrīdētajā normā noteiktā atvaļinājuma mērķis ir dot bērna tēvam iespēju būt kopā ar savu ģimeni uzreiz pēc bērna piedzimšanas, lai sniegtu atbalstu bērna mātei. Vienlaikus šis atvaļinājums ļauj bērna tēvam veidot emocionālu saikni ar bērnu un sniegt atbalstu bērna mātei, uzņemoties rūpes par bērnu. Savukārt paternitātes pabalsts daļēji aizstāj bērna tēvam atvaļinājuma laikā negūtos

³⁶¹ Latvijas Republikas Senāta 2004. gada 20. aprīļa spriedums lietā SKA-33, 11. punkts. Iegūts no: http://www.tiesas.lv/Media/Default/Admin.tiesu%20spriedumi/Admin.raj.tiesas%20spriedumi/2013/Apr%C4%ABlis/30.04.2013/AL_3004_raj_A-01789-13_44.pdf [sk. 07.08.2014.].

³⁶² Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 1. februāra spriedums lietā Nr. SKC-4/2012.

darba ienākumus, tādējādi nodrošinot tēva un pastarpināti arī viņa ģimenes ekonomisko aizsardzību. Paternitātes pabalsts ir paredzēts, lai veicinātu tēva iesaistīšanos jaundzimušā bērna aprūpē.³⁶³ Arī Saeima, Tieslietu ministrija un Labklājības ministrija norāda, ka apstrīdētajā normā noteiktais atvaļinājums ir paredzēts, lai veicinātu sieviešu un vīriešu vienlīdzību, sadzīves pienākumu sadali vecāku starpā, kā arī dotu tēvam iespēju agrīnā stadijā veidot saikni ar savu bērnu. Satversmes tiesa jau iepriekš ir atzinusi, ka atbilstoši Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam ikvienai personai ir tiesības uz savas fiziskās un garīgās integritātes, goda un cieņas aizsardzību, kā arī tiesības dzīvot pēc sava prāta un saskaņā ar savu būtību un vēlmēm attīstīt un pilnveidot savu personību, pēc iespējas minimāli ciešot no valsts vai citu personu iejaukšanās. Šī Latvijas Republikas Satversmes norma aizsargā ikvienas personas tiesības būt atšķirīgai, saglabāt un attīstīt īpašības un spējas, kas to atšķir no citiem cilvēkiem un individualizē.³⁶⁴ Latvijas Republikas Satversmes 96. pants citstarp ietver ikvienas personas tiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību. Viens no personas privātās dzīves elementiem ir tās dzimumuzvedība. Personas dzimumuzvedības brīvība ir aizsargājama neatkarīgi no tā, kādā formā tā izpaužas vai kāda ir personas seksuālā orientācija. Privātās dzīves ietvaros cilvēkam tiek nodrošināta iespēja nodibināt dažāda rakstura attiecības, tostarp arī seksuālas. Dzimumuzvedības brīvība nodrošina cilvēka kā bioloģiskas būtnes izpausmi, kā arī cilvēka personības dabisku attīstību.³⁶⁵ Sabiedrību veido ne vien tādas personas, kas pēc savas dabas veido ciešas personiskas un ģimeniskas attiecības ar pretējā dzimuma pārstāvjiem, bet arī tādas personas, kas pēc savas dabas veido šādas attiecības ar sava dzimuma pārstāvjiem. Atbilstoši cilvēka cieņas principam valstij vienādā mērā jārespektē arī tie sabiedrības locekļi, kuri pēc savas dabas veido personiskas attiecības ar sava dzimuma pārstāvjiem, kā arī jārespektē tas, ka uz šo attiecību pamata var izveidoties ģimene. Attiecīgi Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmais teikums kopsakarā ar cilvēka cieņas principu un personas tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību nosaka valsts pienākumu aizsargāt un atbalstīt arī viendzimuma partneru ģimenes. Attiecīgi Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmais teikums kopsakarā ar cilvēka cieņas principu un personas tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību nosaka valsts pienākumu aizsargāt un atbalstīt arī viendzimuma partneru ģimenes.³⁶⁶

³⁶³ Satversmes tiesas 2005. gada 4. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-09-0 9.1. punkts.

³⁶⁴ Satversmes tiesas 2009. gada 23. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2008-42-01 8. un 9. punkts.

³⁶⁵ Danovskis, E., Ruķers, M., Lībiņa-Egnere, I. 2011. 96. panta komentārs. Grām.: Balodis, R. (zin. red.) Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Rīga: *Latvijas Vēstnesis*. 255.

³⁶⁶ Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra spriedums lietā Nr. 2019-33-01. Iegūts no: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2019/12/2019-33-01_Spriedums-3.pdf#search= [sk. 11.08.2021.].

Materiālais atbalsts svarīgs ne tikai ar jaunu dzīvību ienākšanu, bet arī ar tuva cilvēka zaudējumu. Tas, kādā veidā likumdevējs savas rīcības brīvības ietvaros regulē ģimenes locekļu savstarpējās personiskās un mantiskās attiecības, lai izpildītu savu pienākumu nodrošināt ģimenes juridisko aizsardzību, jeb, citiem vārdiem, ģimenes attiecību tiesiskā regulējuma forma un saturs ir visai sabiedrībai būtisks jautājums, kura izlemšanai nepieciešama likumdevēja izšķiršanās, un tādējādi šis jautājums ietilpst likumdevēja ekskluzīvajā kompetencē. Ministru kabineta noteikumu Nr. 1250 “Noteikumi par valsts nodevu par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā” 13. punkts (turpmāk – apstrīdētā norma), kas nav mainīts kopš tā pieņemšanas un ir spēkā tā sākotnējā redakcijā, nosaka: “13. Valsts nodevu par nekustamā īpašuma tiesību nostiprināšanu mantiniekiem uz notāra izsniegtas mantojuma apliecības pamata nosaka šādā apmērā, ja mantotā nekustamā īpašuma vērtība pārsniedz 10 minimālās mēnešalgas:

- 13.1. lietās par apstiprināšanu mantojuma tiesībās:
 - 13.1.1. laulātajam un kopā ar mantojuma atstājēju dzīvojušajiem pirmās, otrās un trešās šķiras mantiniekiem –0,25 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības;
 - 13.1.2. pārējiem pirmās un otrās šķiras mantiniekiem –0,5 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības;
 - 13.1.3. pārējiem trešās šķiras mantiniekiem –1,5 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības;
 - 13.1.4. ceturtās šķiras mantiniekiem –5 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības;
- 13.2. lietās par pēdējās gribas rīkojuma akta vai mantojuma līguma stāšanos likumīgā spēkā:
 - 13.2.1. laulātajam un pirmās, otrās un trešās šķiras mantiniekiem –0,125 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības;
 - 13.2.2. ceturtās šķiras mantiniekiem –4 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības;
 - 13.2.3. pārējiem testamentārajiem vai līgumiskajiem mantiniekiem –7,5 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības;

13.2.4. testamentārajiem vai līgumiskajiem mantiniekiem, ja tie ir sabiedriskā labuma organizācijas, – 1,5 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības.”³⁶⁷

Tādēļ no Latvijas Republikas Satversmes 64. panta un 110. panta pirmā teikuma izriet tieši likumdevēja pienākums ar likumu noteikt viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesisko regulējumu. Likumdevējs ir tiesīgs likumā paredzēt Ministru kabinetam tādu pilnvarojumu, kura ietvaros Ministru kabinets var būt tiesīgs citstarp noteikt ģimenes ekonomiskās vai sociālās aizsardzības vai atbalsta pasākumus. Taču tas nenozīmē, ka Ministru kabinets būtu tiesīgs pieņemt šādu regulējumu attiecībā uz tādām ģimenēm, kurām likumdevējs nav noteicis ģimenes attiecību tiesisko regulējumu. Lai būtu iespējams nodrošināt ģimenes ekonomisko un sociālo aizsardzību un atbalstu tādām ģimenēm, kurām likumā nav paredzēts ģimenes attiecību tiesiskais regulējums, pašam Ministru kabinetam vajadzētu paredzēt šo ģimenes attiecību juridiskas nostiprināšanas nosacījumus un kritērijus. Taču tad Ministru kabinets ietiekto likumdevēja kompetencē esošajā jautājumā par ģimenes attiecību tiesiskā regulējuma formu un saturu un pārkāptu Latvijas Republikas Satversmes 64. pantu. Tādēļ atbilstoši Latvijas Republikas Satversmes 64. pantam Ministru kabinets, izdodot ārējos normatīvos aktus, ir tiesīgs noteikt ekonomiskās un sociālās aizsardzības un atbalsta pasākumus tikai tādām ģimenēm, kurām likumdevējs ir paredzējis ģimenes attiecību tiesisko regulējumu. Līdz ar to ģimenes ekonomiskās un sociālās aizsardzības un atbalsta tiesiskajam regulējumam, ko Ministru kabinets nosaka tam likumā noteiktā pilnvarojuma ietvaros, ir jābūt saskanīgam ar likumā paredzēto ģimenes attiecību tiesisko regulējumu. Tā kā pagaidām nav tāda viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesiskā regulējuma, kas ļautu juridiski nostiprināt viendzimuma partneru ģimenes attiecības, šobrīd nav iespējams arī identificēt šādu ģimeni, lai nodrošinātu tās sociālo un ekonomisko aizsardzību un atbalstu. Tātad valstī pastāvošā ģimenes aizsardzības un atbalsta sistēma, kas citstarp ietver arī apstrīdēto normu, neaizsargā viendzimuma partneru ģimenes nedz juridiski, nedz ekonomiski un sociāli.³⁶⁸ Var būt arī tādi gadījumi, ka starptautiska līguma norma tā ratifikācijas gadījumā ierobežo kādas personu grupas tiesības, līdz ar to nepieciešama tiesību normu kontrole.

Satversmes tiesas 2021. gada 4. jūnija spriedums lietā Nr. 2020-39-02 “Par Eiropas Padomes 2011. gada 11. maija Konvencijas par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu 3. panta “c” punkta, 4. panta 3. punkta un 12. panta 1. punkta

³⁶⁷ Ministru kabineta 2009. gada 27. oktobra noteikumi Nr. 1250 “Noteikumi par valsts nodevu par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā”, 13. punkts. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/200087#p13> [sk. 11.08.2021.].

³⁶⁸ Satversmes tiesas 2021. gada 8. aprīļa spriedums lietā Nr. 2020-34-03. Iegūts no: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2020/07/2020-34-03_spriedums.pdf#search= [sk. 11.08.2021.].

atbilstību Latvijas Republikas Satversmes ievadam, 1., 99. un 110. pantam, 4. panta 4. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam un 14. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 112. pantam”.³⁶⁹

Stambulas konvencijas 14. pants uzliek dalībvalstīm pienākumu atbilstoši situācijai tajās izvērtēt nepieciešamību veikt konkrētus pasākumus izglītības programmu pārveidošanai un konvencijas mērķim atbilstošu izglītojošu materiālu izplatīšanai neformālās izglītības ieguves vietās, kā arī sporta, kultūras, atpūtas vietās un plašsaziņas līdzekļos un, ja nepieciešams, atbilstoši konvencijas mērķim veikt šādus pasākumus. Konkrētie pasākumi ir atkarīgi no katras dalībvalsts situācijas un izglītības sistēmas organizācijas īpatnībām.³⁷⁰ Saeimas deputāti pieteikumā norāda, ka Stambulas konvencijas 14. pants uzliekot dalībvalstīm pienākumu modificēt izglītības saturu tādā veidā, lai tajā iekļautu mācību vielu par dzimumu līdztiesību un dzimtes lomām, kas nav padarītas par stereotipiem. Atbilstoši minētajai normai dalībvalstīm esot pienākums iekļaut izglītības programmās jautājumus par personām, kuras neidentificē sevi ar tām dzimšanas brīdī noteikto dzimumu. Mācot bērniem, ka ir arī šādi cilvēki, netiekot nodrošināts pienācīgs izglītības process un tiekot ierobežotas Latvijas Republikas Satversmes 112. pantā ietvertās bērnu un viņu vecāku tiesības, proti, tiekot apdraudētas bērna vislabākās intereses un vecāku tiesības uz viņu bērnu izglītošanu atbilstoši savai reliģiskajai vai filozofiskajai pārliecībai. Satversmes tiesa secina, ka Stambulas konvencijas 12. panta 1. punkts paredz konvencijas dalībvalstu pienākumu veikt visus vajadzīgos pasākumus, laiveicinātu izmaiņas sociālās vides un kultūras noteiktajos sieviešu un vīriešu uzvedības modeļos nolūkā izskaust aizspriedumus, paražas, tradīcijas un jebkādu citu praksi, kuras pamatā ir ideja par sieviešu nepilnvērtību vai par sieviešu un vīriešu lomām, kas padarītas par stereotipiem.

Secinājumi:

1. Tiesu spriedumos vērojama arvien lielāka tendence respektēt cilvēka izvēles un to tiesības. Bet tiesa nav likumdevējs, tā nerada normatīvos aktus problēmu risināšanai.
2. Lai sabalansētu dažāda dzimuma un seksuālās orientācijas cilvēktiesību intereses, ir nepieciešams normatīvais akts partnerattiecību atzīšanai.

³⁶⁹ Council of Europe. *Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*, 95.

³⁷⁰ Satversmes tiesas 2021. gada 4. jūnija spriedums lietā Nr. 2020-39-02. Iegūts no: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2020/08/2020-39-02_Spriedums.pdf#search=\[sk. 01.08.2021.\]](https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2020/08/2020-39-02_Spriedums.pdf#search=[sk. 01.08.2021.]).

3. Tiesas procesos izkristalizējušies problēmjaudājumi sociālajās un ekonomiskajās tiesībās, līdz ar to likumdevējam ir jāatrisina, kā ar vispārējiem tiesību principiem harmonizēt tiesību aktus, lai ievērotu tautas gribu dzīvot demokrātiskā tiesiskā valstī.

3.3. Likumprojekts “Partnerattiecību likums” un tā pamatojums

Šis jautājums skar līdz šim Latvijā vēl neatrisināto. Latvijā sabiedrībā un politikā neviennozīmīgi vērtēts un aktuāls ir jautājums par homoseksuālu pāru attiecību reģistrāciju partnerattiecību formā. Tiesībsargs uz šī jautājuma risināšanu mudināja jau 2011. gadā, kad bija arī izstrādāts likumprojekts par partnerattiecību legalizāciju.³⁷¹ Šis likumprojekts tika noraidīts, jo daži politiskie spēki uzstāja, ka šim partnerattiecību likumam ir jāaptver ne tikai homoseksuāli, bet arī heteroseksuāli pāri, savukārt citi politiskie spēki tajā saskatīja tradicionālās laulības institūta apdraudējumu.

Šo politisko cīņu lieliski ilustrē Ministru kabineta atbilde Tiesībsargam, kas tika sniegta 2012. gada 3. maijā: “[...] ņemot vērā tradicionālo uzskatu par laulību un ģimeni, kas Latvijā izveidojies kultūrvēsturiskās attīstības gaitā, kā arī pastāvīgos apdraudējumus šai tradicionālajai vērtībai, ir bijis nepieciešams Latvijas likumos iekļaut laulības definīciju. Ņemot vērā minēto, būtu izvērtējams, vai nepieciešams uzsākt aktīvu darbu pie nepieciešamo likumprojektu izstrādes partnerattiecību tiesiskā regulējuma jomā.”³⁷²

2005. gada 15. decembrī Latvijas Republikas Satversmes 110. panta redakcija tikai mainīta, nosakot, ka “valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības”. Šī likuma redakcija stājās spēkā 2006. gada 17. janvārī. Pirms likumdevējs ir izvērtējis to, vai Latvijā nepieciešams veikt konkrētus pasākumus izglītības sistēmas pārveidošanai, un attiecīgi veicis šādus pasākumus, nav iespējams pārbaudīt to, vai šie pasākumi atbilst Latvijas sabiedrības vajadzībām, proti, vai izglītības saturs atbilst no Latvijas Republikas Satversmes 112. pantā ietvertajām tiesībām uz izglītību izrietošajai prasībai par izglītības pielāgošanās spēju. Turklāt tikmēr, kamēr nav veikts konkrēts pētījums par nepieciešamību veikt Stambulas konvencijas 14. pantā minētos pasākumus Latvijas izglītības sistēmā un ieviest konkrētus uzlabojumus izglītības programmās,

³⁷¹ Tiesībsarga konsultatīvās padomes par partnerattiecību tiesisko regulējumu sagatavošanas sanāksme. Protokols. 15.09.2011. Iegūts no: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/par-mums/konsultativas-padomes/partnerattiecibu-tiesisko-regulejumu> [sk. 23.03.2021.].

³⁷² Latvijas Republikas Ministru kabineta 03.05.2012. atbilde Tiesībsargam Iegūts no: <https://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/par-mums/konsultativas-padomes/par-partnerattiecibu-tiesisko-regulejumu> [sk. 23.03.2021.].

nav iespējams izvērtēt, vai un kā tie skar vecāku tiesības audzināt bērnus atbilstoši savai reliģiskajai vai filozofiskajai pārliecībai. Tas nozīmē, ka Stambulas konvencijas 14. pants pats par sevi nevienai personu grupai neierobežo Latvijas Republikas Satversmes 112. pantā ietvertās tiesības uz izglītību.³⁷³

Tādējādi šīm personām ir liegta iespēja oficiāli paziņot par vēlmi dzīvot kopā un juridiski regulēt savas personiskās un mantiskās attiecības, kā arī attiecības ar trešajām personām un valsti. Lesbiešu un geju pāru, kā arī pretēja dzimuma pāru tiesiskā stāvokļa uzlabošanu un diskriminācijas mazināšanu varētu nodrošināt Partnerattiecību likums. Šajā apakšnodaļā piedāvāti likumprojekta skaidrojošie noteikumi, kurus izstrādāja darba autore.

1. pants. Likumā lietotie termini

Likumā lietoti šādi termini:

1. **Partneris** – persona, kuru ar otru personu saista seksuālās un mantiskās attiecības, kas balstās uz uzticēšanos.
2. **Partnerattiecības** – brīvprātīga savienība starp divām viena vai divām pretēja dzimuma personām, kas rūpējas par kopīgu saimniecību, ir vienoti un uztur pastāvīgas (ilgstošas), stabilas un tuvas attiecības.
3. **Reģistrētas partnerattiecības** – reģistrētas attiecības starp divām pretēja dzimuma, kā arī divām viena dzimuma personām, kas dzīvo kopā, ir ilgstošās attiecībās, pastāvot kopīgai saimniecībai un nolūkā izveidot sociāli nozīmīgu saikni starp partneriem un to radniekiem bez laulības noslēgšanas, tikai ar reģistrācijas faktu, iegūstot tiesisku spēku valsts tiesību aktos.
4. **Nereģistrētas partnerattiecības** – neregistrētas attiecības starp divām pretēja dzimuma, kā arī divām viena dzimuma personām, kas dzīvo kopā, ir ilgstošās attiecībās, pastāvot kopīgai saimniecībai un nolūkā izveidot sociāli nozīmīgu saikni starp partneriem un to radniekiem bez laulības noslēgšanas, tikai ar tiesas konstatēto faktu, iegūstot tiesisku nostiprinājumu valsts tiesību aktos.
5. **Vienošanās par partneru mantas sadali** – vienošanās par partnerattiecību mantisko stāvokli.
6. **Publisko partnerattiecību mantas reģistrs** – reģistrs, kas piešķir saistošu spēku pret trešajām personām un ir publiski pieejama informācija dokumentu lietu turētāju reģistriem, ko kārtro Uzņēmumu reģistrs.

³⁷³ Satversmes tiesas 2021. gada 4. jūnija spriedums lietā Nr. 2020-39-02. Iegūts no: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2020/08/2020-39-02_Spriedums.pdf#search=\[sk.07.11.2021.\]](https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2020/08/2020-39-02_Spriedums.pdf#search=[sk.07.11.2021.]).

Civillikuma 35. panta otrā daļa aizliedz laulības starp viena dzimuma personām. Viendzimuma pāriem šis aizliegums rada diskriminējošas tiesiskas sekas. Viens no veidiem, kā izbeigt lesbiešu un geju tiesisko diskrimināciju, ir apstrīdēt Civillikuma 35. panta otro daļu, kas paredz, ka “aizliegta laulība starp viena dzimuma personām” Satversmes tiesā, un izsludināt to par pretrunīgu Satversmes 91. pantam, kas nosaka, ka “visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas”. Saskaņā ar Satversmes tiesas likuma 17. panta pirmās daļas 11. punktu “tiesības iesniegt pieteikumu par lietas ierosināšanu par likuma [...] atbilstību Satversmei ir personai Satversmē noteikto pamattiesību aizskāruma gadījumā. Konstitucionālās sūdzības primārais mērķis ir aizsargāt paša iesniedzēja aizskartās pamattiesības, nevis vispārējas vai sabiedrības intereses”.

2. pants. Likuma mērķis

Likuma mērķis ir partnerattiecību tiesiskā atzīšana. Likums noteic, ka divas viena vai pretēja dzimuma personas var oficiāli reģistrēt savas partnerattiecības, kā arī paredz neregistrētu partnerattiecību atzīšanas kārtību. Partnerattiecību likums regulē personu savstarpējās attiecības, šo personu mantiskās attiecības ar trešajām personām un sabiedrību un valsti kopumā.

Tiesiskā regulējuma partnerattiecību jautājumā Latvijā nav vēl joprojām, un arī Satversmes tiesa pagaidām šo jautājumu nav skatījusi. Jāatzīmē, ka 2017. gada janvārī Satversmes tiesa saņēma virkni pieteikumu no administratīvajām rajona tiesām, kurās bija vērsušās personas, kuru laulību dzimtsarakstu nodaļas bija atteikušās reģistrēt, jo tie bija viendzimuma pāri. Tiesas apšaubīja Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likuma 1. panta un 3. panta pirmās daļas, ciktāl šīs normas neparedz viena dzimuma pāru reģistrāciju, atbilstību Satversmes 91., 96. un 110. pantam.³⁷⁴ Tomēr šie pieteikumi nebija izstrādāti tā, lai pēc tiem Satversmes tiesa varētu ierosināt tiesvedību. Proti, pieteikumos nebija “pamatots nedz tas, kādas konkrētas pamattiesības viendzimuma personu pārim izriet no Satversmes 96. un 110. panta, nedz arī tas, kādā veidā katra no apstrīdētajām normām šīs tiesības varētu ierobežot”. Tāpat pieteikumos nebija norādīts, ka no minētajām augstāka juridiska spēka normām valstij izrietētu tādi pienākumi pamattiesību nodrošināšanā, kas būtu attiecināmi uz viendzimuma personu pāriem.³⁷⁵

³⁷⁴ 02.01.2017. Latvijas Republikas Administratīvās rajona tiesas Rīgas tiesu nama pieteikums 01/2017, 02/2017, 04.01.2017. Latvijas Republikas Administratīvās rajona tiesas Rīgas tiesu nama pieteikums 04/2017 u. c.

³⁷⁵ Satversmes tiesas priekšsēdētājas vietnieces S. Osipovas priekšlasījums par Satversmes tiesas judikatūru ģimenes tiesībās starptautiskā simpozijā Belostokas Universitātē. Iegūts no: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/runas-un-raksti/satversmes-tiesas-priekssedetajas-vietnieces-sanitas-osipovas-priekslasijums-par-satversmes-tiesas-judikaturu-gimenes-tiesibas-starptautiska-simpozija-belostokas-universitates-juridiskaja-fakultate-p/> [sk. 23.03.2021.].

Lasot un analizējot Satversmes tiesas judikatūru, kas skar ģimenes tiesības, var secināt, ka tiesa ar šiem saviem nolēmumiem ir stiprinājusi liberālās vērtības Latvijas sabiedrībā.

Jēdziens “ģimene” neaprobežojas tikai ar laulības esību, tajā var būt ietvertas arī citas ģimenes saites, kas pastāv ārpus laulības, tai skaitā arī neregistrētas partnerattiecības. Līdz ar to ir nepieciešams grozīt Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmo daļu, kas pašreiz noteic, ka “valsts aizsargā un atbalsta (tikai) laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības”.³⁷⁶ Autore ierosina Satversmes 110. panta pirmo daļu izteikt šādā redakcijā: “Valsts aizsargā un atbalsta ģimeni – savienību starp vīrieti un sievieti, laulību, kā arī neregistrētās partnerattiecības, vecāku un bērnu tiesības.” Šāda definīcija noteiktu, ka laulība nav vienīgā ģimenes forma Latvijā – ģimenes saites var pastāvēt arī ārpus tās, t. i., vīrieša un sievietes partnerattiecībās, kuras aizsargā valsts. Tādējādi pozicionējot laulības institūtu kā primāro, aizsargājot laulības leģitīmo mērķi, tomēr vienlaikus nediskriminējot ģimenes, kas ir izveidotas partnerattiecībās.

- *Autore uzskata, ka, pamatojoties uz izvirzīto ģimenes jēdzienu Latvijas Republikas Satversmes 110. pantā, ir nepieciešams noteikt analogisku ģimenes jēdziena definīciju arī Civillikuma 241.¹ pantā. Definīcijas izstrādāšanas mērķis ir nosacīts ar ģimenes subjektu loku noteikšanu. Respektīvi, par ģimeni uzskatāms arī vecāks, kurš viens audzina bērnu. Līdz ar to uzskatāms, ka “pie ģimenes plašākā nozīmē pieder vīrieša un sievietes savienība vai partnerattiecības”.*

Piemēram, situācija, kad bērni no pirmās laulības paliek ar vienu no vecākiem, kurš stājas jaunās attiecībās, ir vai nav uzskatāma par ģimeni? Civillikuma izpratnē ģimene šajā situācijā ir bērni, kas radīti otrās laulības ietvaros, māte un tēvs. Bet kas notiek ar bērniem no pirmās laulības, kas nav laulāto bērni, bet ir nedalītā saimniecībā ar māti un viņas tagadējo partneri, vienlaikus bērnu aprūpi īsteno viņu bioloģiskais tēvs no pirmās laulības, kas faktiski nozīmē, ka bērnu tēvs un bērni atrodas dalītā saimniecībā. Praksē šādu neordināru situāciju ir daudz, kas pamato nepieciešamību paplašināt Civillikumā ietverto ģimenes jēdzienu. Pēc autores domām, būtiski ģimenes kodolu definēt plašākā nozīmē, kas noteiktu un ļautu interpretēt, ka “ģimene” ir divas vai vairākas personas, kuras dzīvo kopā un kurām ir kopīga (nedalīta) saimniecība. Tādējādi ģimeni veido pāris bez bērniem, pāris ar vienu vai vairāk bērniem vai vientuļie vecāki ar vienu vai vairāk bērniem.

³⁷⁶ Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 01.07.1993., 43, spēkā ar 07.11.1922., 110. panta pirmā daļa.

Latvijas ģimenes politikas centrā ir tradicionāla ģimene, kas ir balstīta laulībā, pieņemot, ka šis ideālais ģimenes modelis ir vienīgais vēlamais.³⁷⁷ Citas ģimenes formas, kur formāli bērnu audzina viens no vecākiem, tiek skatītas kā tradicionālā ģimene krīzes situācijā, nevis respektējamās ģimenes formas.³⁷⁸ Uzturlīdzekļu garantiju fonds uzsver,³⁷⁹ ka aizvien biežāk saskaras ar tādiem pieteikumiem, kur pēc materiālas palīdzības vēršas ārpus laulībā dzimušo bērnu, partnerattiecībās dzimušo bērnu un bez paternitātes palikušo bērnu vecāki, rezultātā liels skaits šo "citādo" ģimeņu paliek aiz valsts atbalsta politikas nospraustajām ģimenes robežām. Autores ieskatā, šāda situācija demokrātiskā valstī nav pieļaujama un rupji pārkāpj bērnu tiesības uz materiālu atbalstu, kas būtiski var ietekmēt turpmāko bērnu attīstību.

3. pants. Partnerattiecību noslēgšanai nepieciešamie dokumenti

(1) Personas, kuras vēlas reģistrēt partnerattiecības, iesniedz Dzimtsarakstu nodaļā

- 1) abu parakstītu kopīgu iesniegumu ar papildu informāciju par šķēršļu neesamību attiecību reģistrācijai;
- 2) savstarpējo vienošanos par partneru mantas sadali u. c. jautājumiem, kas partneriem šķiet būtiski.

(2) Partnerattiecības netiek reģistrētas, ja personas nav iesniegušas minētos dokumentus.

Autores ieskatā galvenais uzdevums ir reģistrācijas procedūru padarīt pēc iespējas vienkāršāku un personām pieejamāku. Piemēram, divas personas, kas vēlas vai jau uzsākušas partnerattiecības, tajā skaitā kopdzīvi, tiesīgas pašvaldības dzimtsarakstu nodaļā iesniegt pieteikumu par partnerattiecību statusa iegūšanu. Savukārt dzimtsarakstu nodaļa pēc noteikta termiņa pieteikuma pārbaudes un partnerattiecību kritēriju izvērtēšanas reģistrē personu partnerattiecības.

4. pants. Reģistrācija

(1) Dzimtsarakstu nodaļas ir iestādes, kas ir kompetentas reģistrēt partnerattiecības un veikt Civilstāvokļa akta reģistrā ierakstus.

³⁷⁷ Putniņa, A., Zīverte, L. 2008. "Neredzamās" viena dzimuma partneru ģimenes Latvijā. Iegūts no: http://providus.lv/article_files/1634/original/neredzamas_viena_dzimuma_gimenes.pdf?1332318075 [sk. 20.04.2016.].

³⁷⁸ Vardarbība ģimenē pret sievieti. Pasaules Veselības organizācijas Eiropas Reģionālais birojs, LR Veselības ministrija, Latvijas Ginekologu un dzemdību speciālistu asociācija. 2009., 15. Iegūts no: http://www.lm.gov.lv/upload/sociala_aizsardziba/sociala_palidziba_pakalpojumi/vardarbiba_gimene_rekome_ndacijas.pdf [sk. 15.08.2014.].

³⁷⁹ "Neredzamās" viena dzimuma partneru ģimenes Latvijā. 2008. Rīga, 32. Iegūts no: http://www.knl.lv/raksti_data/450/neredzamas_viena_dzimuma_gimenes.pdf [sk. 15.08.2014.].

4. panta pirmajā daļā minētā iestāde ir atbildīga par sniegto datu pārbaudi un atbilstību partnerattiecību reģistrācijas priekšnoteikumiem, kā arī par pašu partnerattiecību reģistrāciju. Likumprojekts neparedz partnerattiecību reģistrāciju reliģiskajās iestādēs. Civilstāvokļa akta reģistra ieraksti ietverti fizisko personu reģistra sistēmā,³⁸⁰ līdz ar to valsts un pašvaldības iestādes varēs redzēt reģistrēto partneru radušās savstarpējas tiesības un pienākumus nekustamā īpašuma, veselības, nodokļu, pabalstu, patvēruma jomā.

(2) Par partnerattiecību reģistrāciju tiek izdarīts ieraksts publiskajos reģistros saskaņā ar Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likumu.

(3) Dzimtsarakstu nodaļas amatpersona veic partnerattiecību reģistrāciju, kā arī sniedz ziņas Publisko partnerattiecību mantas reģistram par vienu mantas sadales veidu:

- 1) katra partnera atsevišķu mantu;
- 2) partnera atsevišķi iegūto mantu, kas iegūta partnerattiecību laikā par viena partnera atsevišķiem ienākumiem, kuri netika nodoti ģimenes un kopīgās mājsaimniecības vajadzībām, un bez otra partnera tiešas līdzdalības;
- 3) abu partneru kopīgu mantu.

(4) Mantas pieauguma starpības noteikšana – pirms stāšanās partnerattiecībās noteikt katram partnerim piederošās mantas sarakstu un to masas vērtību.

Ir svarīgi atrisināt partneru kopīgās mantas iegūšanas priekšnoteikumus, tādējādi attiecību izjukšanas gadījumā atvieglotu mantas piederības samēru partneru starpā. Saistības var būtiski ietekmēt kā viena, tā otra partnera materiālo stāvokli, tādēļ svarīgi ir atrisināt jautājumu par mantiskajām saistībām, kuras uzņēmušies partneri. Var būt gadījumi, kad manta iegūta ar viena partnera naudas līdzekļiem, bet ar otra partnera darbības palīdzību, līdz ar to katrai pusei jāpierāda sava pamatojuma pareizība mantas iekļaušanas vai neiekļaušanas partnerattiecību kopīgas mantas sastāvā. Kopīgās mantas sadalījuma noteikšanā būtu jāņem vērā gan abu partneru ieguldījums kopīgās mantas iegādes brīdī, gan ieguldījums kopīgajā mantā pēc tā iegādes.

(5) Pēc partnerattiecību reģistrācijas reģistrētajiem partneriem tiek izsniegta partnerattiecību reģistrācijas apliecība.

(6) Partnerattiecības ir tiesīgas reģistrēt divas personas, kas sasniegušas astoņpadsmit gadu vecumu, bet paredzot arī izņēmuma gadījumus:

- 1) ja persona ar bāriņtiesas lēmumu ir atzīta par pilngadīgu no sešpadsmit gadu vecuma;

³⁸⁰ Latvijas Republikas likums. Fizisko personu reģistra likums, 1. panta 2. punkts. *Latvijas Vēstnesis*. 31.12.2017., 259. Pieņemts 14.12.2017. Stājas spēkā 28.06.2021. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/296185/redakcijas-datums/2021/06/28>. [sk. 03.02.2022.].

- 2) ja topošajai partnerei iestājusies grūtniecība un bāriņtiesa devusi atļauju partnerattiecību reģistrēšanai.

Saskaņā ar Civillikuma 32. panta dispozīciju laulībā var stāties no astoņpadsmit gadu sasniegšanas. Izņēmuma gadījumā no sešpadsmit gadu vecuma, bet ar vecāku, aizbildņu vai bāriņtiesas atļauju. Pēc autores domām, kā izņēmuma gadījumi ir minama grūtniecības iestāšanās, kopdzīves uzsākšana.

5. pants. Reģistrēto partnerattiecību šķiršana

(1) Notārs var šķirt reģistrētās partnerattiecības pēc abu reģistrēto partneru pieteikuma, kas sastādīts Notariāta likumā noteiktajā kārtībā.

(2) Strīdus situācijā partnerattiecības tiek šķirtas saskaņā ar Notariāta likumu un Civillikuma normām.

(3) Notāram vai tiesai abu partneru mantas strīdus gadījumā ir saistoša vienošanās par partneru mantas sadali, kas reģistrēta Publisko partnerattiecību reģistrā.

Nav izslēgta iespēja, ka puses slēgs savstarpējo vienošanos par kopīgas mantas sadali u. c., uz ko arī tiktu norādīts prasībā par partnerattiecību šķiršanu. Partnerattiecību šķiršanas lietas izskatīšanas laikā, neskatoties uz vienošanās spēkā esamību, otrs partneris var lūgt kopīgās mantas sadali. Šāda strīda esamības gadījumā tiek ņemtas vērā vispārējās Civillikuma normas par līguma un saistību izpildi.

(4) Mantas sadales brīdī vērtēt katra partnera darbības ieguldījumus kopīgajā mantā. Rezultātā atņemt no iegūtās beigu mantas masas sākuma mantas masu, tādējādi iegūstot katra partnera mantas pieaugumu partnerattiecību laikā.

Reģistrēto attiecību iziršanas gadījumā jāņem vērā:

- *kopīgās mantas iegūšanas priekšnoteikumi iegādes brīdī;*
- *ieguldījumi kopīgajā mantā pēc tās iegādes;*
- *partnera darbības palīdzība visu attiecību laiku no reģistrācijas brīža.*

Savukārt neregistrēto partnerattiecībās dzīvojošajiem par kopīgas mantas iegādi būtu jāpanāk vienošanās vai savu interešu aizsardzībai jāvēršas tiesā par juridiska fakta konstatēšanu (partnerattiecībām) (Partnerattiecību likuma 7. pants) un mantas sadali.

Autore piedāvā šādu partneru kopīgās mantas sadales risinājumu – mantas pieauguma starpības noteikšana. Nosakot katram partnerim piederošo mantu pirms stāšanās partnerattiecībās, nosakot arī katram partnerim piederošās mantas masas vērtību, ņemot vērā partnera darbības ieguldījumus tajā kopīgās mantas sadales brīdī. Atņemot no iegūtās beigu mantas masas sākuma mantas masu, iegūst katra partnera mantas pieaugumu partnerattiecību

laikā. Tādējādi tiktu maksimāli precīzi un taisnīgi aprēķināts katra partnera ieguvums partnerattiecību laikā. Praktiski var runāt par katra partneru atsevišķo mantu.

6. pants. Neregistrētu partnerattiecību juridiska fakta konstatēšana

Personai savu interešu aizsardzībai jāvēršas tiesā juridiska fakta konstatēšanai par partnerattiecību faktu saskaņā ar Civilprocesa likuma 37. nodaļu. Neregistrēto partnerattiecību noteikšanai ir nepieciešams konstatēt:

- 1) attiecību ilgums vairāk par 3 gadiem;

Partnerattiecībām arī ir jābūt nepārtrauktām un stabilām – tādējādi ārpuslaulības savienības konstatēšana ir pakļauta izvērtēšanai tiesību normu piemērotājam. Atsevišķos gadījumos laiks, kas nepieciešams, lai konstatētu ārpuslaulības savienības ilgumu, var tikt samazināts par vienu gadu, ja personām ir kopīgs bērns vai ja partneri ir iestājusies grūtniecība.

- 2) neviens no partneriem neatrodas laulībā;

Partnerattiecības nevar reģistrēt persona, kas jau noslēgusi laulību vai citas reģistrētās partnerattiecības. Vismaz vienai no personām, kas noslēdz reģistrētās partnerattiecības, jābūt Latvijas pilsonim / pilsonei vai pastāvīgajam iedzīvotājam / iedzīvotājai.

- 3) partneri ir sasnieguši minimālo vecumu, kas nepieciešams partnerattiecību noslēgšanai;

Šīm personām jābūt vismaz 18 gadu vecām. Izņēmuma gadījumos ar vecāku vai aizbildņu piekrišanu partnerattiecības var reģistrēt arī persona, kas sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu, ja partnerattiecības tiek noslēgtas ar pilngadīgu personu. Ja vecāki vai aizbildņi bez svarīga iemesla atsakās dot atļauju, šādu atļauju var dot bāriņtiesa pēc vecāku vai aizbildņu dzīves vietas. Aizliegta partnerattiecību reģistrācija personām, kuras tiesa atzinusi par rīcībnespējīgām garīgas slimības vai plānprātības dēļ. Partnerattiecību reģistrācija aizliegta starp pirmās pakāpes radniekiem, brāļiem, māsām, pusbrāļiem, pusbāsām. Aizliegta partnerattiecību reģistrācija arī starp adoptētāju un adoptēto, starp aizbildni un aizbilstamo, starp aizgādni un aizgādniecībā esošo. Šis noteikums neattiecas uz gadījumiem, kad adoptācijas, aizbildnības vai aizgādniecības rezultātā nodibinātās tiesiskās attiecības ir izbeigtas.

- 4) partneri ved kopīgu saimniecību.

Ja ir kopīgs bērns, tad nav nepieciešams izpildīt pirmās daļas pirmajā punktā noteikto kritēriju.

Bērns uzliek papildu atbildību ne tikai vecākiem, bet arī valstij, paredzot bērnam papildu aizsardzību.

7. pants. Partnera atsevišķi iegūtā manta

(1) Partnera atsevišķi iegūtā manta ir manta, kas iegūta partnerattiecību laikā par viena partnera atsevišķiem ienākumiem, kas netika nodoti ģimenes un kopīgās mājsaimniecības vajadzībām un bez otra partnera tiešas līdzdalības:

- 1) manta, kas iegūta pēc kopīgās saimniecības vešanas, tiek uzskatīta par atsevišķi iegūto mantu;
- 2) atsevišķi iegūtā manta pēc kopdzīves atjaunošanas neietekmē partneru kopīgās mantas apjomu.

Mantai, kas piederējusi partnerim pirms partnerattiecību reģistrācijas vai – neregistrēto partnerattiecību gadījumā – pirms juridiskā fakta (partnerattiecību) konstatēšanas, nevajadzētu tikt pakļautai mantas sadalei starp partneriem arī tad, ja partnerattiecības beidzas.

(2) Ja manta iegūta attiecību pārtraukšanas brīdī, tad mantas iegūšanas jautājumi sevišķi jāapspriež darījuma līgumā.

(3) Ja tiesisks darījums noslēgts reģistrētajās partnerattiecībās, bez otra partnera piekrišanas, tad tas stājas spēkā tikai pēc otra partnera akcepta izteikšanas divu mēnešu termiņā. Ja otra partnera akcepts nav saņemts, tad noslēgtais darījums uzskatāms par spēkā neesošu.

Naudas aizdevumu izsniegšanas, kā arī šaubīgu darījumu slēgšanas gadījumos tiktu aizsargāta partneru atsevišķā manta no piedziņas vēršanas iespējamības. Minētā panta daļa paredz pienākumu kredītiestādei saņemt reģistrētā partnera piekrišanu naudas aizdevuma izsniegšanā.

8. pants. Mantas sadalījums reģistrētajās partnerattiecībās

Kopīgās mantas sadalījuma noteikšanā ņem vērā gan abu partneru ieguldījumus kopīgās mantas iegādes brīdī, gan ieguldījumus kopīgajā mantā pēc tā iegādes. Manta, kas piederējusi partnerim pirms partnerattiecību reģistrācijas vai – neregistrēto partnerattiecību gadījumā – pirms juridiskā fakta (partnerattiecību) konstatēšanas, netiek pakļauta mantas sadalei starp partneriem arī tad, ja partnerattiecības beidzas.

Savukārt neregistrēto partnerattiecību gadījumā tiek piemēroti vispārīgie Civillikuma noteikumi par kopīpašumu. Partneri savu kopīgo mantu var dalīt paši, bet strīda gadījumā tiesai tā jāsadala dabā vai jānosaka naudas kompensācijas kārtība, piemērojot Civillikuma 1075. panta noteikumus.

9. pants. Mantošanas tiesības

(1) Reģistrēto partnerattiecību pārim pēc partnera nāves ir tiesības mantot partnera mantojumu un tiesības uz neatņemamo daļu.

(2) Neregistrēto partnerattiecību pārim pēc partnera nāves, lai rastos tiesības mantot pēc likuma un pieteikt tiesības uz neatņemamo daļu, ir nepieciešama juridiskā fakta partnerattiecību konstatēšana, atzīstot reģistrēto partnerattiecību statusu.

10. pants. Aizgādība

Partneru attiecībās esošā kopīgā bērna aizgādības īstenošanu nosaka Latvijas Republikas normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā.

11. pants. Uzturlīdzekļi

Partnerim, pie kura dzīvo bērns ikdienā, ir tiesības prasīt uzturlīdzekļus bērna uzturam no bijušā partnera:

- 1) šķirot reģistrētās partnerattiecības vai pēc šķiršanas procesa uzsākšanas brīža;
- 2) neregistrēto partnerattiecību gadījumā, ja partneri nedzīvo kopā un netiek vesta kopīga saimniecība.

12. pants. Paternitātes noteikšana

Paternitātes noteikšana, kas attiecas uz pretējā dzimuma pāriem:

- 1) reģistrēto partnerattiecību gadījumā par tēvu bērnam, kurš piedzimis sievietei partnerattiecību laikā vai ne vēlāk kā 306. dienā pēc tam, kad partnerattiecības beigušās ar partnera nāvi, uzskatāms bērna mātes partneris (paternitātes pieņēmums);
- 2) neregistrēto partnerattiecību gadījumā par tēvu bērnam, kurš piedzimis sievietei partnerattiecību laikā vai ne vēlāk kā 306. dienā pēc tam, kad partnerattiecības beigušās ar partnera nāvi, uzskatāms bērna mātes partneris (paternitātes pieņēmums), ir nepieciešama juridiskā fakta partnerattiecību konstatēšana, atzīstot reģistrēto partnerattiecību statusu.

Nobeigums

Promocijas darba “Partnerattiecību institūts – problēmjaudājumi un tiesiskā regulējuma pilnveide Latvijas Republikā” mērķis ir sasniegts – tiesiskā regulējuma analīzes rezultātā konstatētas ģimenes saturiskā tvēruma problēmas partnerattiecību kontekstā un izvirzīti priekšlikumi partnerattiecību tiesiskā regulējuma pilnveidei Latvijas tiesību sistēmā. Lai sasniegtu mērķi, autore izpildīja uzdevumus, proti, atklāja ģimenes jēdziena saturisko tvērumu tiesībās, noskaidroja partnerattiecību būtību, kā arī vēsturisko attīstību un partnerattiecību raksturojošos kritērijus. Arī uz izvirzītajiem pētījuma jautājumiem promocijas darba izstrādes gaitā ir rastas atbildes. Latvijas nacionālo tiesību aktos fragmentāri noteikti pienākumi un tiesības partnerattiecībās esošiem pāriem, bet nav noteikta partnerattiecību reģistrācijas kārtība un partnerattiecības nav juridiski atzītas. Autores ieskatā, nozīmīgākie problēmjaudājumi, personām, kas dzīvo kopā, ir partnerattiecību likuma neesamība, mantas sadale partneru šķiršanās gadījumos, partneru ierobežotas tiesības pieņemt pacienta labā svarīgus jautājumus, partnera iemitināšana īrētajā dzīvojamā telpā bez izīrētāja piekrišanas u. c. Šie problēmjaudājumi partnerattiecībās dzīvojošām personām rada negatīvas tiesiskās sekas.

Viens no Latvijas nacionālo tiesību būtiskākajiem trūkumiem ir tas, ka nav partnerattiecību institūtu nostiprinoša likuma, līdz ar to piemērotākais tiesiskais risinājums partnerattiecību atzīšanai un to regulējumam Latvijas Republikā būtu atsevišķs likums – Partnerattiecību likums. Jauns likums nepieciešams, lai nediskriminētu partnerattiecībās dzīvojošās personas un nodrošinātu līdzvērtīgas tiesiskās sekas līdzīgās faktiskās situācijās kā laulībā esošām personām.

Partnerattiecībās dzīvojošo partneru tiesisko attiecību problemātika un nesakārtotais raksturs rada nepilnības pušu tiesību ievērošanā un pienākumu realizēšanā, tiek tērēti resursi tiesvedības procesos, lai panāktu partnerattiecībās esošo personu tiesību ievērošanu, kā arī vairums partnerattiecībās esošo personu izvēlas pamest valsti, lai varētu baudīt savu attiecību atzīšanu, tādējādi valsts zaudē nodokļu maksātājus. Turklāt valsts jau šobrīd nacionālajos tiesību aktos ir noteikusi virkni pienākumu partnerattiecībās dzīvojošiem pāriem, tomēr partnerattiecības juridiski nevēlas atzīt.

Laulības institūts un ar to saistītais tiesiskais regulējums ir attīstījies vairākus gadsimtus. Laulību noslēgšanas kārtību ir ietekmējušas valsts vēsturiskās tradīcijas, arī sabiedrības vajadzības un viedokļi. Latvijā laulības starp sievieti un vīrieti aizsardzība ir nostiprināta Latvijas Republikas Satversmē, tāpat laulības institūts tiek regulēts Civillikuma Ģimenes tiesību daļā. Gan no Latvijas Republikas Satversmes, gan no Civillikuma normu satura izriet, ka “ģimenes” jēdziens cieši saistīts ar laulības institūtu, proti, attiecības starp sievieti un vīrieti.

Tā kā ģimenes tiesības izriet ne tikai no attiecību statusa, bet arī no bērna esamības, par “ģimeni” tiesību aktos tiek uzskatītas arī tādas savienības, kas dzīvo vienā saimniecībā un kam ir kopīgi bērni, bet laulība starp šīm personām nav noslēgta. Šādas savienības, kurās ir vai nav bērnu, Latvijas nacionālajos tiesību aktos nav nostiprinātas. Lai gan partnerattiecību modelis sabiedrībā nav nekas jauns un sabiedrības attieksme pret ārpuslaulībā dzimušiem bērniem pārsvarā vairs nav noraidošā, tomēr, no juridiskā aspekta, ir situācijas, kurās tiesiskā regulējuma neesamības dēļ personu tiesības tiek ierobežotas.

Šobrīd Eiropā nav vienotas pieejas ārpuslaulības savienības juridiskai atzīšanai, jo trūkst vienotas izpratnes par nodrošināmo pamattiesību būtību. Vairumā valstu, kur ir legalizēts partnerattiecību institūts un ieviests tā tiesiskais regulējums, pēc būtības tas radikāli neatšķiras no laulāto mantisko attiecību tiesiskā regulējuma. Šajā aspektā situācija Latvijā īpaši neatšķiras, proti, Latvijā līdz šim nav ieviesta partnerattiecību reģistrācija, tādēļ tiesību akti šobrīd nepiešķir īpašu aizsardzību un noteiktas tiesības personām, kas savas partnerattiecības nav reģistrējušas kā laulību. Par tādām uzskatāmas mantošanas tiesības, īres tiesības, nodokļu tiesības, pacientu tiesības, sociālās tiesības, tiesības kriminālprocesā utt. Būtiskākā atšķirība laulības institūtam no partnerattiecību institūta būtu tā, ka, reģistrējot partnerattiecības, tiek vienlaikus noteikts obligāts pienākums izvēlēties mantisko attiecību veidu.

Viena no galvenajām problēmām, kāpēc pastāv dažādi viedokļi par partnerattiecību reģistrēšanas nepieciešamību, ieviešanu un tās iespējamo kārtību, ir grūtības konstatēt partnerattiecību pastāvēšanas faktu. Vairākās valstīs normatīvajos aktos nav partnerattiecību definīcijas, bet ir noteikti vairāki kritēriji, kas ļauj noteikt partnerattiecību pastāvēšanas faktu.

Promocijas darbā veiktā izpēte uzskatāmi pierāda, ka ir nepieciešams ieviest partnerattiecību tiesisko regulējumu Latvijā, kā arī nepieciešams veikt virkni grozījumu normatīvajos aktos. Neatkarīgi no attiecību statusa (laulība, partnerattiecības), kā arī neatkarīgi no dzimuma (pretēja, viendzimuma) valstij ir pienākums nodrošināt vienlīdzīgu sociālo un ekonomisko aizsardzību ģimenēm.

Promocijas darbā gūtos secinājumus un sniegtos priekšlikumus autore sagrupēja atbilstoši promocijas darba struktūrai.

Pirmajā nodaļā ietilpst secinājumi un priekšlikumi, kas saistīti ar “ģimenes” jēdziena analīzi. Promocijas darba gaitā gūti šādi **secinājumi**:

- 1.1. Latvijā Civillikums šauri regulē ģimenes saturisko izpratni un esošās tiesību normas neatspoguļo sociālo realitāti attiecībā uz ģimenes juridisko aizsardzību.
- 1.2. Jēdziens “ģimene” ietvert arī citas *de facto* ģimenes saites gadījumos, kad puses dzīvo kopā ārpus laulības.

- 1.3. Tiesu nolēmumos kopā dzīvošanas fakts partnerattiecību gadījumos tiek lietots atšķirīgi. Tiesu nolēmumos tiek minēti šādi formulējumi – “indivīdu faktiskā kopdzīve”, “neregistrētas partnerattiecības”, “civillaulība”.

Lai veicinātu “ģimenes” jēdziena vienotu izpratni, tiek izvirzīti šādi **priekšlikumi**:

- 1.4. Autore ierosina “ģimenes” definīciju iekļaut Civillikuma Pirmās daļas – Ģimenes tiesības – Trešajā nodaļā, to papildinot ar 214.¹. pantu.

- 1.4.1. Izteikt 214.¹. pantu šādā redakcijā:

“Pie ģimenes plašākā nozīmē pieder vīrieša un sievietes savienība vai partnerattiecības.”

Otrajā nodaļā ietilpst secinājumi un priekšlikumi, kas virzīti uz partnerattiecību jēdziena attīstību. Promocijas darba gaitā gūti šādi **secinājumi**:

- 1.5. Dažādu valstu tiesību aktos ir atšķirīga pieeja partnerattiecību atzīšanai, jo laika gaitā notikusi partnerattiecību institūta vēsturiskā attīstība, kas arī ietekmējis sociālo realitāti konkrētajā valstī, kā arī tiesiskā regulējuma esamību un mērķi.
- 1.6. Dažādu valstu tiesību aktus, kas regulē ģimenes tiesiskās attiecības, tai skaitā arī neregistrētās attiecības, tiek lietoti šādi jēdzieni: *de facto* savienība, partnerattiecības, kopdzīve, civilsavienība, civilpartnerattiecības, reģistrētas partnerattiecības, neregistrētas partnerattiecības.
- 1.7. Valstīs, kur pieņemts speciālais likums, ir reglamentēti atšķirīgi ārpuslaulības partnerattiecību veidi, līdz ar to ir izšķirami divi kopdzīves partnerattiecību veidi:
- 1) reģistrētas partnerattiecības;
 - 2) neregistrētas partnerattiecības.
- 1.8. Sabiedrībā pastāv neregistrētas un reģistrētas partnerattiecības, to primārā atšķirība ir partnerattiecību reģistrācijas fakts un tā fiksēšana attiecīgajā reģistrā. Neregistrētu partnerattiecību juridiskā fakta konstatācija iespējama, izvērtējot faktiskos apstākļus tiesas ceļā.
- 1.9. Pētot dažādu valstu tiesiskos regulējumus, visbiežāk sastopamie partnerattiecību raksturojošie kritēriji:
- 1) atšķirīgi noteikts minimālais partnerattiecību ilgums;
 - 2) partneriem ir kopīgs bērns;
 - 3) neviens no partneriem nesastāv laulībā;
 - 4) partneri ir sasnieguši minimālo vecumu, kas nepieciešams laulības noslēgšanai;
 - 5) nepastāv citi šķēršļi, kas liegtu partneriem eventuāli noslēgt laulību.

1.10. Valstu prakse ir dažāda attiecībā uz partnerattiecību reģistrāciju un to atzīšanu. Ir sastopami trīs modeļi:

- 1) pretēja dzimuma un viendzimuma pāru reģistrācija;
- 2) tikai pretēja dzimuma reģistrācija;
- 3) tikai viendzimuma pāru reģistrācija.

1.11. Latvijā nav noteikta partnerattiecību reģistrācija, tādēļ tiesību akti šobrīd nepiešķir tiesisko aizsardzību mantojuma tiesībās, īres tiesībās, nodokļu tiesībās, pacientu tiesībās, sociālajās tiesībās.

Lai nostiprinātu partnerattiecību institūtu normatīvajos aktos, tiek izvirzīti šādi **priekšlikumi**:

1.12. Partnerattiecību pastāvēšanas noteikšanai skaidri jāparedz nosacījumi atsevišķā likumā – Partnerattiecību likumā. Kritēriju iekļaušana partnerattiecību noteikšanai nedrīkst diskriminēt viendzimuma pārus, kā arī veicināt neiecietību pret homoseksuālām personām.

1.13. Nepieciešams atsevišķs Partnerattiecību likums. Mērķis ir partnerattiecību tiesiskā atzīšana. Autores izstrādātais likumprojekts, kas pievienots pielikumā, noteic, ka divas viena vai divas pretēja dzimuma personas var reģistrēt savas partnerattiecības, kā arī paredz neregistrētu partnerattiecību atzīšanas kārtību. Partnerattiecību likums regulēs personu savstarpējās attiecības, šo personu attiecības ar trešajām personām un sabiedrību un valsti kopumā.

1.14. Partnerattiecību reģistrācijas pamats ir kopdzīves uzsākšana. Partnerattiecību veids tiek izvēlēts apzināti, ko ietekmē sociālie faktori. Viens no mehānismiem, kas ļauj juridiski konstatēt attiecības, ir juridiskā fakta konstatēšana. Juridiskā fakta konstatēšanu veic rajonu (pilsētu) tiesā atbilstoši Civilprocesa likuma normām. Līdz ar to nepieciešams veikt papildinājumus Civilprocesa likuma 288. panta otrajā daļā, papildinot ar 7. punktu.

1.14.1. Izteikt Civilprocesa likuma 288. panta otrās daļas 7. punktu šādā redakcijā:

(2) Tiesa konstatē faktus par:

“7) attiecību statusa atbilstību partnerattiecībām, izvērtējot kritērijus, kas ietverti atsevišķā likumā – Partnerattiecību likums.”

Trešajā nodaļā ietilpst secinājumi un priekšlikumi, kas saistīti ar problēmjaudājumiem partnerattiecībās dzīvojošo pāru tiesību īstenošanā. Promocijas darba trešās nodaļas gaitā gūti šādi **secinājumi**:

- 1.15. Eiropas Cilvēktiesību tiesas pieeja apsvērumiem par homoseksuālu personu tiesībām ir mainījies, t. i., neskatoties uz to, ka katrai dalībvalstij ir pašnoteikšanās robežas, kas pašreiz vairs netiek interpretētas tik plaši, kā tas bija pieļaujams agrāk. Dalībvalstij attieksmes atšķirība pret homoseksuālo personu attiecībām ir ne tikai jāpamato ar leģitīmu mērķi, bet arī jāpierāda, ka ar citiem līdzekļiem šo mērķi sasniegt nav iespējams. Partneru kopīgās mantas sadalījums reģistrētajās partnerattiecībās jāparedz atsevišķā likumā, piemēram, Partnerattiecību likumā. Kopīgās mantas sadalījuma noteikšanā jāņem vērā gan abu partneru ieguldījums kopīgās mantas iegādes brīdī, gan ieguldījums kopīgajā mantā pēc tā iegādes.
- 1.16. Šobrīd partnerattiecībās esošās personas var uzņemties kredītsaistības bez otra partnera piekrišanas, kas var radīt draudus partneru kopīgās mantas atsavināšanai.
- 1.17. Izvērtējot Francijas pieredzi – PACS reģistrēšanu kopsakarībā ar laulības līgumu –, autore uzskata, ka ir iespējams pārņemt partnerattiecību līguma noslēgšanas praksi.
- 1.18. Valsts sociālo pabalstu likuma 17. pants noteic valsts sociālo pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību, proti, 17. panta piektā daļa paredz, ka izmaksai aprēķinātās valsts sociālā pabalsta summas, kas nav izmaksātas līdz pabalsta saņēmēja nāvei, ir tiesības saņemt pabalsta saņēmēja laulātajam un visiem pirmās un otrās pakāpes radniekiem, ja viņi minētās summas pieprasījuši gada laikā pēc pabalsta saņēmēja nāves. Ja neizmaksāto pabalsta summu pieprasa vairākas personas, to izmaksā vienādās daļās visām pieprasījumu iesniegušajām personām, kurām uz to ir tiesības. Savukārt, ja pabalsta saņēmējs ir bijis partnerattiecībās, tad partnerim pieprasīt pabalstu nav tiesiska pamata.
- 1.19. Partnerattiecībās esošās persona Dzīvojamo telpas īres likuma izpratnē nav uzskatāmas ne par laulāto, ne par ģimenes locekli. Minētais ierobežo tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi, proti, otra partnera iemitināšana īrētajā dzīvojamā telpā bez izīrētāja piekrišanas var būt pamats īres līguma pārtraukšanai.
- 1.20. Saskaņā ar Darba likuma 74. panta pirmās daļas 4. punktu darba devējam ir pienākums izmaksāt atlīdzību, ja darbinieks neveic darbu attaisnojošu iemeslu dēļ, īpaši gadījumos, kad darbinieks ne ilgāk kā divas darba dienas neveic darbu sakarā

ar laulātā, vecāku, bērna vai cita tuva ģimenes locekļa nāvi. Autore secina, ka jēdziens “par tuvu ģimenes locekli” ietver arī partnerattiecībās esošas personas.

- 1.21. Partnerattiecībās esošais ārzemnieks, kuram ir reģistrētas attiecības ar Latvijas pilsoni, ir uzskatāms par Latvijas pilsoņa ģimenes locekli, un uz viņu ir arī attiecināmi ieceļošanas noteikumi un uzturēšanās tiesības, kas ir noteiktas jebkuram Eiropas Savienības pilsoņa ģimenes loceklim.
- 1.22. Termins “mājsaimniecība” aptver ne tikai ģimeniskās saites, attiecības, kas reģistrētas laulībā, bet arī neregistrētās partnerattiecības. Šobrīd nedz normatīvajos aktos, nedz tiesību piemērošanas praksē nav noteikti skaidri “mājsaimniecības” kritēriji, kas ļauj noteikt tās esamību partnerattiecību gadījumā.

Lai nostiprinātu partnerattiecībās dzīvojošo pāru tiesības, ir izvirzīti šādi **priekšlikumi**:

- 1.23. Lai risinātu mantiskos jautājumus attiecību iziršanas gadījumā, partnerattiecībās jāparedz mantu veidi. Partnerattiecību tiesiskā regulējuma – Partnerattiecības likuma – ieviešanās gadījumā reģistrēto un neregistrēto partnerattiecību tiesiskais statuss atšķirtos ar to, ka reģistrēto attiecību iziršanas gadījumā tiek ņemts vērā:
 - 1) kopīgās mantas iegūšanas priekšnoteikums iegādes brīdī;
 - 2) ieguldījumi kopīgajā mantā pēc tās iegādes;
 - 3) partnera darbības palīdzība visu attiecību laiku no reģistrācijas brīža.
- 1.24. Partnerattiecību reģistrēšanas brīdī nepieciešams paredzēt obligātu Partneru mantisko attiecību līguma noslēgšanu, un tas kļūtu par publiski pieejamu dokumentu lietu turētāju reģistriem.
 - 1.24.1. *Grozīt* likuma “Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru” 8.² nodaļu “Laulāto mantisko attiecību reģistra vešana”, izsakot to jaunā redakcijā “Laulāto mantisko attiecību un partnerības līguma reģistra vešana”.
- 1.25. Lai tiktu maksimāli precīzi un taisnīgi aprēķināts katra partnera ieguvums partnerattiecību laikā, autore piedāvā Partnerattiecību likuma 4. panta ceturtajā daļā un 5. panta ceturtajā daļā šādu partneru *kopīgās mantas* sadales risinājumu – *mantas pieauguma starpības noteikšanu*.
 - 1.25.1. Partnerattiecību likuma 4. panta ceturajā daļā šādā redakcijā:

“(4) *Mantas pieauguma starpības noteikšana – pirms stāšanās partnerattiecībās noteikt katram partnerim piederošās mantas sarakstu un to masas vērtību.*”

1.25.2. Partnerattiecību likuma 5. panta ceturtā daļa šādā redakcijā:

“(5) Mantas sadales brīdī vērtēt katra partnera darbības ieguldījumus kopīgajā mantā. Rezultātā atņemt no iegūtās beigu mantas masas sākuma mantas masu, tādējādi iegūstot katra partnera mantas pieaugumu partnerattiecību laikā.”

1.26. Partnerattiecību tiesiskajā regulējumā – Partnerattiecību likumā – par mantiskajām attiecībām autore piedāvā izdalīt trīs partnerattiecībās esošo personu mantas veidus:

- 1) *katra partnera atsevišķā manta;*
- 2) *katra partnera atsevišķi iegūtā manta;*
- 3) *abu partneru kopīgā manta.*

Ar mantas piederību ir cieši saistīti noteikumi ar mantas sadalījumu partneru starpā, mantisko attiecību izbeigšanos un tiesiskajām sekām.

1.27. Partnerattiecību ieviešanas gadījumā normatīvajā regulējumā – Partnerattiecību likumā – autore piedāvā šādu partneru kopīgās mantas sadalījumu reģistrētajās partnerattiecībās.

1.27.1. *Izteikt* Partnerattiecību likuma 8. pantu šādā redakcijā:

“Kopīgās mantas sadalījuma noteikšanā ņem vērā gan abu partneru ieguldījums kopīgās mantas iegādes brīdī, gan ieguldījums kopīgajā mantā pēc tā iegādes. Manta, kas piederējusi partnerim pirms partnerattiecību reģistrācijas vai – neregistrēto partnerattiecību gadījumā – pirms juridiskā fakta (partnerattiecību) konstatēšanas, netiek pakļauta mantas sadalei starp partneriem arī tad, ja partnerattiecības beidzas.”

1.28. Civillikuma normas, kas tiek piemērotas laulāto mantošanas gadījumos, autore ierosina attiecināt tikai uz partneriem, kas nodzīvojuši kopā vairāk nekā 3 gadus, tādējādi pēc iespējas mazāk diskriminētu pārdzīvojošā pāra tiesības uz mantojumu. Reģistrēto partnerattiecību esošajam pārim pēc partnera nāves ir tiesības mantot kā neatraidāmajam mantiniekam, mantojot pēc likuma, tādējādi Civillikuma 391. pantā un 423. pantā autore ierosina veikt grozījumus un paplašināt neatņemamo daļu mantinieku loku, iekļaujot tajā *reģistrēto partnerattiecību partneri*.

1.28.1. *Izteikt* Civillikuma 391. pantu šādā redakcijā:

“Pēc likuma aicināti mantot: 1) laulātais, 2) reģistrēto partnerattiecībās pārdzīvojošais, 3) radinieki, 3) adoptētie (173. p.)”

1.28.2. *Izteikt* Civillikuma 423. pantu šādā redakcijā:

“Neatņemamās daļas tiesīgie ir laulātais vai *reģistrēto partnerattiecību partneris* un lejupejie, bet, ja nav lejupejo, kas pārdzivojuši mantojuma atstājeju, tad laulātais vai *reģistrēto partnerattiecību partneris* un tuvākās pakāpes augšupējie.”

1.29. Lai tiktu aizsargāta partneru atsevišķā manta no piedziņas vērsanas iespējamības, autore ierosina papildināt 2016. gada 25. oktobra MK noteikumus Nr. 691 “Noteikumi par patērtēja kreditēšanu” ar 56.2.¹. punktu. MK noteikumu 56. punkts³⁸¹ paredz kreditēšanas līgumā nepieciešamās sastāvdaļas, līdz ar to autore izsaka 56.2.¹. punktu šādā redakcijā:

1.29.1. *Izteikt* 56. Kreditēšanas līgumā skaidri un lakoniski norāda (ja specifiskiem kreditēšanas līgumu veidiem nav noteikts citādi):

“56.2.¹ *patērtēja reģistrētās partnerattiecībās esošā partnera, ar ko ir kopīga (nedalīta) saimniecība, rakstisku piekrišanu. Ja partnera akcepts nav saņemts, tad noslēgtais darījums uzskatāms par spēkā neesošu.*”

1.30. Izvērtējot Francijas pieredzi – PACS reģistrēšanu kopsakarībā ar laulības līgumu, autore uzskata, ka ir iespējams pārņemt partnerattiecību līguma noslēgšanas praksi. Lai būtu iespējama Partneru mantisko attiecību līguma noslēgšana tikai ar attiecību reģistrāciju vai pēc attiecību reģistrācijas un tas kļūtu par publiski pieejamu dokumentu lietu turētāju reģistriem, tad nepieciešams mainīt likuma “Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru” 8.² nodaļu “Laulāto mantisko attiecību reģistra vešana”, izsakot to jaunā redakcijā “Laulāto mantisko attiecību *un partnerības līguma* reģistra vešana”.

1.30.1. Autore ierosina grozīt likuma “Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru” 18.²² pantu šādā redakcijā:

Izteikt “18.²². pants. Laulāto mantisko attiecību *un partnerības līguma* attiecību reģistrs Laulāto mantisko attiecību *un partnerības līguma* reģistrs ir elektroniski apkopotas informācijas (ierakstu un dokumentu) par reģistrētajām laulāto *un partnerības līgumā ietvertajām* mantiskajām attiecībām kopums.”

1.30.2. Autore uzskata, ka būtu iespējams Laulāto mantisko attiecību reģistrā ieviest tikai tādu līgumu, kas skartu vienīgi mantiskās attiecības. Tas būtu partnerības līgums tikai par mantas sadali, ar līgumu varētu izvēlēties tikai

³⁸¹ Ministru kabineta 2016. gada 25. oktobra noteikumi Nr. 691 “Noteikumi par patērtēja kreditēšanu”. *Latvijas Vēstnesis*. 01.11.2016., 213. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/285975> [sk. 17.05.2021.].

vienu mantiskās attiecības veidu. Autore ierosina mainīt likuma "Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru" 18.²³ pantu.

Izteikt "18.²³. pants. Laulāto mantisko attiecību un partnerības līguma reģistrā ierakstāmās ziņas."

Kā arī, papildinot 18.²³. pantu ar otro daļu, izsakot šādā redakcijā:

(2) *Partnerības līguma reģistrā ierakstāmas šādas ziņas:*

1) *par partneriem:*

- c) *vārds, uzvārds,*
- d) *personas kods (ja personai nav personas koda, – dzimšanas datums, personu apliecinoša dokumenta numurs un izdošanas datums, valsts un institūcija, kas dokumentu izdevusi);*

2) *par partnerības līguma mantisko attiecību veidu:*

- g) *katra partnera atsevišķa manta;*
- h) *partnera atsevišķi iegūtā manta, kas iegūta partnerattiecību laikā par viena partnera atsevišķiem ienākumiem, kuri netika nodoti ģimenes un kopīgās mājāsaimniecības vajadzībām, un bez otra partnera tiešas līdzdalības;*
- i) *abu partneru kopīga manta;*
- j) *ieraksta izdarīšanas laiks;*
- k) *informācija par dokumentu, uz kura pamata nodibinātas, grozītas vai izbeigtas partnerības līguma mantiskās attiecības;*
- l) *laulāto partnerības līguma izbeigšanas laiks un pamats;*

3) *par partnerības līguma mantisko attiecību sevišķajiem veidiem:*

- e) *manta, ko partnerības līgumā noteikuši par atsevišķu,*
- f) *partneru atbildība par otra partnera saistībām,*
- g) *partneru mantisko tiesību ierobežojumi,*
- h) *citas ziņas, kas attiecas uz trešajām personām;*

4) *partneru mantisko attiecību reģistrācijas numurs;*

5) *katra ieraksta izdarīšanas datums.*

1.31. Pacientu tiesību likuma 11. panta otrā daļa noteic: ja patients nespēj paust savu gribu, tiesības piekrist viņa iesaistīšanai klīniskajā pētījumā ir pacienta laulātajam vai tuvākajiem radniekiem, kas savu piekrišanu apstiprina rakstveida šā likuma 7. panta pirmajā daļā noteiktajā kārtībā [...]. Pēc autores domām, no minētās tiesību normas nav viennozīmīgi skaidrs, ko likumdevējs ir domājis ar tuvāko radnieku personu loku, līdz kurai radniecības pakāpei utt. Kā arī, analizējot tiesību normu sistēmiski, ir secināms, ka partnerattiecībās esošais partneris nav interpretējams

kā tuvāko radnieku statusā ietilpstoša persona, jo saskaņā ar Civillikuma regulējumu par radniecību uzskata divu vai vairāku personu starpā ar dzimšanu radušos attiecību, t. i., asinsradniecība.

- 1.32. Partnerattiecībās esošām personām nav tiesības uz informāciju par partnera veselības stāvokli. Tādēļ autore ierosina papildināt Pacientu tiesību likuma 5. panta astoto daļu.

1.32.1. *Izteikt* Pacientu tiesību likuma 5. panta astoto daļu šādā redakcijā:

“Ja pacients ir pārtraucis ārstniecību un atstājis ārstniecības iestādi, par savu rīcību neinformējot ārstējošo ārstu vai ārstniecības iestādi, to norāda viņa medicīniskajos dokumentos. Ja pacients ir nepilngadīga persona vai persona, kura sava veselības stāvokļa vai vecuma dēļ nav spējīga pati par sevi parūpēties, ārstniecības iestāde nekavējoties informē pacienta likumisko pārstāvi, bet, ja tāda nav, – laulāto, partneri, ar kuru ir kopīga (nedalīta) saimniecība,³⁸² vai tuvāko radnieku, bet, ja arī tādu nav, – bāriņtiesu [..].”

- 1.33. Partnerattiecībās dzīvojošām personām nav tiesības izlemt par partnera veselības stāvokli. Autore ierosina papildināt Pacientu tiesību likuma 7. panta pirmo daļu, septīto daļu, kā arī 11. panta otro daļu.

1.33.1. *Izteikt* Pacientu tiesību likuma 7. panta pirmo daļu šādā redakcijā:

“Ja pacients sava veselības stāvokļa vai vecuma dēļ pats nespēj pieņemt lēmumu par ārstniecību, tiesības pieņemt lēmumu par piekrišanu ārstniecībai kopumā vai ārstniecībā izmantojamai metodei vai atteikšanos no ārstniecības kopumā vai ārstniecībā izmantojamās metodes ir pacienta laulātajam, *partnerim, ar kuru ir kopīga (nedalīta) saimniecība*, bet, ja tāda nav, – pilngadīgam un rīcībspējīgam tuvākajam radniekam šādā secībā: pacienta bērniem, pacienta vecākiem, pacienta brālim vai māsai, pacienta vecvecākiem, pacienta mazbērniem.”

1.33.2. *Izteikt* Pacientu tiesību likuma 7. panta septīto daļu šādā redakcijā:

“Ja pacients nav norādījis personu, kura ir tiesīga viņa vietā piekrist ārstniecībai vai atteikties no tās, un pacientam nav laulātā, partnera, ar kuru ir kopīga (nedalīta) saimniecība, tuvāko radnieku vai likumiskā pārstāvja vai pacients rakstveidā aizliedzis laulātajam, *partnerim, ar kuru ir kopīga*

³⁸² Latvijas Republikas Saeima 2021. gada 25. novembrī pieņēma pirmajā lasījumā Pacientu likuma grozījumus, kas būtiski nav pretrunā ar autores izstrādāto priekšlikumu. Iegūts no: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttocategory=1227/Lp13>. [sk. 03.02.2022.].

(nedalīta) saimniecība, vai tuvākajiem radniekiem viņa vietā pieņemt lēmumu, tad lēmumu par ārstniecību, kas vislabvēlīgāk ietekmētu pacienta veselības stāvokli, pieņem ārstu konsilijs.”

1.33.3. *Izteikt* Pacientu tiesību likuma 11. panta otro daļu šādā redakcijā:

“Ja pacients nespēj paust savu gribu, tiesības piekrist viņa iesaistīšanai klīniskajā pētījumā ir pacienta laulātajam, *partnerim, ar kuru ir kopīga (nedalīta) saimniecība*, vai tuvākajiem radniekiem, kas savu piekrišanu apstiprina rakstveidā šā likuma 7. panta pirmajā daļā noteiktajā kārtībā [..].”

1.34. Valsts sociālo pabalstu likuma 17. pantā noteiktais nenodrošina tiesības partnerattiecībās dzīvojošajam pārim pabalstu saņemšanu partnera nāves gadījumā. Tādēļ autore ierosina papildināt Valsts sociālo pabalstu likuma 17. panta piekto daļu.

1.34.1. *Izteikt* “17. pants. Valsts sociālo pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtība (5) izmaksai aprēķinātās valsts sociālā pabalsta summas, kas nav izmaksātas līdz pabalsta saņēmēja nāvei, ir tiesības saņemt pabalsta saņēmēja laulātajam *vai partnerim, ar kuru ir kopīga (nedalīta) saimniecība*, un visiem pirmās un otrās pakāpes radniekiem, ja viņi minētās summas pieprasījuši gada laikā pēc pabalsta saņēmēja nāves. Ja neizmaksāto pabalsta summu pieprasa vairākas personas, to izmaksā vienādās daļās visām pieprasījumu iesniegušajām personām, kurām uz to ir tiesības.”

1.35. Nepieciešams veikt grozījumus Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likumā, lai partnerattiecībās esošā persona partnera nāves gadījumā saņemtu pabalstu.

1.35.1. *Izteikt* 19. pantu. Amatpersonu (darbinieku), izņemot karavīrus, ievainojuma, sakropļojuma vai citāda veselības bojājuma gadījumā vai nāves gadījumā izmaksājamais pabalsts

“(4) ja amatpersonu (darbinieku), izņemot karavīrus, amata (dienesta, darba) pienākumi ir saistīti ar dzīvības vai veselības apdraudējumu (risku) un tās gājušas bojā vai mirušas gada laikā pēc nelaimes gadījuma tajā gūto veselības bojājumu dēļ, šīs amatpersonas (darbinieki) tiek apbedītas par valsts budžeta līdzekļiem un to laulātajiem, *partneriem, ar kuru ir kopīga (nedalīta) saimniecība*, vai tuvākajiem radniekiem un leļupējiem, bet, ja leļupējo nav, tad tuvākās pakāpes augšupējiem radniekiem izmaksā

vienreizēju pabalstu 100 000 *euro* apmērā. Šā pabalsta piešķiršanas un izmaksas kārtību, kā arī apbedīšanas izdevumu apmēru un segšanas kārtību nosaka Ministru kabinets”.

1.36. *Grozīt* Dzīvojamo telpu īres likuma 14. panta pirmo daļu, tādējādi partneris kā īrnieka ģimenes loceklis iegūtu minētā likuma 16. panta trešajā daļā noteikto tiesību prasīt turpināt īres līgumu arī pēc īrnieka nāves, kā arī netiktu piemērots 23. pants, kas ļauj izīrētājam izbeigt dzīvojamās telpas īres līgumu, ja bez viņa piekrišanas dzīvojamo telpu lieto līgumā neparedzētas personas. Kopumā tas atrisinātu partnerattiecībās dzīvojošo pāru tiesības, kuras tiek pakļautas diskriminācijai un neiecietībai.

1.36.1. *Izteikt* šādā redakcijā “14. pants. Īrnieka tiesības iemitināt dzīvojamā telpā savas ģimenes locekļus un citas personas

(1) Īrniekam ir tiesības iemitināt viņa īrētajā dzīvojamā telpā savu laulāto vai *partneri, ar kuru izveidojušās personīgas, tuvas un pastāvīgas attiecības* un abu vai katra laulātā bērnus, ja iepriekš par to rakstveidā informēts izīrētājs.”

1.37. Lai arī partnerattiecībās dzīvojošām personām darba tiesiskajās attiecībās būtu iespēja saņemt atlīdzību partnera nāves gadījumā, autore ierosina veikt grozījumus Darba likuma 74. panta pirmās daļas 4. punktā, šādā redakcijā.

1.37.1. *Izteikt* 74. pantu. Atlīdzība gadījumos, kad darbinieks neveic darbu attaisnojošu iemeslu dēļ

(1) Darba devējam ir pienākums izmaksāt šā panta trešajā daļā noteikto atlīdzību, ja darbinieks neveic darbu attaisnojošu iemeslu dēļ, īpaši gadījumos, kad darbinieks:

4) ne ilgāk kā divas darba dienas neveic darbu sakarā ar laulātā, *partnera, ar kuru ir kopīga (nedalīta) saimniecība*, vecāku, bērna vai cita tuva ģimenes locekļa nāvi.

1.38. Ievērojot, ka liecinieku liecībām ir izšķiroša nozīme lietas taisnīgai izspriešanai, partnerattiecību tiesiskā regulējuma – Partnerattiecību likuma – ieviešanas gadījumā nepieciešams mainīt Civilprocesa likuma 107. panta pirmās daļas 1. punktu un Administratīvā procesa likuma 164. panta 1. punktu .

1.38.1. *Izteikt* Civilprocesa likuma 107. panta pirmās daļas 1. punktu šādā redakcijā:

“Personas, kuras var atteikties liecināt: 1) pušu radnieki taisnā līnijā un sānu līniju pirmajā un otrajā pakāpē, laulātais vai partneris, ar kuru ir kopīga (nedalīta) saimniecība, un pirmās pakāpes svaini, kā arī pušu ģimenes locekļi.”

1.39. 2006. gada 30. maija MK noteikumu Nr. 423 “Brīvības atņemšanas iestādes iekšējo kārtības noteikumu” 63. punkts nosaka, ka pirms ilgstošas satikšanās ar apcietināto apmeklētājs uzrāda personu un radniecības pakāpi apliecinošus dokumentus. Šāda kārtība var radīt diskriminējošus apstākļus attiecībā uz partnerattiecībās esošām personām, tādēļ autore piedāvā 2006. gada 30. maija MK noteikumu Nr. 423 “Brīvības atņemšanas iestādes iekšējo kārtības noteikumu” 63. punktu izteikt jaunā redakcijā:

Izteikt 63. Pirms ilgstošas satikšanās apmeklētājs:

“1) uzrāda personu apliecinošus dokumentus, 2) norāda saikni ar ieslodzīto personu (radniekiem – vecākiem, bērniem, adoptētājiem, brāļiem un māsām, vectēvu, vecmāti, mazbērniem, laulāto vai personu, ar kuru ir kopīga saimniecība vai kopīgs bērns).”

1.40. Partnerattiecību tiesiskā regulējuma – Partnerattiecību likuma – ieviešanas gadījumā ģimenes strīdu lietu apvienošana sekmētu lietu ātrāku un pareizāku izskatīšanu, kas ir nozīmīga ģimenes tiesībās. Autore ierosina papildināt Civilprocesa likuma 238. panta pirmo daļu.

1.40.1. *Izteikt* Civilprocesa likuma 238. panta pirmo daļu šādā redakcijā:

“(1) Lietā par laulības, reģistrētu partnerattiecību šķiršanu vai neesamību prasījumi, kas izriet no ģimenes tiesiskajām attiecībām, izspriežami vienlaikus. Šādi prasījumi ir strīdi par:

- 1) aizgādības noteikšanu;*
- 2) saskarsmes tiesības izmantošanu;*
- 3) uzturlīdzekļiem bērnam, tajā skaitā arī par uzturlīdzekļiem Ministru kabineta noteiktajā minimālajā apmērā;*
- 4) līdzekļiem laulātā iepriekšējā labklājības līmeņa nodrošināšanai;*
- 5) kopīgo ģimenes mājokli un mājsaimniecības vai personiskās lietošanas priekšmetiem;*
- 6) laulāto mantas dalīšanu, partnerattiecībās iegūto mantu dalīšanu (arī tad, ja tas skar trešās personas).”*

Promocijas darbā identificēti problēmjaudājumi, kā arī atspoguļota tiesību praksē pastāvošā viedokļu dažādība. Pētījuma izstrādes laikā autore secināja, ka steidzīgi nepieciešams izstrādāt un pieņemt partnerattiecību tiesisko regulējumu, lai izskaustu diskriminējošo un nevienlīdzīgo attieksmi partnerattiecībās dzīvojošajiem pāriem attiecībā pret laulību institūtu.

Publikācijas un ziņojumi par promocijas darba tēmu

Zinātniskās publikācijas izdevumos, kas iekļauti starptautiskajās datubāzēs (*Web of Science, SCOPUS, ERIH PLUS*):

1. Rozentāle, L. Partnerattiecības un homofobija: tiesiskās problēmas Latvijas Republikā. *Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskās fakultātes elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls "Socrates"*. 2021., 1 (19), 166–177. ISSN: 2256-0548. <https://doi.org/10.25143/socr.19.2020.1.166-177>
2. Rozentāle, L. Partnerattiecību tiesiskā regulējuma ieviešanas iespējas. Sastādītājs, atbildīgais redaktors Arturs Medveckis. *Sabiedrība un kultūra. Rakstu krājums, XXII, LiePA*. Liepāja, 2020. ISSN: 2592-8805, DOI: 10.37384/SK.2020.22.277
3. Rozentāle, L. Implementation of the concept of "family" in the modern society. "Society. Integration. Education." *Proceedings of the International Scientific Conference. Rezekne Academy of Technologies*, Rezekne, Latvia. Volume IV. May 22th-23th, 2020., 329. ISSN:1691-5887, DOI: <http://dx.doi.org/10.17770/sie2020vol4.4808>

Zinātniski raksti Latvijā izdotos recenzējamajos izdevumos:

1. Rozentāle, L. Initiatives for introducing civil partnerships and (possible) benefits: example of Estonia, Lithuania and Latvia. *Eurasian Conference on "Language&Social sciences"*. Volume VII, 2019., 26–41. DOI: 10.35578/eclss.52769. http://eclss.org/publicationsfordoi/ECLSS7_proceddng7act7boo6k2019.pdf
2. Rozentāle, L. Iespējamās izmaiņas izglītības saturā partnerattiecību ieviešanas gadījumā. Sastādītājs, atbildīgais redaktors Arturs Medveckis. *Sabiedrība un kultūra. Rakstu krājums, XXII, LiePA*. Liepāja, 2015., 182–188. ISSN 1407-6918
3. Rozentāle, L. Regulatory framework for partnership and possible changes in Latvia. *5th International Interdisciplinary Scientific Conference "Society. Health. Welfare" & 2nd Conference of Speech Therapists abstracts*. Rīga Stradiņš University, Riga, Latvia, November 26th-28th, 2014., 61–62. ISBN 978-9984-793-64-1

Uzstāšanās starptautiskā zinātniskajā konferencē ar mutisku referātu vai tēzes:

1. Rozentāle, L. Mutisks referāts. Possibilities for implementing the legal framework for partnership. *22. starptautiskā zinātniskā konference "Sabiedrība un kultūra: laikmeta zīmes un simboli"*. Liepājas universitāte, Liepāja, Latvija, 2019., 15.–16. maijs. https://www.liepu.lv/uploads/dokumenti/konferences/09052019_PROGRAMMA%20Sabiedri%CC%84ba%20un%20kultu%CC%84ra%202019-1.pdf
2. Rozentāle, L. Tēzes. Kristietības ietekme uz partnerattiecībām un homofobija. *Rīgas Stradiņa universitātes 2017. gada zinātniskā konference*. Rīga, Latvija, 2017., 6.–7. aprīlis, 323. ISBN 978-9934-563-06-5. https://www.rsu.lv/sites/default/files/imce/Zin%C4%81tnes%20departaments/2017/XIII%20sekcija/kristietiba_partnerattiecibas_homofobija.pdf
3. Rozentāle, L. Theses. Regulatory framework partnership in Estonia and possible changes in Latvia. *The 57th International Scientific conference of Daugavpils University*. Daugavpils, 2015., 73–74. ISBN 978-9984-14-716-1. https://dukonference.lv/files/proceedings_of_conf/2015_978-9984-14-716-1_DU_57_starpt%20zinatn_konf_tezes.pdf
4. Rozentāle, L. Tēzes. Diskriminācijas aizlieguma princips partnerattiecībās. *Starptautiskā zinātniskā konference "Tiesiskā politika sabiedrības attīstībai"*. Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Rīga, 2014., 23. aprīlis, 57–59. ISBN 978-9984-793-55-9. <https://dropdoc.ru/doc/358035/legal-policy-for-development-of-society>

5. Rozentāle, L. Tēzes. Jēdziena “ģimene” definīciju daudzveidība Eiropas Savienībā. *Zinātniskā konference “Politiskās, ekonomiskās, sociālās un tiesiskās sistēmas transformācijas Latvijā un pasaulē”*. Rīgas Stradiņa universitāte, 2014., 10.–11. aprīlis, 425. ISBN 978-9984-793-52-8. https://www.rsu.lv/sites/default/files/imce/Zin%C4%81tnes%20departaments/zinatniskas_konferences/2014/8sekcija/Jedziena_gimene_definiciju_daudzveidiba_ES.pdf

Uzstāšanās vietējās nozīmes zinātniskajā konferencē ar mutisku referātu vai tēzes:

1. Rozentāle, L. Tēzes. Sievietes un vīrieša savienības attīstības iespējas partnerattiecībās. *Starptautiskā zinātniskā konference “Narkotisma politiskie, tiesiskie, sociālie un medicīniskie aspekti”*. Rīgas Stradiņa universitāte, 2012., 26. aprīlis, 57–58.
2. Rozentāle, L. Tēzes. Mantisko attiecību veidi partnerattiecībās. *Zinātniskā konference “Politiskās, ekonomiskās, sociālās un tiesiskās sistēmas transformācijas Latvijā un pasaulē. Pašreizējās reālajās un nākotnes kontūras”*. Rīgas Stradiņa universitāte, 2012., 29.–30. marts, 431.

Literatūras saraksts

ANO materiāli

1. ANO Ģenerālā asambleja. 1948. *Vispārējā cilvēktiesību deklarācija*. 10.12.1948. Iegūts no: <https://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/tiesibu-akti/ano-dokumenti/ano-vispareja-cilvektiesibu-deklaracija> [sk. 12.03.2021.].

Eiropas Parlamenta materiāli

2. Eiropas Parlaments. 2019. *Eiroparometra speciālaptauja Nr. 91.1*. Aptauja “Tuvāk pilsoņiem, tuvāk vēlēšanām”. Iegūts no: <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/files/be-heard/eurobarometer/2019/closer-to-the-citizens-closer-to-the-ballot/executive-summary/lv-eurobarometer-2019-executive-summary.pdf> [sk. 22.02.2021.].
3. Eiropas Parlaments. 2011. Rezolūcija par cilvēktiesību, seksuālās orientācijas un dzimumidentitātes jautājumu Apvienoto Nāciju Organizācijā. 28.09.2011. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*. Iegūts no: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0427+0+DOC+XML+V0//LV> [sk. 03.04.2014.].
4. Eiropas Parlaments. 2012. Eiropas Savienības pamattiesību harta. 26.10.2012. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis C 326/391*. Iegūts no: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTXT> [sk. 10.03.2014.].
5. Eiropas Parlaments. 2014. Eiropas Parlamenta rezolūcijas priekšlikums “par ES ceļvedi homofobijas un ar dzimumorientāciju un dzimumidentitāti saistītas diskriminācijas apkarošanai”. *Ziņojums Nr. 2013/2183(INI)*, 07.01.2014. Iegūts no: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-7-2014-0009_LV.html?redirect#title2 [sk. 10.03.2014.].
6. Eiropas Parlaments. 2016. Rezolūcija par homofobiju Eiropā. Nr. P6_TA(2006)0018. 18.01.2006. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*. Iegūts no: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2006-0018_LV.html?redirect [sk. 05.08.2015.].
7. Eiropas Parlaments. 2021. Rezolūcija par Eiropas Savienības pasludināšanu par LGBTIK brīvības zonu. (2021/2557(RSP)). 11.05.2021. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*. Iegūts no: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0089_LV.html [sk. 07.11.2021.].

Eiropas Savienības Padome un Eiropas Kopienas Komisijas materiāli

8. Eiropas Kopienas Komisija. 2009. Komisijas Regula (EK) Nr. 1201/2009. 30.11.2009. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*. L 329/29, 15.12.2009. Iegūts no: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX:32009R1201> [sk. 12.03.2021.].
9. Eiropas Savienības Padome. 2000. Padomes Direktīva 2000/78/EK, ar ko nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju. 27.11.2000. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, L 303,02/12/2000. Iegūts no: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:lv:HTML> [sk. 10.03.2014.].
10. Eiropas Savienības Padome. 1950. Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. *Latvijas Vēstnesis*, 143/144, 13.06.1997. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/649> [sk. 02.04.2014.].
11. European Commission. 2011. Communication from the commission to the European Parliament, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions “Bringing legal clarity to property rights for international couples”. COM(2011) 125 final 16.03.2011. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*. Iegūts no: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52011DC0125>

Latvijas Republikas likumi

12. Latvijas Republikas likums. Latvijas Republikas Satversme: *Latvijas Vēstnesis*, 43, 01.07.1993. Pieņemts: 15.02.1922. Stājas spēkā: 07.11.1922. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/57980>
13. Latvijas Republikas likums. 1993. gada 25. maija likums “Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ģimenes tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un kārtību”. *Latvijas Vēstnesis*, 08.06.1993., Nr. 35. Pieņemts: 25.05.1993. Iegūts no: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/57034-par-atjaunota-latvijas-republikas-1937-gada-civillikuma-gimenes-tiesibu-dalas-speka-stasanas-laiku-un-kartibu>
14. Latvijas Republikas likums. Administratīvā procesa likums. *Latvijas Vēstnesis*, 164, 13.12.2001. Pieņemts: 25.10.2001. Stājas spēkā: 01.02.2004. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/55567>
15. Latvijas Republikas likums. Bērnu tiesību aizsardzības likums. *Latvijas Vēstnesis*, 199/200, 08.07.1998. Pieņemts: 19.06.1998. Stājas spēkā: 22.07.1998. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/49096>
16. Latvijas Republikas likums. Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības. *Valdības Vēstnesis*, 41, 20.02.1937. Pieņemts: 28.01.1937. Stājas spēkā: 01.09.1993. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/90223>
17. Latvijas Republikas likums. Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības. *Valdības Vēstnesis*, 44, 24.02.1937. Pieņemts: 28.01.1937. Stājas spēkā: 01.09.1992. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/90221>
18. Latvijas Republikas likums. Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 197, 14.12.2012. Pieņemts: 29.11.2012. Stājas spēkā: 01.01.2013. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/253442>
19. Latvijas Republikas likums. Darba likums. *Latvijas Vēstnesis*, 105, 06.07.2001. Pieņemts: 20.06.2001. Stājas spēkā: 01.06.2002. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/26019>
20. Latvijas Republikas likums. Dzīvojamo telpu īres likums. *Latvijas Vēstnesis*, 65A, 06.04.2021. Pieņemts: 17.03.2021. Stājas spēkā: 01.05.2021. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/322216>
21. Latvijas Republikas likums. Grozījumi Civillikumā. *Latvijas Vēstnesis*, 187, 20.12.2002. Pieņemts: 12.12.2002. Iegūts no: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/69563>
22. Latvijas Republikas likums. Grozījums Latvijas Republikas Satversmē. *Latvijas Vēstnesis*, 131, 08.07.2014. Pieņemts: 19.06.2014. Stājas spēkā: 22.07.2014. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/267428>
23. Latvijas Republikas likums. Likums “Par dzīvojamo telpu īri”. *Latvijas Vēstnesis*, 19, 29.04.1993. Pieņemts: 16.02.1993. Stājas spēkā: 01.04.1993. Zaudē spēku: 01.05.2021. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/56863/redakcijas-datums/2021/01/01>
24. Latvijas Republikas likums. Likums “Par tiesu varu”. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 1/2, 14.01.1993. Pieņemts: 15.12.1992. Stājas spēkā: 01.01.1993. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/62847>
25. Latvijas Republikas likums. Likums “Par valsts pensijām”. *Latvijas Vēstnesis*, 182, 23.11.1995. Pieņemts: 02.11.1995. Stājas spēkā: 01.01.1996. Iegūts no: Likums “Par valsts pensijām”. <https://likumi.lv/ta/id/38048>
26. Latvijas Republikas likums. Pacientu tiesību likums. *Latvijas Vēstnesis*, 205, 30.12.2009. Pieņemts: 17.12.2009. Stājas spēkā: 01.03.2010. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/203008>
27. Latvijas Republikas likums. Publisko iepirkumu likums. *Latvijas Vēstnesis*, 254, 29.12.2016. Pieņemts: 15.12.2016. Stājas spēkā: 01.03.2017. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/287760>
28. Latvijas Republikas likums. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. *Latvijas Vēstnesis*, 168, 19.11.2002. Pieņemts: 31.10.2002. Stājas spēkā: 01.01.2003. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/68488>

29. Latvijas Republikas likums. Tiesībsarga likums. *Latvijas Vēstnesis*, 65, 25.04.2006. Pieņemts: 06.04.2006. Stājas spēkā: 01.01.2007. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/133535>
30. Latvijas Republikas likums. Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likums. *Latvijas Vēstnesis*, 199, 18.12.2009. Pieņemts: 01.12.2009. Stājas spēkā: 01.01.2010. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/202273>
31. Latvijas Republikas likums. Fizisko personu reģistra likums. *Latvijas Vēstnesis*, 259, 31.12.2017. Pieņemts: 14.12.2017. Stājas spēkā: 28.06.2021. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/296185/redakcijas-datums/2021/06/28>

Ārvalstu tiesību akti

32. Francijas Republikas likums. Code civil. Chapitre Ier: Du pacte civil de solidarité. *Legifrance.gouv.fr*. Iegūts no: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000006428463/ [sk. 02.04.2014.].
33. French Civil Code, Title XII Of civil covenants of solidarity and Of concubinage (Art. 515-1 to 515-8). *Legifrance.gouv.fr*. Iegūts no: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000006428463/ [sk. 15.08.2014.].
34. Igaunijas Republikas likums. Igaunijas civilstāvokļa aktu likums. Vital Statistics Registration Act. 2009. *Riigiteataja.ee* Iegūts no: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/504022014001/consolide> [sk. 20.06.2015.].
35. Igaunijas Republikas likums. Reģistrētas kopdzīves likums. Registered Partnership Act. 2014. *Riigiteataja.ee* Iegūts no: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/527112014001/consolide> [sk. 28.07.2015.].
36. Lietuvas Republikas likums. Civilkodekss. *infolex.lt* Iegūts no: http://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=60696 [sk. 24.09.2013.].
37. Lietuvas Republikas likums. *Grozījumi Lietuvas civilkodeksā*. Lietuva (Civilinio kodekso 2.18, 2.19, 3.16, 3.229, 3.230, 3.232, 3.234, 3.235 straipsniņ pakeitimo ir Kodekso papildymo 3.229(1), 3.229(2) straipsniais įstatymo projektas), 2007. Iegūts no: <http://www.tm.lt/dok/CKpatvirt.pdf> [sk. 01.06.2015.].
38. Lietuvas Republikas Likums. Lietuvas Republikas Civilkodekss. Lietuvas Respublikos civilinis kodeksas. *infolex.lt* Iegūts no: http://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=60696 [sk. 12.06.2015.].
39. Lietuvas Republikas likums. Lietuvas Respublikos Konstitucija įsigaliojo 1992 m. lapkričio 2 d. Skelbta: Lietuvos Aidas, 1992., Nr. 220 (1992-11-10); *Valstybės Žinios*, 1992., Nr. 33-1014 (1992-11-30). Iegūts no: http://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=60696 [sk. 03.03.2014.].
40. Salvadoras Republikas likums. (República de El Salvador). Código de familia decreto no. 677.- la asamblea legislativa de la república de el salvador, considerando. *oas.org* Iegūts no: http://www.oas.org/dil/esp/Codigo_de_Familia_El_Salvador.pdf [sk. 15.08.2014.].

Ministru kabineta noteikumi

41. Ministru kabineta 2006. gada 30. maija noteikumi Nr. 423 “Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi”. *Latvijas Vēstnesis*, 86, 02.06.2006. Pieņemts: 30.05.2006. Stājas spēkā: 03.06.2006. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/136495>
42. Ministru kabineta 2009. gada 27. oktobra noteikumi Nr. 1250 “Noteikumi par valsts nodevu par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā”. *Latvijas Vēstnesis*, 175, 04.11.2009. Pieņemts: 27.10.2009. Stājas spēkā: 05.11.2009. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/200087>

43. Ministru kabineta 2010. gada 21. jūnija noteikumi Nr. 565 "Noteikumi par valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku sociālajām garantijām". *Latvijas Vēstnesis*, 101, 29.06.2010. Pieņemts: 21.06.2010. Stājas spēkā: 30.06.2010. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/212442>
44. Ministru kabineta 2011. gada 30. augusta noteikumi Nr. 675 "Kārtība, kādā Savienības pilsoņi un viņu ģimenes locekļi ieeļo un uzturas Latvijas Republikā". *Latvijas Vēstnesis*, 141, 07.09.2011. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/235499>
45. Ministru kabineta 2003. gada 1. jūlija noteikumi Nr. 348 "Noteikumi par minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam". *Latvijas Vēstnesis*, 100, 04.07.2003. Pieņemts: 01.07.2003. Stājas spēkā: 05.07.2003. Zaudē spēku: 01.01.2013. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/76937>
46. Ministru kabineta 2008. gada 2. jūnija noteikumi Nr. 384 "Noteikumi par 2011. gada tautas skaitīšanas programmu". *Latvijas Vēstnesis*, 87, 05.06.2008. Pieņemts: 02.06.2008. Stājas spēkā: 06.06.2008. Zaudē spēku: 01.01.2016. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/176331/redakcijas-datums/2011/02/04>
47. Ministru kabineta 2020. gada 6. novembra rīkojums Nr. 655 "Par ārkārtējās situācijas izsludināšanu". *Latvijas Vēstnesis*, 216A, 06.11.2020. Pieņemts: 06.11.2020. Stājas spēkā: 06.11.2020. Zaudē spēku: 07.04.2021. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/318517/redakcijas-datums/2021/03/24>

Tiesu materiāli

48. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1976. gada 7. decembra spriedums lietā Nr. 5493/72. *Case of Handyside v. the United Kingdom*. Iegūts no: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57499> [sk. 10.03.2014.].
49. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1979. gada 13. jūnija spriedums lietā Nr. 6833/74. *Case of Marckx v. Belgium*. Iegūts no: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57534> [sk. 03.04.2014.].
50. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1994. gada 18. jūlija spriedums lietā Nr. 13580/88. *Case of Karlheinz Schmidt v. Germany*. Iegūts no: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57880> [sk. 03.04.2014.].
51. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2003. gada 9. janvāra spriedums lietā Nr. 9392/98 un 39829/98. *L. un V. pret Austriju* (L. and V. v. Austria) un *S. L. pret Austriju* (S. L. v. Austria). Iegūts no: https://www.equalrightstrust.org/sites/default/files/ertdocs/Microsoft%20Word%20-%20L.%20and%20V.%20v.%20Austria%20_criminal%20conviction_.pdf [sk. 20.12.2014.].
52. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2003. gada 13. februāra spriedums lietā Nr. 42326/98. *Case of Odièvre v. France*. Iegūts no: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60935> [sk. 10.03.2014.].
53. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007. gada 13. novembra spriedums lietā Nr. 57325/00. Iegūts no: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72317> [sk. 10.03.2014.].
54. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007. gada 13. novembra spriedums lietā Nr. 57325/00. *Case of D. H. and others v. the Czech Republic*. Iegūts no: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83256> [sk. 03.04.2014.].
55. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2008. gada 22. maija spriedums lietā Nr. 63106/00. *Case of Vasil Sashov Petrov v. Bulgaria*. Iegūts no: <http://hrlibrary.umn.edu/research/bulgaria/Petrov-en.pdf> [sk. 20.01.2014.].
56. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010. gada 2. marta spriedums lietā Nr. 13102/02. *Case of Kozak v. Poland*. Iegūts no: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97597> [sk. 10.03.2014.].
57. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010. gada 24. jūnija spriedums lietā Nr. 30141/04. *Case of Schalk and Kopf v. Austria*. Iegūts no: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99605> [sk. 10.03.2014.].
58. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012. gada 7. februāra spriedums lietā Nr. 16574/08. *Case of Fabris v. France*. Iegūts no: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-116716> [sk. 14.03.2014.].
59. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2020. gada 5. novembra spriedums lietā Nr. 33711/96. *Case of Yousef v. the Netherlands*. Iegūts no: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60723> [sk. 03.04.2014.].

60. Eiropas Savienības Tiesas 1985. gada 23. maija spriedums lietā 29/84. *Commission v Germany*. ECR, p.-1-661 24. punkts. Iegūts no: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61984CJ0029:EN:PDF> [sk. 03.04.2014.].
61. Eiropas Savienības Tiesas 1986. gada 17. aprīļa spriedums lietā *State of the Netherlands v Ann Florence Reed, European Court reports 1986*. Iegūts no: http://www.biicl.org/files/1990_c-59-85.pdf [sk. 04.04.2014.].
62. Eiropas Savienības Tiesas 2006. gada 16. maija spriedums lietā C-372/04. *The Queen, on the application of: Yvonne Watts v Bedford Primary Care Trust and Secretary of State for Health*. Iegūts no: <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2009-02/cp0600421v.pdf> [sk. 04.04.2014.].
63. Eiropas Savienības Tiesas 2008. gada 1. aprīļa spriedums lietā Nr.C-267/06. *Maruko v. Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen*. 1 April 2008. Iegūts no: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-267/06> [sk. 04.04.2014.].
64. Latvijas Republikas Administratīvās rajona tiesas Rēzeknes tiesu nama 2013. gada 30. aprīļa spriedums lietā Nr. A420477312. Iegūts no: https://www.tiesas.lv/Media/Default/Admin.tiesu%20spriedumi/Admin.raj.tiesas%20spriedumi/2013/Apr%C4%ABlis/30.04.2013/AL_3004_raj_A-01789-13_44.pdf [sk. 07.08.2014.].
65. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004. gada 20. aprīļa spriedums lietā SKA-33.
66. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 27. jūlija spriedums lietā Nr. SKA-307/2010. A. V. pieteikums par Rīgas domes Komunālā departamenta 2005. gada 29. marta lēmuma atcelšanu un labvēlīga administratīvā akta izdošanu sakarā ar Rīgas domes Mājokļu un vides departamenta kasācijas sūdzību par Administratīvās apgabaltiesas 2009. gada 16. decembra spriedumu.
67. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2012. gada 9. jūlija lēmuma lietā Nr. SKA-184/2012. R. K. (R. C.) likumisko pārstāvju A. B. un L. K. (L. C.) pieteikums par pienākuma uzlikšanu Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldei izdot labvēlīgu administratīvo aktu sakarā ar R. K. (R. C.) likumisko pārstāvju A. B. un L. K. (L. C.) kasācijas sūdzību par Administratīvās apgabaltiesas 2011. gada 26. oktobra spriedumu.
68. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008. gada 23. septembra sprieduma lietā SKA-457/2008. Z. R. pieteikums par Rīgas bāriņtiesas 2007. gada 10. aprīļa lēmuma Nr. 1-6/720 atcelšanu sakarā ar Z. R. kasācijas sūdzību par Administratīvās apgabaltiesas 2008. gada 20. marta spriedumu.
69. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2007. gada 10. oktobra spriedums lietā Nr. SKC-695. Par ģimenes tiesībām iemitināt dzīvojamā telpā ģimenes locekļus. [sk. 15.08.2014.].
70. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2007. gada 24. oktobra spriedums lietā Nr. SKC-707. Par pienākumu bijušajam laulātajam nodrošināt iepriekšējo labklājības līmeni vai uzturu pēc laulības šķiršanas vai atzīšanas par neesošu. Iegūts no: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2007> [sk. 23.03.2021.].
71. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 1. februāra spriedums lietā Nr. SKC-4/2012. Divu personu faktiskās kopdzīves juridiskais statuss.
72. Latvijas Republikas Satversmes tiesa. 2021. gada 8. aprīlī spriedums lietā Nr. 2020-34-03. Par Ministru kabineta 2009. gada 27. oktobra noteikumu Nr. 1250 "Noteikumi par valsts nodevu par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā" 13. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91., 105. un 110. pantam. Iegūts no: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2020/07/2020-34-03_spriedums.pdf#page=1&zoom=auto,-82,848 [sk. 29.09.2016.].

73. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2004. gada 11. oktobra spriedums lietā Nr. 2004-02-0106. Par Civillikuma 155. panta sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=94831> [sk. 26.09.2013.].
74. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2004. gada 14. janvāra spriedums lietā 2003-19-0103. Par likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 31. panta ceturtais daļas, pārejas noteikumu 2. punkta 4. apakšpunkta un Ministru kabineta 1998. gada 28. jūlija noteikumu Nr. 270 “Vidējās apdrošināšanas iemaksu algas aprēķināšanas kārtība un valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu piešķiršanas, aprēķināšanas un izmaksas kārtība” 8. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109. pantam. Iegūts no: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2003-19-0103_Spriedums.pdf [sk. 15.03.2019.].
75. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2004. gada 14. janvāra spriedums lietā 2003-19-0113. Par Civilprocesa likuma 82. panta piektās daļas un 453. panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 92. pantam. Iegūts no: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2003-04-01_Spriedums.pdf [sk. 29.09.2016.].
76. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2005. gada 22. decembra spriedums lietā Nr. 2005-19-01. Par Valsts sociālo pabalstu likuma 4. panta piektās daļas 2. punkta vārdu “un Latvijas Republikā nodzīvojis kopumā ne mazāk kā 60 mēnešus, no tiem pēdējos 12 mēnešus nepārtraukti” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. pantam. Iegūts no: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2005-19-01_spriedums.pdf [sk. 29.09.2016.].
77. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2005. gada 4. novembra spriedums lietā Nr. 2005-09-01. Par Valsts sociālo pabalstu likuma 7. panta pirmās daļas 1. punktā ietvertā nosacījuma – “ja šī persona nav nodarbināta (nav uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu “Par valsts sociālo apdrošināšanu”) vai ir nodarbināta un atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā” – atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91., 106. un 110. pantam. Iegūts no: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2005-09-01_spriedums.pdf [sk. 15.03.2019.].
78. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2007. gada 28. februāra lēmums lietā Nr. 2006-41-01. Par likuma “Par ārvalstnieku un bezvalstnieku ieceļošanu un uzturēšanos Latvijas Republikā” 35. pantā ietverto vārdu “uzturēšanās atļaujas neizsniedz” un Imigrācijas likuma 34. pantā ietverto vārdu “uzturēšanās atļaujas izsniegšanu atsaka” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. un 110. pantam. Iegūts no: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2006-41-01_Lemums_izbeigsana.pdf [sk. 14.08.2014.].
79. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2009. gada 23. aprīļa spriedums lietā Nr. 2008-42-01. Par Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 13. panta 6. punkta vārdu “stundu ilgu” un “cietuma administrācijas pārstāvja klātbūtnē” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam. Iegūts no: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2016/02/2008-42-01_Spriedums.pdf#search= [sk. 15.03.2019.].
80. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2010. gada 27. decembra spriedums lietā Nr. 2010-38-01. Par Civillikuma 358. panta un 364. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. pantam. Iegūts no: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2010-38-01_Spriedums.pdf [sk. 23.03.2012.].
81. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2013. gada 13. februāra spriedums lietā Nr. 2012-12-01. Par likuma “Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 41. punkta vārdu “līdz 2011. gada 31. decembrim” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 109. pantam. Iegūts no: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2012-12-01_Spriedums.pdf [sk. 29.09.2016.].
82. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra spriedums lietā Nr. 2019-01-01. Par Civillikuma 163. panta ceturtais daļas 1. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96. un 110. pantam. Iegūts no: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/cases/?search%5Bnumber%5D=2019-01-01> [sk. 26.09.2013.].

83. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra spriedums lietā Nr. 2019-33-01. Par Darba likuma 155. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam. Iegūts no: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/cases/?search\[number\]=2019-33-01](https://www.satv.tiesa.gov.lv/cases/?search[number]=2019-33-01) [sk. 26.09.2013.].
84. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2021. gada 4. jūnija spriedums lietā Nr. 2020-39-02. Par Eiropas Padomes 2011. gada 11. maija Konvencijas par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu 3. panta "c" punkta, 4. panta 3. punkta un 12. panta 1. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes ievadam, 1., 99. un 110. pantam, 4. panta 4. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam un 14. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 112. pantam. Iegūts no: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2020/08/2020-39-02_Spriedums.pdf#search= [sk. 29.09.2016.].
85. Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 2019. gada [..] Spriedums Lieta Nr.[..], SKC-[D]/2019. Slēgtas lietas statuss. Mantojuma iegūšana, ja mantojuma atklāšanās brīdī nav noteikta paternitāte. Iegūts no: <http://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2019> [sk. 23.03.2021.].
86. Supreme court of the United States. United States v. Windsor. Docket No.12-307, Argued March 27, 2013—Decided June 26, 2013. Iegūts no: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/570/744/> [sk. 15.02.2012.].
87. The court of Appeals State of Arizona. Cullum v. Cullum CV 06-0038. Iegūts no: <https://heyannette.com/trial-courts-us/> [sk. 17.11.2013.].

Ministru kabineta rīkojumi

88. Ministru kabineta 2011. gada 18. februāra rīkojums Nr. 65 "Par Ģimenes valsts politikas pamatnostādņem 2011.–2017. gadam". *Latvijas Vēstnesis*, 29, 22.02.2011. Pieņemts: 18.02.2011. Stājas spēkā: 18.02.2011. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/226107>
89. Ministru kabineta 2012. gada 17. janvāra rīkojums Nr. 35 "Par Plānu dzimumu līdztiesības īstenošanai 2012.–2014. gadam". *Latvijas Vēstnesis*, 11, 19.01.2012. Pieņemts: 17.01.2012. Stājas spēkā: 17.01.2012. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/242919>
90. Ministru kabineta 2012. gada 19. decembra rīkojums Nr. 607 "Par vienreizēja pabalsta piešķiršanu no valsts budžeta programmas "Līdzekļi neparedzētiem gadījumiem" M. Znotiņai un D. Vītolai sakarā ar A. Znotiņa bojāeju". *Latvijas Vēstnesis*, 200, 20.12.2012. Pieņemts: 19.12.2012. Stājas spēkā: 19.12.2012. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/253602>

Latvijas Republikā veiktie pētījumi, ziņojumi un pārskati

91. Autoru kolektīvs. Situācijas analīze izglītības sistēmā par dzimumu līdztiesības jautājumiem. *Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS*, 2005. Iegūts no: <https://providus.lv/petijumi/situacijas-analize-izglitibas-sistema-par-dzimumu-lidztiesibas-jautajumiem/>
92. Autoru kolektīvs. Pētījums. Ģimenes tiesībās Civillikuma Ģimenes tiesību daļas modernizācijai. *Tieslietu ministrija*, 2008., 247. Iegūts no: <https://www.tm.gov.lv/lv/petijumi>
93. Autoru kolektīvs. Vardarbība ģimenē pret sievieti. Rekomendācijas reproduktīvās veselības speciālistiem par pacientes izmeklēšanu un palīdzības sniegšanu. *Pasaules Veselības organizācijas Eiropas Reģionālais birojs, Veselības ministrija, Latvijas Ginekologu un dzemdību speciālistu asociācija*, 2009., 23. Iegūts no: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/5917/download>
94. Autoru kolektīvs. Sabiedrības integrācija Rīgā. Rīgas pilsētas iedzīvotāju telefonaptauja. Analītiska atskaite. *TNS Latvia*, 2010., 74. Iegūts no: https://cilvektiesibas.org.lv/media/record/docs/2012/02/06/rd_iedz_aptauja_2010_isais_var.pdf

95. Autoru kolektīvs. Pētījuma ziņojums. Reģistrētas un neregistrētas kopdzīves faktoru salīdzinoša analīze. *Latvijas Universitāte, Publiskās antropoloģijas centrs*, 2015., 28. Iegūts no: https://www.antropologija.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/antropologija/zinas/Petijums_kopdzive-2015.pdf
96. Autoru kolektīvs. Latvijas ģimenes paaudzēs 2018. Analītiskais ziņojums. *Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts*, 2019., 102. Iegūts no: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/Latvijas-ģimenes-paaudzes-2018.pdf
97. SIA "Projektu un kvalitātes vadība". Tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēte. Gala ziņojums. *Valsts kanceleja*, 2013., 128. Iegūts no: <http://petijumi.mk.gov.lv/node/2675>
98. Putniņa, A., Ziverte, L. "Neredzamās" viena dzimuma partneru ģimenes Latvijā. Pētījums veikts ar LGBT un viņu draugu apvienības "Mozaīka" un Sorosa fonda "Latvija" atbalstu laika posmā no 2007. gada maija līdz 2008. gada maijam. *Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS*, 2008., 33. Iegūts no: https://providus.lv/article_files/1634/original/neredzamas_viena_dzimuma_ģimenes.pdf?1332318075
99. Zvērinātu advokātu birojs "Eversheds Bitāns". Juridiskais pētījums. Par vīrieša un sievietes neregistrētu partnerattiecību tiesisko regulējumu Eiropā un Latvijā. *Tieslietu ministrija*, 2008., 36. Iegūts no: <https://www.tm.gov.lv/lv/petijumi>

Statistikas dati un datu krājumi

100. Centrālā statistikas pārvalde. Dzimušo skaits. *Centrālās statistikas pārvaldes datubāze*. Iegūts no: http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__dzimst/IDG060.px/table/tableViewLayout1/ [sk. 09.03.2021.].
101. Centrālā statistikas pārvalde. Laulībā un ārpus laulības dzīvi dzimušo skaits, 2016.–2019. *Centrālās statistikas pārvaldes datubāze*. Iegūts no: https://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__dzimst/IDG150.px/table/tableViewLayout1/ [sk. 25.02.2021.].
102. Centrālā statistikas pārvalde. Laulībā un ārpus laulības dzīvi dzimušo skaits pēc dzimuma statistiskajos reģionos un republikas pilsētās. 2012. gadā (Atjaunināts: 28.01.2014.). *Centrālās statistikas pārvaldes datubāze*. Iegūts no: http://data.csb.gov.lv/Selection.aspx?px_path=Sociala_Ikgad%c4%93jie%20statistikas%20dati__iedz%c4%abvot%c4%81ji__iedz%c4%abvot%c4%81ji%20B%20Dzimst%c4%abba&px_tableid=ID0022.px&px_language=lv&px_db=Sociala&rxid=bc416756-778f-4611-a1df-06ee09af8e5c [sk. 20.03.2014.].
103. Centrālā statistikas pārvalde. Noslēgtās un šķirtās laulības, 2012.–2013. gads. *Centrālās statistikas pārvaldes datubāze*. Iegūts no: http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_11_demografiskas_statistikas_galvenie_raditaji_2012_13_00_lv.pdf [sk. 24.09.2013.].
104. Centrālā statistikas pārvalde. Noslēgtās un šķirtās laulības 2012. gadā (Atjaunināts: 21.11.2013). *Centrālās statistikas pārvaldes datubāze*. Iegūts no: http://data.csb.gov.lv/Menu.aspx?selection=Sociala_Ikgad%c4%93jie%20statistikas%20dati__iedz%c4%abvot%c4%81ji__iedz%c4%abvot%c4%81ji%20D%20Nosl%c4%93gt%c4%81s%20un%20c5%a1%c4%b7irt%c4%81s%20lraul%c4%abbas&tablelist=true&px_language=lv&px_db=Sociala&rxid=fc1c6aed-bfa0-4af2-b85d-2a5dcc19db0c [sk. 20.03.2014.].
105. Centrālā statistikas pārvalde. Noslēgtās un šķirtās laulības, 2015.–2019. *Centrālās statistikas pārvaldes datubāze*. Iegūts no: https://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/iedz/iedz__laulibas__ikgad/ILG010.px/table/tableViewLayout1/ [sk. 25.02.2021.].
106. Centrālā statistikas pārvalde. 2012. gadā noslēgto un šķirto laulību skaits. *Centrālās statistikas pārvaldes datubāze*. Iegūts no: www.csb.gov.lv/sites/.../nr_12_demografija_2012_13_00_lv_en_1.pdf - [sk. 03.03.2014.].
107. Centrālās statistikas pārvaldes dati. Demogrāfiskās statistikas galvenie rādītāji, 2012.–2013. gads. *Centrālās statistikas pārvaldes datubāze*. Iegūts no: http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/publikacijas/nr_11_demografiskas_statistikas_galvenie_raditaji_2012_13_00_lv.pdf [sk. 26.09.2013.].

108. Statistisko datu krājums. Bērni Latvijā. *Centrālā statistikas pārvalde*, 2020., 136. ISBN 978-9984-06-560-1
109. Statistisko datu krājums. Bērni Latvijā. *Centrālā statistikas pārvalde*, 2013., 117.

Monogrāfijas un literatūra

110. Antokolskaia, M. 2006. Harmonisation of family law in Europe: a historical perspective. *Antwerpen-Oxford, Interessantia*, p.p. 561.
111. Autoru kolektīvs. 2006. Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: *Tiesu namu aģentūra*, 976. lpp. ISBN13: 9789984790183
112. Autoru kolektīvs. 2007. Eiropas tiesības. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: *Juridiskā koledža*, 208. lpp.
113. Autoru kolektīvs. 2019. Tautas ataudze Latvijā un sabiedrības atjaunošanas izaicinājumi. Rīga: *LU Akadēmiskais apgāds*, 300. lpp. ISBN 978-9934-18-410-9
114. Autoru kolektīvs. 2021. *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. Inetas Ziemeles zinātniskajā redakcijā. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 542. lpp. ISBN: 978-9934-508-89-9
115. [b. aut.]. 2008. Elimination of Gender Stereotypes: Mission (Im)Possible? Conference Report. Ljubljana: *Government of the Republik Slovenia*, p.p. 164.
116. [b. aut.]. 2011. *Jalisco Condo Law in English*. Translated by Garry Musgrave. *JaliscoCondos.org*, p.p. 154.
117. [b. aut.]. 2001. Konsolidēts Eiropas Kopienas dibināšanas līgums un Nicas līgums. Rīga: *Tulkošanas un terminoloģijas centrs*, 335. lpp. ISBN13: 9789984657080
118. [b. aut.]. 1928. *Vietējo Civillikumu Kopoījums*. Vietējo likumu kopoījuma III daļa. Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: *AS "Valters un Rapa"*, 588. lpp.
119. Balodis, K. 2007. *Ievads civiltiesībās*. Rīga: *Zvaigzne ABC*, 384. lpp. ISBN: 978-9984-40-493-6
120. Basedow, J., Hopt, K. J. & Zimmermann, R. (Eds.). 2012. *The Max Planck Encyclopedia of European Private Law*, 2 Bände. Oxford: Oxford University Press, p.p. 1949. ISBN: 978-0-19-957895-5
121. Beināroviča, O. 2015. *Ārpus laulības kopdzīve*. Tiesiskais regulējums Eiropā. Izdevniecība *Studentu Literatūra*, 252. lpp. ISBN13: 9789934849855
122. Boswell, J. 1994. *Same-Sex Unions in Premodern Europe*. New York: *Random House Books*, p.p. 412.
123. Čamane, I. 2008. *Klases audzinātāja darbība pusaudža pašaudzināšanas sekmēšanā. Promocijas darbs. Latvijas Universitāte. Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte*. Iegūts no: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4528/10076Inta_Camane_2008.pdf?sequence=1&isAllowed=y
124. Craig, P. and de Búrca, G. 2020. *EU Law: Text, Cases, and Materials*. 7th edn. Oxford: *Oxford University Press*, p.p. 1344. ISBN: 9780198856641
125. Danovskis, E., Ruķers, M., Lībiņa-Egnere, I., Balodis, R. (zin. red.) Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. *Latvijas Vēstnesis*, 2011., 864. lpp. ISBN: 978-9984-840-19-2
126. Diduck, A., Kaganas, F. 2012. *Family Law, Gender and the State. Text, Cases and Materials*. Bloomsbury Publishing, p.p. 870. ISBN: 9781847318930
127. Fuko, M. 2000. *Seksualitātes vēsture*. I sējums, Zinātgriba. Rīga: *Zvaigzne ABC*, 109. lpp. ISBN13: 9789984177304
128. Girgensone, B., Mihailovs, I. J. 2016. Terminu skaidrojošā vārdnīca Ģimenes un bērnu tiesībās. Rīga: SIA "Izdevniecība Drukātava", 368. lpp. ISBN: 978-9934-530-25-8

129. Gomien, D., Harris, D., Zwaak, L. 1998. Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter. *Strasbourg: Conseil de l'Europe*, p.p. 480. ISBN: 978-92-871-2956-7
130. Graupner, H., 2005. Tahmindjis Ph. Sexuality and Human Rights: A Global Overview, *The Haworth Press, Inc*, p.p. 260. ISBN13: 9781560235552
131. Grigore-Bāra, E. 2008. *Latvijas valsts un tiesību vēsture II*. Rīga: SIA “Biznesa vadības koledža”, 58. lpp.
132. Hanstrema, M. Metodikas rokas grāmata meiteņu un zēnu grupu vadītājiem (izvērtējot uz stereotipiem balstītu dzimumu uztveri.). *Ålands fredsinstitut och Mia Hanström*, [b.g.], 168. lpp. ISBN: 978-952-5265-57-6
133. Henry Campbell Black, M. A. 1990. Black’s law dictionary: definitions of the terms and phrases of american and english jurisprudence, ancient and modern. St. Paul: *West Publ. Co.*, p.p. 260. ISBN13: 978-0314885364
134. Jakubaņecs, V. 1999. *Juridiski terminoloģiskā skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: P&K, 247. ISBN: 9984655962
135. Jaspers, O., Kenneth, A. 2012. *Pirmsskolas, kurās ir Vieta PepijPrinčiem un PirātPrincesēm*. Iedvesmojošs metodiskais līdzeklis darbam ar dzimumlomām un līdztiesību. No dāņu valodas tulkojusi Inga Mežaraupe. *Labklājības ministrija*, 140. lpp. ISBN: 978-9984-817-05-7 Iegūts no: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/6406/download>
136. Kalniņš, E. 2010. *Laulāto manta laulāto likumiskajās mantiskajās attiecībās*. Rīga: *Tiesu namu aģentūra*, 361. lpp. ISBN13: 9789984790817
137. Lēbers, D. A. 2000. *Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)*. Mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm. Prof. Dr. iur. Dītriha Andreja Lēbera redakcijā. Rīga: *Fonds Latvijas Vēsture*, 528. lpp. ISBN13: 9789984643144
138. Mackeben, A. 2004. *Grenze der Privatisierung der Staatsaufgabe Sicherheit*. *Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft*, p.p. 286. ISBN13: 978-3832907877
139. Maulis, J. 2016. *Pirmslaulību mācību programma personām, kuras vēlas reģistrēt laulību dzimtsarakstu nodaļā. Laulības tiesiskie, psiholoģiskie, ētiskie un sadzīves aspekti. Metodiskais materiāls programmas satura modulim “Laulības tiesiskie aspekti”*. *Tieslietu ministrija*. Iegūts no: https://www.tm.gov.lv/sites/tm/files/2_modulis1.pdf [sk. 12.03.2021.].
140. Omārova, S. 1996. *Cilvēks dzīvo grupā: (sociālā psiholoģija)*. Rīga: *Kamene*, 235. lpp.
141. Sólyom, L., Brunner, G., 2000. *Constitutional Judiciary in a New Democracy: The Hungarian Constitutional Court*. *University of Michigan Press*, p.p. 417. ISBN: 978-0-472-10965-4
142. Švarcs, F. 2011. *Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture*. Rīga: *Tiesu namu aģentūra*, 378. lpp. ISBN: 978-9984-790-90-9
143. Vēbers, J. 1984. *Latvijas PSR Ģimenes tiesības*. Rīga: *Zvaigzne*, 157. lpp.
144. Zepa, B., Zobena, A. 1996. *Cilvēks un dzīve socioloģijas skatījumā*. Rīga: *Latvijas Universitātes Socioloģijas katedra*, 207. lpp.
145. *Zvērinātu advokātu birojs “BDO Zelmanis & Liberte”*. 2010. *Darba likums ar komentāriem*. Rīga: *Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība*, 303. lpp.
146. Алексеев, Н. 2002. *Гей-брак. Семейный статус однополых пар в международном, национальном и местном праве*. Москва: *БЕК*, 416. ISBN: 5-85639-335-X
147. Martel, F. 2008. *Le rose et le noir les homosexuels en france depuis 1968*. Paris: *Seuil*, 784. ISBN: 2757810553
148. Овчарова, Р. В. 2005. *Психология родительства*. Москва: *Издательский центр Академия*, 50. ISBN: 5-7695-1916-9

149. Пастернак, Н. А. 2018. *Психология воспитания: учебное пособие*. ФЛИНТА, 167. ISBN: 978-5-9765-3447-6
150. Knox, D., Schacht, C. 2014. *Choices in Relationships: An Introduction to Marriage and the Family*. Cengage Learning, p.p. 592. ISBN 10: 1305094441
151. Rathus, S. A., Nevid, J. S. & Fichner-Rathus, L. 2005. *Human sexuality in a world of diversity (6th ed.)*. Pearson Education New Zealand, p.p. 390. ISBN 10: 0205406157

Periodika un raksti

152. Ante, K. Jauktu laulības slēgšanas prakse starp Kurzemes guberņas ev. luterisko un katoļu draudžu ticīgajiem (19. gs. – 20. gs. sākums). *Ceļš*, Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes teoloģisks, reliģijpētniecisks un kultūrvēsturisks izdevums. 2011. 61, 280. Iegūts no: http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Cels-61_2011.pdf [sk. 07.08.2014.]. ISBN 978-9984-45-438-2
153. Jarkina, V., Unbedahte, A. Daži aspekti par partnerattiecībām Latvijā un ārvalstīs. *Jurista Vārds*, 24.11.2009., 47 (590).
154. Kokarēviča, D. Kā atkal iedarbināt dzenskrūvi. *Latvijas Avīze*, 24.05.2008.
155. Litvins, G. Līdzīgā dzīve Latvijā un Lietuvā. *Jurista Vārds*, 05.11.2013., 45 (796).
156. Pāvils, L. Laulību nianses. *Jurista Vārds*, 07.07.2020., 27 (1137).
157. Satversmes tiesas 2020. gada 26. novembra tiesneša atsevišķās domas. “Satversmes tiesas tiesneses Sanitas Osipovas atsevišķās domas lietā Nr. 2019-33-01 “Par Darba likuma 155. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam””. *Latvijas Vēstnesis*, 12.01.2021., 7. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/320153>
158. Stēlerts, T. Bezlaulības kopdzīve no procesuālo likumu viedokļa*. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1939. 3, 859. Iegūts no: <http://periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:pp|issue:128110|article:DIVL432>
159. Balodis, R. Juridisko personu statuss un reliģiskās organizācijas. Iegūts no: http://home.lu.lv/~rbalodis/Publikacijas/Baznicu%20ties%20gramata/Balodis%20R_Religija&Baznica.pdf, [sk. 29.07.2015.].
160. Satversmes tiesas preses relīze lietā Nr. 2019-33-01. Norma, kas paredz bērna tēvam tiesības uz atvaļinājumu sakarā ar bērna piedzimšanu, neatbilst Satversmes 110. panta pirmajam teikumam, ciktāl tā neparedz aizsardzību un atbalstu bērna mātes partnerei sakarā ar bērna piedzimšanu. *Portāls satv.tiesa.gov.lv*, 12.11.2020. Iegūts no: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2020/11/2019-33-01_PR_par_spriedumu.pdf
161. Satversmes tiesas priekšsēdētājas vietnieces Sanitas Osipovas priekšlasījums par Satversmes tiesas judikatūru ģimenes tiesībās starptautiskā simpozijā Belostokas Universitātes Juridiskajā fakultātē, Polijā. *Portāls satv.tiesa.gov.lv*, 19.07.2017. Iegūts no: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/runas-un-raksti/satversmes-tiesas-priekssedetajas-vietnieces-sanitas-osipovas-priekslasijums-par-satversmes-tiesas-judikaturu-gimenes-tiesibas-starptautiska-simpozija-belostokas-universitates-juridiskaja-fakultate-p/> [sk. 11.03.2021.].
162. Baraldi, M. B. Family vs solidarity. Recent epiphanies of the Italian reductionist anomaly in the debate on de facto couples. *Utrecht Law Review*, 2008, Volume 4., No. DOI: <http://doi.org/10.18352/ulr.73>
163. Bradley, D. Regulation of unmarried cohabitation in West – European jurisdictions – determinants of legal policy. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 2001, Volume 15., Issue 1, April 2001, 22–50. DOI: <https://doi.org/10.1093/lawfam/15.1.22>
164. Eiser, C. Children’s quality of life measures. *Arch Dis Child*. Vol. 77, Issue 4, 1997, 350–354. DOI: <http://dx.doi.org/10.1136/adc.77.4.350>
165. Clink, K. GLBTQ: An Encyclopedia of Gay, Lesbian, Bisexual, Transgender and Queer Culture. *Reference Reviews*, Vol. 27 No. 6., 21–22. DOI: <https://doi.org/10.1108/RR-03-2013-0055>

166. Fagot, B. I., Leinbach, M. D. (1995). Gender knowledge in egalitarian and traditional families. *Sex Roles*. Volume 32, 513–526. DOI: <https://doi.org/10.1007/BF01544186>
167. Morano-Foadi, S. Problems and challenges in researching bi-national migrant families within the European Union. *International Journal of Law, Policy and the Family*, Volume 21, Issue 1, April 2007, 1–20. DOI: <https://doi.org/10.1093/lawfam/eb1019>
168. Regnerus, M. How different are the adult children of parents who have same-sex relationships? Findings from the New Family Structures Study. *Social Science Research*, Volume 41, Issue 4, 2012, 752–770. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2012.03.009>

Interneta resursi

169. Aupe, E. Kriminologs Andrejs Vilks: “Mākslīga iejaukšanās dzimumu lomās ir pretdabiska”. *Portāls Aprinkis.lv*, 23.12.2013. Iegūts no: <http://m.aprinkis.lv/sabiedriba/dzive-unticiba/item/14965-kriminologs-maksliga-iejauksanas-dzimumu-lomas-ir-pretdabiska> [sk. 13.03.2014.].
170. Auziņa, A. Geji un kristietība. Rīga: *Interneta žurnāls “Satori”*, 01.06.2012. Iegūts no: <https://satori.lv/article/geji-un-kristietiba> [sk. 31.07.2015.].
171. [b. aut.] ASV paplašina viendzimuma pāru tiesības. *Portāls LA.LV*, 09.02.2014. Iegūts no: <http://www.la.lv/asv-paplasinas-viendzimuma-paru-tiesibas/> [sk. 02.04.2014.].
172. [b. aut.] Laulības sakraments. [b.i.], [b.g.]. Iegūts no: <https://www.amen.lv/sakr.html> [sk. 15.11.2013.].
173. [b. aut.], Estonia recognises same-sex civil partnerships for the first time. *Estonian Human Rights Centre*, 03.10.2014. Iegūts no: <https://humanrights.ee/en/2014/10/estonia-to-become-the-first-ex-soviet-country-to-legislate-same-sex-partnerships/> [sk. 28.07.2015.].
174. [b. aut.]. Austrālijas augstākā tiesa atzīst cilvēku trešo dzimumu. *Portāls TVNET grupa*, 02.04.2014. Iegūts no: http://www.tvnet.lv/zinas/arvalstis/504086-australijas_augstaka_tiesa_atzist_cilveku_treso_dzimumu [sk. 03.04.2014.].
175. [b. aut.]. Dzintars: Ar spriedumu par viendzimuma pāra tiesībām Satversmes tiesa ir pārkāpusi savas pilnvaras. *Portāls LSM.lv*, 14.01.2021. Iegūts no: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/dzintars-ar-spriedumu-par-viendzimuma-para-tiesibam-satversmes-tiesa-ir-parkapusi-savas-pilnvaras.a388844/> [sk. 09.03.2021.].
176. [b. aut.]. Geju skaits Latvijā strauji palielinās – nu jau vairāk par desmit. *Portāls Skats.lv*, 14.04.2015. Iegūts no: <http://www.skats.lv/cilveki/geju-skaits-latvija-strauji-palielinas-nu-jau-vairak-par-desmit.d?id=45815901#ixzz3i2Qbsd7K> [sk. 06.08.2015.].
177. [b. aut.]. Igaunijas parlaments atbalsta likumu, kas atzīst viendzimuma pāru tiesības. *Portāls Delfi.lv*, 09.04.2014. Iegūts no: <http://www.delfi.lv/news/world/baltics/igaunijas-parlaments-atbalstalikumu-kas-atzist-viendzimuma-paru-tiesibas.d?id=45076840> [sk. 18.07.2016.].
178. [b. aut.]. Kompensācija Znotiņa tuviniecēm. *Portāls LA.LV*, 18.12.2012. Iegūts no: <https://www.la.lv/kompensacija-znotina-tuviniecem-2> [sk. 14.07.2016.].
179. [b. aut.]. Pāvests aicina nenosodīt gejusus. *Portāls Delfi.lv*, 29.07.2013. Iegūts no: <http://www.delfi.lv/news/world/other/pavests-aicina-nenosodit-gejus.d?id=43520003#ixzz3hwkiwkPt> [sk. 06.06.2014.].
180. [b. aut.]. Pūce: Kopdzīves likums ir jāievieš cilvēktiesību vārdā. *Portāls LSM.lv*, 26.03.2015. Iegūts no: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/puce-kopdzives-likums-ir-jaieviescilvektiesibu-varda.a122997/> [sk. 18.07.2016.].
181. [b. aut.]. Saeima noraida pilsoņu iniciatīvu par viendzimuma partnerattiecību reģistrēšanu. *Portāls LSM.lv*, 29.10.2020. Iegūts no: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/saeima-noraida-pilsonu-iniciativu-par-viendzimuma-partneru-attiecibu-registresanu.a379760/> [sk. 19.12.2020.].

182. [b. aut.]. Vācijas jaundzimušajiem varēs reģistrēt nenoteiktu dzimumu. *Portāls TVNET grupa*, 30.10.2013. Iegūts no: http://www.tvnet.lv/zinas/arvalstis/484379-vacija_ jaundzimusajiem_vares_registret_nenoteiktu_dzimumu [sk. 03.04.2014.].
183. Centers Social & Demographic Trends Project. The Decline of Marriage and Rise of New Families. Pew Research, 2010, 122. Iegūts no: <https://www.pewresearch.org/social-trends/2010/11/18/the-decline-of-marriage-and-rise-of-new-families/> [sk. 05.04.2014.].
184. Dzērve, L. Dzīve pēc Zolitūdes traģēdijas: Nav laulības, nav atbalsta un kompensācijas. *Portāls LSM.lv*, 21.07.2015. Iegūts no: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/cilvektasti/dzive/civillauliba-juridisko-liiklochu-vazhas.a91984/> [sk. 29.07.2015.].
185. European Union Agency for Fundamental Rights. 2018. Same-Sex Couples, Free Movement of EU citizens, Migration and Asylum. 19.06.2018. *The Publications Office of the European Union*. Iegūts no: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d15e1cb1-7433-11e8-9483-01aa75ed71a1> [sk.02.04.2014.].
186. Freimanis, I. Par lepnuma svinēšanu. Rīga: *Interneta žurnāls "Satori"*, 15.06.2015. Iegūts no: <https://satori.lv/article/par-lepnuma-svinesanu> [sk. 31.07.2015.].
187. Krishnaswami, A. Study of Discrimination in the Matter of Religious Rights and Practices. New York: UN, 1960. Sales 60.XIV.2. 71–73. Iegūts no: https://www.ohchr.org/documents/issues/religion/krishnaswami_1960.pdf [sk. 15.11.2013.].
188. Kupče, M. Ģimene un mājsaimniecība sociālā dienesta skatījumā. *LV portāls*, 04.04.2011. Iegūts no <https://lvportals.lv/skaidrojumi/228124-gimene-un-majsaimnieciba-sociala-dienesta-skatijuma-2011> [sk. 10.08.2014.].
189. Ķezbere, Z. Saeima noraida Spolīša priekšlikumu partnerattiecību legalizēšanai. *Portāls Delfi.lv*, 05.03.2015. Iegūts no: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/saeima-noraida-spolisapriekslikumu-partnerattiecibu-legalizacijai.d?id=45652046> [sk. 14.07.2016.].
190. Latkovskis, I. Ilmārs Latkovskis: Par ģimeni Satversmē, Bībelē un dzīvē. *Portāls LSM.lv*, 21.02.2021. Iegūts no: <https://www.lsm.lv/raksts/arpus-etera/arpus-etera/ilmars-latkovskis-par-gimeni-satversme-bibele-un-dzive.a393572/> [sk. 09.03.2021.].
191. Līguma par Eiropas Savienību un Līguma par Eiropas Savienības darbību konsolidētās versijas. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*. 30.03.2010., C83, 53. sējums. Paziņojums Nr. 2010/C 83/01. Iegūts no: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2010:083:FULL&from=EL> [sk. 10.03.2014.].
192. LTV raidījums "1:1" (viens pret vienu). Gundars Rēders: Zbigņevs Stankevičs. *Portāls LSM.lv*, 27.10.2020. Iegūts no: <https://ltv.lsm.lv/lv/raksts/27.10.2020-11-gundars-reders-zbigņevs-stankevics.id200557> [sk. 04.11.2021.].
193. Mežniece, I. Zāļu klīniskie pētījumi – pagaidām Latvijas pacientiem maz zināma joma. *Portāls Medicene.lv*, 30.11.2010. Iegūts no: <https://medicine.lv/raksti/zalu-kliniskie-petijumi---pagaidam-latvijas-pacientiem-maz-zinama-joma> [sk. 28.07.2014.].
194. Svečnikovs, D. Par "civillaulību". *Portāls BIBLOS.lv*, [b.g.]. Iegūts no: http://biblos.lv/par_civillaulibu.html [sk. 15.11.2013.].
195. Vērđiņš, K., Ozoliņš, J. Pārmaiņas notiek. Rīga: *Interneta žurnāls "Satori"*, 11.08.2015. Iegūts no: <https://satori.lv/article/parmainas-notiek>
196. W. Werth, P. Empire, Religious Freedom, and the Legal Regulation of "Mixed" Marriages in Russia. *The Journal of Modern History*, 2008. Volume 80, Nr. 2, 296–331. Iegūts no: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/pdf/10.1086/588853>
197. Wallerstein, I. Societal Development, or Development of the World-System? *International Sociology*, Volume 1(1), 3–17. DOI: <https://doi.org/10.1177/026858098600100102>

Citi avoti

198. [b. aut.]. Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilkums (1920–1922). Latvijas Republikas Satversmes projekta apspriešana un apstiprināšana. *Tiesu namu aģentūra*, 2006. Kompaktdisks, 1357.
199. KPFSR Lauļības, ģimenes un aizbildnības likumu kodekss. Rīga: *Latvijas valsts izdevniecība*, 1949, 1926. g. 19. novembra izdevums (Kr.lik.kr. 192. g., 82. Nr. 612 ar vēlākiem grozījumiem), 7. lpp. Iegūts no: http://www.periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#issue:g_001_0309065303|issueType:undefined [sk. 18.07.2016.].
200. Latvijas Republikas Ministru kabinets. 2012. gada 5. maija atbildes vēstule Tiesībsargam Nr. 8/TA-219/5175. Par partnerattiecību tiesisko regulējumu. Iegūts no: <https://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/par-mums/konsultativas-padomes/par-partnerattiecibu-tiesisko-regulejumu>. [sk. 11.03.2021.].
201. Latvijas Republikas Ministru kabinets. 2012. gada 16. marta vēstule Tiesībsargam Nr. 18/TA-219. Par partnerattiecību tiesisko regulējumu. Iegūts no: <https://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/par-mums/konsultativas-padomes/par-partnerattiecibu-tiesisko-regulejumu>. [sk. 11.03.2021.].
202. Vandergrift, D., lecture materials Psy 203, 1–16. Available: <http://www.donnavandergrift.com/powerpoints.html>. [sk. 11.03.2021.].
203. Latvijas Republikas 13. Saeima. Likumprojekts “Grozījumi Pacientu tiesību likumā”. Iegūts no: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttocategory=1227/Lp13>. [sk. 02.02.2022.].
204. Latvijas Tautas Padomes stenogrammu satura rādītājs. *Latvijas Republikas Saeimas izdevums*, 1925., 104. Iegūts no: [http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/p_001_sast1920n1|article:DIVL5|page:106|query:likumiem pagaidu rīkojumus valdības rīkojumu|issueType:P](http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/p_001_sast1920n1|article:DIVL5|page:106|query:likumiem%20pagaidu%20r%C4%8Dkojumus%20vald%C4%8Dbas%20r%C4%8Dkojumu|issueType:P) [sk. 21.02.2017.].
205. Lietuvas Republikas Seimas komisija. Partnerattiecību institūta projekts. Partnerystės (bendro gyvenimo neįregistravus santuokos) įstatymo projektas. *Seimo kanceliarija*, 10.12.2011. Iegūts no: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=618&p_k=1&p_d=116325 [sk. 16.06.2015.].
206. Tiesībsarga konsultatīvās padome. 2011. gada 15. septembra protokols par partnerattiecību tiesisko regulējumu sagatavošanas sanāksmi. Iegūts no: <https://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/par-mums/konsultativas-padomes/par-partnerattiecibu-tiesisko-regulejumu>
207. Кодекс законов гражданского права, браке, семье и опеке РСФСР//19918. N⁰.-76 -77. Iegūts no: <http://istmat.info/node/31624> [sk. 15.11.2013]

Pielikumi

Likumprojekta “Partnerattiecību likums” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija)

Tiesību akta projekta anotācijas kopsavilkums	
Mērķis, risinājums un projekta spēkā stāšanās laiks (500 zīmes bez atstarpēm)	Likumprojekta galvenais mērķis ir partnerattiecību tiesiskā atzīšana. Likumprojekts noteic, ka divas viena vai divas pretēja dzimuma personas var reģistrēt savas partnerattiecības, kā arī paredz neregistrētu partnerattiecību atzīšanas kārtību. Likums “Par partnerattiecībām” regulēs personu savstarpējās attiecības, šo personu attiecības ar trešajām personām un sabiedrību un valsti kopumā

I. Tiesību akta projekta izstrādes nepieciešamība		
1.	Pamatojums	Lai gan Latvijas Republikas Satversmē ir iekļauts tikai laulības institūts tā tradicionālā izpratnē, Latvijā šāda savienība ir vēlamākais ģimenes modelis, tomēr partnerattiecību tiesiskā regulējuma nepieciešamību apliecina ne tikai sabiedrībā esošie partnerattiecību modeļi, bet arī tiesu prakse, jo arvien vairāk tiesā nonāk strīdi, kas saistīti ar partnerattiecību tiesisko seku risināšanu, t. i., personu personisko nemantisko un mantisko problēmu risināšanu.
2.	Pašreizējā situācija un problēmas, kuru risināšanai tiesību akta projekts izstrādāts, tiesiskā regulējuma mērķis un būtība	Latvijas Republikas Satversmes ievada piektajā rindkopā minētas vairākas pamatvērtības: “Latvijas identitāti Eiropas kultūrtelpā kopš senlaikiem veido latviešu un lībiešu tradīcijas, latviskā dzīvesziņa, latviešu valoda, vispārcilvēciskās un kristīgās vērtības. Uzticība Latvijai, latviešu valoda kā vienīgā valsts valoda, brīvība, vienlīdzība, solidaritāte, taisnīgums, godīgums, darba tikums un <i>ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats</i> . Ikviens rūpējas par sevi, saviem tuviniekiem un sabiedrības kopējo labumu, izturoties atbildīgi pret citiem, nākamajām paaudzēm, vidi un dabu.” Savukārt norādes uz ģimeni un darbu nozīmē, ka šīs sociālās dzīves formas ir morāli un tiesiski atzīstamas un veicināmas. ³⁸³ Jāuzsver, ka ģimene, laulība un “attiecību savienība” ir neatkarīgi institūti no tiesību normām pastāvošas sociālas realitātes. Tiesības vienīgi norāda uz šo sociālo realitāti, atzīstot tās un tiesiski regulējot. Latvijas Republikas Satversmes 110. pantā līdz 2005. gadam bija noteikts, ka “valsts aizsargā un atbalsta laulību, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības”, savukārt 2005. gada 15. decembrī (stājās spēkā 2006. gada 17. janvārī) šis pants tika papildināts, kas definē laulību kā savienību starp vīrieti un sievieti, pārējo normu atstājot nemainītu un neizmantojot iespēju definēt ģimenes institūtu. No tā izriet, ka Latvijas Republikas Satversme ir strikti definējusi valsts prioritāti, nosakot īpaši aizsargājamas personu grupas (ģimenes, laulību, attiecības starp vīrieti un sievieti, bērnus).

³⁸³ Balodis, R., [...] *Latvijas Republikas Satversmes ievads*. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi. Iegūts no https://www.saeima.lv/satversme/Ievads_Balodis.pdf, 132.

2.	Pašreizējā situācija un problēmas, kuru risināšanai tiesību akta projekts izstrādāts, tiesiskā regulējuma mērķis un būtība	<p>Apkopojot Latvijas Republikas Satversmes tiesas nostāju īpaši <i>aizsargājamo personu grupas</i> kontekstā,³⁸⁴ secināms, ka Latvijas Republikas Satversmē nav noteikts apjoms un veids, kā tieši tiek īstenota valsts aizsardzība partnerattiecībās dzīvojošiem pāriem un viņu ģimenēm. Nav tiesiskais regulējums partneru mantiskajās tiesībās, kā, piemēram, kredītsaistību dzēšana un mantas sadalījums attiecību beigšanās gadījumā, pāra nāves gadījumā mantojuma sadale, nodokļu atlaides un pabalstu nesauņemšana u. c. Partnerattiecību mantisko attiecību strīdi pieder pie vissarežģītākajiem jautājumiem civiltiesībās, jo mantiskās attiecības ne tikai principā pakļaujas personīgām tiesībām, bet ir arī cieši saistītas ar pašu ģimeni kā sociālu organizāciju.</p> <p>Likuma mērķis ir partnerattiecību tiesiskā atzīšana. Likums noteic, ka divas viendzimuma vai divas pretēja dzimuma personas var reģistrēt savas partnerattiecības, kā arī paredz neregistrētu partnerattiecību atzīšanas kārtību. Partnerattiecību likums regulē personu savstarpējās attiecības, šo personu mantiskās attiecības ar trešajām personām un sabiedrību un valsti kopumā.</p> <p>Šis likumprojekts nosaka:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) partnerattiecību reģistrācijas kārtību; 2) neregistrētu partnerattiecību fakta konstatēšana; 3) partnerattiecību šķiršanas nosacījumus; 4) partnerattiecību mantiskos jautājumus; 5) mantošanas tiesības.
3.	Projekta izstrādē iesaistītās institūcijas un publiskas personas kapitālsabiedrības	Nav.
4.	Cita informācija	Nav.

II. Tiesību akta projekta ietekme uz sabiedrību, tautsaimniecības attīstību un administratīvo slogu

1.	Sabiedrības mērķgrupas, kuras tiesiskais regulējums ietekmē vai varētu ietekmēt	Sabiedrības mērķgrupa, kuras intereses ietekmē šis likumprojekts, ir fiziskas personas, partnerattiecībās dzīvojošie pāri; partnerattiecībās dzīvojošo personu ģimenes locekļi.
2.	Tiesiskā regulējuma ietekme uz tautsaimniecību un administratīvo slogu	Projektam nav ietekmes uz valsts budžetu. Ar likumprojekta ieviešanu iestāžu un tiesu pamatdarbība netiek būtiski mainīta, līdz ar to paredzams, ka iestāžu un tiesu ikdienas funkcijas netiks finansiāli ietekmētas.
3.	Administratīvo izmaksu monetārs novērtējums	Projekts šo jomu neskar.
4.	Cita informācija	Nav.

³⁸⁴ Satversmes tiesas 2004. gada 11. oktobra spriedums lietā Nr. 2004-02-0106 "Par Civillikuma 155. panta sestās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un Eiropas Konvencijas par to bērnu tiesisko statusu, kuri nav dzimuši laulībā, 4. pantam". Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=94831> [sk. aplūkots 26.09.2013.].

III. Tiesību akta projekta ietekme uz valsts budžetu un pašvaldību budžetiem	
Izmaksas saistītas ar “Laulāto mantisko attiecību un partnerības līguma reģistra” izveidi un tā vešanu.	

IV. Tiesību akta projekta ietekme uz spēkā esošo tiesību normu sistēmu		
1.	Nepieciešamie saistītie tiesību aktu projekti	<p>Likumprojekta spēkā stāšanās ir saistīta ar nepieciešamām izmaiņām citos likumos.</p> <p>Reizē ar šo likumprojektu jāstājas spēkā šādiem likumprojektiem:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Civillikuma Ģimenes tiesību daļa; 2) Notariāta likums; 3) Civiltāvokļa aktu reģistrācijas likums; 4) likums “Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru”; 5) Pacientu tiesību likums; 6) Valsts sociālo pabalstu likums; 7) Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likums; 8) Civilprocesa likums u. c. <p>Pamatojoties uz iepriekš minēto, tiks izstrādāts īpašais likums – “Partnerattiecību likums”</p>

V. Tiesību akta projekta atbilstība Latvijas Republikas starptautiskajām saistībām		
1.	Saistības pret Eiropas Savienību	Līgums par Eiropas Savienības darbību (LESD).
2.	Citas starptautiskās saistības	Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Eiropas Padomes Konvencija par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu.
3.	Cita informācija	Nav.

Partnerattiecību likums**I nodaļa
Vispārīgie noteikumi****1. pants. Likumā lietotie termini**

Likumā lietoti šādi termini:

- 1) **Partneris** – persona, kuru ar otru personu saista seksuālās un mantiskās attiecības, kas balstās uz uzticēšanos.
- 2) **Partnerattiecības** – brīvprātīga savienība starp divām viena vai divām pretēja dzimuma personām, kas rūpējas par kopīgu saimniecību, ir vienoti un uztur pastāvīgas (ilgstošas), stabilas un tuvas attiecības.
- 3) **Reģistrētas partnerattiecības** – reģistrētas attiecības starp divām pretēja dzimuma, kā arī divām viena dzimuma personām, kas dzīvo kopā, ir ilgstošas attiecībās, pastāvot kopīgai saimniecībai un nolūkā izveidot sociāli nozīmīgu saikni starp partneriem un to radniekiem bez laulības noslēgšanas, tikai ar reģistrācijas faktu, iegūstot tiesisku nostiprinājumu valsts tiesību aktos.
- 4) **Nereģistrētas partnerattiecības** – neregistrētas attiecības starp divām pretēja dzimuma, kā divām viena dzimuma personām, kas dzīvo kopā, ir ilgstošas attiecībās, pastāvot kopīgai saimniecībai un nolūkā izveidot sociāli nozīmīgu saikni starp partneriem un to radniekiem bez laulības noslēgšanas, tikai ar tiesas konstatēto faktu, iegūstot tiesisku nostiprinājumu valsts tiesību aktos.
- 5) **Vienošanās par partneru mantas sadali** – vienošanās par partnerattiecību mantisko stāvokli.
- 6) **Publisko partnerattiecību mantas reģistrs** – reģistrs, kas piešķir saistošu spēku pret trešajām personām un ir publiski pieejama informācija dokumentu lietu turētāju reģistriem, ko kārtos Uzņēmumu reģistrs.

2. pants. Likuma mērķis

Likuma mērķis ir partnerattiecību tiesiskā atzīšana. Likums noteic, ka divas viendzimuma vai pretēja dzimuma personas var reģistrēt savas partnerattiecības, kā arī paredz neregistrētu partnerattiecību atzīšanas kārtību. Partnerattiecību likums regulē personu savstarpējās attiecības, šo personu mantiskās attiecības ar trešajām personām un sabiedrību un valsti kopumā.

II nodaļa
Partnerattiecību noslēgšana, reģistrācija, šķiršana neregistrētu partnerattiecību
fakta konstatēšana

3. pants. Partnerattiecību noslēgšanai nepieciešamie dokumenti

- (1) Personas, kuras vēlas reģistrēt partnerattiecības, iesniedz Dzimtsarakstu nodaļā:
- 1) abu parakstītu kopīgu iesniegumu ar papildu informāciju par šķēršļu neesamību attiecību reģistrācijai;
 - 2) savstarpējo vienošanos par partneru mantas sadali u c. jautājumiem, kas partneriem šķiet būtiski.
- (2) Partnerattiecības netiek reģistrētas, ja personas nav iesniegušas minētos dokumentus.

4. pants. Reģistrācija

(1) Dzimtsarakstu nodaļas ir iestādes, kas ir kompetentas reģistrēt partnerattiecības un veikt Civilstāvokļa akta reģistrā ierakstus.

(2) Par partnerattiecību reģistrāciju tiek izdarīts ieraksts publiskajos reģistros saskaņā ar Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likumu.

(3) Dzimtsarakstu nodaļas amatpersona veic partnerattiecību reģistrāciju, kā arī sniedz ziņas Publisko partnerattiecību mantas reģistram par vienu mantas sadales veidu:

- 1) katra partnera atsevišķu mantu;
- 2) partnera atsevišķi iegūto mantu, kas iegūta partnerattiecību laikā par viena partnera atsevišķiem ienākumiem, kuri netika nodoti ģimenes un kopīgās māsaimniecības vajadzībām, un bez otra partnera tiešas līdzdalības;
- 3) abu partneru kopīgu mantu.

(4) Mantas pieauguma starpība noteikšana – pirms stāšanās partnerattiecībās noteikt katram partnerim piederošās mantas sarakstu un to masas vērtību.

(5) Pēc partnerattiecību reģistrācijas partneriem tiek izsniegta partnerattiecību reģistrācijas apliecība.

(6) Partnerattiecības ir tiesīgas reģistrēt divas personas, kas sasniegušas astoņpadsmit gadu vecumu, bet paredzot arī izņēmuma gadījumus:

- 1) ja persona ar bāriņtiesas lēmumu ir atzīta par pilngadīgu no sešpadsmit gadu vecuma;
- 2) ja topošajai partnerei iestājusies grūtniecība un bāriņtiesa devusi atļauju partnerattiecību reģistrēšanai.

5. pants. Reģistrēto partnerattiecību šķiršana

(1) Notārs var šķirt reģistrētās partnerattiecības pēc abu reģistrēto partneru pieteikuma, kas sastādīts Notariāta likumā noteiktajā kārtībā.

(2) Strīdus situācijā partnerattiecības tiek šķirtas saskaņā ar Notariāta likumu un Civillikuma normām.

(3) Notāram vai tiesai abu partneru mantas strīdus gadījumā ir saistoša vienošanās par partneru mantas sadali, kas reģistrēta Publisko partnerattiecību reģistrā.

(4) Mantas sadales brīdī vērtēt katra partnera darbības ieguldījumus kopīgajā mantā. Rezultātā atņemt no iegūtās beigu mantas masas sākuma mantas masu, tādējādi iegūstot katra partnera mantas pieaugumu partnerattiecību laikā.

6. pants. Neregistrētu partnerattiecību juridiskā fakta konstatēšana

Personai savu interešu aizsardzībai jāvēršas tiesā juridiska fakta konstatēšanai – par partnerattiecību faktu saskaņā ar Civilprocesa likuma 37. nodaļu. Neregistrēto partnerattiecību noteikšanai ir nepieciešams konstatēt, ka:

- 1) attiecību ilgums ir vairāk par 3 gadiem;
- 2) neviens no partneriem neatrodas laulībā;
- 3) partneri ir sasnieguši minimālo vecumu, kas nepieciešams partnerattiecību noslēgšanai;
- 4) partneri ved kopīgu saimniecību.

Ja ir kopīgs bērns, tad nav nepieciešams izpildīt pirmās daļas pirmajā punktā noteikto kritēriju.

III nodaļa Mantiskās attiecības

7. pants. Partnera atsevišķi iegūtā manta

(1) Partnera atsevišķi iegūtā manta ir manta, kas iegūta partnerattiecību laikā par viena partnera atsevišķiem ienākumiem, kuri netika nodoti ģimenes un kopīgās mājsaimniecības vajadzībām, un bez otra partnera tiešas līdzdalības:

- 1) manta, kas iegūta pēc kopīgās saimniecības vešanas, tiek uzskatīta par atsevišķi iegūto mantu;
- 2) atsevišķi iegūtā manta pēc kopdzīves atjaunošanas neietekmē partneru kopīgās mantas apjomu.

(2) Ja manta iegūta attiecību pārtraukšanas brīdī, tad mantas iegūšanas jautājumi sevišķi jāaapspriež darījuma līgumā.

(3) Ja tiesisks darījums noslēgts reģistrētajās partnerattiecībās, bez otra partnera piekrišanas, tad tas stājas spēkā tikai pēc otra partnera akcepta izteikšanas divu mēnešu termiņā. Ja otra partnera akcepts nav saņemts, tad noslēgtais darījums uzskatāms par spēkā neesošu.

8. pants. Mantas sadalījums reģistrētajās partnerattiecībās

Kopīgās mantas sadalījuma noteikšanā ņem vērā gan abu partneru ieguldījumus kopīgās mantas iegādes brīdī, gan ieguldījumus kopīgajā mantā pēc tā iegādes. Manta, kas piederējusi partnerim pirms partnerattiecību reģistrācijas vai – neregistrēto partnerattiecību gadījumā – pirms juridiskā fakta (partnerattiecību) konstatēšanas, netiek pakļauta mantas sadalei starp partneriem arī tad, ja partnerattiecības beidzas.

9. pants. Mantošanas tiesības

(1) Reģistrēto partnerattiecību pārim pēc partnera nāves ir tiesības mantot pēc likuma un pieteikt tiesības uz neatņemamo daļu.

(2) Neregistrēto partnerattiecību pārim pēc partnera nāves, lai rastos tiesības mantot pēc likuma un pieteikt tiesības uz neatņemamo daļu, ir nepieciešama juridiskā fakta partnerattiecību konstatēšana, atzīstot reģistrēto partnerattiecību statusu.

IV nodaļa Partnerattiecību tiesiskās attiecības

10. pants. Aizgādība

Partneru attiecībās esošā kopīgā bērna aizgādības īstenošanu nosaka Latvijas Republikas normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā.

11. pants. Uzturlīdzekļi

Partnerim, pie kura dzīvo bērns ikdienā, ir tiesības prasīt uzturlīdzekļus bērna uzturam no bijušā partnera:

- 1) šķirot reģistrētās partnerattiecības vai pēc šķiršanas procesa uzsākšanas brīža;
- 2) neregistrēto partnerattiecību gadījumā, ja partneri nedzīvo kopā un netiek vesta kopīga saimniecība.

12. pants. Paternitātes noteikšana

Paternitātes noteikšanu, kas attiecas uz pretējā dzimuma pāriem:

- 1) reģistrēto partnerattiecību gadījumā par tēvu bērnam, kurš piedzimis sievietei partnerattiecību laikā vai ne vēlāk kā 306. dienā pēc tam, kad partnerattiecības beigušās ar partnera nāvi, uzskatāms bērna mātes partneris (paternitātes pieņēmums);

2. pielikuma turpinājums

- 2) neregistrēto partnerattiecību gadījumā par tēvu bērnam, kurš piedzimis sievietei partnerattiecību laikā vai ne vēlāk kā 306. dienā pēc tam, kad partnerattiecības beigušās ar partnera nāvi, uzskatāms bērna mātes partneris (paternitātes pieņēmums), ir nepieciešama juridiskā fakta partnerattiecību konstatēšana, atzīstot reģistrēto partnerattiecību statusu.

Tiesībsarga atzinums

Latvijas Republikas Tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

Datums skatāms laika zīmogā Nr. 1-5/26

Rīgas Stradiņa universitātes lektorei Lidijai Rozentālei

Lidija.Rozentale@rsu.lv

Par izvērtējuma sniegšanu

Latvijas Republikas Tiesībsargs ir saņēmis Lidijas Rozentāles lūgumu sniegt atzinumu – izvērtējamu autores promocijas darba ietvaros izstrādātajam likumprojektam, kas ietver priekšlikumus partnerattiecībās esošo personu sociālās un ekonomiskās situācijas noregulēšanai.

XXI gadsimta ģimene vairs nebalstās tikai uz seksuālām vai asinsradnieciskām saitēm, bet gan uz to, kā cilvēki izvēlas veidot kopdzīvi. Ņemot vērā, ka laulība nav vienīgā ģimenes forma, Tiesībsargs jau vairākkārt ir aicinājis veidot vienotu izpratni sabiedrībā par Satversmē iekļauto ģimenes jēdzienu un aizsardzību un valstī paredzēt juridisku ietvaru dažādu ģimenes formu atzīšanai.

Promocijas darbā autores piedāvātajā likumprojektā aplūkoti jautājumi ir aktuāli un cieši saistīti ar privātpersonas cilvēktiesību ievērošanu. Autore ir aktualizējusi galvenos apsvērumus partnerattiecību atzīšanas nepieciešamībai un jomas, kurām jābūt skartām piedāvātajā noregulējumā.

Autore pamatoti ir norādījusi, ka līdz ar partnerattiecību atzīšanu būtu nepieciešams veikt grozījumus Civillikuma trešajā nodaļā, kas regulē radniecības un svainības jautājumus, grozot vai papildinot 214. pantu, vai veidojot jaunu 214¹. panta redakciju, kas paplašinātu jēdziena “ģimene” definīciju.

Vērtējot autores piedāvāto likumprojekta 4. panta trešās un ceturtais daļas redakciju, kā arī 7. un 8. pantu, Tiesībsargs piedāvā apsvērt arī risinājumu, kas iekļautos pēc analogijas jau pastāvošajā laulāto mantisko attiecību noregulējumā³⁸⁵.

Piedāvātajā likumprojektā autore ir piedāvājusi novatorisku piegājieni neregistrētu partnerattiecību atzīšanai (likumprojekta 6. pants) – neregistrētu attiecību gadījumā būtu iespējams atzīt partnerattiecību pastāvēšanu, izmantojot sevišķās tiesvedības kārtību ar noteiktiem nosacījumiem – partneru vecums, kopdzīves ilgums, kopīga saimniecības vešana, neesamība laulībā. Neregistrētu partnerattiecību atzīšanas regulējumā Tiesībsargs saskata vairākus riskus un papildus vērtējamus aspektus, kuru dēļ nevar pilnībā piekrist autores piedāvātajam risinājumam.

Piedāvātajā likumprojektā autore ir skārusi arī tādu svarīgu aspektu kā partnerattiecībās esošu personu mantisko attiecību noregulējums. Tiesībsarga ieskatā likumprojekta 7. panta trešajā daļā piedāvātā redakcija, nosakot, ka, “ja tiesisks darījums noslēgts reģistrētajās partnerattiecībās, bez otra partnera piekrišanas, tad tas stājas spēkā tikai pēc otra partnera akcepta izteikšanas divu mēnešu termiņā, ja otra partnera akcepts nav saņemts, tad noslēgtais darījums uzskatāms par spēkā neesošu”, neatbildīs

³⁸⁵ Skat. Civillikuma 114.–145. pantu.

3. pielikuma turpinājums

Civillikuma ceturtais daļas "Saistību tiesības" 1. nodaļā nostiprinātajiem principiem, kā arī varētu nesamērīgi ierobežot partneru un trešo personu tiesības.

Šobrīd Saeimā ir iesniegts Tieslietu ministrijas izstrādātais likumprojekts "Civilās savienības likums", kas paredz partnerattiecību reģistrāciju pie notāra. Autores izstrādātajā likumprojektā, konkrēti, 9. pantā, ir noregulētas partneru tiesības mantot vienu no otra, kas Saeimai izskatīšanai nodotajā likumprojektā nav noregulēts. Tiesībsarga ieskatā, izstrādājot normatīvo regulējumu, ar kuru tiktu atzītas partnerattiecības, ir svarīgi ietvert pantu, kurā būtu atrunāta mantošanas kārtība šādā savienībā reģistrētām personām, kā arī veikt grozījumus Civillikuma Mantošanas tiesību daļā.

Uzskatu, ka promocijas darba ietvaros izstrādātajā likumprojektā autore piedāvā risinājumus partnerattiecību atzīšanas noregulējumam, kuri varētu tikt ņemti vērā tālākās diskusijās par partnerattiecību tiesiskā regulējuma izstrādi.

Ar cieņu
Tiesībsargs

Juris Jansons

Santa Tivaņenkova
Ilona Lošaka
tel:67686768

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu